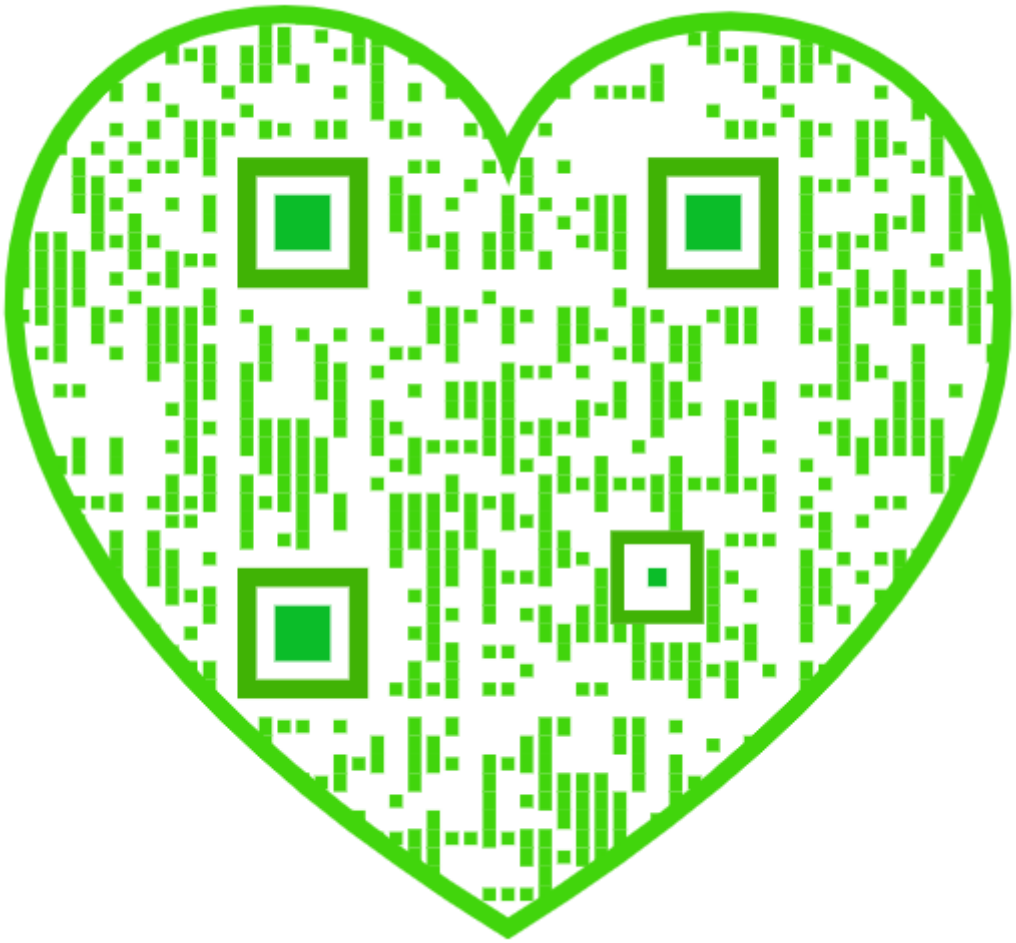
De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 6

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 6. J.B. Wolters, Groningen 1912

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

De taalstudie van de onderwijzer.

‘Zoo lang het nieuwe nog slechts in vage trekken voor ons vast staat, moeten wij het oude zorgvuldig behouden. Zie met verlangen naar vernieuwing en verbetering, doch verlies nimmer den eerbied voor het oude, waarin soms zooveel onbegrepen wijsheid schuilt.’ Deze woorden, door de schrijver[1)] waarschijnlik beter bedoeld, zijn in ons taalonderwijs de leuze van het Behoud geworden.

De oprichting van *Taal en Letteren* is nu ruim twintig jaar geleden; VAN DEN BOSCH z'n *Pleidooi* dagtekent van 1892. De nieuwe inzichten zijn in het lager onderwijs doorgedrongen. Er zijn heuglike tekenen van vernieuwing. Er zijn overtuigde voorstanders en propagandisten. De overtuigde voorstanders van het oude worden schaars: men koketteert liever met het nieuwe. Maar de meerderheid blijft hangen aan de ‘onbegrepen wijsheid’, meer uit sleur dan uit eerbied.

De grootste remmende macht is de allertreurigste taalstudie van de onderwijzer. Opleiding en exameneisen bewegen zich in een noodlottige cirkelgang.[2)] Ter wille van het examen wordt elke kwekeling op normaalles of kweekschool volgepropt met de oude taalwijsheid. Geen andere weg tot het nieuwe dan dóór het oude. De opleiding geeft niet alleen oppervlakkige en overbodige, maar ook schadelike kennis. Daaraan ontworstelen zich alleen de besten, want dressuur vult het geheugen, maar staalt geen studiekracht. Wie tot het besef komt dat hij een basis voor zelfstandige studie mist, wordt verbitterd tegen het opgedrongen kennis-surrogaat, maar brengt het vaak niet verder dan tot een louter afwijzende houding.

Een nieuw taalonderwijs komt niet als een Athene, in volle wapenrusting, uit de hersenen van een Zeus te voorschijn. Het zal zich langzaam moeten ontwikkelen. De omtrekken zullen nog lang vaag

1) W. UITTERDIJK, in *Zelfhervorming*, (*Schoolhervorming* No. 1). Ik vond deze uitlating met ingenomenheid aangehaald in het meest konservatieve onderwijsblad, *De School*).
2) Evenals bij de letterkunde-studie. Vgl. *De Nieuwe Taalgids*, V, 25.

blijven. Wij verlangen allerminst naar een tijd waarin de nieuwe beginselen, tot een nieuwe ‘leer’ versteend, opnieuw ‘onbegrepen wijsheid’ zullen worden. Maar wel verlangen we voor de onderwijzers naar een frisse opleiding en een stevige studiebasis, waarop het nieuwe kan groeien en gedijen. Er moeten kiemen van echte taalkennis gelegd worden. Dat is belangrijker dan een grote hoeveelheid examineerbare ‘weetjes’.

De taalopleiding van de onderwijzer staat sedert een kwart-eeuw bijna stil. De taalkennis van de achttienjarige geslaagde en bevoegde is een paskwil. Dat is voor mannen van inzicht geen geheim meer. Maar nu bezitten we een getrouwe spiegel van de examenpraktijk en de opleidingsellende, in een vijftigtal stenografiese verslagen.[1)] M.R. DIJKMAN liet ze drukken ten bate van eigen leerlingen en andere slachtoffers. Maar door zijn voortreffelike *Inleiding*, die wij met zoveel instemming gedeeltelik in ons tijdschrift opnamen[2)], gaf hij aan deze uitgave een veel verder strekking: *er ligt een verpletterend vonnis in opgesloten*. Waarom is dit, na een jaar, bijna nog niet opgemerkt? Door de eigenaardige vorm van de publikatie? Door de bezadigde inkleding van de aanklacht? Door de pedagogiese dommel van de meeste schoolblad-recensenten? Door de angst om feiten te konstateren die een konservatief schooltoezicht onaangenaam zijn? Als DIJKMAN's aanklacht met open oren gehoord was, hadden we aan de behoudende zijde een geroep van ergernis gehoord, en van vooruitstrevende zijde een mannelik: zó kan het niet langer!

De ergernis die de lezing van deze *Verslagen* wekt, treft niet allereerst de examinerende ‘deskundigen’. Er zijn er, die zo vastgeroest zijn in de routine van lesgeven en examineren, dat ze liefst niet herbenoemd moesten worden. Maar er zijn ook bewijzen dat verstandige mannen, zelfs onder de dwang van een slecht systeem, verstandige vragen kunnen doen.

Het examen in het lezen - d.w.z. het ‘verstaan’ van 't gelezene - is door DIJKMAN voldoende gekarakteriseerd en aan de kaak gesteld.[3)] Wij zullen ons voornamelik tot de vragen over ‘taal’ beperken.

1) *Mondelinge examens Nederlandsche taal en lezen. Vijftig stenografische verslagen van in 1910 gehouden examens, opgemaakt en voorzien van een paedagogische inleiding voor kweekelingen, onderwijzers en examinatoren*, door M.R. DIJKMAN (Groningen - J.B. Wolters - 1911) Prijs ƒ 1,25.
2) Jaargang V, blz. 1-15.
3) Er zijn nog erger en vermakeliker staaltjes van ‘caroussel-vragen’ dan DIJKMAN geeft. Wat zegt men b.v. van deze kappersconversatie? (blz. 52). Ex. Wanneer zijn bakkebaarden onwillig. Cand. Als ze zich niet willen laten kammen. E. En wanneer is dat? C. Als de haren stijf zijn. E. U weet toch wat bakkebaarden zijn? C. *zegt 't.* E. Wijs dan eens aan hoever of die komen. C. wijst op z'n eigen gezicht. E. Juist! tot de ‘bakken’ of wangen.

Bij ‘taal’ wordt op het examen gedacht aan ‘spraakkunst’, en bij ‘spraakkunst’ aan een boek, meestal nog TERWEY. Wie dat boek van buiten kent, is vrij zeker van een voldoend cijfer. Een geroutineerd opleider weet op welke hoofdstukken het vooral aankomt. Wie daar knap in is, krijgt meer dan voldoende. Zulke stokpaardjes zijn: de soorten van tegenstellend verband, de beknopte zinnen (vooral ‘rekenschap geven’ van die term!: een zin ‘in knop’, die ‘ontwikkeld’ kan worden. Verdienstelik, en een bewijs van vooruitstrevendheid is het, te weten dat ze ook wel ‘bepalingen’ genoemd mogen worden), de oorzakelike voorwerpen, de voornaamwoordelike bijwoorden, de verbuiging van de persoonlike voornaamwoorden met de benoeming van *zijns* in ‘zijns gelijke’, de vorming van causatieven enz. Hoe oud die stokpaardjes zijn, weet ik niet; maar toen ik voor tien jaar met de onderwijzersopleiding kennis maakte, werden de beestjes al dapper bereden. Ieder opleider en examinator weet ze van stal te halen.

Komies is de stereotiepe klacht in de examenverslagen dat de kandidaten maar van buiten leren, en het geleerde niet begrepen hebben, omdat ze het niet weten toe te passen. Met die toepassing is namelik de zinsontleding bedoeld. Daarin kulmineert eigenlik de spraakkunstkennis. Een zin is pas goed als hij logies ontleed kan worden. Elliptiese zinnen dient men eerst aan te vullen: anders is er immers niets mee te beginnen! Beknopte zinnen zijn ‘onontwikkelde’ zinnen: er ontbreekt ‘iets van den vereischten vorm’ (blz. 98).[1)]

Bij de redekundige en taalkundige benoeming moet alles zijn hokje hebben. Wat daarbuiten of daartussen valt, wordt als te lastig verdonkeremaand, of dient om valstrikken te zetten. Een enkel voorbeeld. De zin: ‘'t Zou me beter geweest zijn, als ik (dat) aanschouwde’ heeft iets raars: het laatste deel lijkt een onderwerpszin, maar dat mag niet, volgens TERWEY. Voorzichtigheidshalve wordt dus *als* met potlood doorgestreept, en vervangen door *dat*. Examinator A^2 (blz. 58) ziet wel in dat het een tussending is, maar examinator B^a (blz. 140) wil er niets van weten. Zulke ‘rare’ zinnen zijn natuurlik uitzon-

1) Een examinator maakt bij de beknopte zin: ‘oprecht gesproken’ de opmerking: *Men kan zeggen*: ‘oprecht gesproken wordende of zijnde’ (blz. 179). De gekursiveerde woorden zijn welsprekend!

deringen. Voor het examen worden wel moeielike, maar toch behoorlik ontleedbare zinnen opgezocht. Verdwalen er tussen, die niet geheel bij de voorbeelden van de spraakkunst-paragrafen passen, dan loopt de kandidaat toch gevaar dat de examinator 'het geleerde' op een andere wijze toepast. Een kandidaat kreeg te ontleden: 'Mij dunkt dit zoudt ge dan toch weten dat ik geen vendel heb' (blz. 46). Achter 'mij dunkt' liet hij een onderwerpszin volgen; 'dat ik geen vendel heb' noemde hij: lijdende voorwerpszin. Men zou zeggen: die kandidaat is knap in de logiese ontleding. Maar neen, de examinator (A^1) beduidt hem dit anders: 'Ik zal u helpen. Vroeger luidde dat: *Mij dunkt des*. Achter "mij dunkt" volgt dus een oorzakelike voorwerpszin. De zin: *dat ik geen vendel heb* is een bijvoeglike bijzin bij het bepaling-aankondigende *dit*.' Of de kandidaat de nieuwe wijsheid dankbaar aannam, vermeldt de historie niet. Hij zal alleen het gevoel gehad hebben, dat hij 'gereden' had.[1)]

Valstrikken kunnen ook opzettelik vervaardigd worden. Een kostelike vondst is: *het kasteel zijns gelijken*. Is *zijns* daarin 2de naamval van *hij* of van *zijn*? (blz. 155). Mooi is ook het onderscheid tussen: '*Welk* vorst heeft geslapen den dag vóór zijn kroning?' en '*Welke* vorst etc.' (blz. 60). Belangrijk is de vraag of men moet schrijven: 'Hij trad de zaal binnen, *de* (of *den*) arm geheven.'

Deze laatste kwestie brengt ons tot het 'waarom' in de 'logiese' ontleding. De kandidaat doet verstandig, zich daar niet te veel om te bekommeren. Anders komt hij telkens in de war. Dat wordt dan ook eigenlik niet gevraagd: het komt er maar op aan hoe het in het boek staat. In *de weg daar* màg *daar* geen bijv. nw. genoemd worden; in de weg *om er te komen* moèt *om er te komen* een bijv. zin heten. Bij de naamvalsleer worden voortdurend vorm en funktie verward.[2)] De definitie van de oorzakelike voorwerpen hinkt op twee kenmerken.[3)] De 'logiese zinsontleding' leert meer napraten dan nadenken.

1) De ontleding van deze zin wordt eerst leerzaam, als men inziet dat 'mij dunkt' psychologies *geen* hoofdzin meer is (vgl. gevallen als *weliswaar, ziedaar*, en het geheel versteende *misschien*.
2) Vgl. *Kunttekeningen bij de spraakkunst van Den Hertog* in *De N. Taalgids I*.
3) Vgl. KOLLEWIJN's overtuigende kritiek in het artikel *Voorwerpen* (*Taal* en *Letteren IX*). DIJKMAN geeft op blz. 63 deze vraag: 'Waarom is in "Dat is vreemd voor u" "voor u" oorz. vorm? Cand. Omdat 't de oorzaak is van 't vreemd zijn. E. Niet juist! Wat is 't kenmerk van een oorzakelike vorm? C. Z'n konstant voorzetsel. E. Dus?'

Alle verdere vragen over ‘taal’ kunnen niet in de schaduw staan bij de ontlederij. Zeldzaam worden gelukkig opgaven als: verbuig *hetwelk* (naar aanleiding van de gefabriekte zin: ‘Het kind *hetwelk* verdronken is’, blz. 155); gewoner is: verbuig eens *degene* (blz. 171). Een unicum is de vraag: ‘lommer, is dat mannelik of vrouwelik? We zaten in ...?’ (blz. 173). Uit de aanvulling door de kandidaat: ‘*de* lommer’ blijkt, dat men de beslissing in het *gehoor* zoekt!

Plichtmatig wordt gepeild in het hoofdstuk *Woordvorming*. Ook dit is louter van-buiten-leren: er bestaan een aantal achtervoegsels met één of meer betekenissen, die achter de woorden geplakt worden. Van de analogie-werking heeft men gewoonlik geen notie. En dat die achtervoegsels soms ook voor een examinator letters zijn die achter letters gezet worden, blijkt uit een merkwaardig voorbeeld: E^1 meent dat *slagerij* gevormd zou kunnen zijn uit *slag* en *erij*! (blz. 203). Niet minder fraai is de afleiding van *soldenier* uit *soldij* + *ier* met een ‘ingelaste’ *n* ‘om de hiaat te vermijden’! (blz. 48), Dezelfde examinator (A^1) heeft een puristiese afkeer van het suffix *ist*: daar ‘is een luchtje aan.’

D^1 is niet de enige die als axioma aanneemt: ‘Bij de woordverklaring gaan we van 't grondwoord uit’ (blz. 164), en die dus *geheimzinnig* verklaart als: geheimen zin hebbende (blz. 171). Vgl. *merkwaardig*: waardig om *op*gemerkt te worden (blz. 188). Maar als een kandidaat die aansporing volgt, en *wonderbaar* verklaart als: ‘die wonder voortbrengt’, wordt hij natuurlik op de vingers getikt.

De etymologiseer-liefhebberij leidt tot een aantal toevallige ‘weetjes’. Wie zou er aan denken de kandidaat-onderwijzer te vragen naar de oorsprong van *heim* in *geheimzinnig*, van *oordeel*, van *twijfelen*, als het niet ergens in een spraakkunstboek stond? Soms is de examinator een verklaring ten achter. Als b.v. een kandidaat *schildwacht* juist verklaart als: ‘'n wacht met 'n schild’, zegt E^2 foutief: ‘Neen! *bij* 'n schild’ (blz. 205).

De synoniemiek wordt natuurlik op de ‘gangbare’ wijze behandeld.[1)] Het verschil tussen *mare* en *bericht, reis* en *tocht* (op grond van de afleiding van tiën!, blz. 82), *vergen* en *eisen, gelaat* en *gezicht, ijlen* en *haasten, troep* en *schaar* wil men nog altijd hoofdzakelik in 't begrip zoeken, of beredeneren.

1) Vgl. mijn artikel *Kritiek van de gangbare synoniemen-behandeling* in *De N. Taalgids II*, 23, 72.

Toen ik voor 't eerst een examen in lezen en spraakkunst bijgewoond had, was mijn eerste gedachte: Gelukkig dat ik geen cijfer heb te geven! Na al dat heen-en-weer gepraat, na dat spraakkunst-overhoren, weet ik absoluut niet hoe het eigenlik met de taalkennis van dit jongemens staat, en of hij dus geschikt is om taalonderwijs te geven. Latere ervaringen bij kursisten en in de examenkommissie voor de hoofdakte versterkten die indruk.

Voor de hoofdakte wordt al die oudbakken wijsheid nog eens opgewarmd. De ontlederij blijft de hoofdschotel: alleen zijn de zinnen wat ingewikkelder, en wordt er wat meer vastheid vereist om b.v. lastige oorzakelike voorwerpszinnen te herkennen. TERWEY alleen is niet voldoende: er moet nog een spraakkunst 'bestudeerd' worden. Sommige examinatoren halen er wat taalwetenschappelike geleerdheid bij, meer dan ze verantwoorden kunnen. Typiese staaltjes uit de examenpraktijk vindt men in de 27 *Mondelinge Examens Nederl. Taal en Letterkunde, Hoofdacte* 1910, afgeluisterd en verzameld door A. GOUDSMIT[1)], die tussendoor enige wenken voor kandidaten, maar ook terechtwijzingen aan examinatoren geeft. Vragen waarop de 13-jarige aspirant-kwekeling al gedresseerd wordt, als: 'Verbuig *de mijne, de arme blinde* (blz. 14), verbuig *dezelfde*' (blz. 53) keren bij de hoofdakte terug. De rebussen worden lastiger. Wie weet het verschil tussen: 'Ik heb *mijn lief* paard verkocht' en *mijn lieve* paard? (blz. 21). Het beredeneren van de naamvallen blijft in volle kracht. Wat moet het zijn: 'Allen waren tevreden behalve *mijn* of *mijnen* (!) broer?' De kandidaat koos het eerste; de examinator het tweede, met de ontstelde vraag: 'Schrijft u dan achter een voorzetsel den eersten naamval?' (blz. 35) Dat men *zegt*: 'behalve *ik*' bleef buiten beschouwing. Een aardige valstrik is deze: Eerst laat de examinator de kandidaat zeggen dat de bepaling van gesteldheid dezelfde naamval heeft als het woord waarvan het een bepaling is. Dan jaagt hij hem de schrik op het lijf met de zin: 'Hij wordt tot voorzitter aangesteld' (blz. 25). Zonderlinge vragen zijn: 'Heeft onze taal eigenlik wel betrekkelike voornw.?' (blz. 25) of 'Heeft de infinitief *lopen* nog andere vormen?' (blz. 48: bedoeld zijn: te zullen lopen, gelopen te hebben). Een openlike hulde aan de geleerdheid wordt gebracht door de vraag: 'Aan welke taal is het woord *vocativus* ontleend? Welke naamval heeft men in het Latijn nog meer?' (blz. 18). De etymologiese 'weetjes' worden uitgebreid tot woorden als *douairière, diligence*,

1) Amsterdam - W. Versluys - 1910. Prijs ƒ0,45.

omnibus e.a.[1] De belangstellende lezer kan deze staaltjes gemakkelik vermenigvuldigen.

Ook uit dit boekje - hoewel de loop van het examen niet zo nauwkeurig wordt weergegeven als bij DIJKMAN - krijgt de deskundige de sterke indruk van kennis-surrogaat met nutteloos geleerdheidsvertoon. Naar ware taalkennis, die een grondslag zou kunnen zijn voor diepere studie en voor een opvoedend taalonderwijs, wordt niet gevraagd.

II.

Welke ‘begrepen’ wijsheid zal de onderwijzer zich dan door zijn taalstudie eigen moeten maken? Het klinkt als een axioma: hij moet *verstand* van taal krijgen; hij moet weten wat taal is, en hoe taal bestaat. Daarvoor is nodig:

1°. *Inzicht in de verhouding van taal en teken*. De klankleer is op de onderwijzersexamens tot nu toe kontrabande. Uit de *Verslagen* blijkt dat de meeste examinatoren er over zwijgen. Wordt er een enkele maal naar gevraagd, dan zwijgt de kandidaat, zelfs op een elementaire vraag als: ‘Heb je 't verschil tussen de *d* en *t, s* en *z* wel eens horen verklaren?’ (blz. 152). De zwijger wordt gerustgesteld met de verzekering: ‘'t Is heel niet erg als je 't niet kent!’ JOS. M. REYNDERS[2] getuigt: ‘Onderwijzers zijn verbaasd als men ze op de assimilatie wijst. Op een hoofdonderwijzersexamen is het voorgekomen, dat een goed-willend examinator de van *v* tot *f* assimileerende letter in VONDEL's versregel: “'t Wild vogelijn daar 't onbeknipt is” door den candidaat maar niet “opgemerkt” kon krijgen.’ Geen wonder dat de verwarring van klank en teken in de onderwijzerswereld nog schering en inslag is, van de eenvoudigste onderwijzeres, die alle moeite doet om de kinderen *buigzaam* met een *z* te laten zeggen, tot een scherpzinnig schoolhoofd en schoolbladredakteur als C.F.A. ZERNIKE, die zich verbeeldt dat alleen de Joden in *nichtje* geen *t* laten horen, en die de wisseling van stemloze en stemhebbende konsonanten alleen mogelik acht volgens logiese regels.[3] Flaters van

1) De kandidaat hield dat voor een soort *bus*. Die levende etymologie werd natuurlik niet gewaardeerd.
2) *Handleiding bij het Nieuw Taalboek voor de L.S.*, blz. 25, noot.
3) In zijn polemiek met J. BOK (*De School*, 15 Januari 1910): In een *hoop droog zand* zou de *p* als *b* moeten uitgesproken worden en in: *er is een vlieg in de wieg* zou de *g* van *vlieg* zacht moeten klinken? Altemaal niet waar! Zeg eens aan uw vrouw, dat er niet genoeg *soeb is* in dat bord en ik wed, dat ze u uitlacht!

dit gehalte zouden in rekenkunde of plantkunde ondenkbaar zijn. De slechte invloed van zulk wanbegrip op het leesonderwijs - vooral bij de leuze: ‘lees wat er staat’ - ligt voor de hand. KRUISINGA's pleidooi: *De waarde van klankleer voor de onderwijzer*[1] behoeft hier niet herhaald te worden. Wel dient gewaarschuwd te worden dat men van de klankleer niet een nieuw ‘hokje’ in het ‘vak’ *taal* maakt, met de nodige repetitie-vragen en dressuur op examen-‘weetjes’. Het resultaat moet zijn: levende kennis, geoefend op eigen taal en die van anderen. De onderwijzer moet zich, bij zijn taalbeschouwing, kunnen losmaken van de traditionele schriftelike aanduiding. Taal moet voor hem niet langer zijn een kombinatie van letters, die op verschillende manieren, goed en slecht, ‘uitgesproken’ kunnen worden. Eerst na ontleding van de gesproken klankenreeksen zal hij begrijpen wat eigenlik *spelling* is.

Examinatoren zitten tegenwoordig met hun spellingvragen eigenlik wat verlegen. Natuurlik, de onderwijzer moet kunnen voorgaan in het ‘zuiver’ schrijven: ‘buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden’. Maar wat valt er verder over te vragen? Spelregels en geslachtsregels kan men met fatsoen niet meer overhoren. Om aan de eisen van het programma te voldoen wordt dan maar gevraagd naar de namen van DE VRIES en TE WINKEL, naar de ‘grondbeginselen’, b.v. de regel van de gelijkvormigheid, of naar een of andere biezonderheid. De oppervlakkige kennis die nodig is om zulke vragen te beantwoorden heeft weinig nut. De verwaarlozing van dit onderwerp getuigt van slecht inzicht. Spelling is weliswaar op zich zelf bijzaak, maar het is stellig van belang dat de onderwijzer *verstand* van spelling heeft.[2]

Voor een taalbeschouwing die van de letter uitgaat, is het kenmerkend dat over *ritme* en *toon*, over *tempo* en *interpunktie* gezwegen wordt. Bij het lezen herstelt men soms een verkeerd accent, en geeft men acht op de toon, maar dat alles hoort niet bij ‘taal’, en onttrekt zich aan elke opzettelike beschouwing. De mondelinge examens zijn een welsprekend getuigenis, hoe deze allerbelangrijkste faktoren van de taal verwaarloosd worden. De redekunstige interpunktie wordt nog altijd naar TERWEY bestudeerd en toegepast. De krities aangelegde kwekeling zal dus tot de konklusie komen dat onze beste schrijvers

1) In *De Nieuwe Taalgids IV*, 161.
2) De leerzame lezingen over *Taal en Spelling* van J.H. VAN DEN BOSCH (in *Taal en Letteren X*; daarna ook afzonderlik gedrukt) kunnen nog altijd menigeen de ogen openen.

in het verleden en het heden als domme schooljongens met *de* regels hebben omgesprongen, tenzij de ervaring hem op de goede weg brengt, en hem de leestekens als ritme-tekens doet waarderen en toepassen.[1] Een goed taalonderwijs moet in dit opzicht krities zijn: het moet de interpunktie van fijnhorende auteurs, als STARING, bestuderen en waarderen; het moet slechte of slordige interpunktie leren doorzien en verbeteren, kortom, het moet de geschreven leestekens zelfstandig met het oor leren beoordelen. Dan worden inzicht en toepassing gezuiverd: het oor - ook bij het eigen schrijven - gescherpt, het goede lezen krachtig gesteund.[2]

2°. *Inzicht in de noodzakelike verscheidenheid van taal*. Onderwijzers doen ook aan 'zielkunde' en aan 'geschiedenis'. Maar dat zijn heel andere 'vakken' dan taal: ze worden aan andere tafeltjes geëxamineerd! Bij de taalbeschouwing wordt er geen rekening mee gehouden dat taal een vertolking is van de zielsinhoud, door middel van klanken. Taal is voor de meesten een verzameling woorden, alfabeties gerangschikt in het Woordeboek, in tien soorten verdeeld in de grammatika. Het oude 'schrijftaal'-begrip, min of meer verwaterd[3], geeft nog de toon aan: er bestaat een 'spreektaal', die uiteraard slordig is -

1) De *Handleiding* van JOS. M. REYNDERS geeft ook in dit opzicht een stoot in de goede richting: ''t Is te betreuren, dat zoovele onderwijzers een totaal verkeerd idee hebben van 't belang der leesteekens, en er daarom voor de kinderen bijna geen werk van maken... De punctuatie vormt een wezensdeel van de geschreven taal... De komma moet *gevoeld* worden als een pauzeteeken' (blz. 47), Vgl. ook *De N. Taalgids V*, 316, waar aangetoond wordt dat voor een goed lezer niet de geschreven interpunktie, maar het natuurlike ritme de norm moet zijn.
2) Nogmaals verwijs ik voor het bestuderen en het klassikaal be-oefenen van interpunktie naar de praktijk en de theoretiese opmerkingen in het *Leesen Taalboek I* door VAN DEN BOSCH en MEYER. Vgl. ook J.H. VAN DEN BOSCH: *Over interpunktie; groudtrekken voor het taalonderwijs* in *De Nieuwe Taalgids I*.
3) Een ras-echt, maar zeldzaam wordend type van de 'schrijftaal'-verdedigers is het schoolhoofd H. DEELMAN, die de litteraire taalvernieuwing van de Nieuwe-Gids-tijd veroordeelt, op deze wijze: 'Dit streven naar een nieuwe, meer oorspronkelijke gedachtenuiting was in strijd met de natuurlijke ontwikkeling der taal. Als nieuwe woorden en uitdrukkingen algemeen gangbaar zijn geworden, moeten ze in de taal, ook in de schrijftaal worden opgenomen, dat spreekt van zelf. Doch niemand heeft het recht zich in de schrijftaal te bedienen van vormen, die niet algemeen bekend zijn en die nog geen burgerrecht verkregen hebben.' (*Het Nieuwe Taalonderwijs, in Paedag. Tijdschr.* 1911, afl. 3).

tengevolge van een verwilderde opgroei - maar die nog gunstig afsteekt bij de nog meer verwilderde, merendeels lelike ‘platte’ taal, en daarnaast een behoorlike, geordende taal, de ‘schrijftaal’, waarvan men zich bij het schrijven heeft te bedienen en die dus het eigenlike object van het onderwijs is.

Dat de taal zowel van het individu als van de gemeenschap een geschiedenis heeft, achterwaarts en voorwaarts, dat wordt als vanzelfsprekend aangenomen, maar om de konsekwenties voor de taalbeschouwing bekommert men zich liefst niet. Dat leidt tot nieuwe, fundamentale tekorten in de taalstudie van onderwijzer.

De verhouding van dialekt en Algemeen Beschaafd. Dialekt is geen ‘bedorven uitspraak’ van ‘het’ Nederlands. Dat zullen alle onderwijzers u nazeggen. Maar bij hun taalstudie draaien ze die waarheid om. Uit hun DEN HERTOG leren ze, dat afwijkende klanken voortkomen uit ‘onbeschaafd spraakgebrek.’[1] Dat moet natuurlik, gelijk alle gebreken, afgewend worden. Zelf ondervinden ze die noodzakelikheid met scha en schande: voor hun ‘slechte uitspraak’ boeten velen, die van huis uit dialekt spreken, op de examens met een onvoldoend cijfer voor lezen. Is het wonder, dat ze op de volkschool in het spreken van hun kinderen niets dan ‘foutief’ Nederlands horen? Vandaar een geringschatting, die allereerst het taalonderwijs zal schaden. JOS. M. REYNDERS[2] heeft er onlangs terecht op gewezen: ‘Welke houding moet de onderwijzer aannemen tegenover het dialect? In geen geval een vijandige, veel minder een spottende. Hij moet altijd met een zekere waardeering spreken over de taal die 't kind van zijn moeder, 't liefste en hoogste wat het op aarde heeft, leerde en nog steeds leert. Anders handelen ware onpaedagogisch en zou een klove doen ontstaan tusschen hem en 't kind, die de innige deelname aan het onderwijs zoo goed als onmogelijk zou maken. Trouwens, iedere landzaat heeft het volste recht eerbied te eischen voor zijn dialect.’

Nu zal men vragen: hoe is die ‘waardering’, die ‘eerbied’ te verenigen met de plicht van de onderwijzer om de algemene taal mondeling en schriftelik te leren gebruiken? Vordert dat niet een energieke bestrijding van het dialekt, die met mooie woorden niet verbloemd kan worden? Er is hier inderdaad een moeielikheid, die behalve takt ook inzicht eist. Dat inzicht moet de taalstudie geven.

De dialekten binnen een taalgebied zijn afzonderlike, nauw ver-

1) *De Nederlandsche Taal* II, blz. 200.
2) *Handleiding*, blz, 91.

wante talen, om hun onbelemmerde groei voor de geleerden interessanter dan een meer algemene taal van gemengd karakter. Elk dialekt heeft in zich de mogelikheid om zich mèt de kultuur te ontwikkelen en zich over een groter gebied uit te breiden. Dat hangt niet af van innerlike voortreffelikheid of van welluidendheid, maar van maatschappelike faktoren. Inniger staatkundige en ekonomiese gemeenschap maakt gemeenschap van taal noodzakelik. Daardoor ontstaat voor een groot deel van de bevolking tweetaligheid: naast de moedertaal komt een algemene verkeerstaal, weldra drager van een algemene kultuur. Het aanleren van die algemene taal *is een maatschappelike noodzakelikheid, en daarmee een taak voor de volkschool geworden*. Maar dat sluit niet in: uitroeiing van het dialekt. Daarover zal de levenspraktijk beslissen. Leerlingen die in een zogenaamd 'beschaafd' milieu komen, zullen in het Beschaafd een tweede moedertaal vinden. Anderen, die hun streek zelden verlaten, maar prijs stellen op een zekere ontwikkeling, blijven tweetalig: het algemene Nederlands bewijst hun de diensten die een handelsman of geleerde van zijn moderne talen heeft, ook al spreekt hij ze gebrekkig. Het onderwijs kan dus streven naar een zoo algemeen mogelike verbreiding van het algemene Nederlands, en tegelijk het goed recht van de volkstaal bepleiten en eerbiedigen: het bestaan van een Friese en een Vlaamse litteratuur zijn daarvoor krachtige getuigenissen.[1)]

Het nut van dialektstudie voor de onderwijzer willen we hier niet breedvoerig uiteenzetten. Wie beseft dat echte taalstudie bestaat in het observeren van levende taal, begrijpt ook dat de volkstaal in en buiten de school een prachtig studieveld is[2)]. Dialektkennis kan moeielijk exameneis worden, maar als op de kweekschool het dialekt van de streek, van de leerlingen zelf naast het Beschaafd vergelijkenderwijze onder de aandacht wordt gebracht, zal de onderwijzer later weten waarop hij te letten heeft, en voorbereid zijn om het dialekt van zijn omgeving onbevangen en met vrucht te bestuderen.

Het Algemeen Beschaafd heeft noodzakelike nuancen. Wie de wording en de verbreiding van een algemene taal kent en begrijpt, zal daar

1) Nog altijd lezenswaard is Prof. H. OSTHOFF's brochure van 1883: *Schriftsprache und Volksmundart*. Een hernieuwd betoog, in dezelfde richting, maar meer van pedagogies standpunt, hield een andere Nederduitser OTTO KARSTÄDT: *Mundart und Schule* (*Pädagogisches Magazin*, Heft 346 - Langenzalza - 1908).

2) JOS. M. REYNDERS geeft de onderwijzer de raad, op te tekenen wat hij in de klas opmerkt: 'De studie van dialect is voor den onderwijzer de prettigste van alle taalstudies; daar kan men nog eens zèlf wat vinden.' (*Handleiding*, blz. 94, noot).

niets vreemds in vinden. Taal is een middel tot verstandhouding: aan de velerlei maatschappelike verhoudingen beantwoorden allerlei schakeringen: tussen vormelik en familiaar-Beschaafd, tussen algemeen-Beschaafd, persoonlik-Beschaafd en dialekt[1]. Nu bestaat er bij onderwijzers een sterke neiging om op grond van die verscheidenheid en overgangsvormen het bestaan van een Algemeen Beschaafd te ontkennen. De fout schuilt in het uitgangspunt: ze zoeken niet naar *eenheid*, maar naar *eenvormigheid*. En een absolute eenvormigheid is in de taal van een gemeenschap, evenmin als in de dieren- en plantenvormen te vinden. Ze zoeken naar scherpe grenzen, en vergeten dat die ook in een standenmaatschappij niet te vinden zijn: toch onderscheidt men arbeiders van kapitalisten, ambtenaren van middenstanders. Bezit de regenboog geen rood en geel, omdat er overgangskleuren zijn?[2] Deze taalverscheidenheid, afspiegeling van maatschappelike taalverscheidenheid, is een levensteken. Alleen taal-op-papier kan een kunstmatige uniformiteit bezitten. Schoolmannen die, onder nawerking van een klassicisties taalbegrip, menen dat alleen een uniform gereglimenteerde taal behoorlik onderwezen kan worden, gaan nu een absolute norm zoeken. Sommigen verwachten van de kerk, of het toneel, of vragen aan de spraakleraar de regels voor de 'juiste' uitspraak. Voor bepaalde doeleinden b.v. voor een toneelschool, voor de kansel, kan de toepassing daarvan nuttig en nodig zijn, de algemene taal laat zich geen regeldwang opleggen. De pogingen om zulk een kunstmatige gelijkvormigheid door middel van de school tot het volk te brengen, zijn bij voorbaat vruchteloos te noemen[3].

1) Een kandidaat (DIJKMAN, blz. 110) vond de vorm *appelen* 'deftiger' dan *appels*. Dit kan volkomen in orde zijn: als in zijn streek *appels* het alledaagse is, dan kent hij *appelen* in de taal van de boeken. Voor een Drent is b.v. *knechten* gewoner dan *knechts*. Maar de examinator keurde dit antwoord af, omdat hij wel eens op straat had horen roepen: *appelen* en *peren*! Een ander examinator verwondert zich dat de kandidaten het woord *sim* niet kennen. Maar dit woord, mij als Hollander van jongs af bekend, is lang niet algemeen-Nederlands. Weer een ander wil de kandidaat het woord *straf* laten gebruiken als *stijf, strak*, b.v. een touw straf aanhalen. Die betekenis leerde ik bij deze gelegenheid voor 't eerst kennen.
2) Vgl. over deze verscheidenheid de mooie lezing van J.H. VAN DEN BOSCH: *Taaleenheid in spreken, schrijven en spellen, De N. Taalgids* III, 65, 135.
3) Mooie bladzijden daarover vindt men in de genoemde brochure van OSTHOFF. Hij schrijft o.a. (blz. 34-35): 'Aber warum soll denn, so fragen wir, ein Mensch im gewöhnlichen Leben nicht in derselben Weise wie der Schauspieler seine hochdeutsche Rede von den Schlacken der mundartlichen Aussprache reinigen? Die Antwort lautet sehr einfach: darum nicht, weil er kein Schauspieler ist noch sein soll... Erachten wir es sonst für einen Fehler, originales Wesen zu besitzen und eigenen Charakter zu zeigen? Doch wohl nicht. Und so ist es eine Ungereimtheit, in der Sprache eine Ausnahme machen, da sich lieber der allgemeinen Schlablone fügen und das allgemeine Nivellement über sich ergehen lassen zu wollen.'

Anderen zoeken die eenheidsnorm in de letters van de traditionele spelling. Deze opvatting, voortspruitend uit gebrek aan inzicht in het wezen van spelling, is voor het volksonderwijs minder onschadelijk: het leesonderwijs wordt er in de grond door bedorven[1]. Want bij *goede* lezers hoort men natuurlijk dezelfde taalnuancen als bij goede sprekers.

Elk onderwijzer moet zich door eigen waarneming leren overtuigen dat er niet één goede uniforme 'uitspraak' bestaat[2]. Dat eerbiedigen van de bestaande verscheidenheid, waaraan geen verstandig man zich in de omgang stoot, is voor sommige onderwijzers zo'n ongerijmdheid, dat ze hun opvatting ook de voorstanders van een nieuw taalonderwijs in de schoenen schuiven. H. DEELMAN stelt zich het leesonderwijs, zoals o.a. VAN STRIEN dat aanbeveelt, zó voor: 'Een leerling komt eerst bij een. Amsterdamsch onderwijzer, die hem de meervouds-*n* laat *verwaarloozen* (N.B.!). Een tweede, uit Groningen afkomstig, *meent stellig en zeker* (N.B.!) dat die *n* tot de beschaafde spreektaal behoort.... Hij verandert dus, al is het met veel moeite in de leesmanier der leerlingen, wat ze bij den vorigen onderwijzer hebben aangeleerd. Maar nu komen de kinderen bij een derden onderwijzer, afkomstig uit Den Haag, die van den Groninger en diens opvattingen niets weten wil. De Groninger heeft, meent hij, geen flauw begrip van wat tot de beschaafde spreektaal behoort. Alleen in Den Hèg, daar spreekt men goed! Nu moeten de kinderen de *n* weer weglaten.'[3] Dit is een karikatuur! zal de lezer zeggen. Toch vrees ik dat er wel onderwijzers zijn, die de 'methode' zo zouden toepassen. En dat zal zo blijven, zolang hun taalstudie zich niet gaat richten op de verscheidenheid van het leven, in plaats van op de papieren uniformiteit. Ook deze leemte is niet eenvoudig te vullen door een nieuwe paragraaf in het leerboek.

1) H. DEELMAN zegt b.v. in het aangehaalde artikel, evenals zijn schoolopziener Dr. GUNNING: *Men moet lezen zooals er staat*, met die enkele wijzigingen waaromtrent men het thans zeer wel [?] eens is geworden (blz. 154). Ook met alle wijzigingen van de Vereenv. Spelling zou het lezen naar deze opvatting slecht blijven.
2) Volgens de normaalschoolleraar waarvan DIJKMAN (blz. 185) vertelt, is 't 'weglaten' van de slot-*n* in 't Hollands-beschaafd 'plat'.
3) *Paedag. Tijdschrift*, III, afl. 3 (1911!), blz. 153.

De taalontwikkeling bij het individu. Met dit taalpsychologiese onderwerp komt de onderwijzer door zijn praktijk onmiddellik in aanraking: hij heeft de taalontwikkeling bij het kind gade te slaan en te leiden, en ook hier komt hij te staan voor feiten waarop zijn taalstudie hem volstrekt niet heeft voorbereid. Elk kind maakt zich de taal opnieuw eigen door nabootsing, door een aanpassingsproces. Op elke leeftijd beantwoordt zijn taalbezit aan zijn geestelik bezit. Daarom is het voor het verstaan van het kind en voor het zich verstaanbaar maken van zoveel belang, de kindertaal te kennen.[1)] De ouderwetse taalbeschouwing stond tegenover de taal van het kind als tegenover het dialekt. Op zulke onbeholpen taal moest alleen gelet worden ter verbetering van de fouten: behoorlike taal leerde het kind eerst van de meester en uit het boek. H. DEELMAN zegt: 'De taal is niet in het kind. In het kind is wat onvolkomen kennis der taal of beter nog van het dialect der streek, meer niet.'[2)]. Gelukkig is hij hier de tolk van een verouderende beschouwing. Onze beste schrijvers van kinder-leesboeken tonen een open oor voor de kindertaal te hebben. De vrije schriftelike kinderuiting vindt overtuigde voorstanders: de opstelletjes leveren de bewijzen dat ongedwongen kindertaal ver staat boven opgedrongen, onhandig toegepaste boeketaal. Maar de mening dat kinderen zo gauw mogelik aan grote-mensen-taal moeten wennen, is nog niet verouderd. In het jaar 1910 beleefden we de uitgave van *De Schoolcourant*, niet een blad voor kinderen in kindertaal geschreven, maar een miniatuurkrant, opzettelik in 'echte' d.w.z. de meest konventionele krantestijl geschreven. Zo worden de kinderen vroeg rijp, en behoorlik be-schaafd.... aan de oppervlakte natuurlik! Bij zulke konfektie-beschaving past zulke taal[3)].

Ook de hoofdfout van de nog niet uitgestorven 'stijl'-oefeningen: het aanbrengen van het woord - liefst het ongewone! - vóór het begrip, komt voort uit een valse voorstelling van de individuele taalontwikkeling.

Evenals het dialekt levert de kindertaal een studieveld bij uit-

1) In Duitsland heeft vooral BERTHOLD OTTO daarop gewezen, en voor het goed recht van de 'Kindesmundart' ook in de kinderlitteratuur gestreden. Vgl. mijn artikel over deze pedagoog in *De Beweging*, Nov. 1911.
2) In het aangehaalde artikel, blz. 157.
3) H. DEELMAN zegt: 'Niets is dwazer, dan de minachting van het conventioneele in taal en stijl, vooral in kinderopstellen... Die conventioneele taal den kinderen zoo goed mogelijk in te scherpen om hen voor te bereiden voor het leven, is, meen ik, de taak der school.'

nemendheid voor de onderwijzer. Behalve het kinderleven zal hij er ook allerlei taalverschijnselen, b.v. de analogie, de nieuw-vorming, des te beter door leren begrijpen. Examenvragen zijn er moeielik uit te halen, maar op de kweekschool zou de leraar, b.v. door de behandeling van kinderopstellen, op het interessante en leerzame van dit soort taalstudie kunnen wijzen.

De taal van de letterkunde. Door zijn TERWEY is de onderwijzer geneigd, de taal van de letterkunde te vereenzelvigen met de taal die 'men' behoort te schrijven. Haalt TERWEY niet telkens de beste auteurs aan? Enkele 'dichterlike vrijheden' daargelaten - zo redeneert de kwekeling onwillekeurig - hebben die schrijvers zich aan *de* spraakkunst gehouden. Maar als hij dezelfde maatstaf aánlegt aan de hedendaagse letterkunde, dan komt hij bedrogen uit: in allerlei opzichten wordt er 'gezondigd'. Wie b.v. proza van VAN DEYSSEL, EMANTS, STREUVELS en VAN DE WOESTIJNE leest, of verzen van KLOOS, VERWEY, PENNING en GEZELLE, zal daar geen 'schrijftaal'-eenheid in vinden. Maar geen litteratuur-kenner zal dat betreuren. Die verscheidenheid is geen betreurenswaardige anarchie, maar teken van leven. En juist daarom is de studie van tegenwoordige letterkundige taal naast die van een vroeger tijdperk zo nuttig: de kunstenaar grijpt naar velerlei taal, niet naar een aparte, gereglementeerde. Het realisme zoekt het leven nabij te komen. De poëzie, als biezondere uiting, zoekt soms biezondere taalmiddelen: in archaïsmen en provincialismen. De taal van de kunstenaar wil bestudeerd, niet geimiteerd worden. Een kollektieve grammatika van de hedendaagse auteurs-taal zou een zonderling mengelmoes opleveren. Modeltaal, stilisties of grammaties, moet de onderwijzer bij de beste auteurs niet leren zoeken. Wèl moet hij leren zien en bewonderen, wat de meest begaafden door middel van taal tot uiting vermogen te brengen.

Het standpunt van de school. In de oude taalbeschouwing beslisten Spraakkunst en Woordenboek met onbeperkt gezag. Wat met de regels - de spelregels inbegrepen - in botsing kwam, was een 'taalfout'. Een woord dat bij VAN DALE ontbrak, was geen 'goed' woord. De 'schrijftaal' gaf de norm aan. Op de onderwijzersexamens heerst deze opvatting veelal nog. Bij hun voorbeelden kaatsen examinatoren en kandidaten elkaar zinnen toe als: 'Waar gij ook gaan moget, ik ga mee'; of 'Het kind hetwelk verdronken is', 'De man dien gij gisteren een geschenk gegeven hebt'.[1)] Er wordt gevraagd:

1) Zie DIJKMAN, blz. 87, 155, 217.

‘Maak eens een zin met het pers. vnw. *zijner*’, of ‘Gebruik eens *sponde* in verheven stijl’.[1] Zegt een kandidaat bij ongeluk, dat iemand ‘zich vol vet smeerde’, dan moet hij dat ‘beschaafder’ zeggen: ‘Hij besmeerde zich geheel en al met vet’. (Histories!) De oude grief tegen de omgangstaal blijft van kracht: zo iets klinkt niet boekachtig genoeg.[2] De mening dat de taal, ook van de beschaafdste sprekers, niet fatsoenlik genoeg zou zijn om geschreven te worden, begint zich steeds meer tot de ouderwetse grammatika-les te beperken. Voor velen is het Algemeen Beschaafd de norm geworden voor het algemene schrijven, mede ten gevolge van de opschuiving in de litteraire en journalistieke taal. Absoluut is deze norm niet. En wanneer we in 't oog houden dat overgangsvormen van het dialekt en de kindertaal naar het Beschaafd in de school *noodzakelik* zijn, dan zal de leiding veel meer taalkennis en takt vereisen dan de meesten nu bezitten. Als met het oude begrip ‘taalfout’ gebroken wordt, menen ze dat alles op losse schroeven gezet wordt. Nu al verwerpen ze dubbelvormen in taal en spelling, als het begin van anarchie. Als het republikeinse gezag van de Usus (het Gebruik) het despotieke Gezag van de Grammatika vervangt, ontstaat er natuurlik een nieuw begrip ‘taalfout’: het zondigen tegen de Usus, ook al is die zonde taalwetenschappelik gesproken niet ‘foutief’, en misschien zelfs de eerste stap naar een nieuwe Usus. H. OSTHOFF (t.a.p. blz. 27) formuleert het zò: ‘Ein Sprachfehler ist nicht, was gegen die überkommenen Regeln und Bildungsgesetze der Sprache verstöszt - denn die sind allezeit wandelbar - sondern unter Sprachfehler müssen wir dasjenige verstehen, was *nicht, nicht mehr* oder *noch nicht*, in den allgemeinen Gebrauch aufgenommen und in der Anerkennung der gesammten Sprachgenossenschaft befestigt ist.’ Van de natie en van de tijdgeest zal het afhangen of men de grenzen van die taalgemeenschap enger of ruimer neemt. Maar ook bij sterke centraliserende neigingen, b.v.

1) DĪJKMAN, blz. 95.
2) Nog één typies staaltje buiten de examenwereld. Toevallig kreeg ik een toneelstukje onder ogen, (vertaald door ROYAARDS), dat door onderwijzers opgevoerd zou worden. Een ‘deskundige’ hand had eerst de nodige korrekties aangebracht. In zinnen als: ‘Heerlijk om zooveel boeken te hebben’; ‘'t Is een last om 'n knap kamerkatje te vinden’, werd *om* geschrapt. In ‘Oom zijn jas’, ‘Oskar zijn zaken’ werd *zijn* door *s* vervangen. ‘U *wilt, zult, hebt, kant*’ werd niet geduld: *u* heeft immers een 3de persoonsvorm bij zich! *Hun* als vr, meerv. werd verwijderd. ‘Houd jullie je toch bedaard’ moest worden: ‘Houd*t* jullie toch bedaard’. Wie schrijft nu bij een gebiedende wijs nog eens een ‘onderwerp’? enz.

door het gezag van een hof- of hoofdstad, zal er een plaatselike Usus in het beschaafd bestaan. Onze litteratuur vertoont decentraliserende neigingen, in overeenstemming met onze volksaard. Het onderwijs wil in dezelfde richting. Tegen het te ver gaan waakt het beleid van de onderwijzer, die het nut en de noodzakelikheid van de nationale eenheid inziet. Het nivellerende verkeer doet nà de schooltijd het overige. Vooral nu Vlaanderen mee gaat tellen in de Nederlandse kultuur, heeft REYNDERS gelijk: 'Als een boven-Moerdijker durft beweren dat *zijn* gesproken beschaafd *het* beschaafd is, dan overdrijft hij.' - Het Brabantse *ge, gij, u* heeft nog de overhand boven *je, jij*. 'Onredelijk zou het dus zijn, Noordbrabantsche en Belgische kinderen bij de vrije uiting het gebruik van je, jij en jou op te dringen.'[1)]

Deze neigingen zullen uitlopen op wat meer verscheidenheid in het schrijven. Als de spellingeenheid - op de nieuwe grondslag van de Vereenvoudigde - gehandhaafd blijft, behoeft die verscheidenheid geen belemmering van de gemakkelike verstaanbaarheid, geen verbreking van de hogere taal-eenheid te betekenen.

In verband met deze nieuwe norm zal de onderwijzer ook een helder inzicht moeten krijgen in *de eisen van het schrijven*. Hij moet begrijpen dat er tussen spreken en schrijven, in soortgelijke omstandigheden, een hogere eenheid behoort te bestaan, maar ook waarom schrijven tegelijk iets anders is dan spreken.[2)] Zonder dit inzicht komt hij nooit tot een zuivere beoordeling van het schrijven, zowel bij kinderen als bij volwassenen.

De nieuwe richting in de grammatika-studie. Een tweede TERWEY, die een toongevende spraakkunst wilde samenstellen uit oudere èn nieuwere auteurs, zou een ondankbare en onvruchtbare taak hebben. Hoe zouden b.v. de geslachtsregels er uitzien! Daarom klampen de behouders zich vast aan de halfslachtigheid van DEN HERTOG[3)], die met de naam 'hedendaags Nederlands' de oude 'schrijftaal' en het Algemeen Beschaafd vergeefs onder één boedje tracht te vangen, die de souvereiniteit van het Gebruik in naam erkent, maar inderdaad

1) *Handleiding*, blz. 103.
2) Zie daarover o.a.J.H. VAN DEN BOSCH: *Over het schrijven* in *De Nieuwe Taalgids* I.
3) Vgl. *Kanttekeningen bij den Hertog's Nederlandsche Spraakkunst* in *De N. Taalgids* I.

de opzettelike en willekeurige begrenzingen van de redenerende[1] en wetgevende spraakkunst ‘om paedagogische redenen’ er tussen schuift. ‘Taalstudie in de geest van PAUL's Principien moet naar het hoger onderwijs verwezen worden, zegt hij. Anders komen de leerlingen tot de ontmoedigende konklusie: alles schuift, niets staat vast, nergens zijn scherpe grenzen waar te nemen.’[2] Een kweekschoolleraar schreef mij daaromtrent: ‘Hier is de schoolmeester met “taal is tucht” aan 't woord. Dat “de konklusie ontmoedigt” komt omdat de zoekende op de vangst naar regels uitging. Wie te voren een ander plan heeft, komt misschien zeer bevredigd thuis. Hij heeft geleerd hoe rijk de schakeringen zijn, hoe als in 't plantenrijk geen twee blaadjes aan elkaar gelijk zijn, hoe goddelik werk heel wat veelvoudiger is dan effen mensewerk.’

De examenpraktijk bleek op zich zelf een vernietigende kritiek te zijn op de gangbare logiese zinsontleding, naar de voorschriften van DEN HERTOG. In plaats van de taal, in wording en wezen, beter te leren doorzien, voert zulk ontleden tot een verderfelike *Ellipsomanie*.[3] Nu de voornaamste steun aan die ontleedkundige oefening dreigt te ontzinken, doordat de naamvals-*n* voor het ‘zuiver’ schrijven niet meer onmisbaar wordt geacht, verdedigt men de traditionele naamvalsleer om het nut voor andere taalstudie.[4] Deze ‘dienstbaarheid van de moedertaal’ is door P. VALKHOFF nadrukkelik verworpen.[5] Hij heeft - helaas voor vele doven - uiteengezet, waarom onze op

1) Een sterk staaltje van redenerende taalkunde is de bewering van examinator A 3 (DIJKMAN, blz. 95), dat *ter harte* nemen ‘tegenwoordig eigenlijk’ zou moeten zijn: *ten harte* nemen.
2) Inleiding op *Nederlandsche Spraakkunst* 1ste stuk.
3) Dat heeft VAN GINNEKEN in zijn voortreffelike artikels *Ellipsomanie* (*De N. Taalgids IV*) en *De kataloog van een Taalmuseum* (*De N. Taalgids* V) helder en overtuigend aangetoond.
4) Nog onlangs geschiedde dit door J.L. in *De School* (21 Oktober 1911), met een beroep op het ‘Regeringsverslag’. Dit is ook het laatste argument van konservatieve schoolhoofden tegen invoering van de Vereenvoudigde Spelling. Enigszins komies is het, dat deze heren, die zich zo graag op autoriteiten beroepen, in dit geval verzuimen te bedenken dat de drie hooggeleerde voorzitters van de examenkommissies voor de akte-examens overtuigde voorstanders van vereenvoudiging zijn, en dat examinatoren als VALKHOFF, TALEN, KRUISINGA e.a., die èn de wetenschappelik-grammatikale kant van het vraagstuk èn de onderwijspraktijk grondig kennen, zelfs propagandisten zijn. Weegt hun oordeel niet op tegen schoolhoofden van het M.U.L.O.?
5) Zie *De N. Taalgids* III, 177.

Latijnse leest geschoeide ‘schrijftaal’-spraakkunst, het begrijpen van een vreemde spraakkunst meer belemmert dan bevordert.

Er bestaat wel een spraakkunstonderwijs, dat de moderne leraar in de moderne talen zijn Nederlandse kollega graag geven ziet, en dat achten wij ook in de onderwijzerstudie noodzakelik, nl. het bestuderen van levende taal, het opsporen en formuleren van werkelike taalregels. En waar het op verklaren en ontleden aankomt, daar dient de logika vervangen te worden door psychologiese waarneming. Met het ‘zuiver schrijven van de grammaticale vormen’ - gelijk de onderwijzer de officiële schrijfwijze zeer ten onrechte betitelt - is zulk *goed* spraakkunstonderwijs alleen verenigbaar, indien het oude krities onderwezen wordt. Nu is het merkwaardig dat voor veel onderwijzers de begrippen ‘spraakkunst’ en ‘zuiver schrijven’ zó vergroeid zijn, dat ze van een eenvoudiger schrijfwijze een decimering van de spraakkunst hoopvol verwachten. Stelden de moderne talen geen eisen, dan zagen ze de hele spraakkunst liefst uit de lagere school verdwijnen.[1] Komt dit radikalisme niet daarvandaan, dat ze in de schoolspraakkunst een flauw afgietsel zien van de kwekelingenwijsheid, die ze voor hun examen moesten instampen? Zou elementaire taalwaarneming, ook op de lagere school, niet dienstbaar gemaakt kunnen worden aan de geestelike ontwikkeling? De proefnemingen in die richting en het eindoordeel laten we aan de mannen van de L.S. over. Maar zeker is het, dat dergelijke spraakkunststudie voor de onderwijzer zeer nuttig is. De mooie artikels van PH.J. SIMONS, vol fijne en verrassende waarneming,[2] laten zien welke rijke terreinen van taalstudie nog braak liggen. Na het voorafgaande behoeft niet herhaald te worden dat zulke waarnemingen niet bestemd zijn om in uittreksel overgefiltereerd te worden naar het klasse-onderwijs, als nieuwe ‘paragrafen’. Laat men dus veilig de curiositeiten-woordverklaringen, de synoniemen-fabrikaten voorgoed opbergen: de studie van de woordbetekenis zal door overvloed van boeiende en leerzame stof rijkelik vergoeding geven. Laat men bij de woordvorming, bij de woordafleiding alle geleerdheidsvertoon vermijden: uit de voor de hand liggende verschijnselen is genoeg te leren.

Dit artikel zou te lang worden, als we bij al deze onderwerpen, gedeeltelik al vroeger in dit tijdschrift behandeld,[3] moesten blijven

1) In die geest schreef o.a. LIGTHART (vgl. *De N. Taalgids* V, 312). Ook JOS. M. REYNDERS meent: Het taalonderwijs op de L.S. omvat niets meer dan het gewone ‘zuiver schrijven’.
2) Over *Het lidwoord* (*De N. Taalgids* IV) en over *Voornaamwoordelike aanduiding*, in deze aflevering.
3) Vgl. de artikelen over betekenisleer, synoniemenbehandeling, volksetymologie, in de vorige jaargangen. Deze en de vroegere verwijzingen dienen natuurlik niet voor onze trouwe lezers. Wel willen we ieder die dieper gaande taalstudie in moderne richting wil maken, de zestien jaargangen van *Taal en Letteren* (1891-1906) nog eens nadrukkelik aanbevelen. Eén blik in de registers is voldoende om te zien hoeveel daaruit te leren is.

staan. Ook over stijl en ‘stijloefening’ zou nog veel te zeggen zijn. In het onbeholpen schrijven van menig jong onderwijzer - die o zo ‘zuiver’ schrijft, en knap ontleedt! - herkent men de dwang van de leiband. Hoe moet hìj kinderen op het goede pad brengen? vraagt men zich af. Wil men de onderwijzer bij voortgezette studie, b.v. voor een ‘hoofdakte’, een kijkje geven in de geschiedenis van het Nederlands, dan zijn ook daar onderwerpen te vinden die voor zijn beschouwing van hedendaagse taal van groot nut kunnen zijn: de wording van onze nationale taal naast de dialekten, de geschiedenis van onze spraakkunst, en bovenal kennis van het Nederlands in oudere perioden. Is het niet opmerkelik dat hoofdakte-kandidaten VONDEL, HOOFT en BREDERO lezen; maar dat de taalkennis die ze daarbij op kunnen doen, door de taalexaminator zorgvuldig buiten het ‘vak’ grammatika wordt gehouden? Vreest hij dat het ‘zuiver’ schrijven of de vastheid in de ‘taalregels’ er onder lijden zouden, als op die ouderwetse taal te nauwkeurig gelet werd?

Dit alles zijn maar ‘vage omtrekken’, zal men zeggen. En praktiese mensen zullen er bij voegen: u kan gemakkelik ‘inzicht’ eisen, maar doe ons de middelen aan de hand om daar op een examen achter te komen. Mijn antwoord is: voor een vast omlijnd program is de tijd nog niet gekomen. Om dat op te stellen heeft men mannen nodig die het lager onderwijs door en door kennen. En dat echte taalkennis niet of moeielik examineerbaar is, dat geloof ik ook. Maar ik ben vast overtuigd dat juist het beste geestelike bezit, dat wij aan wijzeren danken, niet af te vragen is. Dat is allerminst een reden tot veroordeling. Wel is dit het hoofdmotief, waardoor ik mij ten volle met DIJKMAN's konklusie kan verenigen: *de noodlottige cirkelgang van opleiding en examenpraktijk is alleen te verbreken door goede kweekscholen met het jus promovendi*. De vruchten van degelike taalstudie zijn het best te beoordelen door de man die jaren achtereen leiding gaf. Laat men hem niet tot onwaardige dressuur dwingen, en hem op een eindexamen in de gelegenheid stellen om de bekwaamheid en geschiktheid van zijn leerlingen te tonen. Tegen misbruiken kan immers, evenals bij de gymnasiale eindexamens, door regeringskontrole gewaakt worden.

Op een hervorming in deze geest kunnen we waarschijnlik nog lang wachten. Moeten we zo lang stilzitten, en het oude ‘zorgvuldig behouden’? Integendeel. De weg dient geleidelik geëffend te worden. De verlangde kweekscholen, met een toverslag ingevoerd, zouden de taalstudie en taalopleiding niet eensklaps verbeteren. Daartoe dienen eerst de geesten wakker gemaakt te worden. Daartoe is energieke arbeid nodig. Wij verheugen ons dat de belangstelling, vooral in de laatste jaren ontwaakt is, dat er nieuwe werkers zijn opgestaan.[1)] Maar er is meer nodig: hun werk moet gewaardeerd en aangemoedigd worden. In plaats daarvan zien we maar al te vaak geringschatting en tegenwerking van de zijde der schoolautoriteiten. Het levenskrachtige nieuwe wordt daardoor natuurlik niet gedood, maar wel onderdrukt. Men begrijpt dat ik in het biezonder het schooltoezicht op het oog heb. Er zijn schoolopzieners, zozeer door vooroordeel en misverstand bevangen, dat op bekering nauweliks te hopen valt; anderen verbergen hun ondeskundigheid achter vasthoudendheid aan het door de tijd beproefde. Daarnaast zijn er, die het goed recht van de nieuwe stroming erkennen. Op hun rust een zware, maar dure plicht. Zij hebben bij de keuze van opleiders, deskundigen en examinatoren te waken dat niet de dresseurs, de geroutineerde mannen van de ‘weetjes’, de voorkeur krijgen boven mannen van talent en inzicht. De eersten mogen prachtige ‘resultaten’ krijgen, en honderd percent geslaagde leerlingen, de laatsten vormen werkelike leerkrachten. In de tegenwoordige omstandigheden zal goed taalonderwijs krities moeten zijn. Juist de beste docent zal zijn leerlingen veel geven dat op het examen ‘niet te pas komt’. Wisten de autoriteiten mannen te kiezen, bezield met de geest die uit de ‘Inleiding’ op DIJKMAN's examenverslagen spreekt, dan konden ze verzekerd zijn dat met takt, en zonder nodeloos slachtoffers te maken, de taalstudie van de onderwijzer in betere banen geleid werd.

C.G.N. DE VOOYS.

A s s e n , Okt. 1911.

1) Een nieuw getuigenis is het onlangs verschenen boek van W. ZOETHOUT: *Taalonderwijshervorming in de lagere school* (Amsterdam - W. VERSLUYS - 1911). Het kwam nog eerst in handen, toen dit artikel voltooid was, en zal dus later in dit tijdschrift besproken worden.

Het onbepaelde ront.

In *De Heerlyckheit der Kercke* zegt VONDEL:

> Voor 's weerelts aenvang, toen de tyt noch niet aen 't rennen,
> Noch niet eens uitgekipt, veel min van vlugge pennen
> En zickel was voorzien; het onbepaelde ront
> Alleen en enckel in Godts eeuwigheit bestont,
> En 't godlyck wezen zelf, had d' opperste besloten....[1)]

Dr. H.W.E. MOLLER in zijn uitgave van VONDEL's leerdicht verklaart de 3 laatst aangehaalde versregels aldus: 'toen de onbepaalde tijdkring alleen en enkel bestond in Gods eeuwig zijn'.[2)]

B.H. MOLKENBOER[3)] heeft tegen deze verklaring de volgende bezwaren: MOLLER stelt 'alleen en enckel' bijwoordelijk bij 'Godts eeuwigheit' (als 't lat. *tantum*), waaruit volgt, dat de vraag gewettigd is, of 'de onbepaalde tijdkring' dan later nog ergens anders in bestond dan in Gods eeuwig Zijn. Behalve dat een 'onbepaalde tijdkring' een ondenkbaarheid is (MOLLER bedoelt 'onbepaalde *duur*') lijkt het me meer logisch 'alleen en enckel' bijvoegelijk te stellen bij 'het onbepaelde ront' (als 't lat. *solus*) en 'in Godts eeuwigheit' te lezen tusschen twee gedachte-komma's als verklaring. Aldus: 'toen alleen en enkel nog de onbepaalde duur bestond, namelijk Gods eeuwigheid, welke Gods wezen zelf is.' Hiermee schijnt ook VONDELS gedachtegang duidelijker, die begint in vs. 65: 'toen de tijd er nog niet was', en in vs. 67 in een gevolgtrekking wordt afgerond: 'toen de eeuwigheid alleen er slechts was.'

Geen van beide uitleggers, noch Dr. MOLLER noch MOLKENBOER, sehijnt me toe de juiste verklaring te geven. MOLKENBOER weerlegt MOLLER juist, wanneer hij aanwijst dat 'een onbepaalde tijdkring' een ondenkbaarheid is. Wanneer hij echter zelf VONDELS uitdrukking 'het onbepaelde ront' gaat verklaren als 'de onbepaalde duur', dan

1) boek I vs. 65. UNGER 1663 bl. 95.
2) bl. 121.
3) In *De Katholiek*, Juni 1907 bl. 514.

zou ik toch gevraagd willen hebben waar nu het verband tusschen *ront* en *duur* te zoeken zou zijn, als we niet wisten dat het gewraakte 'tijd*kring*' hier als medium heeft gediend. 'Tijdkring' past hier niet in den samenhang, maar we begrijpen toch hoe iemand er toe komt *ront* door *kring* weer te geven; *duur* daarentegen kan de beteekenis van *ront* niet zijn.

Mij dunkt 'het onbepaelde ront' is de oneindige ruimte, de onbegrensde ruimte-sfeer.[1] VONDEL zegt dus dat vóór 's werelds aanvang de tijd nog niet bestond, en de oneindige ruimte slechts vervuld was enkel en alleen met het goddelijk wezen zelf, 't welk eeuwig is. Er was nog geen tijd en er was nog niets geschapen. De eindige tijd wordt immers alleen aan 't eindig-geschapene gemeten.

Het mag vreemd schijnen dat de ruimte, oneindig en tegelijk bolvormig wordt gedacht. De oude Grieksche wijsgeeren, die het heelal bolvormig stelden, hebben het zich dan ook tevens 'bepaald' voorgesteld. Zoo deden de Eleaten XENOPHANES en PARMENIDES, de Pythagoreërs, EMPEDOCLES, EOPHANTOS, PLATO, ARISTOTELES, de Stoicijnen. De laatsten wilden geen van beide begrippen, oneindigheid der ruimte en bolvormigheid der wereld prijsgeven; ze stelden daarom de eindige wereldbol, omgeven door een oneindige ruimte.[2] De eerste pantheïst XENOPHANES, de godheid met het heelal vereenzelvigend, wilde de godheid den volmaaktsten vorm, den bolvorm, toekennen zonder haar tegelijk beperkt te willen denken. Hij beweerde daarom dat zijn heelal-godheid was 'eeuwig, een en bolvormig, noch oneindig, noch beperkt', uit het een-en-alleen-zijn de onbeperktheid bewijzend.[3]

Het schijnt dat de christelijke wijsgeeren, gelijk uit hun mond het eerst het 'credo quia absurdum' gehoord werd, ook het eerst deze schijnbaar tegenstrijdige begrippen van *oneindig* en van een bepaalden, in dit geval *bolronden* vorm hebben durven vereenigen. PASCAL formuleerde wiskunstig: 'Dieu est un cercle dont le centre est partout, et la circonférence nulle part.' Ik kan niet gelooven dat VINUENTIUS BELLOVACENSIS († 1264), bij wien deze bepaling van God voorkomt,

1) KILIAEN: *ronde*: bol. Sphaera, globus, orbis. VONDEL gebruikt het zóó dikwijls; b.v. van de sterren zegt hij in Bespiegelingen III 905: O welke lichamen van lichten, welcke ronden.
2) Alleen POSIDONIUS nam de oneindigheid der ruimte niet aan.
3) De Melisso X.Z. 977 *b*2: *΄Αΐδιον δ΄ὄντα καὶ ἕνα καὶ σΦαιροειδῆ οὔτ΄ ἄπειρον εἶναι οὔτε πεπεράνθαι.... ἓν γὰρ οὐκ ἔχει πρὸς ὅτι περανεῖ.*

volgens een zegsman die niet meer na te rekenen is (HELINAND 12de eeuw), ze ontleend zou hebben aan EMPEDOCLES.

Een cirkel, waarvan elk punt een middelpunt, en de omtrek nergens is, het zou den ouden Grieken een dwaasheid geweest zijn. Maar voor de latere wetenschap, die leerde werken met oneindig groote en oneindig kleine grootheden, werd die dwaasheid waarheid, en zulk eene, waardoor alleen Gods alomtegenwoordigheid voor onze bevatting kon worden uitgedrukt.

Ook VONDEL zegt hetzelfde als PASCAL (*Bespiegelingen* I 1072):

> Oneindigheit, gy smilt ten leste in 't eenigh een,
> Het eenigh middelpunt, dat, buiten alle ronden,
> En zonder ommetreck, ook alsins wort gevonden.

VONDEL schrijft de formule toe aan het fabelachtig personage, den Egyptenaar HERMES TRISMEGISTUS, dusgenaamden uitvinder van het hieroglyphenschrift. VONDEL zegt (*Bespiegelingen* II 735):

> De groote Trismegist bestemt de vaste gronden,
> Daer nergens ommetreck, en alsins wordt gevonden
> Een zelve middelpunt in zijn' volkomen kloot.

De begrippen ‘onbepaald’ en ‘kring’ vinden we ook verbonden in een oude aanteekening op een vers van SPIEGHEL.

Bij het laatste der hier volgende verzen uit SPIEGHELS *Hertspiegel*:

> Na u verstand, is God alleen wijs, ghoed en machtigh.
> Wat hij meer is in zigh, dats boven u begrip:
> In zijn graads ommetrek moet ellik blijven stip.

teekent VLAMING aan: ‘Elk moet vast blijven in den omtrek zijner bepaling. *Stip* beteekent *vast* zonder daer van te kunnen, gestadig. Dus zegt men: hij is daer stip mede bezig enz., zo is het zeker dat, niemant verder kunnende gaen dan zijn bepaelde omtrek, ons verstandt, hetgeen door de werking der zinnen en vleeschelijkheidt van 't Lichaem bepaelt is, zich niet kan uitbreiden tot een rechte bevatting van het Goddelijk wezen, doordien het zelve onbepaelt en niet stoffelijk is, gelijk geen kleiner kring een groter in zich kan besluiten.’

Maar keeren wij tot VONDELS onbepaalde rond terug. VONDEL laat Belzebub tegen Lucifer zeggen van het menschdom:

> Het zal, verheerelyckt van d' allerhooghste maght
> Zich zetten, aen de zy der Godtheit, in zyn kracht;
> En heerschen, langer en noch *wijder dan de ronden*

Der entlooze eeuwigheit, aen tyt noch plaets gebonden;
Om Godt, *haer middelpunt en omloop te gelyck*
Zich draeien, zonder rust.[1)]

Ook bij VONDEL dus is God middelpunt en tegelijk omtrek der ronden, der oneindige ruimte-sferen. Op deze plaats van den *Lucifer* nu worden de oneindige ruimte en de eeuwige tijd evenzoo naast elkander gesteld als in de verzen uit *De Heerlyckheit der Kercke*, in het begin aangehaald.

Toch moet ik nog even deze verklaring van de verzen uit Lucifer verdedigen tegen eene andere opvatting.

J.J.G. BOELEN S.J. in zijn *Vondel-Studiën* (1906 bl. 71) vat in de door mij aangehaalde verzen uit VONDEL's *Lucifer*

En heerschen, langer en noch wijder dan de ronden
Der entlooze eeuwigheit, aen tijt noch plaets gebonden

de ronden der entlooze eeuwigheid tijdelijk op, als tijdkringen.

Allereerst, zou ik meenen, beteekent het hier ruimte-perken, omdat het 't nauwst met *wijder* is verbonden. Doch ook: tijd-perken, daar het van *langer* afhangt. Wie mocht meenen dat *wijder* hier niet van ruimte maar van tijd gebruikt wordt, let vooreerst niet op de woorden '*en noch* wijder', maar ook niet op de onmiddellijk volgende: 'aen tijt noch plaets gebonden'; op *langer* slaat *tijt*, op *wijder* slaat *plaets*.

Met BOELEN's interpretatie van de bekende woorden uit den eersten Rei in Lucifer:

Van tijt, noch eeuwigheit gemeten,
Noch ronden

kan ik niet instemmen. Hij vat 'noch ronden' op als hendiadijs, zoodat: 'eeuwigheit, noch ronden' = 'de ronden der eeuwigheid.' Het miskennen van de juiste beteekenis van 'ronden' noopt tot deze gewrongen explicatie. Immers 'van tijt noch eeuwigheit' heeft betrekking op den tijd, 'ronden' op de ruimte. Zoodat 'van tijt noch eeuwigheit gemeten, noch ronden' beteekent: eeuwig en oneindig; onbepaald door ruimte en tijd.

Een systematische beschouwing van VONDEL over God vinden we in zijn *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*. In het eerste boek bestrijdt hij vooral de pantheïsten. Een van zijn argumenten tegen

1) *Lucifer* 394.

het saamvallen van God en wereld is de onbeperktheid van God, de beperktheid der wereld.

> *De ronde van den ring der weerelt* is beperckt,
> Ook haer volkomenheit.[1)]
> Men kan geen wezenheit van stof met ooge aenschouwen,
> Of vatten in 't verstant, die niet haer paelen heeft,
> Dat geen beginsel kent van eeuwen noch van dagen,
> En onbegrepen blijft.[2)]

God daarentegen is onbepaald, oneindig, eeuwig,

> Godt, wiens maght alleen dit groot gewelf most binden,
> En bouwen, zonder iet; en die alleen ontstont
> Van eeuwigheit uit zich, in *'t onbepaelde ront*.
> Moet alles buiten zich de maght, en kracht ontleenen,
> En wezen, en ontstaen, en werckinge, uit den eenen
> Den onbepaelden Godt, in top van 't *entloos rijck*;
> Wie stelt de weerelt, die bepaelt is, dan gelijck
> Met Gode?[3)]

Het duidelijkst vinden we de verhouding, ook de plaatselijke, tusschen de wereld (of heelal), de beperkte of bepaalde ruimte, en *het eindelooze rijk, de ronden der eindelooze eeuwigheid*, of *het onbepaalde rond* aangegeven in de volgende verzen uit hetzelfde boek:

> Is dit heelal niet meer, *in 't nimmer meetbre ront*
> Van Godts oneindigheit, die noit haer' omtreck vont,
> Dan een ondeelbaer punt; wat is de kloot der aerde,
> Noch noit van iemants vuist gewonnen met den zwaerde,
> Dan meer als ijdelheit, en een gedroomden niet?[4)]

De aarde een nietigheid in het heelal der wereld, en dit slechts een ondeelbaar punt, een atoom *in* het onmeetbare ront.

En dit brengt ons weer tot onze verzen van uitgang terug: het heelal, dat nu in ‘het onbepaelde ront’ bestaat, was er ‘vóór 's weerelts aenvang’ niet in. Toen ‘bestont het onbepaelde ront alleen enckel in het godlijck wezen zelf’. ‘De ronde van den ring der weerelt’ bestond nog niet in ‘het onbepaelde ront’.

J. VAN DER VALK.

1) vs. 967.
2) vs. 1002.
3) vs. 1086.
4) vs. 1135.

Het psychologies karakter der voornaamwoordelike aanduiding.

De volgende studie is ontstaan als noodzakelik gebleken voorstudie van ‘de voornaamwoordelike aanduiding der abstrakta’. Men weet dat 't laatste probleem al is opgeworpen door Dr. KOLLEWIJN in dit tijdschrift, jaarg. II, ook besproken is door Dr. TINBERGEN in jaarg. III, en vooral als vraagstuk voor de ‘Vereenvoudiging’ van belang is geworden door wat A. VERWEIJ in *De Beweging* van 1910 daaromtrent schreef (aangehaald door Dr. DE VOOYS in dit tijdschr. jaarg. IV, 157).

Sindsdien heb ik in gesprekken en bij lektuur ijverig op de kwestie gelet; 't is nu 'n zo goed als alleenstaande studie geworden. Dat die psychologies werd opgezet, kwam omdat de aanleidende kwestie zelf uiterst psychologies is, vóóral de vraag hoe 't komt dat abstrakta soms worden aangeduid door *'t*, reeds in '93 door J.H.V.D. BOSCH (*Pleidooi*, blz. 59) opgemerkt omtrent 't woord ‘aardigheid’. Voor de hand ligt 't nu, 't psychologies karakter van de vnw. aanduiding eerst eens na te gaan bij de konkreta; dan heeft men meer houvast.

'n Onderwerp van taalstudie kan drie elementen hebben: 'n subjektief, 'n sociabel en 'n korrektief element; de twee eersten naargelang de verhouding van spreker tot hoorder niet of wel ter sprake komt en 't derde als 'n uitvloeisel van de opzettelike poging om z'n eigen taal of de taal in 't algemeen te verbeteren. Tot op zekere hoogte komen ze alle drie elkaar in 't gevlij; ze zijn dan ook moeilik volkomen gescheiden te houden. Dit zal ook blijken uit deze studie die hoofdzakelik 't eerste element, 't psychologiese in engere zin, naar voren zal halen.

1. Bij zo'n poging moet er op de eerste plaats op gewezen worden dat voornaamwoorden op verbleking van de voorstellingen teruggaan: op heldere, verse voorstellingen gaan *noem*woorden terug. Een vergelijking kan dit verduideliken. In 'n donkere kamer steekt men 't gaslicht aan, en - plof: 'n heldere vlam ontstaat. Maar ongemerkt wordt de hoofdkraan afgedraaid, de vlam vermindert, gaat ten laatste uit. 't Zelfde proces neemt men psychologies in alledaagse zinnen

waar. Tegen iemand, die 'n hond wilde hebben, zei men: ‘'n Poedel moet je nemen; als je die vandaag iets zegt, dan weet ie 't morgen nog. Daar is 't je toch om te doen is 't niet?’[1] Eerst ‘Poedel’ met 'n plof (of aksent): 't beeld staat in ons hoofd in 't volle licht; dan in de tweede zin *die*: de vlam vermindert al; in de derde zin *ie*: nog minder, en in de vierde zin is 't licht geheel uit. Maar in elk van de vier hoofdstadien zijn nog afdalende nuancen, ontelbare. Om dit aan te tonen, beginnen we voor de variatie achteraan. Onze gasvlam laat bij 't uitsterven nog kleine geluidjes horen nl. 'n herhaald *t*-geluid, steeds zwakker wordend, en ten laatste staat men voor de vraag of er nog leven is of niet. Dat is 't *t*-probleem, 't raadsel der spraakkunstenaren telkens als '*t* regent, of als '*t* zo moeilik is uit te maken wat '*t* betekent in ‘hij schatert '*t* uit van pret’ enz. In dit bestek mag ik alleen wijzen op 'n drietal hoofdstadiën: 1°. ‘Laat '*t* niet vallen!’ (van 'n spijs) waar '*t* 'n eigen betekenis heeft; 2°. ‘Ik weet '*t* niet.’ In veel gevallen is hier '*t* maar 'n deel van de betekenis van 't ww. Dat sommigen dat niet begrijpen komt omdat in hun logies-taalkundige schatting ‘betekenis’ veel te eng wordt opgevat. Aan 'n werkw. zit behalve de biezondere betekenis b.v. ‘lezen’ ook 't algemene idee van de aktiviteit vast die uitgaat van 'n subjekt, en ook misschien 't besef dat zich de aktiviteit over iets anders uitstrekt. Die algemene betekenissen schijnen in geval van vervaging langer stand te houden dan de biezondere betekenis. (Bij de substantieven vervagen ook 't eerst de biezondere eigennamen). In 2°. nu kan 't zijn dat *t* alleen maar de betekenis van ‘weten’ overgankelik houdt, dus 'n flauw schijntje in 't leven houdt van 't besef dat ik ièts weet; in 't Fransch laat men dan meen ik meestal *le* weg. 3°. ‘'*t* Regent’. Wil men hebben dat '*t* alleen nog maar klank is, 'n konstruktiewoord, goed! Maar voelt men dat dat '*t* met de persoonsvorm samen 't besef van de aktiviteit op de been houden, dan is dat ook te begrijpen.

Tussen deze drie graden van '*t*, als iets en '*t* als niets, ligt 'n ontelbare reeks overgangen, allerkostbaarst voor psychologiese taalstudie.[2]

1) Alleen de werkelik opgevangen zinnen worden gekursiveerd.
2) Ik hoop dat eens aan te tonen in 'n afzonderlike bespreking van de woorden '*t* en *er*; maar daaraan zal vooraf moeten gaan iets over de volzin in 't algemeen. Ook aan deze studie had ik graag 'n artikel laten voorafgaan over *'t Psychologies karakter van de zin*; maar men weet uit de gedachtewisseling tussen Dr. DE VRIES en Dr. V. GINNEKEN (zie Gymnasium-programma - Groningen - '11-'12) dat de laatste 'n artikel over Zinsontleding in *De N. Taalg.* zal publiceren. Ik wilde aan hem de voorrang laten.
Naschrift. Intussen is in de Nov.-afl. bedoeld artikel verschenen.

Nu de andere stadiën: *hij, die* en *Poedel*, waarvan alleen *die* nog maar bespreking behoeft. Door dat *die* wordt de bedoelde zelfstandigheid nog eens duidelik voor de tweede keer (de eerste keer door *Poedel*) van al 't bestaande afgezonderd, vóór 't gebruik van *hij* (of *ie*), dat 'n ruimere mate van bekendheid veronderstelt.[1)]

Maar in dat *die* zitten nog overgangen: *Heb jullie een van allen Simmer gekend? den bariton? Niet? Heb jullie* dièn *niet gekend? Hoe oud ben je dan? Maar* dien *mòt je gekend hebben*; hij *was door 't heele land beroemd*; hij *zong overal* (G.V.D. WALD): eerst *dièn* met klem, dan zonder klem. Maar ook 't z.nw. dat voorafgaat wordt niet altijd zomaar 'n *die*: 'Er was eens 'n ridder; *die ridder* had 'n mooi kasteel.' Is 't de levendigheid van de voorstelling ''n ridder', die *die ridder* nog eens in volle kracht voor de tweede keer voor den dag bracht? Of is 't de zucht om toch maar duidelik te zijn voor de hoorder? Soms mag men zelfs veronderstellen dat de spreker voor zich zelf 'n opflikkering van de voorstelling gewenst acht: b.v. *de oplossing van 't geheim onzes levens ligt in de droom. Gij meent dat die oplossing voor ons menschen niet bereikbaar is, niet waar? Dat is zij ook niet. (De Nachtbruid*, FR. V. EEDEN): 'de oplossing' is 'n abstractum, uiteraard 'n zwak licht in onze geest, de schrijver acht 'n herhaling nodig door 'die *oplossing*'. (Merk op dat *die* tòch voor den dag komt).

2. Ik stel me nu voor, de lezer geleid te hebben door 'n brede laan, waar 't lopen niet moeilik viel, maar waar ie toch al de lucht kreeg van 'n nog maagdelik woud dat aan 't eind ligt en waar we ook door moeten. Alles hangt en staat daar kris-kras door en tegen en over elkaar. Wat dan zoal? Klanken, letters, zinnelike voorstellingen, verstandelike begrippen, gemoedsspanning, waarderingsgraden; kortweg: Klank, geest, gevoel. 'n Wondere kombinatie, wonderlik als de mens zelf. 't Onderwerp van de vnw. aanduiding is me meer en meer echt menselik gebleken, ik heb 't daarom te meer interessant gaan vinden, m'n okkasionele gedachten zelfs over levensraadsels zijn er mee vergroeid. Of is de strijd tussen geest, gevoel en stof niet eeuwenoud? De geest wil overzicht en harmonie, waartoe scherp-logiese ordening onontbeerlik is; maar 't gevoel en de stof noodzaken beide tot 'n

1) De tussenvorm *die* is onvermijdelik als de zin de afhankelike woordorde aanneemt: 't zgn. betrekkelik v.nw.

tijdelik zich verliezen in de bijzaken. Aan de rivaliteit tussen de geest en 't gevoel, wil op taalgebied elke richting op z'n beurt 'n einde maken. De logiese taalrichting was 'n trofee van de eerste. Wij willen geen tegengesteld uiterste, we willen 'n synthese; later ten minste. Voorlopig willen we daartoe voorbereiden door waarneming en analyse, vooral van de algemeen-beschaafde omgangstaal.

3. Uitgaande van de taal*vormen* ontmoet men bij de (niet alleen voornaamw.) aanduiding duidelik vijf kategorieën. De hoogste is de persoons-kategorie; deze gaat over in die der voorwerpen, deze in de *iets*-kategorie; dan is er nog 'n *zo*-kategorie en 'n *plaats*-kategorie. Deze termen lijken vreemd, maar zoals later[1)] zal blijken, worden in de naam van de kategorie de taalvormen 't best getypeerd.

De kategorieën gaan in elkaar over; dat brengt 't psychologies karakter mee. Tussen *personen* en *plaats* ligt 'n woord als *thuis* als 'n kind zegt: 'Ik mag niet van *thuis*'; tussen voorwerpen en de *iets*-kategorie liggen de stoffen en 'n woord als *ding* in psychies-zwakke ogenblikken als de soortnaam uitblijft; tussen de personen en voorwerpen enerzijds en *plaats* anderzijds liggen veel voornaamwoordelike bijwoorden; tussen *zo* en *iets* ligt soms 'n woord als *'tzelfde*.[1)] Bij de '*voornaamwoordelike* aanduiding' zijn we echter niet gewoon 't begrip 'plaats' en woorden als *zo* op te nemen. Voorlopig worden daarom de bijwoorden (en de vnw. bijw.) uitgeschakeld, en behandelen we alleen de drie hoogste kategorieën. Maar nog iets van algemene aard vooraf!

De gegeven kategorieën zijn taalkundig-psychologies. Maar toch, men zag 't al, komen ook logiese onderscheidingen voor. Men zal er meer ontmoeten, nl.:

Groep *a*: personen, voorwerpen, stoffen, abstrakties.
Groep *b*: sexueel mannelik en vrouwelik.
Groep *c*: de kleinere voorwerpen, de grotere.
Groep *d*: soort, individu.
Groep *e*: enkelvoud, meervoud.
Groep *f*: subjekt, objekt.

(Groep *b, e* en *f* en de abstrakties van groep *a* worden voorlopig ten dele uitgeschakeld).

't Begrip van vele van deze kategorieën is 'n gevolg van verstandelike synthese: eerst na herhaald zien in verschillende omstandig-

1) In 't artikel over de vnw. aanduid. der abstrakta zal een en ander duideliker worden.
1) In 't artikel over de vnw. aanduid. der abstrakta zal een en ander duideliker worden.

heden wordt iets vlug in zijn logiese kategorie ingedeeld. Als men alleen logies is. Maar in de taal komen die kategorieën vermengd voor met andere dingen; o.a. zijn er in de taal *de*- en *t*-woorden (misschìen teruggaand op vroegere innerlike onderscheiding); deze vermenging maakt de taal van logies psychologies. Maar niet alleen deze faktor doet dat. De attentie van de mens is soms tegelijk verdeeld over verschillende dingen; daardoor behandelt ie soms personen als gewone dingen, terwijl omgekeerd bij hoge waardering 'n onnozel ding 'n persoon, ja 'n afgod wordt.[1)]

Maar niet alleen worden zodoende de logiese kategorieën door elkaar geschud, er ontstaan talrijke overgangsvormen, zeer onlogies, echt psychologies: tweeslachtige tussenvormen die radikaal misschien niet verschillen van wezens als sfinxen en meerminnen. Alleen, terwijl de laatsten ons enkel bekend zijn in de nauwkeurig omlijnde vormen die er later de artiesten aan gaven, leiden de eersten, in onze flegmatieser tijd, 'n haast verborgen leven in plichtmatige tropen en, nòg onbeduidender, voornaamwoorden.

Meestal echter zal 'n persoon wel 'n persoon en 'n ding 'n ding blijven, zodat de logiese en psychologiese kategorieën elkaar dikwels dekken.

4. Derde kategorie of *iets*-kategorie.

'*Zoo zoo*' (bijnaam van zeker spoorbeambte) *heeft eens in een mand, zoo maar door elkaar geworpen, stukken vleesch - menschenvleesch! - en beenderen - menschenbeenderen! - en stukken blauw laken en koperen knoopen gezien, wat alles te zamen, een half uur voordat 'zoo zoo' het zag, nog een kapelmeester van de infanterie was geweest*. (J.V. RENNES).

In dat '*wat*' achter '*gezien*' ligt 'n noodlottige degradatie uitgedrukt. 'n Mens is geen *wat*, maar 'n *wie* of 'n *die*. Maar nu is die mens geen mens meer, maar 'n uiteengevallen substantie en in zover nog minder dan 'n levenloos ding bv. 'n kast die in z'n geheel is gebleven. Van zo'n kast gebruikt men niet als betrekkelik vnw. *wat*, maar *die*. Maar van die mandvol menselike bestanddelen luidde 't ten slotte weer: 'Zet 't maar in de kondukteurskamer' (N.B. '*t*), terwijl vóór 't ongeluk van dezelfde substantie gezegd was: 'Dadelik gaat ie op reis' (N.B. *ie*).

1) 'n Chinees nam van de vier hoeken van z'n dierbare akker aarde, maakte daar twee kluiten van, zette die op elkaar (als kop en romp?), en ging er tegen zitten bidden, om 'n goede oogst.

5. D'r hoeft echter geen spoorwegongeluk te gebeuren om 'n mens maar tot 'n '*t*, 'n louter *iets*, te doen worden.

We zien bv. op 'n hele lange weg iets vlak voor ons, maar 't is te ver weg om 't te kunnen onderscheiden. Men krijgt nu beurtelings te horen: ‘Daar komt wat aan! Ziè je dat daarginds? Wat denkt jìj dat dat is?’ Steeds luidt 't: ‘wat’, ‘dat’. Want voorlopig kan ik over 't geziene niet anders spreken dan in zoverre 't iets is dat m'n aandacht gaande heeft gemaakt. Al is 't 'n wagen, of 'n dier of zelfs 'n mens, voorlopig praat ik er net over als over iets dat zelfs niet eens iets stoffeliks is bv. ‘*Wat* zeg je daar?’ Of ‘*Dat* bedoel ik niet.’ De geest zondert 't geziene van al 't bestaande af maar kan de logiese kategorie waar 't toe behoort, niet in acht nemen.

6. Maar zelfs als ik weet wat ik voor me zie bv. 'n mantel, waarvan 't gewoonlijk heet ‘Hij is kapot’, (*hij*), dan nog kan *dat* of '*t* gebruikt worden. Want evenals voor 't lichamelik oog door de grote afstand de dingen kunnen vervagen tot onkenbaar wordens toe, zo vervagen dikwels in de geest de voorstellingen, omdat ze op 't ogenblik door andere die zich op de voorgrond plaatsen, naar achteren worden gedrongen. Immers, van 'n kinderjurk die als heel mooi is bewonderd, kan 't heel goed luiden: ‘Zal ik '*t* nou maar weghangen?’ Of: ‘Voor wie is *dat* nou?’ Daarentegen, als 't idee ‘jurk’ 't idee ‘iets moois’ blijft overheersen: ‘Wat 'n mooie jurk! Trek '*m* maar is gauw an!’

7. Die gevallen, waarin 't soortbegrip van de dingen zo vervaagt dat alleen 't eerste stadium van 't zelfstandigheidsbegrip, nl. 't louter iets, overblijft, zijn talrijker dan men denkt; ten minste in de gesproken taal en in de geschreven taal van kinderen:

Dat de volgende voorbeelden de lezer misschien buiten-models voorkomen, komt omdat ie ze *geschreven* ziet en omdat ie niet gewoon is, *gesproken* taal te observeren. De faktoren die ik meen dat in die gevallen 't soort-idee verduisteren, zal ik telkens vooraf aangeven.

Sterke attentie voor 't predikaat: *Zo ziet u dat toch in de stad, al zijn de tuinen maar ongeveer* 10 M^2, '*t veel aan de bewoner ligt, hoe* 't *is bewerkt* (opstel). - *De engel had hem een rozenknop gegeven met de woorden: Als* 't *opengaat zal ik ginder bij u komen* (opstel). - *Weet je waar ik* 't ('n tol) *gevonden heb*? ('n kind in 'n gesprek). - *God schiep de wereld door Zijn wil. Hij sprak en* het *werd: Hij gelastte en* het *was geschapen* (Ps. 32 : 9). - *Verbeeld u dat er 'n engel kwam met 'n kaart van 't heelal en u vroeg waar nu de aarde was, M.H., we zouden niet weten waar* 't *te zoeken* ('n predikatie). - *En sommige kinderen hadden in plaats van 'n slee 'n plank, bonden er 'n touw aan*

en trokken 't *zo voort* (opstel). - *Menigeen die 'n sneeuwbal in z'n gezicht krijgt. Kijkt hij echter waar* het *vandaan komt, dan enz.* (opstel). - *Men luisterde of* 't *nog piepte* ('n violoncel. *De N.T.* II, 10). - *Is* 't *d'r afgevallen*? ('n ansichtkaart die op de muur was gestoken).

8. Hoe onbestemder de soortelike hoedanigheden zoals kleur en vorm zijn, hoe lichter '*t* voor de dag komt: *D'r bagage leggen ze* (*soldaten*) *maar in die netten* (*in de trein*) *en als* 't *er niet in kan, dan zetten ze de boel maar op de grond. - Als de konsternatie gezakt is, worden de stukken gemeten. De twee vrouwen krijgen* 't *voor de helft van den uitverkoopprijs* (*De Telegraaf* 8-9-10). - *Toch spoelde de zee soms groote stukken weg maar bracht* 't *op andere plaatsen weer aan* ('n opstel).

9. Ook kleine dingen die uiteraard minder indruk maken op 't gezichtszintuig, de voornaamste taxateur van de soortelike kenmerken, worden licht 'n '*t*: *Van morgen toen ik opstond, sprong er 'n vlooi midden op de deken, maar ik had* 't *gauw* (kind vóór school). *Een musch zat op een takje zijn hoogste lied uit te galmen; misschien had* 't *wel een onrustigen nacht doorgebracht* (uit 'n opstel). In dit verband moet ik wijzen op de verkleinwoorden, waarop ook steeds '*t* reflekteert.

10. Als meerdere ongelijksoortige dingen worden samengevat, verdwijnt ook gedeeltelik de attentie voor de afzonderlike soortelike kenmerken: *Ingesloten kwitantie en briefkaart heb ik juist ontvangen. Wil u* 't *cens inzien*? (uit 'n brief). - *De kasten, tafels, stoelen uit de voorkamer worden 't eerst ingepakt en voorzichtig op den verhuiswagen geladen die* 't *weg zal brengen* (opstel).[1)]

11. Dergelike samenvatting door '*t* geschiedt zelden als 't personen geldt; bv. 'De monarchisten werden in hechtenis genomen en op 'n wagen geladen, die '*t* wegbracht'; dit '*t* klinkt te niet-menselik. Daarom heeft '*t* de gewenste gevoelswaarde voor 'n geval als: 'Zigeuners, landverhuizers, '*t* werd allemaal over de grenzen gezet'. Sterker komt 't minachtende uit in 'dat': '*Dat* praat maar van uitgaan, of 't niks is'. 't Karakter van 't boek *Taal en Schoolmeester* brengt mee, dat men van dat gebruik van *dat* op blz. 185, 186 prachtige voorbeelden vindt.

Een kind dat voor 't eerst 'n bruine pater van uit de trein zag,

1) Hiermee houdt verband de getalsvorm van 't werkwoord, bv. *In de meeste gevallen*, wordt *voor deze worst gebruikt, de dikke koedarmen, grenzende aan het zakeinde* (uit 'n *Handleiding voor Slagers*). *Daar* zal, *in tegenwoordigheid van alle mensen, onze werken openbaar gemaakt worden* (uit 'n predikatie). Ook houdt hiermee verband: *twee gulden* naast *twee guldens* e.d. Ook 'n geval als: *Gras en hooi* wordt *gemaaid*.

zei: *Pa, kijk* dat *d'r is*! Hier was 't de emotie over de ongewone verschijning, die 't idee ‘persoon’ deed verdwijnen en *dat* i.p.v. *die* bewerkte.

12. Nog 'n ander geval is 't volgende: ‘*Dat* (of '*t*) Zijn m'n broers’. 't Zit 'm hier niet zoals in § 10 in de samenvatting, want ook 'n enkelvoud kan 't gelden: ‘'*t* Is m'n broer’. In de eerste zin vooral, met dat meervoudige ‘broers’, is '*t* en *dat* 'n probleem. Men meent 't op te lossen door te zeggen: ‘Dus is *dat* 'n meervoudig woord’. Doch men geeft dan slechts 'n terminologiese konklusie die 't feit niet verklaart, dat *dat* (of '*t*), toch anders 'n enkelvoudig woord, hier 'n meervoud wordt. De kwestie is waarschijnlik zo: Wat niet meervoud is o.a. *Water vloeit*, noemt men gewoonlik enkelvoud; maar stoffen zijn getalloos.[1] Zo is ook *iets* dikwels getalloos. Ook zo 't woord *dat*, dat op dezelfde vage (d.i. niet konkrete) idees toepasselik is als *iets*, bv. ‘*dat* maakt me kwaad’ of ‘*dat* zijn lelike verwijten’. In zo'n geval is 't niet te verwonderen, dat 't duidelik meervoudig predikaat de werkwoordelike vorm annexeert, na in de strijd tegen 't psychologies vage onderwerp al gauw overwonnen te hebben. Na deze behandeling van de getalskwestie betreffende *dat* rest de vraag: ‘Waarom is *dat*, in strijd met 't voorafgaande, toepasselik op personen?’ 't Is 'tzelfde *dat* als in ‘Wat is *dat* daarginds’, gezegd door iemand die onduidelik ziet, en in 't daarop aansluitende antwoord ‘*Dat* is 'n molen’. Onder invloed van dergelike zinnen kan *dat* 'n sterotiep[2] woord geworden zijn voor al de gevallen dat iets moet thuisgebracht worden in zijn klasse zoals boven, en als de identiteit moet vastgesteld worden ‘*Dat* is m'n broer’, onverschillig of 't zaken of personen geldt.[3]

Te begrijpen is, dat 'tzelfde verschijnsel valt waar te nemen in zinnen als ‘Dàt noem ik kerels!’ met 'n bepaling van gesteldheid

1) De oorspronkelike reden waarom er geen onbep. lidw. voor komt.
2) Nederlandse Taal § 103.
3) Hoe dergelike studies kunnen worden voortgezet met andere talen, moge uit 'n geval als dit blijken: In 't Engels kongrueert 't werkw. met *it*: ‘It *is* we’ in tegenstelling met ons ‘Dat *zijn* wij’. Men zou zo zeggen: ‘Hier heeft *it* dus niet zo'n vage psychologiese inhoud als ons *dat* of '*t*. En dit komt uit ook; terwijl in 't Nederl., zoals verder zal blijken, 'n neiging valt waar te nemen om voorwerpen evenals personen steeds door *hij* en *die* aan te geven en '*t* te bestemmen uitsluitend voor de laagste graad, de iets-kategorie, is omgekeerd in 't Engels ‘*it*’ hèt vnw. geworden voor voorwerpen, zelfs voor dieren. In Engeland worden alle kategorieën buiten de mens door deze op zij geduwd, ze zijn voor hem allemaal 'tzelfde: it; tegenover dit alles staat hij zelf als 'n *ik*, met 'n hoofdletter.

die 't karakter heeft van 'n naamwoordelik deel van 't gezegde.

13. Maar als 't *personen* geldt, kan 't stereotiepe *'t* ook weg blijven: ‘Je broers zijn stille mensen, maar later worden *ze* misschien nog personen met veel invloed.’ Of hier *ze* of *'t* gebruikt wordt, hangt van de graad der bekendheid of waardering af. (Zie *Lessen over 't Lidwoord*, Jaarg. IV, 89 noot en 130 en 131). Diezelfde waardering nu doet voor 'n zaak *hij* of *ze* gebruiken in plaats van *'t*, en brengt die op één lijn met de personen; bv. in een statige aanhef als die van K.V.D. WOESTIJNE: ‘*Ik ben hier aan zee: zij is een groote heermeesteresse*’ zou *'t* niet zo goed voldoen.

14. 't Verschil tussen *'t* en *dat* (met klem) ligt in de graad van de gemoedsspanning: ‘Ik weet niet, wat *'t* is.’ ‘Wat?’ ‘Dàt daar, in de verte.’ Van helderder zinnelike voorstelling is bij dit aksent geen sprake. Duideliker is dat nog in 't volgende. 'n Opgewonden H.B.S.- meisje stapt in de trein naar d'r dorpje en roept uit: *Wat is dàt hier vol*!; helderder zinnelike voorstelling had geleid tot ‘die wàgen’ i.p.v. tot *dàt*.

Bij de vnw. *hij, hem* gaat aksent niet alleen op gemoedsspanning maar ook op de betekenis terug: ze betekenen dan alleen *personen* (5e kategorie).

15. Vierde kategorie (die der *voorwerpen*).

In deze kategorie horen de voorwerpen en de personen inzoverre beiden materiële zelfstandigheden zijn met 'n vaste vorm. Door die konstante omlijning zijn 't model-zelfstandigheden, wezens, veel onafhankeliker dan op bewerking of bereiding wachtende stoffen, en veel onvergankeliker dan ephemere abstrakties. Ze worden aangeduid door *die, hij, ie, 'm, ze, z'n*.

Hier breekt natuurlik 'n storm van tegenspraak los, waarbij ik zelfs in schoolkinderen geduchte opponenten ontmoet. ‘Woorden als *been, hoofd, hart*, al betekenen die woorden *voorwerpen*, zijn nu eenmaal onzijdig’ zegt men, ‘en dus moeten ze door *'t* en niet door *hij* of *ze* worden aangeduid’; en we weten 't, in onze tijd van godsdienstige herleving krijgen zelfs spraakkunstregels, zelfs voor moderne letterkundigen, in theorie ten minste, de kracht van 'n pauselik dekreet. Ik geef echter de heilige verzekering dat inzake spraakkunst de Cartesiaanse twijfel niet alleen geoorloofd maar op 't punt van voornaamwoorden zeer aan te bevelen is.

Na deze geruststelling betreffende de theorie, volgen enige grepen uit de praktijk. Van 'n paard heet 't: ‘Wat loopt *ie*!’ en van 'n horloge: ‘*Hij* tikt niet’ en van 'n te weinig geladen schip dat 'n brug

nadert, zegt 'n Amsterdamse jongen: '*Die* komt er niet onder door.' En niemand neemt daar aanstoot aan; dat komt omdat noch de jongen, noch de taalkundige voorbijganger aan 't 'onzijdige' woord *schip* zomin als aan 't woord *boot* denkt, maar aan dat drijvende voorwerp. Dat voorwerp nu vindt rechtstreeks z'n aanduiding in *die*, zoals die vierpotige hardloper in *ie* en dat ronde, tot tikken geschapen voorwerp in *hij*. Voor al dergelike gevallen is waar, wat V.D. BOSCH reeds in Taal en Letteren VII zei: ''t spreken gaat uit van de voorstellingen, de dingen, niet van de woorden'.[1)] Als dit meer in acht werd genomen, kwam er meer leven in onze papiere taal, in onze woordetaal. Men begrijpt dat hier ook de term 'voor-naamwoord' schuld heeft.

Nu volgen meer voorbeelden ten bewijze dat 't geval meer voorkomt dan men meent.

Tussen kantoorbedienden: '*Ik prefereer zo'n mes boven* die'. '*Ja, maar 't is 'n beetje stroef*'. *'Da 's niks, dan slaat* ie *niet zo gauw dicht*.' Op 'n boottocht tussen Dordt en R'dam: Moeder: *Da 's 'n oorlogschip*. Kind: *Dan is dat zeker ook 'n oorlogschip* die *daar ligt*. 'n Leerling van me schreef eens: *geld genoeg om de kosten van z'n been* (dat gebroken was) *te betalen*. Ik vond dat komies uitgedrukt en schreef erbij: *alsof ie* die *in een winkel gekocht had*. Maar gelukkig korrigeerde ik bijtijds dat *die* in *dat*. Ik lette voortaan op de vnw. aanduiding van *been* en hoorde toen in Scheveningen van 'n volwassen meisje '*Ik ga d'r niet in* (in zee)'. '*Waarom niet*?' '*M'n benen doen zo'n zeer*, die *ene*'.[2)] En kort daarop thuis '*M'n been doet zo'n pijn*'. '*Slaapt ie*?' Uit 'n predikatie: *We moeten dat gebouw* (ons levensplan) *versterken met alle middelen die 'm bestand maken tegen enz.* Uit 'n gesprek: '*Heb je 't nieuwe gebouw al van binnen gezien?' 'Neen, 'k weet er 't voornaamste toch al van en dat is dat* ie *ons de zon heeft afgenomen*'. 'n Timmerman, van 'n raam: '*Eindelik zit* ie!' In 'n opstel over 'Mijn album' hadden twee van de twaalf leerlingen dat voorwerp 'n keer met *hij* aangeduid.

Intussen, 't spraakkunstig geslacht is 'n machtige faktor die dikwels *'t* veroorzaakt als de genoemde psychologiese faktor n.l. 't besef

1) Met 'n kleine reserve, zoals later zal blijken.
2) Men zal deze konstruktie zonderling vinden. Toch komt ze aanhoudend voor onder 't spreken. Daar krijgen de gedachten soms langzamerhand pas de voldoende scherpte. Veel gewaarwordingen ondervindt men aan *beide* ogen. *beide* benen, b.v. vermoeidheid: de gewoonte deed 't meisje zeggen: 'M'n ben*en* doen zeer', ze verbeterde zich echter door 'die *bene*'.

dat 't 'n voorwerp of 'n persoon geldt, 'n *hij* zou eisen. Maar tegenover de gangbare eenzijdige mening moest ik de nog zo goed als onbekende faktor erg naar voren schuiven.

Interessant is 't die twee faktoren tegelijk in werking te zien. Uit 'n opstel: *Voorzeker kan ons niets zulke levendige herinneringen aan 't verleden wekken als het album. Nog steeds ziet* het *er uit alsof* hij *nieuw was*. Uit *Taal en Lett.* XII, 528, na gebruik van 't woord *dier*: het *schijnt niets te doen te hebben dan te vreten en te drinken. In de hutten van de Lappen richt* hij *dikwels belangrijke verwoestingen aan*. Hij *baant zich*, enz. Uit 'n opstel, na gebruik van 't woord hitje: *Wedrennen mocht* het *ook al meemaken en dan werd* hem *van alle kanten lof toegesproken*. Aanvankelike woordinvloed legt 't hier telkens ten slotte af tegen psychologiese invloed, of onbewuste logiese, als men hier dat liever hoort. In de volgende zin bleef *'t* tot 't einde volgehouden: *Dat hondje van A loopt met iedereen mee. Gisteren nam B. 't mee en toen konden ze* 't *niet meer 't huis uit krijgen*; 't *wou d'r onmogelik uit*. De onzijdige woordinvloed wordt hier gesteund door 't idee 'klein', waardoor zelfs 't idee 'levend wezen' (5^{e} kateg.) tot 't eind toe geneutraliseerd wordt.

16. Nog 'n grote faktor is hier de psychiese gesteldheid van de spreker. Voor zulke gevallen zijn zoals gewoonlik abnormaliteiten leerrijk, bv. '*Het samenstel*, die *bestaat uit*', enz. '*Hoever staat* ie *al*?' (= water bij 'n natuurkundige proef) '*Elk lichaam* die *neemt deel aan*.' enz. '*Een levend wezen* die *zich voedt ten koste van 'n ander.' ''t Oogpunt* die *ligt*.' Van 't kleinste gemene veelvoud: 'Hij *is gelijk aan*,' enz. '*Dan smelt* ie' (ijs). Deze woorden zijn opgevangen van twee zeer intelligente mensen. Er zijn er meer zo. Ze hebben 'n levendig temperament, 'n sterke fantasie met als reaktie physiek-zwakke ogenblikken,[1)] waarin i.p.v. van 't spraakk. juiste *ie* 't vage *'t* voor den dag komt. Ze zijn vergeetachtig. Hun gedachten zitten minder dan bij anderen vast aan de woorden. In de wisselwerking tussen gedachten en woord domineert bij hen niet zo erg 't laatste als bij degenen die steeds(?) vnw. en korresponderend z.nw. in geslacht laten overeenkomen.[2)]

1) In m'n zesjarige praktijk heb ik twee leerlingen ontmoet bij wie 't herhaalde gebruik van 't vage *'t* geen reaktie maar 'n permanent verschijnsel was. Toevallig was bij beide 'n tekort aan psychiese kracht waar te nemen; ze verwisselden dikwels oorzaak en gevolg, konden ook in andere opzichten onnozel uit den hoek komen; een had 'n spraakgebrek en de ander 'versprak' zich dikwels.

2) Men zou van beide kategorieën van personen veel goed en veel kwaad kunnen zeggen. De los-van-'t-woord-mensen lopen uiteraard lichter gevaar dat hun gedachten iets vlottends krijgen, dan de woord-mensen. Maar de laatsten kunnen er toe komen, op 'n letter dood te blijven, echte schrijftaalmensen te worden, die de taal graag uitsluitend uit woorden laten bestaan. De evolutie vindt in hen pertinente tegenstanders. Dat eist hun natuur. In dit verband kan ik wijzen op 't volgende. Bekend zijn aphasiën waarbij soortnamen in 't geheel niet meer in 't geheugen willen komen. Maar mag men niet, zoals in alles in de natuur, overgangen aannemen tussen dergelike aphasie en de normale (?) toestand? Een van die overgangen kan dan zijn dat iemand zo nodig wel op de soortnaam kan komen, maar dat die soortnaam, zolang ie niet gezegd is, ook geen invloed uitoefent op de keuze van 't vnw., en als ie gezegd is, toch direkt z'n invloed op 't vnw. weer kwijt is, omdat ie zelf weer direkt geheel uit de ziel is, en dan alle heerschappij over 't vnw. weer afstaat aan andere faktoren? Die overgangen kunnen zowel van persoonlik als van tijdelike aard zijn.
Toch wil 't me voorkomen dat degenen die geneigd zijn, al is 't niet zo sterk, 't onzijdig geslacht alleen voor de iets-kategorie te gebruiken en omgekeerd voorwerpen die als zodanig gedacht worden steeds niet-onzijdig aan te duiden, best in de meerderheid kunnen komen. Vooreerst werkt hier 'n machtige faktor mee, nl. die soort gewoontemacht, die men naargelang 't resultaat ausgleich en differentiering noemt: waar *'t* heel dikwels wordt gebruikt voor 't louter 'iets' en *die* of *hij* daarentegen heel dikwels voor voorwerpen en personen, daar wordt dat 'heel dikwels' allicht 'uitsluitend'. Verder wordt de psychologiese klassifikatie in tweeën vrijer spel gelaten door de taalontwikkeling, die de taal hoe langer hoe minder uit *woorden* doet bestaan.

17. 't Meest vrij kunnen de in de vorige §§ genoemde faktoren natuurlik werken als er heel geen zelfstandig nw. is genoemd, dan kunnen die faktoren zelfs de invloed van 't lidwoord regelen: 'n Meisje van 11 jaar moest op 'n barometer gaan zien of ie naar mooi weer ging. Er bij gekomen riep ze: '*Moet ik naar* 't *zwarte of naar* 't *gele kijken*?' Moeder: '*Naar* 't *zwarte*; 't *gele zit vast, er buiten op*!' Gedurende heel 't gesprek kwam noch 't woord *wijzer* noch *wijzertje* voor den dag. De kombinaties '*'t* gele', '*'t* zwarte' gingen rechtstreeks terug op die *kleine* zelfstandigheden.

Niet 't idee 'klein' maar de verschillende idees 'iets' (3e kateg.) en 'voorwerp' (4e kateg.) bewerkten ook de verschillende lidw. in 't volgende: Bij de keuze tussen 'n vulpenhouder en 'n portefeuille: '*Da's* 't *beste wat je 'm geven kan*', maar tussen twee portefeuilles: '*Da's* de *beste die je 'm geven kan*'. Vgl. ook '*Zijn moeder was* de *beste*' en '*Z'n moeder was* 't *dierbaarste wat ie had*.' In 't eerste geval staat de moeder naast natuurgenoten (4e kateg.), in 't tweede geval naast *alles wat* waarde heeft en komt daardoor in de derde kategorie

terecht. In dit verband hoort de volgende zin: ‘*Moet u morgen 'n et hebben*?’ ‘*Ja*, de *eerste*, die *vooraan staat moet je nemen, da's* de *oudste*.’

't Eindresultaat van dergelike gevallen is natuurlik dat 't antispraakk. lidw. zich brutaal vlak voor 't z.nw. plaatst, b.v. ‘*Die brood* of *die ei moet je nemen*’. Dergelike gevallen deed me iemand uit R'dam aan de hand, (die tevergeefs naar foutieve zelfstandige vnw. geluisterd had). Dat klonk ‘transvaals’ zei ie.[1)]

18. Volledigheidshalve moet omtrent de korrespondentie tussen 't psychologiese vnw. en 't spraakkunstige lidw. nog 't volgende opgemerkt worden.

De dingen worden als zodanig gekend aan vorm en kleur. Komen ze in de vierde kategorie terecht, dan hebben ze dat vooral aan die levendige biezonderheden te danken[2)]. Maar kleine voorwerpen maken uiteraard weinig indruk op de zintuigen, komen dus lichter dan de grote in de derde kategorie terecht, wat dan blijkt uit 't vnw. *'t*; hiermee stemt overeen dat verkleinwoorden 't lidw. *'t* hebben.

Daarentegen valt bij heel grote voorwerpen, zooals *gebouw, school, fabriek, land* de vorm dikwels grotendeels buiten 't gezichtsveld. Daarom misschien wordt er zowel door 't vnw. *'t* als met 't lidw. *'t* op gereflekteerd.

Verder hebben de woorden *individu, ding, voorwerp, wezen, begin, einde, midden, middel, doel, gevolg, resultaat etc.*, kortom woorden met 'n zeer algemene betekenis dus weinig geprononceerd soortbegrip, meestal 't vnw. *'t* en altijd 't lidw. *'t*. Natuurlik is in deze spraakkunstige geslachtskwestie 't laatste woord aan de historiese taalkunde en de klankleer.

19. 'n Overgang van de *iets*-kategorie en tot die der voorwerpen vormt 't woord ‘ding’ vooral in de volgende gevallen. Iemand in haast: *'k Ga 's gauw kijken of m'n ding er nog staat* (= valies in de wachtkamer). 's Morgens, nog suf bij 't opstaan: *Je ding is nog wat dikker geworden* (= Je wang). Psychiese zwakte hielden in beide gevallen de voorwerpen in 't iets-stadium. Maar omdat de betrekking van de bezitter tot dat iets te sterk werd gevoeld, was 'n bez. vnw. nodig en daardoor ook 'n substantief n.l. *ding*.[3)] Dit woord reikt méer de

1) Scherp handhaven psychologiese invloed en spraakkunstig geslacht zich tegenover elkaar in *dezelfde* en *'t zelfde*: ‘Ik heb net *de*zelfde hoed’ maar ‘Mijn hoed is net *'t* zelfde’ (2e kateg.). Hierover verder bij de abstrakta.
2) Dit nauwe verband tussen 't idee ‘voorwerp’ en 't soortbegrip gelieve men goed in 't oog te houden: hierin ligt de oorzaak dat deze twee begrippen in de 4e kategorie beurtelings op de voorgrond treden.
3) Vgl. in dit verband ‘Meneer *Dinges*.’

helpende hand: ‘Studie is *iets* dat’ enz., maar ‘Studie en volharding zijn twee *dingen* die,’ enz.; niet ‘twee ietsen’: *iets* is zoals we reeds opmerkten getalloos, mist daarenboven soort-idee: Bijeenvoeging van *studie en volharding* met inachtneming van 't getal twee eist 'n soortnaam: alleen gelijksoortige dingen toch kunnen worden samengevoegd en in die behoefte aan 'n soortnaam met zo weinig mogelijk soortidee voorziet *ding*.

20. 'n Nog zichtbaarder overgang vormen de stoffen. 'n Bespreking van de voornaamw. aanduiding van de stoffen is dan ook vanzelf 'n herhaling van al 't voorgaande, want deze logiese kategorie wordt psychologies nu eens bij de iets-kategorie dan weer bij de voorwerpen ingedeeld: de stof mist 'n eigen silhouet: door die karakterloosheid kan de grillige psyche er te meer mee sollen: van aangesneden kaas zal men lichter zeggen ‘Neem *dat* eens mee’ dan van 'n stoel.[1)] Zelfs in de gevallen dat de stof 'n eigen vorm heeft, wordt die vorm soms uit 't oog verloren: ‘Is *'t* niet te veel voor je, zo'n hele vis?’ tegenover ‘Is *ie* niet te groot voor je, *die* hele vis?’ Zeer opmerkelik is hier de werking van 't soortidee. Van 'n pen die weggegooid wordt, kan ik vragen: ‘Is *ie* niet goed?’ zonder dat eerst de soortnaam genoemd is. Niet altijd zo van stoffen. Wel zegt men van soep ‘*Hij* is goed’, maar ook kan 'n kind dat wijn moet proeven zeggen: ‘*'t* Is niks lekker’; toch is de *soort* stof evenzeer bewust als daarjuist de soort voorwerp n.l. *pen*. Maar 't zelfde kind kan zeggen: ‘*Wijn die* lust ik niet’; de soort*naam* helpt om die stof uit de eerste kategorie in de tweede te brengen. Maar *'t* wordt nooit gebruikt als iemand 'n merk moet keuren: ‘*Hij* is goed, maar *hij* moet nog 'n beetje liggen’: *Hij* gaat bij deze keuring echter niet op de soort stof, zoals bij 't kind, maar op de soort wijn terug, dat is 't soortidee in de tweede macht en dat sterk soort-idee verheft de stof bijna zeker in de tweede kategorie. Maar, ook hier treedt 't spraakkunstig geslacht tegen de psychologiese klassifikatie op: ‘Dat bier is te zwaar; *da*'s beter voor jou.’ Maar niet altijd: *Ieder mensch heeft behoefte aan versche lucht. Voor de dorpeling is* dit *zeer gemakkelijk te krijgen* (opstel).

PH. J. SIMONS.

(*Slot volgt.*)

1) Vgl. ook ‘*'t* steen’ en ‘*de* steen’.

Achttiende-eeuwse litteratuur.
Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde door G. Kalff, Hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden. VIe Deel, Groningen J.B. Wolters 1910.

Van deze terecht veelgeprezen ‘Geschiedenis’, verschenen, betrekkelik kort na elkander, de delen V en VI, welke een overzicht bevatten van de Letterkunde in de 18^{e} eeuw: twee lijvige boeken, beide proeven van stoere arbeid, van een massale kennis, en een vrij wel geslaagde poging, om de, in overstelpende hoeveelheid en verbijsterende heterogeniteit, zich aan de onderzoeker opdringende stof, op een verdedigbare wijze, zonder dat de smaakvolle behandeling er schade onder lijdt, chronologies over de verschillende planmatige rubrieken te verdelen.

't Is geen gemakkelike taak geweest, die Dr. KALFF zich had opgelegd. Prijselik is het van zelf, aan eigen werk een karakter te geven, en, aan dit karakter getrouw, bij de eenmaal gestelde eisen te blijven volharden. Afdelen in perioden, de perioden weer in geslachten, en deze uitzetten over de verschillende ‘richtingen’, of de zovele dichten proza-vormen, - zeker, in 't ‘leerboek’ wordt er het overzicht door gebaat. Maar grote organiese processen dragen al te homogene strekkingen, om niet in de eerste plaats gebaat te zijn met een ruime belichting, die het verband der feiten meer doet voelen, dan waar dit in splitsing en in sterke verbrokkeling verloren dreigt te gaan. Minder katagorieën, en minder namen, konden in dit werk rijker éénheid naar voren hebben gebracht. Wij ontveinzen ons niet, dat, in algemene zin, hier moeielikheden kunnen oprijzen. Er zijn tijden die de tiepen dragen, zo goed als er tijden zijn, die gedragen worden door de persoonlikheden. Maar wij stellen ons voor, dat het litteraire en kunstleven, dat onder de hoge togen van de Renaissance-paleizen wegtrekt, en een meer zuiver volksaardige bodem zoekt, als het duidelik volgbaar orgaan van een bestendige geestelike stroming, zich niet zonder schade laat overzien in het raam van voorheen meer gewettigde schoolse genre-indelingen, die in hun wezen en in hun

namen dagtekenen uit de bloeitijd der ‘vrije kunsten’, doch dat de nieuwe volksaardige processen ook wederom nieuwe volkspsychologiese groeperingen vragen. Dr. KALFF blijft met zijn verdelen en splitsen op een ander standpunt staan. En 't zal te bezien zijn, of hij zijn heirscharen eenmaal niet in minitieuser categorieën verdeelt. Tot onze, doch gelukkig spoedig weer wegnevelende bezorgdheid toch, zou hij er bijna toe gekomen zijn ‘het aandeel van de onderscheidene gewesten in de Republiek, in de literaire voortbrenging van dit tijdvak’ over die gewesten om te slaan.[1)] Iets, wat toch, menen wij geheel tegen het eigenaardige van verschijningen als BETJE WOLFF, BELLAMY, FEITH en OOKERSE zou indruisen: figuren, die nastreven, wat zij zelve als produkten van hun tijd reeds blijken te doen: de grenzen tussen de mensen en mensengroepen wegwissen. Terecht heeft Dr. KALFF dan ook elders de vijf geslachten, die hij te ongelegener ure meende te moeten oproepen, tot drie gereduceerd.[2)] Feitelik volgen dan ook deze ‘geslachten’ één opgaande beweging. En deze beweging heeft de auteur in zijn Inleiding op Boek V, hoewel niet op diepgaande, dan toch op juiste wijze, georiënteerd. Hetzelfde valt ook te zeggen van zijn Inleiding op 't VIe Boek. In de algemene karakteristiek van dit ganse tijdsverloop is de schrijver zeer gelukkig geweest. Voelbaar is, en niet alleen voor de schrijver, het gemis, aan monografiese vóórstudieën.[3)] Of het, bij hun lezen van Engelse, Franse of Duitse geschriften, door onze 18^{e}-eeuwers, de modezucht is geweest, die hen dreef, of wel belangstelling, en of, zo het belangstelling geweest is, het hen slechts lokte tot een diletterende kennisneming van een sterk naar voren tredende branche naar inhoud of vorm, (zoals bij de Engelse en Franse romans), - dan wel of de algemene westerse kultuurdrang hen noopte tot een ideeënassimilatie of hier en daar tot een innerlik openbaren, - ligt voor ons bij

1) Als voornaamste gewest levert (Holland) nog altijd een groot aantal auteurs van beteekenis (volgen 16 namen). Daartegenover kunnen de overige provinciën echter verscheidene andere stellers, en daaronder enkelen van de besten (volgen 11 namen) (VI, 32, 33). In de hierbij behoorende aantekening volgt echter: ‘Wat de verdeling der auteurs over de onderscheidene gewesten betreft, vallen er beperkende opmerkingen te maken; ik geloof echter niet, dat mijn voorstelling daardoor in hoofdzaak zal worden aangetast.’ (VI, 38).
2) Met voelbare restrictie nochtans....: ‘Voorloopig zijn deze geslachten echter niet te onderkennen....’ (VI, 22).
3) Wat niet wegneemt, dat hij, met zijn rijke belezenheid, en zijn schat van karakteristieke juist waargenomen ‘trekjes’ van die ‘Inleidingen’ bredere en diepere ‘hoofdstukken’ had kunnen maken.

gebrek aan uitgebreider onderzoekingen, vrij wel in het duister. In dit opzicht kunnen - Dr. KALFF wijst er herhaaldelik op - wanneer we ons tot de voor de hand liggende bescheiden beperken, de geschriften van WOLFF en DEKEN ons veel en velerlei leren. Wij durven er zelfs, naast de vele opmerkingen en 'aanhalingen' in Dr. KALFF's werk, bijvoegen, dat zij de 18° eeuw voornamelik vertegenwoordigen. Beschaafd en geletterd, met vele draden aan hun omgeving en de westerse kultuur verbonden, eindigen zij met geheel en al mee en op te gaan in het streven van hun eeuw. Zo goed als Dr. KALFF een oppervlakkig overzicht geeft in de enkele bladzijden 23 tot 32, zo goed had hij, vooral te dezer plaatse, dieper door kunnen dringen tot wat de kern raakt van het nationale streven van die tientallen jaren, en wat de litteratuur van de werkzaamste en begaafdste geesten gaandeweg monopoliseert tot het volbedrijvige agentschap van de nationale verlichting in kosmopolitiese geest. Dit toch wordt blijvend de richting die al het andere gaat overheersen. Zij legt zowel beslag op het verstand als op het gemoed van de natie: aan haar offeren zowel de levensernst als het werktalent haar gaven op. Dit is zulk een sterksprekend feit geworden, dat de Romantiek, veel te dilettanties opgevat en met veel te weinig vitale kracht voorzien, het dadelik tegenover de dominerende beweging af moet leggen, en door de nakomeling in geen geval als een gelijkwaardige beweging tegenover de intellektuële 'verlichtings' kamp mag worden gesteld. Een stroming b.v., die zich in half-mystiese en declamatories aangezette oden verliest (FEITH) of een die in BELLAMY en andere schaarse personen vereenzaamd blijft, is, niettegenstaande zij recht op onze aandacht heeft als een zwakkere nawerking van grote evoluties in 't buitenland, een te veel op zich zelf staand verschijnsel gebleken,[1] om invloed te kunnen uitoefenen op het 'opvoedings'-werk. Eens, en voor alles, is het de mensen tussen 1713 en 1813 te doen om een nieuwe mensheid. Dit universele streven zoekt in de Nederlandse taal in de mond van Nederlanders op dezelfde wijze een orgaan, als in de Middeleeuwen de volkstalen de Rooms-kerkelike wereldbeschouwing, elk naar zijn eigen inzicht en met zijn eigen beschikbare krachten, in hun kring tot gemeengoed maakten. Hoe de nieuwe mensheid moest zijn, is ook door Dr. KALFF in zijn overzichten aangeroerd.[2] Een algehele

1) Deze romantiese stromingen: ROUSSEAU-YOUNG-FEITH en BELLAMY staan nu, ofschoon op zich zelf monografies breed genoeg behandeld, vrij planloos tussen de 'verlichters' (in hoofdstukken) in.
2) VI, 22-31; 304-317.

broederschap van gelijkgezinde, vreedzaam elkaar verlichtende en verheffende wezens zou de wereld bevolken. Op alle wijzen is in de litteratuur dit emancipatie-proces voelbaar. De Nutsmannen met hun de partementale scholen en boekerijen bewerken de provincieën. Zo straks neemt de Bataafse Staat op hun aanstichting het elementair onderwijs ter harte. De vrouwenrechten komen ter sprake; de slavernij wordt verfoeid; de dissiderende sekten steken het hoofd op, en eisen, en dit niet alleen op staatkundig terrein, het recht van hoor en wederhoor. En al deze uitingen van de tijdgeest spruiten voort of zoeken toenadering op dezelfde bodem, die van de Natuurlike Godsdienst door de Rede verklaard, mits met instemming van het hart en met eerbiediging van het Goddelik Woord, alsmede door de wandel des levens gewijd. Het ‘verlichte’ Godsbegrip kan door ieder worden aanvaard. Het verlangt inzicht en predikt liefde. Het vraagt het verstand en het hart. Wie er niet mee kan instemmen, verbeurt zijn aandeel in 't voor de gemeenschap weggelegde geluk. Hij is in zijn oordeel geknakt, en in zijn liefde gebroken. Uitstekende woordvoerders en woordvoerdsters heeft deze richting gehad. In de litteratuur gingen de VAN HARENS voor. WOLFF en DEKEN, LOOSJES en KIST volgden; VAN ALPHEN sprak tot het kinderhart; het toneel sloot zich, onder verschillende woordvoerders, bij de nationaal geworden richting aan. Sterk is bij de genoemde figuren het besef, dat de belangstelling van de mens in de evenmens, in de samenleving en in hun kultuur het nieuwe element is geworden, en dat te midden van de verouderde tradities, tussen de, zo nog niet levenloos geworden, dan toch langzamerhand uitgediende litteraire branches, en de nog meer onoorspronkelike vertalingen en bewerkingen van veelsoortig buitenlands werk, deze paedagogiese hoofdlijn, 't zij dan al dan niet door een hoog artistiek vermogen gedragen, de lijn aanwijst die de eigendommelike Nederlandse geest, van 1730 tot 1830, over het vlakke terrein van onze nationale productiviteit gespannen houdt.

Op deze wijze opgevat, menen wij, zou een planmatige schets van onze 18^{e}-eeuwse litteratuur, meer tot zijn recht zijn gekomen. Vóór alles diende op haar schreden gevolgd, de krachtiger wordende impulsie der ‘Aufgeklärten’, die, de grote bewegingen in 't buitenland miskennend of voorbijlopend, en ternauwernood belangstelling tonend voor onze roemvolle 17^{e}-eeuwse tradities, enkel oog hebben voor de vorming van verstandelike wezens en plichtmatige burgers, tot eindelik de beweging dood loopt, en wij als met ledige handen alleen staan. Om en naast die hoofdlijn volge men de nog steeds voortdurende beoefening der oude genre's, de uitgebreide poëtenbent van de veld-

lyriek, de frans-hollandse toneelschrijvers, de tegen 't buitenland leunende auteurs, de stormlopers tegen de hoofdrichting, de eenzame geesten, die reflecteren op de Romantiese richting, elders. Wij stellen ons voor, dat deze wijze van werken het overzicht over het bonte veld zou vergemakkeliken, en daarbij het specifiek nationale in het chaotiese gewriemel van de omvangrijke stoet van letterdienaars, naar voren zou kunnen brengen.

Het eigendommelik-nationale, zeiden wij. En terecht, naar wij menen. Want wederom, als in de Middeleeuwen, geraakten wij andermaal in de volks-didaktiese lijn.

Het loont de moeite, na te gaan, onder welke omstandigheden het schip van onze geestelike productiviteit zich voort bleef bewegen in de eenmaal genomen eenzelvige koers. We leren er uit welk een allesbeheersende factor het ‘intellekt’ in het kunstleven van onze natie is geweest.

Voor de oningewijde zelfs, wordt bij kennisneming van de geschriften omstreeks 1730, reeds vaag de kloof tussen de 17^{e} en de 18^{e} eeuw merkbaar. Legt hij de brosjures van VAN EFFEN naast de stapels stroom- herders- en minnedichten, die ook nog in die jaren de markt overstelpen, dan ontwaart hij dat de taal, waarin genoemde auteur de dingen zegt en zeggende schrijft, ook in verband met de actualiteit van zijn schrijfstof, uit een veel minder verwijderde herkomst, langs een veel meer rechtstreekse lijn tot hem komt, dan de druk- en spreekvormen van de klassicerende nalopers van een vroegere periode. Voor ons, die de feiten kunnen verklaren, ligt hierin niets vreemds. Zelfs kunnen we er in berusten, dat er tussen het verval van het ‘artistieke’ oude en de opkomst van het verstandelike nieuwe, zulk een lange doodstromige tijd heeft bestaan. Waar de afstand zo groot is geweest, kon de kentering slechts langzaam geschieden. De lyriek had hier het hoogste gestaan, en 't was zoet voor hen die zich de adepten der voormannen waanden, om in de hun overgeleverde vormen hun eigen verbeeldingen als oorspronkelik te herkennen. Bij anderen sprak, bij 't volgen van de traditie, minder de waan, en meerder de eerbied uit. Wie vergoodt niet gaarne zijn eigen roem, laat staan, die van zijn geboortegrond! Daarbij kwam dat het nieuwe proces een lange lengte van voorbereiding vroeg. Men bedenke, dat de impuls van de nieuwe beweging niet uitging van hier. Ze miste dus hier de kracht der spontaneïteit. Ieder weet, hoe de trillingen verzwakken, naarmate ze verder wijken van de plek, waar de opstijgende bronwel de spiegel van 't watervlak brak. En die machten

werkten in onze omgeving overal. Terecht mag hier worden gewezen op het schier onbegonnen werk, om in de warreling van de elkander snijdende cirkels en kringen de herkomst der bewegingen op te sporen. Want wij, Nederlanders, hadden, in de maalstroom van de opkomende wereldgetijden, open grenzen: ons volk stond geestelik-kosmopolities hoog, door eeuwen van wereldverkeer, en eeuwen van intellektuele gedachtenwisseling. Hier was meer dan één wereldmarkt: Engelse en Franse vrijgeesten drukten hier hun boeken, in 't Latijn en in 't Frans; 't Frans vooral was het medium van de nieuwe denkbeelden; VAN EFFEN schreef de voorlopers van zijn latere S p e c t a t o r , ofschoon Engels van opzet en strekking, in het Frans.

In die omstandigheden kwamen, in de laatste kultuurjaren van ons 17^{e}-eeuws getint klassicisme, aanzwellen, de milde vloed van de politieke en geestesvrijheid uit Engeland, de steeds zwaardere golving van de sterkbewogen geesteswateren uit Frankrijk, de verborgen-diepe of wonderlik aandoende stromingen uit het weinig bekende en tot heden veronachtzaamde Duitsland. Vreemde trillingen gaan door 't mensenleven. Op en neer gaande komponerende machten. Luister naar de geschriften van de nu aanbrekende tijden! Zij geven reeds bij de eerste kennismaking de indruk van onbestemdheid, van een passief reflectisme, van het stremmen van de tijdloop, van een geconcentreerde bezonnenheid die de snelheid van handelen opschort, van een kondschap geven onder een voorlopig voorbehoud. Doch ondanks die onbestemdheid voelen wij in die reflectie-arbeid een zoeken en tasten naar een nieuw plan, op een algemeen-menselike grondslag; een richten naar een lijn, die alle vraagstukken zoekt te naasten, welke heel de mensheid betreffen. Geen wonder dat in het gemeenschapsleven de individualiteit geen opgeld doet, de lyriek in de kunst moet kwijnen, en de oorspronkelikheid vervloeit naar de wijde horizonnen van het verruimde sociale inzicht. Ook is er bontheid en verscheidenheid. Natuurlik voelt hij, die zich op de grenzen dier werelden weet te plaatsen, de verschillende richtingen der winden: hij voelt uit Frankrijk komen de strijd tegen het staatkundig en kerkelik despotisme in geestig-bijtende smaadschriften; hij verneemt uit het Oosten de langzaam-zekere, maar veldwinnende opmars tegen de geijkte orthodoxie; hij voelt uit Engeland waaien de wind van een gezonde moraal, gepopulariseerd in heldere vertogen en in een gelukkige karakterkundige novellistiek, die, vertaald of onvertaald, heel het Westen tot navolging prikkelt. Maar allengs ontwaart de beschouwer, wat, onder de voorlopige aanvaarding van het door al deze melodieën gedragen *Sapere aude*, de zinnen zo geconcentreerd houdt op de meest bedachtzame

overweging. Want nu de ideeën doorwerken, vragen ze ook, wat, hoog van waarde gehouden, slechts schoorvoetend prijs kan worden gegeven. De nieuwe thesen raken ons oud-theologiserend volk in zijn diepste hart. Waar bleef nu de oude Leer met zijn formule omtrent 's mensen kennis van God? Waar bleef het Opperwezen, die zich op bovennatuurlike wijze in zijn mysterieën openbaarde, nu voortaan de scheppende Almacht door 's mensen zinnen ontdekt en ontleed stond te worden? Ziedaar dan de kloof: de oude Leer wilde de mensheid met een onnaspeurlike en geheimzinnige Almacht overstelpen; de nieuwere beschouwing hem in zijn tegemoetkomend beleid benaderen. Voor de nieuwe Leer was God geen verborgen God, maar klaar als de dag; en zo hij een Wondergod was, mochten de wonderen niet schuil liggen in de kracht van Zijn mysterieën, maar in de zichtbaarstralende wijsheid van Zijn werken. Dit nu druiste in tegen de Openbaringstheorie. Dat was hier voor de nieuwe theologie en de nieuwe filosofie het kwade punt: in de hier, massale, volksaanschouwing stond de oude theologie te vast. Beter zou het met de parlementaire propaganda gaan: over het altijd nog onverwrikbare Regenten-patriciaat viel heel wat af te haspelen. Met de Amerikaanse constitutie konden allen samengaan; met de emancipatie van de ‘burger’ kon iedereen dwepen. Evenzeer volgden we litterair in hoofdzaak Engeland. Doch, wederom, de invasie van de Duitse theologiese vrijheden ontstichtte. De faculteiten sloten zich af. De dissidenten konden geen kracht uitoefenen, bij gebrek aan talenten en aan een krachtig levensprincipe. De Synode zette zich schrap, en liet tamboeren op de ‘formulieren’. Van kerkelike zijde had men er geen flauw besef van, wat er in de lucht hing; alleen uit de litteratuur, de brosjures en de pamfletten van die tijd ziet men, als door de naden, hoe het leven gist, en wat voor elementen er door elkander werken. Maar tot een volledige openbaring, tot een gemanifesteerd volks- en litteratuurleven komt het niet. Doch alle geesteswerking, die aan één kant geheel wordt afgesloten, zoekt zich, zo er de omstandigheden zich enigzins toe lenen, toch in de naaste nabijheid een uitweg. En dit nieuwe kanaal lag ook hier voor de hand. De deïstiese geesten hadden elkander, naast de kennis van God, te putten uit zijn werken, en door de Rede te verklaren, ook voorgehouden de leer, dat de Almacht het beste gediend wordt door een leven naar Zijn geboden. Zulk een wandel nu sloot het autonomies gezag der Kerken uit. Niet langer behoefde men zich onder de Synodalen te scharen, om met hen het monopolie van waarheid en zedelikheid te bezitten. Over de scheurmakende leerstukken hielden dus voortaan de dissidenten wijselik hun mond;

en ook in de Kerk praatten de afvallige broeders er om heen; doch buiten verdenking konden allen blijven, die de zuiver Evangeliese kant van het Christen-zijn leraarden en betrachtten. In deze, buitenakademiese stroom, geraakte nu allengs het pastoraal-kerkelike leven. Schrijvende en predikende, werden deze mannen de moralisten ter vorming van een volgend geslacht. Zij naastten en ziftten de kultuurstromen van 't buitenland. Zij sloten zich aaneen tot een garde, die uit het buitenland het propaganda-vaandel van een rationalisties-theologiese nationale omschepping hebben geplant. 't Zijn deze mannen, die opgewekt van buiten, en zelf de aandacht leggend op de *levenswandel* die zij als Christenen beogen, veel meer belangstelling tonen, en veel meer oog krijgen op het leven zelf: op de levensgang; op de noden en de verheffingen van het leven; op de voorwaarden, waaronder een zielevrede en evenwichtige levensstemming, in dit leven, bij Jezus' voorbeeld, mogelik wordt; op de componenten tot het gewenste levensgeluk, de aanleg, de beginselen, de richtende hand.... Zij, de moralisten, entameerden het opvoedingswerk. Zij legden de hand op het volk, op de jeugd. Zeker, een hartverheffende taak! En die taak beheerste de ganse levensopvatting. Ze drong door in de litteratuur, eiste de dichtkunst op. De hoge praestaties van een lang vervlogen bloeiperiode hadden voor altijd afgedaan; de sociaal-ethiese aspiraties vroegen de vaderlandse talenten hun gaven af. ‘Predikt, riep men elkaar toe, aan de ouders de liefde, en aan het kind de gehoorzaamheid. Geef hun die kennis, welke hen de Godheid leert doorgronden en bewonderen; leer ze deugdzaam leven, opdat ze wandelen naar Zijn woord. Vorm hun oordeel, kweek hun zelfstandigheid; dat zij de toekomst van 't vaderland beheersen. Laat rusten het dogma: het dogma verdeelt; leer ze leven: de levensleer verbroedert. Leer ze de mensenwaarde kennen buiten de maatstaf van een overgeleverde kerkleer om; zoek die maatstaf eveneens buiten de geboorte, en buiten het bezit, maar zoek ze daarentegen in onvervreemdbare goederen, in verdienste in karakter, in een zuiver-zedelik leven en in een onbesproken burgerschap, tot heil van stad en staat, en tot verheffing van de ganse mensheid.’

Ieder vermoedt, aan het hoofd van de bladzijde, waarop deze woorden gestempeld zouden worden, de leuzen gegrift van de eenmaal verhoopte ‘vrijheid, gelijkheid en broederschap’; ieder leest ook aan de voet van dezelfde bladzij het arrest van de toekomstige Bataafse Staat, ter invoering van het nationaal onderwijs. Evenzo zal ook ieder, die in onze 19^{e}-eeuwse scholen werd grootgebracht, in deze mensen herkennen zijn onmiddellike geestelike voorouders. Hij ziet de lijnen

van hun gelaat en hij hoort de woorden uit hun mond, als hij ze, door de helften van twee eeuwen heen, bezig ziet met het oprichten van hun ‘Genootschappen’, met het lezen van hun verhandelingen en het uitschrijven van hun prijsvragen, met hun beschouwingen over ‘het Doel van de Samenleving,’ ‘de Mensch in zijn verhouding tot de Natuur en tot het Opperwezen’, ‘de veredelende invloed van Kunsten en Wetenschappen’, ‘de Bevordering van het Zedelijk Leven’, ‘de Opvoeding der Ouders’, met hun Volksboeken en met hun Kindergedichtjes. Straks constitueert zich de 't meest met kennis en initiatief bedeelde voorhoede dier volks-paedagogen tot het ‘Nut’ met zijn verreikende sociale tendens ‘Voor 't Algemeen’, stichting van de in het Aufklärungs-proces gerijpte en van alle dogmatiek ontschakelde Doopsgezinde en Arminiaanse ‘werkheiligen’, wier broeders en geestverwanten, met hun zedelike novellistiek en romantiek voorop, eer een ‘naam’ dan de ‘vorm’ voor hun volks-didaktiese litteratuur, van nu af ook ‘schrijfkunst’ binnen hun maatschappij-veredelend streven trachtten binnen te voeren. De dichtkunst, die volgde, en in TOLLENS het meest typies tot een uitdrukking komt, wortelt in dezelfde opvatting. Zij omringt het burgerlike en familie-leven met een ethies aureool, en ook, waar zij zich beijvert op te stijgen tot het kweken van het nationale zelfbewustzijn, is in de grond van de zaak het vaderland niets anders dan de staatkundig begrensde verzameling van dorpen en steden, waarin de familievaders alle mogelike sociaaleconomiese en diep-geestelike levensvragen in balans houden met het prediken van de zelfgenoegzaamheid als hoogste burgerdeugd.

Een vergelijking met Duitsland is leerzaam. Dáár bevrijdde zich de Germaanse geest van de verstijvende traditie, in de filosofie en in de kerkelike dogmatiek; daar evenwel faalde, na al de voorafgegane proefnemingen, elke poging om de paedagogiese idee om te zetten in de praktiese daad, omdat alsnog de Duitse natie zich tot geen volkseenheid consolideren kon. Hier echter waren de aan 't buitenland ontleende wijsbegeerte en theologie, bij het gemis aan spontane drang en zonder het sterke kontrast tussen de verstijvende dood van weleer en het jeugdige leven dat naar adem snakte, zoals die tegenstelling in Duitsland tot een krachtige ontwikkeling noopte, niet levensvatbaar genoeg, om geestdriftig door te werken; de oorspronkelike impuls verflauwde alras; doch de nagebleven gisting vond een uitweg in de praktiese omzetting van de aufklärungsprincipes in een algemeen opvoedingswerk, waarvan de Nuts-propoganda het ijverigst orgaan en de Staatsschool het levenskrachtig instituut werd.

Er behoeft zeker niet meer verduidelikt te worden, dat het werk,

hetwelk men had opgevat, de idealiteit van de kunst geheel deed vergeten. In het ‘kennis maakt vrij’ zag men het schibboleth, dat aan het nageslacht de poort moest openen voor het menselik geluk. Er zijn meer tijden geweest, die in een waan hebben geleefd, en ten slotte is het altijd een *idee* geweest, wat het leven van de volken heeft beheerst. De zaak is, dat ook deze 18e-eeuwse kultuuridee de naald is geweest, waarop ons volksleven tot ver in de 19e eeuw koerste. Wij weten ook, wat voor vonnis het geweest is, dat de historie over haar eenzijdigheid voltrok. De vervlakking van ons leven deed ons schier verloren gaan in het eenzaam moeras van onze verschrompelde en verstikte kunst. Doch wij moeten de feiten aanvaarden. Mensen vrij te maken van tradities, is iets anders, dan deze tradities buiten hun gezichtsveld te stellen. De geschiedenis van de 18e eeuw, in al zijn geestelike openbaringen, 't zij men ze dan ‘kunstloos’ of ‘kunstnastrevend’, wil noemen, wijst op een lange lijn, die in de sferiese wetten van NEWTON en in de ervaringsfilosofie van LOCKE haar oorsprong neemt, doch die, bij gemis aan richtende talenten of een leidende volksgeest, onvast afbuigt om terzijde dood te lopen in de huisbakken poëzie en de vervlakte novellistiek van omstreeks 1830. In de stroom staan welwiswaar sterke rotsen of vertonen zich, hun omtrek, naar de getijden vloeien, vervormend, vlakkere eilanden. Doch hun vermogen reikt niet verder, dan zich staande te houden in het gedrang; de richting afleiden vermogen ze niet. Het zijn de eenzame persoonlikheden dier eeuw: een FEITH, een BELLAMY, een BILDERDIJK, en enige anderen, welke een richting vertegenwoordigen, die uit een 't zij geheel of ten dele aan het Aufklärungs-beginsel tegengesteld princiep haar aanzijn ontleent. Doch juist hierom is dan ook de Romantiek dier vereenzaamde oorspronkelike geesten en het Contrarevolutionisme dat een geest als BILDERDIJK kenmerkt, voor een geschiedschrijver, als Dr. KALFF blijkt te zijn, zoveel te belangwekkender met psychologiese draden aan de intellektuele en litteraire beweging zelve, der 18e eeuw te verbinden.

J.K.

Boekbeoordelingen.

J. v. Vondels Noach. Van inleiding en aanteekeningen voorzien door M.E. KRONENBERG. - Kl. Letterk. Pantheon. - Thieme, Zutphen. (Prijs *ƒ* 0.30).

Een nieuwe uitgave van VONDELS weinig bekenden *Noach* is zeker geen overdaad. Ook volgens de opgaven van UNGER werd dit treurspel na 1711 niet anders dan in de volledige werken, of misschien in een enkele bloemlezing, herdrukt - in tegenstelling met den *Adam* en den *Lucifer* vooral, die, bizonder in de laatste jaren, de VONDEL-biografie zoozeer hebben uitgebreid. Nu, door Rooyaards opvoeringen, deze beide tragedies voorgoed aan 't Nederlandsche publiek geopenbaard mogen heeten, is het billijk en naar VONDELS geest, in een populaire uitgave eveneens de aandacht te vestigen op het werk, dat de dichter zelf als een 'Dritte im Bunde' wilde beschouwd hebben en dat de meest verhevene en een Europeesche bekendheid verdienende trilogie van onze letterkunde toch ook waardig besluit. Want al kunnen wij Mej. KRONENBERG moeilijk betwisten, dat de *Noach* in samenstel en karaktertypeering hier en daar te wenschen laat - in zijn geheel biedt dit treurspel van den tachtig-jarigen tragicus zóóveel schitterends en geniaals, dat de lezing en herlezing altijd een zuiver genot blijft, een genot, dat de diepe, innig-tragedische stemmingen van *Lucifer* en *Adam* vrijwel onverzwakt doet voortduren. *Noach* was, om zoo te zeggen, VONDELS afscheid van het tooneel en - in zijn eigen opvatting ook zijn afscheid van het leven. Het brengt ons met zijn beroemden Jofferdans achter het derde Bedrijf in dubbelen zin des dichters zwanenzang, want oorspronkelijks heeft hij na dit geheel zelf ontworpen treurspel niets meer geschreven. 'De doot en het graf dagelijx in den mont ziende, pooght (de dichter) zich te wapenen tegen de naerheit van de dootkist en verrottinge door bespiegelinge van den staet der ziele en het lichaem, na dit leven' - zoo bekent VONDEL aan JOACHIM OUDAEN in den hartelijken en voor de kennis van zijn gemoedsleven zoo kostbaren brief, welke de uitgeefster terecht in haar bewerking heeft opgenomen.

Hoe Mej. KRONENBERG verder haar taak heeft begrepen en uitge-

voerd, kan bij een eenigszins ernstige kennismaking daarmee, niet twijfelachtig zijn. Deze bewerking getuigt evenzeer van een degelijk Vondelbegrip als van een consciëntieuze verzorging. Een zaakrijke inleiding, betrouwbare tekst en bondige voetnoten - wat wil men meer? Kranig in VONDEL belezen, verzuimde de uitgeefster niet, de meest opmerkelijke paralellen van *Noach* met andere treurspelen en gedichten aan te geven, zooals b.v. de overeenkomst der reyen van 't tweede en derde Bedrijf met gedeelten uit den *Adam*.[1] Misschien had 't ook wel de moeite geloond, bij vs. 1150 vv.

> 'Moght grootvaêr Adam spa
> Eens opzien als herboren...' enz.

even te herinneren aan den in gedachtengang gelijken reizang uit *Salomon*, vs. 660:

> 'Zaegh David uit zijn tombe eens op
> En zijnen grijzen zoon'. enz.

De bronnen-studie is met Mej. KRONENBERGS inleiding gebaat, in zoover zij bewijst, dat de dichter van *Noach* veel verplichtingen heeft aan de sibyllijnsche boeken. Het is jammer, dat de uitgeefster niet meer ruimte ter beschikking stond om deze ontdekking wat breeder met paralel-citaten te staven. Ook had een vergelijking met de katholieke schriftuur-uitgaven der XVIIe Eeuw - met de *gekommentarieerde* meen ik - stellig meer licht gebracht over de herkomst van enkele opvattingen des dichters, welke Mej. KRONENBERG nu in 't onzekere lieten.[2] In 't algemeen mag men wel zeggen, dat de schriftuurlijke en patristische bronnen van *Lucifer* en *Adam* ook voor *Noach* gelden. Wat VONDEL bij zijn grondige voorbereiding tot die twee oude drama's had opgenomen, was dáárvoor meer dan genoeg. Wetenschappelijk gesproken, dichtte hij zijn *Noach* uit den overvloed van zijn nog niet geheel verwerkte kennis. Dit blijkt, om iets te noemen, al heel duidelijk uit de vs. 453-465, waarbij Mej. KRONEN-

1) Leerzaam wordt blz. 7 gewezen op VONDELS vroegere behandelingen van de Noach-figuur. Dat in een toezang van acht verzen van *Joseph in Egypte*, vs. 184, 't heele treurspel-motief al was aangegeven, vergat de uitgeefster aan te teekenen.

2) Ik noem b.v. den *Pentateuch* van Marius en de *Opera Petavii* (Parijs 1644-1650), waaraan VONDEL veel voor *Lucifer* en *Adam* ontleende. Dat de dichter in zijn brief aan OUDAEN zelf een beroep doet op 'verscheide treflijke godtgeleerden', had Mej. KRONENBERG alvast te verstaan moeten geven, dat VONDEL in vs. 1004 *niet* 'vrij willekeurig' te werk ging.

BERG enkel aanteekent dat die verzen ‘volgens *Gen.* V: 2’ bewerkt zijn. Wanneer het me gegund is, merk ik hierbij op, dat juist deze bijbelplaats met haar talrijke patristische kommentaren een belangrijke bron was voor VONDELS Apollion-figuur in den *Lucifer*, zooals ik, naar aanleiding van een door een katholiek theoloog gemaakte bedenking tegen Apollions wellust, breedvoerig heb aangetoond in *De Katholiek* van 1908 (Dl. CXXXIV, blz. 27). Wat VONDEL Achiman laat zeggen over die vrouwenliefde der geesten, is, evenals Noë's antwoord, dat aan Augustinus' *Belijdenissen* ontleent werd (I, 16), het resultaat van zijn voorstudie van den *Lucifer*.

Over Mej. KRONENBERGS angstvallige vasthoudendheid aan den tekst der oorspronkelijke uitgave, zal ik niet veel zeggen. In beginsel ben ik 't met haar, althans voor een volksuitgave, niet eens. Een zin te laten beginnen zonder hoofdletter, omdat VONDELS drukker er te kort kwam; noodzakelijke punten weglaten, overbodige of storende plaatsen (vs. 189, 690 en 1176), alleen omdat diezelfde soezende zettersknecht zoo deed - ik begrijp er het voordeel niet van. ‘Mogelijke onderzoekingen’ naar typografische opvattingen der XVIIe Eeuw, zullen toch stellig niet van een volksuitgave uitgaan.

Naar de volgorde der verzen zij mij nog een enkele opmerking geoorloofd.

Vs. 104: ‘Tot over 't hooft verzoopen’ heet bij Mej. KR. ‘smoordronken’, maar het is: ze liggen in hun slaap en droom verdronken, dus: in diepsten slaap.

Vs. 157: ‘Verbasterden van 's levens struik’, licht Mej. KRONENBERG toe met: ‘de Boom des Levens, waarvan de menschheid na de val verwijderd was’. Het schijnt mij redelijker, en meer met VONDELS taalgebruik in overeenstemming, hier te denken aan 't *voorgeslacht*, dat, in zijn geheel, reiner leefde dan Noë's tijdgenooten. Daarom juist heeten dezen *verbasterden*. Vgl. den regel uit *'t Eeuwgetij der H. Stede*:

> ‘O Burghery uit Gijsbreghts erf gesproten
> En noit veraert van uwen ouden *struik*’.

In tegenstelling hiermede ware een verklaring van *'s levens struik* in vs. 634 wel nuttig geweest.

Vs. 405: ‘O *overdwaelschen* van dien *tuimelgeest* bezeten’ - zijn deze twee woorden voor iederen lezer duidelijker dan b.v. *slaeken, betijen* of *gehengen*?

Vs. 407: ‘Veel tijd verloren, *niet* gewonnen’. *Niet* is hier, zooals in 430, *niets*.

Vs. 446: ‘Dit kon *de* oirsprong der genade zoo verrukken’, lees: ‘Dit kon *den* Oirsprong’ enz. en versta: God.

Vs. 940: ‘Met pit van *reden* zijn schendige *onreen*’, nl. slechte rede of taal, zooals bv. in *Electra* vs. 335: ‘Die raed een' quaeden *wegh* en *onwegh* in te slaan.’

vs. 975:

> ‘Wij haeten gene vrou, noch schoonheit, maer misbruiken
> Van 's hemels gaven. Laet de roos op doornestruiken
> Vrij plukken en de geur verquikken 't flaeuwe hart;
> Maer niemant quets' de hant aen dorens, tot zijn smart.
> Hij quetst zich zelven, die zijn hart verhangt aen veelen.’

Mej. KRONENBERG kantteekent hier: ‘Misbruik maken van vrouwenliefde wordt dus vergeleken bij 't prikken aan dorens. Een vrij gebrekkige vergelijking, want liefde is vrije keuze, terwijl niemand zich uit eigen verkiezing aan dorens prikt. Alleen de gevolgen zijn in beide gevallen onaangenaam.’

Ik geloof, dat hier een misverstand over 't punctum comparationis in 't spel is. VONDEL bedoelt: Ik heb niets tegen 't rozenplukken, maar wil niet, dat ge, al plukkende, uw hand kwetst. Daarvoor bestaat gevaar; het geoorloofde der liefde grenst na aan 't ongeoorloofde, zooals rozen aan prikkels; dus wie de liefde te onstuimig zoekt, (wie zijn hart verhangt aan velen), bezondigt zich makkelijk (hij kwetst zich): een uitstekende vergelijking!

vs. 1476. Dat we vóór dit vers totaal ‘niets’ van een aanslag op de ark gehoord hebben, dat als de terugslag op Apollions woorden mag gelden. (vs. 18, v.v.) is wat sterk gezegd. DE REY, dus de Engelenwacht, die, ook naar VONDELS opvattingen, geacht kan worden, van de duivelsche plannen op de hoogte te wezen, zegt *te* duidelijk: vs. 1386:

> ‘Aertsvader, spoe u voort. De goddelooze rot
> Van Enaks trots gebroet, besluit, ten schimp van Godt,
> Door boelen aengehitst, dees cedere bosschaedje
> In brant te steeken, en voorwint uw timmeraadje
> Met eenen stookebrant te delven in haer as.’

Deze verzen schijnen Mej. KRONENRERG, ook bij 't schrijven van haar inleiding, ontsnapt te zijn.

Drukfouten staan op blz. 6 ‘jaer’ voor *paer*; vs. 449 ‘af’ voor *al*; 629 ‘roep’ voor *roept*; 952 ‘gesteel’ voor *gestreel*. ‘Een’ is gelijk *één* in vs. 985, 1003, 1004 en 1102.

De geachte uitgeefster houde mij ten goede, dat ik zoo vrij was, haar kollegiaal op de vergissingen van haar zeer verdienstelijken arbeid attent te maken.

B.H. MOLKENBOER, O.P.

H u i s s e n .

Theol Lect.

Anna Louisa Geertruida Bosboom-Toussaint. Levens- en karakterschets door Dr. Joh^{s}. Dyserinck. ('s Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1911). - Pr. ƒ 2,50, geb. ƒ 3,25.

'Men moet mijne biographie, mijn karakter of wat ook, later maar samenstellen uit mijne brieven, die, al zijn ze niet voor dat doel geschreven, er toch, geloof ik, vrij wel voor gebruikt kunnen worden.' Deze uitlating van de schrijfster is voor DYSERINCK de leidraad geworden bij het samenstellen van zijn schets. Een schat van brieven stond tot zijn beschikking. Daaruit kwam de beminnelike persoonlikheid in sprekende trekken naar voren. Opzettelik laat DYSERINCK dus de schrijfster zoveel mogelik aan het woord: hij stelt er een eer in, de bemiddelaar te zijn bij deze intimere kennismaking. Voor haar *Jeugd* kon hij gebruik maken van de boeiende autobiografie, die helaas in het begin bleef steken.[1)] In hetzelfde eerste hoofdstuk wordt haar eerste letterkundige ontwikkeling, haar aanraking met *De Gids* en de kring van Heilo beschreven. Hoofdstuk II is terecht getiteld naar het hoofdwerk van deze periode: 'Het Huis Lauernesse'; voor haar intiem leven zijn deze jaren onverbrekelik verbonden met BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. In het midden van Hoofdstuk III staan *De Leycester Romans*, het hoogtepunt van haar historiese studie. Hoofdstuk IV (*Huwelijk*) zou beter kunnen beginnen met het jaar 1851 (blz. 130), dat inderdaad een nieuwe levensperiode opent, dan met de verspreide voorafgaande mededelingen. De laatste hoofdstukken (*Busken Huet en Potgieter; Gedenkdagen; Karakter - Dood - In Memoriam*) zijn evenmin duidelik begrensd. Was er niet meer reden geweest om met *Majoor Frans* (1873) een nieuw hoofdstuk te beginnen? Het laatste hoofdstuk geeft o.a. een verdienstelike terugblik op haar karakter, en op het huweliksleven van dit kunstenaarspaar.

Er is in dit boek, met zorg en liefde geschreven, veel dat dankbaar stemt tegenover de schrijver. Met prijzenswaardige bescheidenheid noemt hij zijn werk een 'schets'. Toch is het meer doorwerkt en leerzaam dan de 'biografieën' door TEN BRINK en J^{o} DE VRIES, ook doordat DYSERINCK de gehele litteratuur over BOSBOOM-TOUSSAINT geraadpleegd heeft. Voor onze negentiende-eeuwse litteratuurgeschiedenis is het ongetwijfeld een aanwinst. Zelfs wekt de schrijver verlangen naar meer: een bundel uitgezochte brieven, die hij na zijn voorstudie beter dan iemand kan uitgeven en toelichten.

1) In *De Gids* 1886. Herdrukt in de uitgave van *De Prinses Orsini* (Nederl. Bibl.)

Het voornaamste zwak van deze biograaf is, dat hij te veel de litteratuurbeschrijving van JAN TEN BRINK volgt; dat hij het onbelangrijke niet voldoende weet te schiften van het belangrijke. Onbeduidende biezonderheden worden vermeld of uitgesponnen; de speurdersnatuur lokt hem op zijpaden; jubilea, openlik eerbetoon en buitenlandse waardering, van welke kant ook, worden met journalistieke breedvoerigheid op de voorgrond gebracht.[1] Door besnoeiing zou ruimte gewonnen zijn voor belangrijker kwesties, die de schrijver wel aanroert, maar niet uitwerkt. Van biezonder belang lijkt mij b.v. de bekentenis in een brief aan HUET: 'Er zijn twee menschen in ons. De een drijft ons tot het serieuse en de geschiedenis; de andere tot wat luchthartiger levensopvatting' (blz. 205). Loopt er door haar werken ook niet een dubbele draad: een geestelike en een wereldse? Dezelfde vrouw die diep onder de indruk was van DA COSTA's prediking, bewonderde tegelijk de geest en de 'vrije blik' (blz. 68) van BAKHUIZEN VAN DEN BRINK. Dat verklaart de 'diepte die er ligt tusschen *Leycester* en *Diana*' (blz. 94), haar 'literarische zonde' (blz. 95), die menigmaal herhaald werd, tot ergernis van geestverwanten als VAN OOSTERZEE[2], die node het 'religieuse element' misten. De verzuchting van BEETS: 'Och, of zij eene zuster in den Heere mocht worden', door DYSERINCK ongegrond genoemd (blz. 66), was van konfessioneel standpunt gewettigd. Verklaart een dergelijke halfslachtigheid soms ook haar afkeer om in het openbare leven partij te kiezen? Terecht wijst DYSERINCK op haar zuiver anti-revolutionair opstel *Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap* van 1848 (blz. 98), en ten onrechte bevreemdt hij zich over haar gebrek aan sympathie voor de gereorganiseerde *Gids* (blz. 102).[3] Maar was de bewonderaarster van onze

1) Ten bewijze kan men o.a. opslaan blz. 125-127 (Willem III en de Portugese synagoge), blz. 134 (wie interesseert zich voor de vrouw en kinderen van JOHAN D. TOUSSAINT!), blz. 182 (MARTIN DAEY), blz. 212 vlg., blz. 237 vlg., en verscheiden bladzijden van het laatste hoofdstuk.

2) Hij verweet de schrijfster in 1849 dat *Het Huis Honselaarsdijk in 1631* 'buiten-christelijk' was (blz. 105).

3) De bedoeling was immers, om het tijdschrift, meer dan te voren, tot een orgaan van het liberalisme te maken. DYSERINCK toont ook de geest van *De Gids* niet te begrijpen, als hij veronderstelt dat *Het Huis Lauernesse* niet gerecenseerd werd om 'het groot verschil van richting' dat zich daarin openbaarde (blz. 54). Dat had voor POTGIETER juist een motief kunnen zijn om er zijn mening tegenover te zetten, evenals hij dat bij DA COSTA deed. Interessant is intussen de mededeling dat Mej. TOUISSAINT in dit jaar zelfs wilde medewerken om *De Gids* ernstige konkurrentie aan te doen, en dat zij VAN LENNEP trachtte over te halen (blz. 103).

vrijheidshelden en van GARIBALDI (blz. 221), de vrouw die BUSKEN HUET in bescherming nam, en SCHAEPMAN, de ultramontaan, het land, uit wilde jagen (blz. 279), vrij van revolutionaire gedachten en liberale sympathieën? Stond ze in haar streven om 'niet aan een richting, maar aan al hare landgenoten te behooren' (blz. 194) eigenlik niet dichter bij POTGIETER's idealisties liberalisme dan zij zich bewust was?

JAN TEN BRINK heeft, waarschijnlik onder invloed van BUSKEN HUET, van deze schrijfster gezegd: 'Hare levensgeschiedenis is de historie van hare boeken.'[1)] Zelf is hij in gebreke gebleven dit overtuigend aan te tonen. De belangrijkheid van rechtstreekse uitingen in korrespondenties mogen de waarheid niet verduisteren dat de schrijfster voor een groot deel ook in haar verbeeldingen leeft. Dit na te sporen en aan het licht te brengen is de zwaarste taak voor de toekomstige biograaf, die zijn voordeel zal kunnen doen met de vingerwijzingen van BUSKEN HUET. DYSERINCK heeft dit gedeelte van zijn Levensschets niet verwaarloosd. Hij heeft uit de brieven bevestigd, wat HUET 'het apostolisch karakter' van haar werk noemde[2)]: zij beoogde *stichting* (blz. 57, 58); zij zocht die stichting zelfs in de schilderkunst (blz. 180); zij wilde, evenals DA COSTA, 'meer gloed brengen in het zieleleven onzer Kerk' (blz. 64). Het Leycester-tijdperk gaf haar welkome gelegenheid om terug te zien op de reformatie, evenals *Het Huis Lauernesse* om dingen te zeggen die 'nog in 1840 van toepassing zijn.' Voor haar 'representeerde Leycester de legitimiteit' (blz. 84), en was de martelaar Cuyck een, aanleiding om na de April-beweging haar anti-Roomse gevoelens te doen blijken (blz. 145).

Ook heeft DYSERINCK gewezen op het ongelijke van haar werk, en dit verklaard uit de zenuwachtig gehaaste produktie, onder de drang van geldzorgen. Maar tot een schifting op grond van eigen hernieuwd onderzoek is hij niet gekomen; een herlezing, om achter het werk de schrijfster te zoeken, heeft hij niet aangedurfd. Hij blijft daardoor aan de buitenkant van de boeken, zich beroepende op het oordeel van anderen, die met name worden aangehaald. Ook als hij b.v. HUET's mening vermeldt, dat achter *Raymond de Schrijnwerker* een 'hoofdstuk uit haar eigen levensgeschiedenis' schuilt (blz. 226), ziet hij af van toelichting of toetsing. De biograaf die met behulp van deze schets een beeld ontwerpt, zal bij deze voor indrukken zo ontvankelike schrijfster de lievelingslektuur, door DYSERINCK trouw

1) *Geschiedenis der Noord-Ned. Lett. in de 19e eeuw* III, 392.
2) *Liter. Phant.* II, blz. 82.

genoemd, moeten nagaan, de wisselende invloeden van de buitenlandse romantiek, van de *Gids*-kring en het *Réveil* - in menig opzicht tegen elkaar indruisend - moeten bestuderen, om hun betekenis te doorgronden en aan te tonen. Bovendien zal hij te letten hebben op de ontwikkeling van haar techniek en haar taal. BUSKEN HUET heeft er met nadruk op gewezen hoe de tweeslachtigheid van een antieke 'kunst'-taal de wording van een 'eigen idioom', dat elk eersterangs-auteur dient te bezitten, in de weg stond. Moet hier, naast VAN LENNEP, niet aan invloed van AERNOUT DROST gedacht worden? Aan een dergelijk stijlonderzoek, van haar eerste vertalingen tot haar 'hedendaagse' romans, waarin ze alle koncessies aan de 'grove volkstaal' vermijdt, moet nog de eerste hand gelegd worden. Al deze wensen besluiten we dus met de wens dat DYSERINCK's verdienstelik werk de verschijning van een dieper gaande biografie eer moge uitlokken dan belemmeren.

C.D.V.

Taal en Schoolmeester door Th.J. Tijssen uitgave van C.A.J. van Dishoeck. Bussum, 1911. Ing. ƒ 0.90, Geb. ƒ 1.35.

Een reeks, strijd-artikelen uit 'De Nieuwe School'. Een herdruk van uitverkochte en steeds gevraagde opstellen. Die herdruk zou niet gemotiveerd zijn, wanneer de artikelen slechts recensie-werk waren geweest; maar de schrijver wilde met zijn werk ook de *geest* der onderwijzers beïnvloeden. En daarmee is deze nieuwe uitgaaf gerechtvaardigd.

Het gaat er in deze artikelen soms 'van langs'. Maar er zijn zeker verdiende vonnissen bij. De parodie op de schoolmeester- stel- en stijloefeningen, b.v. is kostelik gevonden. En verder wordt er dikwels braaf geknepen en gelachen, alles ten koste van de uitgeklede taalboekjes-auteurs.

Hier en daar, en nog al eens, waar de schrijver met zijn slachtoffer zeult, vallen de recensies wel wat breedsprakig. Daar tegenover vindt men korte opmerkingen, die getuigen van helder inzicht en diep doordenken. Daar zou men willen, dat dieper op de 'kultuurverschijnselen' welke in dergelijke gecritiseerde uitgaafjes, zo onhandig of stuitend te voorschijn komen, werd ingegaan. Misschien gebeurt dit nog wel. 'De Nieuwe School' leeft nog, en is nog lang niet 'oud'.

Voor de onderwijzers, die het orgaan in zijn wezenlike betekenis willen leren kennen, is deze uitgaaf het aangewezen boekje.

J.K.

Vondel-Studiën IV, door J.J.G. Boelen S.J.N. Alberts, Drukker-Uitgever, Kerkrade 1910.

Een nieuwe reeks van opstellen, door de bekwame VONDEL-speurder, pater BOELEN, verdient, na het loffelike werk, dat in de vorige 3 deeltjes samengelezen was, zeker wel onze belangstelling. Met uitzondering van *Vondel's kloosterpoëzie*, dat in 1906 in het *Jaarboekje van Alb. Thijm* verscheen, zijn deze opstellen nieuwe studies, met name: *Vondel's geestenwereld* (in 4 afzonderlike hoofdstukken). *De strijd in den Hemel* (naar aanleiding van Lucifer, vs. 1708-1892) *De bekoring en val* (Adam in Ball., vs. 1032-1356) *Iets over Adam in Ballingschap*, terwijl het boekje afsluit met de *Kloosterpoëzie*.

Het doel van deze uitgaaf, zoals dat ook van de vroeger verschenen ‘Studiën’, is, om VONDELS beschouwingen van de ‘geesten’ (als Lucifer, Apollion, Belial, etc.) en wat daarmee samenhangt met aanduiding van wat door aestetiese bewerking en door zuiver of trouwe weergeving onze aandacht verdient, te herleiden op oud-kerkelike leerstukken of oud-kerkelike traditie. Daarvoor is heel wat historiese en kerkelik-filosofiese en theologiese kennis nodig. VONDEL is een kolos van geleerdheid, gezwegen nog van zijn kies en oordeelkundig oplossen van zaken, wanneer hij voor moeielikheden of voor een te nemen keuze stond. Doch de hr. BOELEN volgt hem overal, en laat ook zijn zaken niet los, voor hij er het zijne van heeft. Zo iemand, dan heeft *hij* VONDEL leren kennen aan zijn werktafel, wikkende en wegende met zijn materiaal, zijn beeldvormingen en zijn ‘juistgekozen’ feiten en woorden.

J.K.

W.G. van Focquenbroch. Een keus uit zijn werk met een inleiding door Lode Baekelmans. - (Victor Resseler, Antwerpen en M. Hols, 's Gravenbage - 1911).

Wij leven in een tijd van letterkundig eerherstel. Nu krijgt ook de burleske ‘meester Fock’ een beurt. LODE BAEKELMANS ziet in hem een slachtoffer van de Hollandse deftigheid, een miskende kunstenaar ‘veroordeeld als een galgenaas om zijn onbewimpelde zinnelijkheid, geschuwd als een melaatsche door al de deftige literatuurliefhebbers van latere tijden’ (blz. 43). De uitvoerige *Inleiding* (blz. 1-113) bevat veel verdiensteliks (o.a. de slotkarakteristiek op blz. 110-111): FOCQUENBROCH wordt ons als mens nader gebracht, vooral in zijn laatste levensperiode. De merkwaardige brieven, in de *Werken* afgedrukt, worden hier geheel overgenomen. Inderdaad: ‘de mensch bleef waar

de zwetsende grappenmaker van het toneel trad' (blz. 113); 'meer dan de stem des kunstenaars treft ons de stem van een mensch' (blz. 49). Want in de schrale keuze van de *Bloemlezing* (blz. 117-152) schuilt nog heel wat onkruid. Een 'bewijs' van een echt dichterschap vonden wij er niet in. Proeven van de burleske 'kunst' - het hoofdgenre van FOCQUENBROCH - bleven geheel achterwege, al tracht de de *Inleiding* ons te overtuigen dat deze reaktie tegen het valse pathos bij SCARRON wel voerde tot 'l'excès inverse' (blz. 17), maar bij de Hollandse navolger geen bastaard-kunst behoefde te zijn. 'Fock' zal zich met zijn bescheiden hoekje achteraf in onze letterkunde moeten blijven vergenoegen.

C.D.V.

Kroniek en kritiek.

Een stap vooruit op de goede weg. In de Kerstweek gaf de heer PH. J. SIMONS op de jaarvergadering van de *Vereniging van Normaalen Kweekschoolonderwijzers*, als rapporteur van een daartoe benoemde kommissie, een inleiding over het taalonderwijs op de Lagere School. De hoofdinhoud is, naar zijn mededeling, deze:

De tegenwoordige toestand en de bestaande regeling van 't lager onderwijs brengen noodzakelik mee, dat wijzigingen slechts zelden en dan nog maar in geringe mate worden aangebracht. Bij de grote ommekeer in de taalstudie en taalpaedagogiek is daardoor de opleiding in 't vak Nederlandse Taal in zeer verouderde toestand geraakt.

'n Voorstel tot reorganisatie gebaseerd op de nieuwere theorieën zou daarom onprakties zijn; en dus bepale men zich tot voorstellen die verbetering alleen van enkele van de hoofdfouten beogen. Daardoor zal 't tegelijk 'n latere kommissie gemakkeliker vallen, meer radikale veranderingen voor te stellen.

Voorstellen.

1. Men beschouwe de spraakkunst niet als 'n boek dat van buiten gekend moet worden. Als men wil kontroleren, of 'n leerling de regels kent, dan geve men zelf de zin of 't woord waarin de regel is vervat.
2. Men bereide 'n beter spraakkunstonderwijs voor, door af te zien van de gebruikelike zinsontleding, die principiëel verkeerd is en daarenboven zo ver tot in biezonderheden is doorgedreven, dat bijna alle tijd voor 't spraakkunstonderwijs daaraan besteed moet worden.

3. Wat steloefeningen betreft, beperke men zich tot de vrije parafrase en 't opstel.
4. Parafrase en opstel worden niet beoefend om zich zelf, maar als middelen o.a. om te leren zich schriftelik uit te drukken. Op 't examen zij de opgegeven stof slechts 'n aanleiding tot schrijven en late men dus aan de kandidaten de grootst mogelike vrijheid wat de aard en de loop van hun gedachten betreft.

Uit de tijdschriften. (November - Desember).

De Gids. Nov. De *Bibliographie* bevat twee korte recensies: VAN HALL bespreekt DYSERINCK's biografie van Mevr. BOSBOOM-TOUSSAINT; PRINSEN bespreekt TEN BRUGGENCATE's proefschrift over RHIJNVIS FEITH.

Des. J.D. M(EESTER) ziet in MEERKERK's boek over CONRAD BUSKEN HUET niets meer dan ‘boos gebabbel’.

De Beweging. Nov. J. KOOPMANS vervolgt zijn studie *Van Kist tot Daalberg*. De verlichtings-propaganda van Kist maakt van tiepen karikaturen; op 't onverwachtst verplaatst zich het zwaartepunt van hun bestaan, en komen ze te buitelen. ‘De werkzaamheid van KIST gaat over in de sceptieser voortzetting van DAALBERG’. ‘Hij is de Dolleman van zijn eeuw, de onovertroffen burleske.’ In 't biezonder wordt dat verduidelikt door een ontleding van *Jan Perfect*, een roman waarin het verlichtingsgeloof aan de menselike volmaking gepersifleerd is. - In de tweede afdeling van een artikel *Revolutionaire stromingen in de opvoedkunde van het jonge Duitsland* behandelt C.G.N. DE VOOYS het streven en het werk van BERTHOLD OTTO, die in Duitsland de voorvechter geworden is voor de waardering van kindertaal (*Kindesmundart*) en voor een beter moedertaalonderwijs. In zijn weekblad, *Der Hauslehrer, Wochenschrift für den geistigen Verkehr mit Kindern*, worden sedert 1900 zijn denkbeelden verkondigd en in praktijk gebracht.

Des. In het slot van zijn studie laat J. KOOPMANS ook in andere werken DAALBERG zien als de auteur die ‘met de illusies en de zwakheden der mensen speelt’, maar in het biezonder als de verdienstelike bestrijder van ‘een eenzijdig-schools Rationalisme in zijn verstandelike zelfgenoegzaamheid, dat *ten algemenen nutte*, het ganse geschapendom de maatstaf van het klein-burgerlik-redelike en -zedelike

zoekt aan te leggen.' - ALBERT VERWEY behandelt uitvoerig de bundel *Verzen* van A. ROLAND HOLST, als tweede van de reeks 'Hedendaagsche Dichters'. Hij karakteriseert dit nieuwe talent als 'de dichter van de ruimte.'

De Nieuwe Gids. Nov. Een artikel van H. VAN LEEUWEN, *De Post van den Helicon*, geeft van KINKER's werk een beknopt overzicht, dat weinig nieuws brengt. - In de *Literaire Kroniek* prijst KLOOS *Uit het Leven van Frank Rozelaar*, door L. VAN DEYSSEL: 'Dit boek verhoudt zich tot VAN DEYSSEL's vroegere als de man tot den jongeling, als de bereikte zekerheid tot den prachtigen eersten opzwaai doet.' - A. ALETRINO geeft een reeks *Boekbeoordelingen*: hij oordeelt zeer ongunstig over *Het rollende leven* van G. VERMEERSCH, *Getijden* van ANNA VAN GOGH-KAULBACH, *Engagementen* van ALBERTINE DE HAAS, vrij ongunstig over *Schemeringen na den dood* van FELIX TIMMERMANS, en iets gunstiger over *Kleine Prozastukken* van RUDOLF ATELE.

Des. KLOOS schrijft een *Literaire Kronick* over het laatste werk van ADRIAAN VAN OORDT.

Groot-Nederland. Nov. VAN NOUHUYS beoordeelt VAN LOOY's *Wonderlijke avonturen van Zebedeus*. In dit boek vond bij 'een amalgama van schrijvers-qualiteiten en -gebreken.' Zijn hoofdbezwaar is: 'Zebedeus is geen realiteit. Wij gelooven niet in hem als een buiten de schrijver vrijuit-levende persoonlijkheid'. Dit is een spel vol zinnebeeldigheden, die voor de lezer soms zinledig worden. Daarnaast wijst hij op uitmuntende hoedanigheden en passages, en op de verschillende litteraire invloeden die hij in dit werk vond.

Des. In de rubriek *Dramatische Kunst* oordeelt FRANS COENEN ongunstig over het onlangs opgevoerde *Judas Ish Kariot* van JAN WALCH; de auteur schiet z.i. te kort in de taal, en bleek de beelding der figuren niet aan te kunnen.

De Tijdspiegel. Nov. A.T.A. HEYTING trekt in een artikel *Shelley en Vondel* een parallel tussen deze beide dichters. Door zulke vergelijkingen, meent hij, kan VONDEL's waarde nauwkeuriger bepaald en de belangstelling voor zijn werk opgewekt worden.

Des. J. GRESHOFF schrijft een artikel *Over Stijn Streuvels' laatste werken*, waarin hij o.a. de aard van het realisme bij deze schrijver verduidelikt door een vergelijking met de schilderkunst van COURBET. - Onder de boekbeoordelingen bespreekt J. SPEELMAN *Woordkunst* van POELHEKKE.

Ons Tijdschrift. Nov. G. GOSSAERT bespreekt met veel sympathie de bundel *Liederen en Balladen* van de 'neo-romantiese' dichter AART VAN DER LEEUW.

Van onzen tijd. No. 6. MARIA VIOLA vestigt de aandacht op *Guido Gezelle, zijn leven en zijne werken*, een herdruk van een aantal artikels in een GEZELLE-nummer van de *Dietsche Warande*, waarin leerlingen en vrienden de gestorven dichter herdachten.

No. 7-9. In een aardig geïllustreerd artikel vertelt E. HASLINGHUIS *Hoe de duivel er op het Middeleeuwsch tooneel uitzag*.

No. 8-9. MARIA VIOLA kondigt als 'Roomsche Boeken' aan: *Het Kerstekind* en *Reinaert de Vos* van STIJN STREUVELS.

Den Gulden Winckel. Nov. F. SMIT KLEINE bewijst in een 'apotheose' hulde aan L. LEOPOLD als samensteller van de bekende Leesboeken voor de volkschool. - HENRI SMEETS (*Twee Emile-vertalingen*) noemt de ROUSSEAU-vertalingen van S.H. TEN CATE 'gepruts en geknoei.'

Des. *Judas Ish-Karioth* van JAN WALCH wordt door SIMON B. STOKVIS om de 'poëtische psychologie' geprezen. - G. GOSSAERT wijst er op dat *De Lichte Last* van G. SCHRIJVER, als 'de roman der fijnen', een leemte in de realistiese litteratuur aanvult. - H. VAN LOON kritiseert proza van BERNARD CANTER en ALEX BOOLEMAN, een 'aanstellerig' navolger van QUERIDO's gebreken. - ANDRÉ DE RIDDER noemt het zesde boek van KAREL VAN DEN OEVER, *Geuzenstad* 'kunst zonder leven.'

Volkskunde. Afl. 11-12. TH. PEETERS vervolgt de *Oude Kempische Liederen*, A. DE COCK de *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* ('kruipdieren' en 'tweeslachtigen'). - J.E. GILLET toont aan dat de legendariese *Pastoor van Lapscheure* werkelik geleefd heeft: hij aanvaardde zijn ambt in 1715. - A. DE COCK vervolgt zijn artikel over *De macht der kinderlijke onschuld in de sagenwereld*. - Ten slotte een Antwerpse beschrijving van de *Onnoozelkinderendag*.

Museum. Nov. C.G.N. DE VOOYS bespreekt het zesde deel van KALFF's *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*. Hij prijst de rijke inhoud van dit boek, maar toont zich minder bevredigd door de samenstelling van het geheel, dat door een bredere inleiding meer achtergrond en eenheid gekregen zou hebben.

Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Ned. Lett. 1910-1911. De openingsrede van de voorzitter A. KLUYVER, handelt over ‘zuiverheid’ van taal. Hij verdedigt de stelling dat het ‘in het belang van onze nationaliteit is, ook de rechten van het purisme te erkennen.’ Niet de enge opvatting van purisme, de jacht op ‘vreemde’ woorden is hier bedoeld, maar het purisme van de man van smaak, die in de stijl het nationale karakter waardeert. Twee geestige staaltjes van verduitste en verfranste geleerden-taal verduideliken dit betoog. - Verder bevat dit deel de voordracht van H. BRUGMANS over *Litteratuur als Historiebron*. Hij toont o.a. aan dat MAERLANT's werk geen betrouwbare ‘spiegel der dertiende eeuw’ is: ‘MAERLANT's ziel was alles behalve het gladde spiegelvlak, dat wij noodig hebben.’ Veeleer vindt men de werkelikheid van de maatschappelike verhoudingen bij BOENDALE. In later tijd geeft LANGENDIJK's *Spiegel der Vaderlandsche Kooplieden* een geheel onzuiver beeld van de toenmalige koopmansstand. Dat blijkt o.a. uit het spectatoriale weekblad *De Koopman* en vooral uit de betrouwbare schildering in de romans van WOLFF en DEKEN. De hedendaagse roman is als zedeschildering een bron van waarde. Tegenover de litteratuur moet dus de historicus even krities staan als tegenover zijn andere bronnen.

De Nieuwe School. Nov. P.J. BOL neemt *Pluim's Etymologie* nog eens onderhanden, naar aanleiding van zijn *Keur van Nederlandsche Woordafleidingen*. Terecht maakt hij zich bezorgd dat uit zulk geliefhebber een ‘nieuwe hoofdaktesport’ zou kunnen ontstaan.

Opvoeding en Onderwijs. No. 20, 22. DESIDERIUS geeft het laatste gedeelte van zijn leerzaam taalpsychologies opstel *Spreken en Verstaan*. Het laatste gedeelte handelt over ‘het wezen en de beteekenis der situatie in het spreken en verstaan.’ Dit artikel is nuttig voor ieder die nog aan ‘ellipsomanie’ lijdt, en als inleiding tot de litteratuur over dit onderwerp, op blz. 591 genoemd.

No. 21, 23. FR. S. ROMBOUTS voltooit zijn artikelen-reeks over *Het stellen bij* 12-16-*jarigen*. Dit gedeelte is gewijd aan *Het Opstel*, in 't biezonder aan de korrektie en de waardering.

De Amsterdammer. 17 Des. KAREL VAN DE WOESTIJNE vindt in de verschijning van ALBERT VERWEY's *Verzamelde Gedichten* een aanleiding om de ontwikkeling van deze dichter na te gaan.

C.D.V.

Het psychologies karakter der voornaamwoordelike aanduiding. (*Vervolg van blz.* 40.)

21. Vijfde kategorie (die der *personen*).

We wezen er al op, dat ook 't idee ‘levend wezen’ bij de vnw. aanduiding zich deed gelden, nl. negatief door 'n zeldzaam voorkomen in de derde kategorie, en positief in de overwinning op 't spraakk. onzijdig geslacht: Van 'n kind: *Hoe oud is* ie *nou*? - *Als 'n renteniertje* die *aan zijn indigestie denkt* (Telegraaf 24-9-10) *Gurlitt is geen opvoedkundig genie* die *ons verrast met oorspronkelike gedachten* (*De Beweging* 1910, 241).

22. Verder zijn er gevallen dat de onbetoonde vormen, *'m, ze* enz. zich wel van personen maar niet meer van dingen laten gebruiken, nl. als 't ding in kwestie al 'n hele tijd niet meer genoemd is. Gebruikt men dan toch *hij* of *ze*, dan wekt zo'n woord de gedachte aan 'n persoon: dingvoorstellingen schijnen zich minder lang in onze geest te handhaven, 't geen beantwoordt aan 't feit dat we dingen minder waarderen dan personen: b.v. *Een melodie als kindeke Jesus met oogkes zo blij is zo gelukkig van vinding, zo een met de woorden, zo teer en subtiel dat we haar* (of *ze*) *een hele bundel waard achten*: als men spreekt, herhaalt men ‘die melodie’, of zegt ‘die’.

Maar overigens komt in de onbetoonde vnw. 't idee ‘levend wezen’ zelden uit en 't zeer alledaags karakter van die woorden is dan ook 'n reden waarom ze minder geschikt zijn als men over aanzienlike personen schrijft of in 't publiek spreekt: dan komen vormen voor de dag als ZEd., Z.M., Z.E.e.d. voor de dag. Nu die oorspronkelik hoedanigheidsvormen d'r karakter als zodanig verloren hebben, zijn 't ook louter vnw. aanduidingen geworden met 'n officieel tintje. Opmerkelik is dat God die geacht wordt schijn, dikwels synoniem met officieel, te haten, gerust met 't onbetoonde *hij, hem* kan aangeduid worden, alleen visueel stuiten we op de vormen *ie, m; hij* krijgt dan ook meestal 'n hoofdletter. Hoedanigheidsnamen als Zijne Almacht, Zijne Voorzienigheid zijn ook niet louter deftige vnw. aanduidingen, maar hebben nog betekeniswaarde.

23. De alledaagsheid van vormen als *hij*, die ze 'n tekort aan dekor geeft, kan ze ook 'n intiem karakter geven, want ‘alledaags’ is verwant aan ‘heel bekend’: van 'n aanwezige goede bekende zou ‘die wil ook mee’ i.p.v. *hij u.o.m.* minachtend klinken.[1)]

24. Zoals reeds in de vorige §§ komt 't idee ‘levend wezen’ pas duidelik tot z'n recht door speciale vormen, die ons dan taalkundig voorgoed in de vijfde kategorie brengen.

De bez. vnw. *zijn, haar* worden alleen gebruikt als de bezitters personen zijn; zelfs de onbetoonde vormen *z'n, 'r* of *d'r* worden van levenloze bezitters zo goed als nooit gezegd: van 'n huis: ‘*'t* dak is versleten’, niet: ‘*z'n* dak’; wèl in 'nzelfde zin: ‘Dat huis is z'n dak kwijt’.

De pers. vnw. *haar, 'r* (of *d'r*), *zij, hem*, worden alleen van personen gebruikt. *Hij* is alleen zonder klem op zaken toepasselik. Verder is de vorm *'m*, anders ook toepasselik op zaken, in verbinding met 'n voorzetsel weer enkel te gebruiken als 't personen geldt.

25. De verklaring hiervan, waarbij ook gewezen wordt op 't feit dat 't vnw. *'t* nooit met 'n voorzetsel voorkomt, gaat terug op 't verschil tussen personen en dingen wat de verhouding tussen d'r soortelike en individuele hoedanigheden betreft. Ik wijs in dit verband terug op de in 't begin aangegeven groep *d*. Daarover moet nu afzonderlik gesproken worden, waarbij behalve de pers. vnw. ook de onbepaalde ter sprake komen en wel op de eerste plaats.

In de logika wordt soortelik en individueel streng uiteen gehouden maar psychologies lopen die twee ineen. Iets soorteliks kan ik me wel denken, maar niet, wat toch in de praktijk dikwels nodig is, zinnelik voorstellen; dan komt 'n individuele voorstelling te hulp. Nu hangt 't maar van de momentele gesteldheid van de spreker af, hoe sterk dat individueel element is. Verschil in dat opzicht komt uit in de volgende parallel:

Als men *geld heeft, kan* men *huizen bouwen* naast *Als* iemand *geld heeft, kan* hij *huizen bouwen. Men* heeft minder individu-gehalte dan *iemand*; vandaar dat *men* in de tweede zin niet zoals *iemand* door *hij* vervangen wordt.

In dat zwak individualiteitsgehalte van *men* zit ook de oorzaak dat dat woord niet als voorwerp kan voorkomen: 'n voorwerp is uiteraard minder dan 't onderwerp inherent aan 't voorstellingskomplex dat we sprekende gewoonlik ontleden in onderwerp - gezegde - voorwerp enz.; die mindere inherentie veronderstelt meerdere zelfstandigheid en daarmee meerdere individualiteit en wel in 'n mate die 't woord

1) Vgl. *De N.T.* IV, 88, over *de man* i.p.v. *hij* en *'t mens* i.p.v. *ze*.

men niet presteren kan. Verder is dat zwak individualiteitsgehalte aanleiding om *men* te gebruiken als men 'n werking apart eens en relief zal brengen zoals in *Veel* wandelen *houdt gezond* en men er toch maar 'n vleugje aktiviteitsbesef aan wil geven door middel van 'n uiterst zwak subjekt: *als* men *veel* wandelt *blijft men gezond*. Dat *men* is dan 't zelfde als *'t* in *'t regent*, maar met 't idee 'mens'.[1)]

Maar 't individuele element in 'n voorstelling kan er ook om zich zelf zijn, als er nl. ook in streng logiese zin van 'individu' sprake is, b.v. 'Ik heb *iemand* ontmoet' of 'Hìj heeft 't gedaan.' En nu komen we op de *betoonde* vnw. terug. Wordt 'n *soort*begrip sterk betoond, dan gebeurt dat nooit door 'n vnw., maar door 'n soort*naam* b.v. ''n Burgemèester heeft 'n heel andere funktie'; en na de soortnaam komt dan nog geen betoond *hij* voor de dag, wel *diè*. 'n Betoond vnw. *hij, hem* enz. ziet dus per se op 'n individu. En daarin schuilt tegelijk de verklaring waarom die betoonde vnw. alleen op personen duiden, b.v.: tegenover verschillende leerlingen: 'hìj heeft 't gedaan!' (ook *diè*); tegenover verschillende piano's '*diè* moet je nemen'; *hèm* klinkt hier te persoonlik. Vanwaar dat verschil? 't Gaat in beide gevallen over individu's, maar individu's hebben behalve individuele ook soortelike hoedanigheden. En de verhouding tussen die twee verschilt zeer bij personen en dingen. Immers van dingen interesseren uiteraard de individuele hoedanigheden minder dan van personen. 'n Stoel toch dient in hoofdzaak om te zitten en 'n pen om te schrijven, en juist hun soortelike hoedanigheden, die op dat doel ook gericht zijn, zijn dus hoofdzaak. De keuze tussen twee stoelen en tussen twee pennen, al komen voor diè gelegenheid ook de individuele kenmerken voor

1) 't Zelfde vleugje aanschouwelikheid krijgt men door de zgn. lijdende vorm (die wat meer omgangstaal is dan de vorm met *men*) b.v. *die waren* worden *hier druk verhandeld* naast... *verhandelt* men *hier druk*. Dat dit 't werkelik karakter van de ten onrechte genaamde lijd. vorm is, blijkt daaruit, dat werkingen waar geen handelend subj., zoals *men*, bij te pas komt, ook niet met *worden* voorkomen b.v. *'t regent*, wèl: *er wordt gesproken*, en verder daaruit dat, zoals ook hier blijkt, volstrekt geen passief voorwerp hoeft te worden gedacht en uitgedrukt. De te enge opvatting van 'lijd. vorm' is oorzaak, dat vele echte vormen *als er wordt gedanst* voor onecht worden verklaard.
Verder blijkt uit 't verschil in individualiteitsgehalte in de woorden *men, iemand, 't*, dat er ook graden van subject zijn; logies is dat natuurlik onzin, maar niet psychologies. Heel 't geharrewar over *subjektlose Sätze* komt voort uit een te logiese opvatting van de taalzin. Over de verschillende inhoud van *we, je, men, iemand, ze* (alle als onbep. vnw.) zou nog heel wat te bespreken zijn, maar de ruimte is beperkt.

de dag, zal dan ook niet zo veel in hebben als de keuze tussen twee mensen, als 't b.v. om 'n reisgezel of assosié of vriend te doen is. Bij 'n levend wezen toch leidt 't leven, d.i. kennis en begeerten, tot allerlei individuele openbaringen. Terwijl dan ook bij de betoning, dus bij 't naar voren halen in de attentie, van personen alleen de individualiteit voor de dag komt, kan bij dingen de individualiteit niet sterk naar voren komen zonder dat tegelijk 't voor zaken zo gewichtige soortbegrip mee en relief komt b.v. van 'n stoel niet '*hem* moet je nemen' maar 'diè stoel moet je nemen', waarbij *die* de individualiteit, *stoel* 't soortbegrip uitdrukt. Ook hoort men alleen '*diè* moet je nemen', maar dat *die* veronderstelt *per se* 'n sterk bewustzijn van 't soortbegrip, dat alleen maar niet genoemd wordt, omdat de spreker dat overbodig acht. In de scholen is men dan ook gewoon zo'n *die* 'bijvoeglik gebruikt' te noemen. Dat *die* vastzit aan 't soortbegrip blijkt ook uit de parallel: bij 'n keuze tussen 'n vulpenhouder en 'n portefeuille: 'wat wil je nu, *dat* of *dat*?' maar bij 'n keuze tussen twee portefeuilles: 'Welke wil je nu, *die* of *die*?' Bij de eerste keuze is 't soortbegrip nog 'n punt van overweging, bij de tweede keuze staat 't al in de geest vast. 't In de geest aanwezige soortbegrip is oorzaak dat de portefeuille die bij de eerste keuze tot de iets-kategorie behoorde, bij de tweede keuze 'n rang hoger stond nl. in de vierde kategorie. Dit merk ik hier op, omdat 't o.a. bij de stoffen en bij de abstrakta nog meermalen zal blijken dat 't soortbegrip verhoging van kategorie bewerkt.

Verder blijkt 't gekonstateerde verschil tussen personen en zaken uit de volgende vnw. aanduidingen: '*Dezelfde* kast heb ik ook' kan men gerust zeggen in de betekenis van '*'n*zelfde kast': 't soort-idee handhaaft zich tegenover 't individualiserende *dezelfde*; niet zo in: '*de*zelfde *persoon* is ook bij mij geweest': 'n persoon die licht 'n individu is, wordt 't door '*de*zelfde' zeker. De grap '*dat* heb je nog nooit gehad', van alledaagse spijs gezegd, berust ook op de exceptie om stoffen, die nog minder individualiteit hebben dan voorwerpen, niet op de eerste plaats als iets soorteliks op te vatten.[1)]

1) 't Sterke individueel karakter van levende wezens, tegenover levenloze, blijkt ook nog uit 't bestaan van eigennamen; juist dat verschil heeft 't onnodig gemaakt ook de dingen eigennamen te geven (eigennamen van boten e.d. en aardrijksk. eigenn. blijven hier buiten bespreking). Dat 't individueel karakter kulmineert in de eigennaam en deze dus nog hoger staat dan de soortelike persoonsnaam, blijkt uit 'n parallel als 'dat ventje *da*'s ziek' maar 'Pietje *die* is ziek': 't onzijdig spraakk. geslacht dat de kleine *vent* uiterlik tot in de derde kategorie (door *dat*) doet afdalen, oefent die degraderende invloed niet zo sterk uit op de kleine *Piet*.

26. Rest nog de vraag waarom 'n pers. vnw. voorafgegaan door 'n voorzetsel niet op zaken toepasselik is. Voorzetsels drukken oorspronkelik plaatsbetrekking, uit *door, op, over, aan* enz. en in dit verband moet men weten dat de scherp logiese scheiding tussen *plaats* en *materie* niet opgaat in de alledaagse denking die in de taal tot uiting komt. We merkten 't reeds op aan 't woord *thuis* (zie § 3). Dit is echter ook taalkundig 'n kras geval: personen handhaven gewoonlik in ons bewustzijn d'r zelfstandigheid tegenover de plaatsbetrekking die ze helpen uitdrukken; soms, bv. voor iemand die graag naast 'n ander zit, is de persoon van nog veel meer belang dan de plaatsbetrekking zelf. Maar dingen die in onze schatting veel lager staan dan de personen, kunnen zich als ze als plaatsaanduiding dienen, niet als dingen handhaven als ze toch al in een zwak psychies stadium verkeren, d.i. aangeduid worden door een vnw.; dan gaan ze in de plaatsbetrekking geheel op: *naast 'm* duidt dus nooit op 'n zaak, dan wordt *naast 'm* tot *daar* of *er naast*. 't Vage *'t* kan zich natuurlik helemaal niet na 'n voorzetsel handhaven.

27. Ook in de twelingsvormen *wie*? en *wat?, iemand* en *iets* komt de vijfde kategorie in 'n afzonderlike vorm uit. Men zegt wel 'ns: *Wie* duidt op personen en *wat* op zaken. Dat is niet juist. Zaken horen in de vierde kategorie, maar *wat* en *iets* horen in de derde: ze kunnen behalve zaken, ook gedachten, abstrakties etc. betekenen. Juister is daarom de scheiding die PAUL hier maakt in z'n hoofdstuk over *geslacht*: 'persoonlik - nietpersoonlik'. De vierde kategorie, waarin *wat*? en *iets* dus niet thuis horen, is trouwens, zoals we al opmerkten, ook de kategorie van de dingen die door de geest al tot hun soort zijn gebracht; en *wat*? en *iets* veronderstellen *per se* gemis aan soortbegrip. Door *wat*? vragen we juist aan de hoorder ons te zeggen tot welke soort 't onbekende behoort.

Uit alle mogelike onbekendheden treedt alleen 't idee 'persoon' naar voren door 'n afzonderlik woord: '*Wie* z'n hoed is dat?'. Dat is te begrijpen: Omdat onder ons mensen juist die verschijnselen die op mensen betrekking hebben, ons 't meest interesseren en 't meest ter sprake komen. Voor 't enkele geval dat 'n voorwerp zich als zodanig aan de geest opdringt reeds vóór 't bekend is, hebben we de vraag '*Wat voor 'n ding* heb je daar?'

Tussen *wie* en *wat* staat in de 4e kategorie *welke*? en *wat voor* (*een*)? '*Welke* koning leefde toen?': *Welke* vraagt dus om te individualiseren uit zelfstandigheden van dezelfde soort; of om de soort nader aan te geven bv. '*Welke* jassen zijn beter, regenjassen of demi's?' In 't laatste geval kan ook *Wat voor* (*een*) dienst doen. Meer op één

lijn met *wie* en *wat* staat 't zelfstandige *welke* in de volgende zin: *Bij de andere groep sprak men af, op* welke *men moest krijgen* (*krijgen* = trachten te vangen bij 't kinderspel). 't Soortidee van *welke* is hier ‘meespelende’.

28. Logiese verschuivingen (zgn. personifikatie).

We hebben al overgangen tussen de logiese kategorieën gekonstateerd, maar die kategorieën traden ook in elkaars plaats: personen werden behandeld als dingen, zelfs kwamen ze soms in de iets-kategorie terecht. Maar dingen worden ook personen. Men spreekt wel van *personifikatie*, maar deze term kweekt 'n te eenzijdig taalbegrip: die term tekent 't verschijnsel der logiese verschuivingen maar in één richting, van laag naar hoog. In 't omgekeerde geval, bv. in 'n zin als uit 'n opstel over *Brand*: *de afbrandenden stonden bij dit schouwspel bedroefd te kijken* of *dit zijn de gevolgen als men afbrandt* zou 'nzelfde terminologie 'n woord als ‘huizifikatie’ eisen.

Maar behalve voor eenzijdigheid moeten we ook voor engheid van 't begrip waarschuwen. Tegenover 't heldere beeld van de gierigheid die ROYAARDS in de *Warenar* voorstelde als 'n mager wijf met ouwe lappen aan, staan ook vage beelden van 't begrip ‘gierigheid’; wie alleen heldere beelden veronderstelt, moet ook geen landschap willen met wijkingen en vaagheden, geen duistere wegen met spookgedaanten aan de kant. Er hoeft zelfs heel geen gezichtsbeeld te zijn; 'n vaag verstandelik besef alleen dat de gierigheid als 'n persoon handelt, kan tot 'n zin leiden als: *gierigheid dwong 'm er toe*. De uitsluitend visuele beeldspraakkritiek van '80 schiet hier te kort: de letterlike opvatting van de eenzijdige term ‘*beeld*spraak’ laat er menig kritikus inlopen.

29. Dergelike vlottende en vage personifikaties moeten bij de vnw. aanduiding de verklaring van ‘fouten’ mogelik maken. Wie van ijs zei ‘dan smelt *ie*’, van water ‘nu stijgt *ie*’, van 'n raam ‘nu zit *ie* eindelik’ kan iets gevoeld hebben van aktiviteit als in 'n persoon; zo zei bovengenoemde timmerman ook eerst van 't raam, dat *ie* 't ‘verdomde’. Men zal zo ook kunnen begrijpen dat in uitdrukkingen als ‘ik schuif *'m*’, ‘ik smeer *'m*’, hij lust *'m*, dat *'m* iets energieks aan de uitdrukking geeft, beantwoordend aan de ruwe kracht van de vertellende plebejer. ‘Ik duw *'m* op zij’ drukt de overwinning uit op 'n levendige tegenstand die aktiever is dan die op iets totaal karakterloos in ‘Ik duw *'t* op zij’; als iemand iets verteld heeft en dan vraagt ‘Hoe vin je *'m*?’ dan is de zelfvoldoening en de zekerheid van z'n sukses op de hoorder groter dan wanneer ie vraagt ‘Hoe vin je *'t*?’

Ook zal men nu begrijpen dat hier de verklaring *'t* ziet op *verhaaltje* en *'m* op *mop*, 'n mop uit de oude doos lijkt.

Een zich noemende Mr. Cocadoris had 't 'n hele tijd gehad over 'n witbenen instrumentje. Aan 't eind van z'n oratie, zei ie met vleiende ogen en exquis vingergebaar: '*Hij kost maar* 50 *cent, hij kost maar* 10 *stuivers*', ofschoon ie alleen 't substantief *instrumentje* had gebruikt, dat is 'n onzijdig substantief, mèt nog 'n verkleiningsuitgang, zo 'onzijdig' dus als maar mogelik was. Maar de geveinsde waardering maakte er 'n *hij* van.

Men ziet dat ik hier bij woorden als *hij, ie, 'm* spreek van aktiviteit en waardering zoals dat gebeurt van personen, ofschoon ik die woorden eerst thuis heb gebracht in de 4e kategorie, nl. die der voorwerpen: zo lijkt 't systeem te wankelen. Maar alles waar 'n ziel in zit, zoals o.a. menselike taal, is moeilik te systematiseren. De 4e en 5e kategorie lopen dan ook ineen. Soms, zoals hier, lijkt me de 4e kategorie 't allereerste stadium van de personifikatie en dus 'n onderdeel van de 5e kategorie. Waarschijnlik is ook soms bij 't gebruik van 't enclitiese *ie* louter gewoonte-macht in 't spel, waardoor dat *ie* 'n soort 3e persoonsachtervoegsel wordt, onafhankelik van 't geslacht of de logiese kategorie, waartoe 't onderwerp behoort. Maar bij de verklaring van taalkundige verschijnselen vermijd ik faktoren als analogie zo lang mogelik.

30. Duideliker blijkt de 'personifikatie' bij de betoonde vnw. Immers op deze zijn eigenlik alleen de personen geabonneerd; alleen bij buitengewone gelegenheden wordt van zulke gedistingeerde woorden gebruik gemaakt door 't gros, door de dingen. Zo was iemand gewoon voor 't naar bed gaan z'n horloge dat voor 'm hing, op te draaien. Toen men 'm nu eens zei dat 't bedtijd was, zei ie: *dan zal ik* hèm *is eventjes òpdraaien*. Van z'n schrijftafel zei iemand waarderend: '*Bij* hèm *moet je wezen*', terwijl ie er met de vlakke hand op sloeg. En van z'n versleten maar gemakkelike leuningstoel: '*Zouen we* hèm *niet is àfdanken*?' Dat alles klinkt persoonlik. En in de geest van de spreker wàs ook iets omtrent de dageliks gebruikte voorwerpen, dat die als personen in aanmerking doet komen: nl. 't bewustzijn van eigenschappen, die niet de soort (nl. 'n horloge of 'n stoel) maar 't individu (mìjn horloge, mìjn stoel) eigen zijn, zoals geriefelikheid, veeljarige dienstbaarheid en daaruit voortvloeiende intimiteit als tegenover goede kennissen.[1)]

1) Nog pas, bij 't zetten van m'n kachel, was er 'n bakje vooronderaan vergeten. 'n Gedienstige ziel haalde 't van de zolder en haakte 't er aan met de woorden: *Hier hei je* hèm *ook*. Dit *hem* is 't eerste stadium van de personifikatie die hier zou kunnen geleid hebben tot termen als 'de verloren zoon' e.d.

31. Invloed van 't schrijven.

In de geschreven taal wijkt de vnw. aanduiding nog al eens af van die in de gesproken taal. Geen beter onderwerp om de invloed van 't schrijven op de taal in 'n afzonderlike studie aan te tonen. Dat is me niet alleen gebleken, 't is ook te begrijpen. Schrijven is niet alleen gericht op praktiese doeleinden, maar wordt ook geleid door onpraktiese verbeterzucht, gebaseerd op onkritiese taalstudie. De schoolse regels die daar uit volgen, komen nog al eens in gevoelige botsing met 't levende woord. Maar de voornaamwoorden, uiteraard meest onbetoond, zijn maar zwakke taalelementjes, die gepredestineerd zijn om 't meest door de spraakkunstpedant te worden geëxploiteerd.

Dat in de geschreven taal de onderscheiding *pas* of *langer geleden besproken*, zo eigen aan de gesproken taal, wordt genegeerd, heb ik al in m'n *Lidw.*-artikel aangetoond. Ook hier zien we 'tzelfde: alleen in levendige verhaaltjes ontsnapt die natuurlike onderscheiding dikwels aan de spraakkunstig geschoolde pen (zie § 1).

Verder is te weinig de aandacht gevestigd op 't indentiteitskarakter van *'t* (of *dat*) ook als er 'n niet-onzijdig z.nw. aan beantwoordt; (§ 12) vandaar dat men zinnen ontmoet als *De heer H. is een gelukkig beoefenaar van de wiskunde*, die *zijn lievelingsvak is* (i.p.v. *wat* of *dat*).

Verder is 'n verwaarlozen van de behandelde psychologiese kategorieën iets dat de geschreven taal doorlopend kenmerkt, en er 'n aardige portie van de traditionele onnatuurlikheid aan meedeelt. Men heeft er bv. vroeger nooit op gewezen, dat 't lidw. even goed genitief-betrekking kon uitdrukken als 't bez. vnw. en dat de keuze tussen lidw. en bez. vnw. geleid wordt door 't besef dat de bezitter 'n zaak of 'n persoon is, door 'n echt-menselike onderscheiding dus. Men schrijft bv. steeds ‘We gingen de stad en toen haar of hare omgeving bezichtigen.’ Men *zegge* echter maar eens ‘*d'r* omgeving’, dan stuit men direkt op 't persoonlik karakter van dat woord. 't Zelfde ondervindt men met de pers. vnw.: *toen hij de krant moest omslaan, liet hij* haar *half gemelijk op de grond vallen* (JOH. H. WOLTERS). Men moet in beschaafde konversatie maar, eens *haar* of *'r* van een krant zeggen, bv. ‘Greef mij haar eens.’ Zelfs in streken waar dingen als 'n kachel of krant zgn. vrouwelik zijn, zegt men niet *'r* maar *ze*. Maar in die streken schrijft ook de leerling, zelfs zonder gedwongen te zijn, *haar*.

Immers door de ook daar noodzakelike spraakkunstige overweging of 'n woord grondwettelik mannelik of vrouwelik is, komen de vnw. en relief; ‘hèm of hàar?’ vraagt men schrijvende, en onwillekeurig krijgt 't geaksentueerde vnw. ook 'n plaats in 'n verband waar 't niet en relief bedoeld is. Dit proces ziet men bij brabantse leerlingen in aktie, als ook zij *hem*, van 'n zaak gezegd, doorstrepen en in *haar* ‘korrigeren’.

32. Bij de spraakkunstinvloed komt de visuele invloed, die 't schrijven *per se* eigen is. Vandaar dat er dan veel minder voorwerpen in de iets-kategorie terechtkomen (zie § 7): de geziene soortnaam handhaaft ze in de vierde. De geschreven taal ondervindt daarbij natuurlik tegelijk veel hulp van de oude spraakkunst: dat is 't kind aan z'n moeder verplicht. Visuele en spraakkunstinvloed ziet men in 't volgende misschien hand aan hand verschijnen en verdwijnen: *Uiterlijk is deze kerk bizonder grootscheeps*. Haar *lange zijwanden*.... haar *oostelijke begrenzing.... Maar 't meest imposant werkt* de *royale bedaking* (*Elseviers Maandschr*. 1908, I, 369).

33. Maar de voornaamste faktor, die ook in de vorige gevallen kan gewerkt hebben, is 'n echt psychologiese, waaraan *de* spraakkunst primär geen schuld heeft: Bij 't schrijven koncentreren zich de gedachten meer om de dingen, de belangstelling is grooter, de waardering stijgt, en - in de eindeloze reeks schakeringen tusschen de laagste en hoogste psychologiese kategorie heeft over de hele linie 'n verschuiving plaats van laag naar hoog: wat op 't randje der personifikatie stond wordt zeker ingedeeld bij de personen, en zelfs, als 't gehoor heel geen tegenwicht geeft, komen bijna alle dingen in de personen-kategorie terecht, 't schrift krioelt van de *haar*'s en *hem*'s, en 't proces der nivellering, dat op zo velerlei terrein op geestelike dood aanstuurt, is ook hier begonnen. Van zelf! Alleen, de oude spraakkunst heeft dit proces in de hand gewerkt.[1)]

34. 't Is daarom moeilik, schrijfdogma en nivellerende schrijfnatuur uiteen te houden, vooral bij auteurs die daarenboven door sterk gevoel en buitengewone waardering en verbeelding licht tot ‘personifikatie’ worden gebracht. We willen ons hier bepalen tot drie gevallen waarin die logiese verschuiving beurtelings 't resultaat kan geweest zijn van schrijfnatuur, verbeelding en sterk gevoel.

1) Dezelfde oorzaak maakt schrijvende dikwels van ‘daar’ en ‘dan’ *hier* en *nu*, bv. *In 't begin van Augustus wordt de ooievaar onrustig, daar de tijd van vertrek* nu (*i.p.v.* dan) *voor hem is aangebroken* (uit 'n opstel). Ook 't gebruik van de teg. tijd i.p.v. de verl. tijd houdt hiermee verband.

'n Opstel over *de vier jaargetijden* begon aldus: *De lente is 't eerste der vier jaargetijden*. Zij *is zeer mooi. Als we in de lente buiten komen, hoe heerlik is* 't *dan niet*! Sprekende zou de zin *zij is zeer mooi* geluid hebben: *'t Is 'n mooie tijd* (of *Da's 'n m.t.*). Maar voor de kleine schrijfster was de lente geen *tijd*; 't was iets waar ze veel en mooi over ging schrijven, waar ze al d'r gedachten om koncentreerde als 'n troep meisjes om 'n nieuwe pop: 't voorwerp van de sterke attentie, dat logies in de kategorie van de *tijden* of *plaats* thuis hoorde, kwam in de kategorie van de personen en werd 'n *zij* (waarom geen *hij* zullen we bij de abstrakta trachten te bespreken). Maar vlak er achter schreef ze *in de lente* en toen heette niet '*zij*' 'mooi' maar '*dan*' 'heerlik': de lente was te duidelik weer 'n tijd geworden. In opschriften als *'t IJzer en zijne toepassing, De roos en hare verzorging* (*zijne* i.p.v. *de... ervan*) schijnt 't gewicht van de zaak die gaat besproken worden, steeds de oude spraakkunst in 't gevlij te komen.

Dat bij sterke verbeelding van zaken persoonsvoornaamwoorden worden gebruikt, als die werkelik als personen zijn gezien, hoeft geen bespreking: in allegorieën over de winter bv. '*z'n* kleed is wit' is *z'n* i.p.v. *'t* zeer begrijpelik.

Gevoel of waardering kan in 't volgende gewerkt hebben: *de vlakke wei* waarop *de hut stond, rees in langzame golven,.... slechts twee kleuren waren op* haar, *het gras dat haast geel en de boomen die haast zwart waren; maar* haar *teerste bekoring lag daarin, dat* enz. (A. VERWEIJ). De wei is hier 't voorwerp van fijngevoelige bewondering; dat kan er iets biezonders van gemaakt hebben als 'n persoon, niet visueel, maar sensueel.[1)]

35. BESLUIT.

'n Praktiese vraag dringt zich naar voren omtrent de nivellerende neiging bij 't schrijven. Is 't feit dat iets 'vanzelf' gebeurt en moeilik is tegen te gaan, 'n argument om te berusten? Ook voor degenen voor wie schrijven in 't publiek 'n ernstige zaak is? Ik voor mij heb

1) Of is hier ook spraakkunst-nauwkeurigheid in 't spel? Die heb ik bij de zelfde auteur dikwels ontmoet: *Poëzie, als aan voetmaten gebonden rede, en Proza, onderscheiden zich niet derwijze dat* de *eene wel en* het *andere niet dichterlijke ontroering kan weergeven*. (*Inleid. Dichtk.*). Dat *de ene* luidt gewoonlik *'t ene*, b.v. 'Wat is 't verschil tussen Geleerdheid en Wetenschap?' '*'t Ene* is dit *'t andere* dat'. Dat *'t* komt meestal voor de dag als dingen naast elkaar worden geplaatst, die met verschillende soortnaam zijn genoemd; door dat feit staan ze in de *iets*-kategorie. Zoo ook in § 25 de parallel *dat of dat*? en *die of die*?

bezwaren tegen dat ineendoezelen van de logiese kategorieën bij 't schrijven, bezwaren om de wetenschap en om de kunst. Wat de wetenschap betreft, geldt 't hier 't hele verschijnsel der logiese verschuiving de z.g.n. ‘personifikatie’ dat zich openbaart in de woordkeus en zinskonstruktie. Daarom kan ik er hier niet lang over uitweiden.[2)]

Over de nivelleringszucht in de kunst, wat de vnw. betreft, 't volgende. W.G.v. NOUHUIJS schreef in *Groot Nederland* '09, 121 e.v.:

> *Artiest zijn vraagt meer dan spielerei. Vraagt het uiterste van kunnen: beheersching van materiaal, van techniek, zich rekenschap geven - in dit geval - van 't gebruik der taal, der woorden, om zoodoende het eigene te openbaren.... Ziedaar wat den arbeid van een serieus schrijver - tot een zoo echt artiesten-werk maakt. Want het eenige middel is... zijn taalgevoel, de fijn-ontwikkelde zin voor de taal in al haar schakeeringen*.

Nu worden de meest kenmerkende schakeringen in de menselike taal vanzelf aangebracht door de nuanceringen in de gemoedsspanning, zich openbarend in zwakker of sterker aksent, en door de logiese onderscheiding vooral tussen de begrippen ‘mens’ en ‘niet-mens’. Vooral in de ontelbare voornaamwoorden, betoond en onbetoond, al of niet toepasselik op mensen tegenover zaken, komen deze twee groepen schakeringen uit, ten minste in de gesproken taal. Verrassend is dan ook de levendigheid die midden-in-'t-leven-staande

2) De opeenstapeling van personificaties geeft aan de ‘schrijftaal’ in de ogen der massa iets gedistingeerds, maar voor 't gevoel van de wetenschappelike lezer iets naïfs, als taal uit oude tijden, toen men meer sterk voelde dan scherp onderscheidde. Wetenschap toch vraagt scherp-logiese klassifikatie. Mengt nu de personifikatie zich in 't strenge betoog als 'n inherent deel, dan geeft dat begripsverwarring bij de lezer en hinderde wellicht de begripshelderheid bij de schrijver. Uitdrukkingen als ‘de schrijftaal vermijdt dit’, ‘de schrijftaal heeft 'n afkeer van dat’ kunnen kwaad. Omgekeerd: Wie in aanmerking neemt dat 't niet de taal is die zo doet, maar de mens die de taal gebruikt, komt er ook lichter toe te onderscheiden of die *mens* schrijvende *deukt* (en hoe, nl. alledaags of scherplogies of geroerd) of schrijvende *spelt* (en hoe, nl. op 't gezicht of volgens spraakkunstige regels). Dient echter de beeldspraak om 't reeds bewezene nog eens anders te zeggen, des te beter: niet alleen is dan beeldspraak 'n pauzering voor de logiese voorhoofdsplooi van de lezer, 't is ook 'n bewijs, dat de kennis bij de schrijver uit 't koel verstand in 't warm gevoel is overgegaan, en zo eerst kan kennis vruchtbaar worden.

letterkundigen als HEIJERMANS aan die talrijke woordjes ontlenen; grasbloempjes zijn klein, maar door 't getal zijn zij 't, die de hollandse wei van weelde doen overlopen. Ook andere schrijvers beginnen onder de bekoring van die nederige taalbloei te komen, maar - de meester mocht 't 's zien. Alleen als ze letterlike aanhalingen leven willen inblazen, bv. in beschaafde gesprekken, maken ze onderscheid tussen *haar* en *ze* en *'r* (of *d'r*), *hem* en *'m* enz. Maar dan zijn zij ook niet verantwoordelik voor die 'platte vormen'. In toneelstukken schrijft men doorlopend *'m, 'r, ie* enz., want toneelstukken moeten gesproken worden en daarbij treedt 't luisterend publiek direkt als rechter op. Maar is de eigen kunstaandrift dan niet machtiger dan de zweep van 't vulgus?

Aanvulling en verbetering.

In § 28 sprak ik van 'logiese verschuivingen'. Deze term wijst op afwijking, op abnormaliteit. Daarom is er enig bezwaar tegen. Want die 'verschuivingen' zijn zeer gewoon, 't streng-logiese daarentegen is 'n zeldzaamheid en kan dus geen norm zijn in zuiver empiriese zin, wel in morele zin als model: gemoed en intellekt lopen hier ineen (zonder daàrom één te zijn). Maar voorlopig acht ik de gebruikelike huishoudelike voorstelling van de zaak de meest praktiese. Ik hoop hierop afzonderlik terug te komen.

Op blz. 28 regel 22 schrappe men 'Die algemene betekenis enz.' tot 'de biezondere eigennamen' en leze daarvoor in de plaats: 'Dit substantieviese element van de werkwoordelike betekenis, uitgedrukt door '*t*, is tegelijk 't eindpunt in de suksessievelike vervaging van de betrokken zelfstandigheid: werking en zelfstandigheid schijnen psychologies ineen te lopen, wat wel te verklaren is maar beter in 'n afzonderlike behandeling van de volzin dan hier'.

In § 20 gelieve men de zin te schrappen: 'toch is de soort stof evenzeer bewust als enz.' In dezelfde § moet de laatste zin *Ieder mensch heeft enz.* achttien regels hoger staan nl. achter 'van 'n stoel'. Daarachter gelieve men nog te lezen *Ik vraag haar nog 'n portie haver, voor het paard. Zij brengt het, in een teenen korf* (*Het Paard*, CYRIEL BUYSSE) *Een dikke mop* (*inkt*)! *Voel j'm*? 't *Is koud en nat*, 't *zal zwart op m'n beenen afgeven.... één zwarte plakkaat, één drabbige koek inkt; naar voren liep* het *lichter door*. (*Inkt* door I. BOUDIER-BAKKER). *Al maken ze nog zoveel kaas, dan kunnen ze* 't *altijd dadelik kwijt* (gesprek).... *een groot blad bezet met kopjes chocolade; ofschoon* het *heet is, kunnen de kinderen er niet afblijven* (opstel). (Zie ook § 8).

PH.J. SIMONS.

Uit mijn praktijk. Brokjes les, gedachten en ervaringen.

1. *Starings Herdenking* in de vijfde klas. Toen ik 't had voorgelezen, vroeg ik: ‘Wat is dat nu voor 'n vers? Hoe zou je 't klassificeren?’ De een zei: ‘'t Is 'n natuurbeschrijving.’ En 'n ander: ‘'t Is 'n eroties vers.’

Juist, zei ik, dàt is 't net waar ik op wijzen wou. 't Is 'n erotiese natuurbeschrijving, 'n natuurschilderend minnedicht. Waar kijkt die dichter 't meest naar, naar de natuur of naar z'n meisje? Nee, zonder gekheid, ik meen 't. Naar z'n meisje, natuurlik. En de zachte innigheid, die-ie voelt als-ie haar aankijkt, en 't stille geluk van z'n hart, gaat als 'n wadem over 't land en drenkt heel de natuur met zijn stemming. Maar ook, de stille extaze van dat voorjaars-uur, van dat droppelend lover, die glippende zwaluw, dat ruisend windje met bloemengeur, en daarna de grotere stilte zonder windbeweeg of vogelgeglip, met die geheimzinnige dauw die drijft over de heuveltoppen voor 't glimmend avondrood, bij droevig-gelukkig gekweel van 'n nachtegaal, die heilige innigheid der natuur met haar zalige rust, die spreidt zich over z'n meisje en dringt in ze door en schijnt weer uit haar ogen. Zodat dus, ik weet niet zeker of-ie wel 't meest naar z'n meisje keek. Jawel, ik weet 't toch zeker. Ja, ja, 't meest naar haar. Maar dàt is nu net 't mooie van dit vers, die harmonie tussen die twee: z'n liefde-geluk en z'n natuur-geluk.

En toen las ik met ze 't vers in z'n eerste vorm, en we bekeken de veranderingen en begrepen dat 't verbeteringen waren. En de jongens konden zeggen, wáárom de dichter dat hele koeplet had geschrapt.

Toen zei ik: Ja, jullie begrijpen 't, en, de fout was zó ontstaan: de dichter verliet z'n stemming en gaf toe aan 'n soort van retoriese opwelling, hij deraljeert als 't ware, komt op 'n helling, er is geen rem, èn.... hij flapt er die nonsens uit. Maar wat mooi dat-ie 't zelf zag, later. Zo heb ik wel eens bijgewoond dat iemand in 'n vergadering 't woord vroeg; hij wou 'n aanmerking maken op iets, hij

was ontevreden; hij begon kalm, hij wàs ook niet zo boos, maar van woordje tot woordje komend, maakte-n-ie zichzelf boos, zat zich op te winden en flapte er enige nijdige zinnen uit die-ie zelf niet bedoeld had. 't Was presies 't zelfde: op 'n verkeerde wissel komen of deraljeren, de helling af, geen rem, en.... hard gaat-ie. 't Is wel 'n gekke beeldspraak, maar jullie begrijpen me wel als ik zeg: 'n dichter moet z'n stemming onder z'n voeten houen (ja, lach maar), daar mag-ie niet van af gaan, of z'n geheimzinnige dichtermacht is wèg, en hij komt op de helling der retoriek.

Maar iets anders; als ìk in STARINGS kamer was geweest toen-ie dat koeplet schrapte, dan had ik gezegd: Och toe, STARING, nog 'n beetje meer alstublieft, nog niet ophouden met schrappen. Wie weet wat ik bedoel?

En een der jongens zei inderdaad: dat woordje *verslond* is ook te heftig. ‘Wiens adem de eerste kus *verslond*!’ Juist, daar begon de fout al, bij 't laatste woord van 't vorig koeplet. Dat had ook verbeterd moeten worden. 't Is nu nog 'n schrille toon in die zachte, innige kompozitie.

'n Moeiliker vraag is: Wat is wel de beste plek in dit gedicht? Ik zal 't maar niet vragen en m'n eigen mening maar zeggen, want zo'n oordeel is heel persoonlik. Ik vind de beste regels:

De dauw trok langs de heuveltoppen,
Waar achter 't westen glom;
Daar zong de Mei zijn avondlied!
Wij hoorden 't, en wij spraken niet.

Die nevelen voor de zon, dat is 't symbool voor dit stukje menseleven. Neen, 't is de zon nog niet eens. De zonnebol is verborgen achter de heuvelen, 't is maar de avondgloeiing. Dat is veel mooier, hier, dan dat we de zon zelf glanzend zagen ondergaan. Waarom? Wie begrijpt 't? Juist! Begrepen.

Diep in 't hart van de dichter gloeit zacht en toch sterk de liefde, maar als gedekt door de nevelen van ons Hollands temperament. We zijn niet vlammend-vurig. Daarom is dit wel 'n echt voorbeeld van 'n Hollands minnedicht; onze Hollandse aard op z'n mooist. We zeggen niet veel, maar we voelen toch. Als 'n vreemdeling mocht schimpen op onze koelheid, dan konden we hem dit vers voorleggen, en als-ie 't gelezen en begrepen had, dan konden we éen ernstige blik op 'm richten, zonder woorden. Maar hij zou begrijpen: Ja, zó is Holland koel, op die manier. Maar - Holland op z'n mooist, natuurlik.

2. *Leesonderwijs* in de eerste drie klassen. Bij het leesonderwijs

kan van alles te pas komen. Men kan praten over 't papier, de drukinkt, de vorm der letter, over de paginering, 't bindwerk. Ik scherts niet. Ik herinner me leeslessen waarin ik dat deed, terwijl ik wist wàt ik deed, en dat zéér goed vond. Maar 't was geen leesles, op die ogenblikken. Zo kan men een jongen straf geven onder de leesles. Dat kan zeer goed tepas komen. Maar 't is geen leesles op dat ogenblik. En ook kan men praten over spelling, zinsontleding, woordvorming, buiging, beeldspraak, woordverklaring, synoniemen, semantiek, taalhistorie, enz. Maar dat hoeft geen leesles te wezen; *'t hoeft* niet; *'t kan* wel. 't Is alleen maar leesles, als het dieper indringen in de voorstellingen en begrippen, in de aandoeningen, kortom in 't brok geestelik leven van zoo'n bladzijde druks, erdoor wordt bevorderd.

'n Jong leraar zonder ervaring en zonder veel nadenken over z'n nieuwe vak, heeft 't kwaad als-ie 'n leesles moet geven. Wat moet-ie toch doen? Die jongens kunnen al lezen. De toon zo wat verbeteren nu en dan? Nou ja. Maar hij moet toch wat doen! Hij is toch leraar! Hij moet toch lesgeven. Hè, wat heeft zo'n wiskunde-leraar 't toch makkelik. Die moet verklaren, uitleggen. En wij! Ja, als we nu nog 'n moeilik stuk lezen met duistere zinsbouw en zeldzame woorden of met historiese toespelingen enzo. Maar als er nou niks te verklaren valt? Als de jongens alles begrijpen?

Ja, hoor 'ns, jonge kollega: lesgeven is *geven*, en waar geen behoefte is, daar hoeft men niet te geven. Máár, er is velerlei soort van begrijpen. 'n Boer begrijpt wel 'n lokomotief. ‘Da gaat zo met stoom, hé?’ En ìk begrijp ze ook. Dertig jaar geleden heb ik anderhalve les daarover gehad; en later nog wel 'ns derover gelezen. En 'n werktuigkundig ingenieur begrijpt ook 'n lokomotief.

Dus, al begrijpen de jongens wat ze lezen, 't is mogelik dat wij hun begrip nog verdiepen en versterken. 'n Kinderhand grijpt 'n vogeltje om 't in 'n kooitje te zetten. En 'n roofvogel grijpt 't. Er is verschil van greep. Goed lezen is niet passief-zijn, zich laten trekken en duwen; 't is wèrken, vanzelf meelopen, vooruitlopen soms, rondkijken met felle blik, als 'n roofvogel, als 'n gierigaard die weet dat er goudstukken verloren zijn op 'n weg.

Leraar en leerling doen samen 'n botaniese wandeling door 'n wei. Wat moet die leraar nu zeggen en doen, en vooral ook, wat moet-ie zwijgen en laten, opdat de leerling veel zal zien, begrijpen, zoeken, vinden? O, men moet zo doorendoor deskundig wezen voor die leiding. En dat leiden is zo noodzakelik voor de grote hoop. Ze zien niets, begrijpen niets, lezen, nee: suffen maar door. Ze zien zonder te merken, en begrijpen zonder te hebben. En nu zegt de leraar één

kort woordje ertussenin, en opeens schudden ze van 't lachen om 'n grap die in de tekst zat en die ze met 'n droogwijs gezicht waren voorbijgegaan, of opeens merken ze de sluwe bedoeling van 'n bedrieger die ze voor 'n oprechte vent hielden, of ze voelen 't dreigende en drukkende van 'n somber landschap dat ze eerst onverschillig liet. En zo duizend dingen. De *Camera Obscura* bijv. lezen veel jongens, en van de tien leukheidjes zien ze'r één.

Maar ik ben met deze opmerkingen nog niet aan de essence van 't geen ik zeggen wou.

Lezen is 'n associatie-werk, evenals luisteren. De woorden komen door oog of oor, da's 't zelfde, in onze hersenen en daar associëren zich met of aan die woorden zekere gedachten, gevoelens. Die associatie bevorderen, dat is de taak van de leider bij 't lezen. 't Is maar indierekt 'n taalles. Op de eerste plaats is nodig dat-ie zelf heel erg meeleest, met ziel en geest, zodat-ie geboeid wordt en verrassingen ondergaat. En die boeiing spreekt-ie uit met korte woordjes, haast zonder 't lezen te onderbreken, en dat werkt inductief op de jongens; ze vinden 't 'leuk' dat de leraar zo geïnteresseerd is, hun eigen belangstelling wordt wakker, ze spannen zich om mee te lachen of geboeid te wezen; dat suffe passieve lezen wordt 'n daad van de Wil, ze willen hun portie hebben van 't geen er te halen is uit dat boek. En als ik dat enige malen kan bereiken in 'n les ('n mens moet niet te veel willen) dan ben ik blij, ik voel me lekker, wetend dat ik nu wel waarachtig 'n leesles geef.

Maar ik geef ook wel dierekte *taal*les bij 't lezen, er dingen bij te pas brengend die geen leesonderwijs mogen heten. Misschien is 't niet goed van me. Misschien 'n overblijfsel uit den ouwen tijd. Want ik ben 'n evolutie-man die geleidelik de overgang van 't oude naar 't nieuwe taalonderwijs meemaakte. Misschien. Er is in elk geval veel taalkennis die ik zo geschikt bij 't lezen kan aanbrengen. Zou 't beter zijn, daarvoor afzonderlike lesuren te gebruiken, die dan niet de verkeerde naam van leeslessen moesten dragen? Misschien.

J. MATHIJS ACKET.

Lessen over spreekwoorden.

Voor iemand die op ouderwetse manier in de klas aan spreekwoordenverklaring wil doen, is het boek van STOETT een ware uitkomst geweest. Een uittreksel kost enkele uren, en kan vele jaren als diktaat dienen. Ik bezit nog zo'n diktaat uit mijn eigen schooljaren, en ik herinner mij nog heel goed dat ik die keurig gedikteerde verklaringen van soms uiterst zeldzame uitdrukkingen zeer gewichtig vond. Maar ditzelfde diktaat heeft mij nog altijd weerhouden om mijn leerlingen op die schijn-geleerdheid zonder samenhang te onthalen. Geen geleerde zal het in zijn hoofd krijgen, de verdienstelike verzameling van STOETT van buiten te gaan leren. Zou een slap aftreksel daarvan, zonder geur, geschikt en vormend kunnen zijn voor jeugdige hersens? Voor de onderwijzers is die stof al meermalen pasklaar gemaakt en.... versneden. *De Nieuwe School* heeft er zeer terecht de spot mee gedreven, en het onvermijdelike dilettantisme aan de kaak gesteld[1)], maar deze hardnekkige liefhebberij zal vooreerst wel niet wijken voor een degeliker beschouwing, die inzicht boven pronkkennis stelt.

Zonder mijn afkeer van de anekdotiese spreekwoorden-behandeling zou ik waarschijnlik eer ervaren hebben dat ook op dit gebied uitstekende oefen-stof is te vinden. Nu deed ik deze 'ontdekking' eerst verleden jaar. Met een derde klas behandelde ik een fragment uit *Baas Gansendonck*[2)], en, als gewoonlik, werden de spreekwoorden, waarvan de knecht Kobe overvloeit, aardig gevonden. Onwillekeurig kwamen we tot vergelijking van de onbekende Vlaamse met bekende gelijksoortige Noord-Nederlandse, tot bespreking van de eigenaardige vorm, van merkwaardige varianten, van een ander spreekwoorden-liefhebber, nl. kapitein Pulver in *Ferdinand Huyck*. Er ontstond een levendige belangstelling, die mij en de leerlingen lust gaf, enkele lessen aan dit onderwerp te besteden. De weg was aangewezen: we

1) Zie o.a. het artikel van TH.J. THYSSEN over SCHUTTE's verzameling (herdrukt in *Taal en Schoolmeester*, blz. 104: *Schoolmeesters-studie*).
2) In het *Leesboek* III van VAN DEN BOSCH en MEYER.

moesten meer materiaal hebben om te bekijken. Ieder ging dus aan 't verzamelen, vooreerst buiten de boeken. De een bracht er 10, een ander 40, een derde zelfs 100. In de klas werden ze gelezen en besproken; natuurlik gaven ze niet allemaal stof tot opmerkingen, maar er kwamen toch meermalen verrassingen, ook voor mij. Daarin vond ik ondertussen aanleiding om zelf materiaal te zoeken tot nadere toelichting van de 'ontdekte' verschijnselen.

De weg door onze spreekwoordenlitteratuur hebben VERDAM[1)] en STOETT[2)] gewezen. De folklorist A. DE COOK bracht een rijke voorraad bijeen[3)]. Ik leerde al bladerend met veel belangstelling de werken kennen van W.H.D. SURINGAR, over de *Proverbia Communia* en de *Adagia* van ERASMUS; ik snuffelde in de *Byspraax Almanack* van H.L. SPIEGHEL, die zooveel moois en diepzinnigs bevat, sloeg CATS op, en haalde het weinig bekende boekje *Vlaamsche spreuken en luimige gezegden, verzameld door Guido Gezelle*[4)] uit de kast. Zonder een diepgaande studie te maken van de spreekwoorden-litteratuur, vindt de docent daar overvloed van aardige en leerzame voorbeelden, die aanvulling en toelichting verschaffen van wat in de klas ter sprake kwam. Aan het einde van de behandeling werden, na schifting en ordening, gezamenlik de hoofdzaken vastgesteld, en met enkele sprekende voorbeelden aangetekend. In de volgende bladzijden vindt men geen verslag van deze lessen - dit zou veel te uitvoerig en omslachtig worden - maar evenmin een afdruk van de zeer beknopte gedikteerde samenvatting, die weer te mager zou zijn. Mijn bedoeling is, in een kort overzicht te laten zien wat ik zelf door deze lessen leerde, en in welk opzicht ze voor leerlingen ontwikkelend kunnen zijn.

1. *Wat is een spreekwoord*? Als men uit de spreekwoorden zelf tot een definitie tracht te komen, dan blijkt dat naar alle kanten scherpe omlijning onmogelik is. VERDAM heeft de aanvankelike scheiding tussen spreekwoorden, spreuken en spreekwoordelike gezegden[5)] terecht

1) *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal* XII: *De Spreekwoordenschat onzer taal*.
2) *Spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*, naar hun oorsprong en beteekenis verklaard: Bronnenopgave, blz. IX-XVI.
3) Uit *Volkskunde* werden herdrukt: *Spreekwoorden en Zegswijzen, afkomstig van oude gebruiken en volkszeden*^{2} (1908) en *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen* (1911).
4) Heruitgegeven door Karel van Vlaenderen (1900).
5) *Geschiedenis der Nederlandsche taal* (1890), blz. 117.

opgegeven. Door alleen een spreuk-in-beeld spreekwoord te noemen, sluit men de vele spreuken buiten, die voor een groot deel beeldspraak zijn, als *Praatjes vullen geen gaatjes*. Een spreekwoordelik gezegde (b.v. Haal toch geen ouwe koeien uit de sloot!) zou met een kleine omzetting een spreekwoord worden (Men moet geen ouwe koeien uit de sloot halen).

Spreekwoorden zijn uitspraken die een of andere algemene levenservaring of wijze les inhouden, en die door kernachtigheid, welluidendheid of vernuftige inkleding gemakkelik in het geheugen blijven hangen, zodat ze in kleiner of groter kring als gemeengoed worden beschouwd, en grotendeels mondeling overgeleverd worden.

Zelfs bij deze brede en vage bepaling zijn er grensgevallen, b.v. de spreukachtige gezondheidsvoorschriften, weervoorspellingen, en spotspreuken als: *Een goede gevel versiert het huis* (gezegd tegen iemand met een grote neus). Maar in hoofdzaak omvat deze definitie m.i. wat men gewoonlik onder spreekwoorden verstaat. Aan de andere kant staan op de grens een lange reeks citaten, die, in verschillende graad van populariteit, op weg zijn om spreekwoorden te worden, maar die als de ‘mode’-schrijver invloed verliest, weer spoorloos kunnen verdwijnen. Hoe klein de gebruikskring van zo'n aanhaling mag zijn om nog de naam van spreekwoord te verdienen, is natuurlik niet aan te geven. Volkseigendom in de ruimste zin zal een spreekwoord bijna nooit zijn. Wie een spreekwoord bestudeert, heeft rekening te houden met de landstreek en de mensengroep of stand waarin het gebruikelik is, met de verbreiding in ruimte en tijd, die crescendo's en decrescendo's kan vertonen. Het is mogelik dat een gezegde in opeenvolgende streken en tijdperken nog niet, wel, en niet meer een spreekwoord genoemd kan worden.

Opzettelik is in de definitie gezwegen van de oorsprong en de vorm, omdat daarbij een grote verscheidenheid mogelik is.

2. *De oorsprong van het spreekwoord*. De mening dat, vooral in oude tijden, ‘het volk’ de eigenlike maker van spreekwoorden is, die in een zekere onbewustheid tot vaste vormen kristalliseerden[1)],

1) VERDAM zegt b.v. (*Uit de Gesch. der Ned. Taal*, blz. 161) dat, als dezelfde ervaring zich dikwels herhaalt, ‘zich de behoefte begint te doen gevoelen aan eene in een vasten vorm gegoten uitspraak. Men zoekt daarvoor onbewust naar het eene of andere rijm, of naar een zeker rhythme, of naar een even geliefd parallisme der beide zinshelften, en zoo ontstaat het spreekwoord.’ Deze beschouwing is te vergelijken met die omtrent de oorsprong van het volkslied uit de ‘volksmond’. ALBERT VERWEY schreef daar onlangs van, naar aanleiding van WIRTH's boek (in *De Beweging*, Febr. 1912): ‘Ze is afkomstig uit den tijd, toen men van den aard van het dichterschap nog geen het minste denkbeeld had, of juíster: toen zij die er een zeker pantheïstisch behagen in schepten GOETHE's beeld: “Ich singe wie der Vogel singt” voor letterlijke waarheid aan te zien, zich het volk als een veelkoppigen vogel verbeeldden, die nu door den eenen en dan door den anderen van zijn snavels ongedwongen zijn liedje zong.’

vereist herziening. De ervaring mag algemeen zijn, de eigenaardige uiting, in klank en beeld, is in wezen individueel. *Volks*litteratuur zijn de spreekwoorden, niet omdat ze volks*produkt*, maar omdat ze volks*eigendom* zijn.

De eerste oogst in de klas - een willekeurige greep dus - kan daar de bewijzen al voor leveren. Naast veel overoude spreekwoorden, die al onder de *Proverbia communia* te vinden zijn, komen er al dadelik waarvan de oorsprong aan te wijzen is. *Om de wille van de smeer likt de kat de kandeleer* en *Al draagt een aap een gouden ring, hij blijft altijd een lelik ding; Vroeg rijp, vroeg rot; Al is de leugen nog zo snel*, enz. dragen het stempel van CATS. *De laatsten zullen de eersten zijn; Wie met pek omgaat wordt er mee besmet; Niemand is een profeet in zijn eigen land; Het is zaliger te geven dan te ontvangen; Aan de vruchten kent men de boom* e.a. zijn bijbelteksten. *Tijd is geld; Wie zwijgt stemt toe; Ieder is de smid van zijn eigen geluk* zijn over de grenzen gekomen. *Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens* is als wandbordenspreuk waarschijnlik in de laatste jaren van een onbekend ‘auteur’ afkomstig. *De wereld is een speeltoneel; Elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel*, door VONDEL gemaakt, werd een spreekwoord, doordat het een opschrift in de Amsterdamse schouwburg was. *Beidt uw tijd* (door een meisje uit Amsterdam meegebracht) is het onderschrift, door ALBERT VERWEY bedacht voor de klok van Berlage's Beurs.

Al deze gevallen zijn leerzaam, als we de wegen willen leren kennen waarlangs een uitspraak tot een spreekwoord wordt. Al zoekende vindt men veel meer voorbeelden. Er waren en zijn populaire dichters van wie verzen van buiten geleerd en gekend werden, b.v. de *Nova Zembla* van TOLLENS. Denk b.v. aan de spreekwoordelike regel: *Men rekent d' uitkomst niet, maar telt het doel alleen*. Er waren en zijn alom bekende toneelstukken (b.v. de *Gysbreght van Aemstel* voor veel Amsterdammers), café-chantant-liedjes, straatdeuntjes, die opgang maakten. Uit het heden kan men tot het verleden besluiten: menig

spreekwoord van onbekende afkomst is in oorsprong een aanhaling uit een nu onbekend auteur. Vroeger, waarschijnlik meer dan nu, kende men in 't openbare leven pittige opschriften, bedacht door vindingrijke handelaars voor hun uithangbord, door bouwmeesters en ambachtslieden voor binnenhuizen, door rederijkers voor hun tonelen of als ‘stock’ voor hun refereinen. Zulke spreekwoorden hebben een geboortedatum en een auteur, al kennen wij die niet meer.

Weer een andere groep bevatten zinspelingen op algemeen bekende verhalen of anekdoten, fabels of sprookjes, b.v. *Als de vos de passie preekt, boer pas op je kippen*! (of *ganzen*). *Om in luilekkerland te komen moet men door de rijstebrijberg eten*[1]. Het sprookje dat ten grondslag ligt aan *Boontje komt om zijn loontje*[2] is tegenwoordig weinig bekend. Achter andere spreekwoorden kan dus evengoed een nu geheel vergeten verhaal schuilen[3].

De gedachte van het spreekwoord mag algemeen zijn, het ontleent zijn vorm niet aan een onbewuste volksneiging, maar aan de gelukkige vondst, aan de kunstzin, mogen we in veel gevallen zeggen, van één individu. Daarbij moeten we niet aan ‘letterkundige’ begaafdheid denken: originele denkers en zeggers vindt men niet zelden juist onder de ongeleerden en ongeletterden. Hiervoor geldt hetzelfde dat vroeger omtrent de vergelijking gezegd is[4]. En de kunstzin die bij de vormgeving van het spreekwoord aan den dag komt, staat op één lijn met het talent van de eenvoudige handwerksman, dat we in het oude pottebakkerswerk, in de vroegere meubels voor dageliks gebruik opmerken. Maar men moet vroegere eeuwen, met minder ‘beschaafdheid’, zich niet zo geïdealiseerd voorstellen, alsof het volk toen louter uit oorspronkelike mensen bestond, in wie een natuurgave werkte. Napraters zullen er in verhouding niet veel minder geweest zijn dan nu.

De levenswijsheid, in de spreekwoorden vergaard, is van alle kanten samengevloeid. De ongeleerden konden er een ruim aandeel in hebben,

1) Vergelijk in anekdoten-vorm (zie § 4) volgens de verzameling van GEZELLE: ‘*De druiven zijn te groene’, zei de vos, en hij kon er niet aan* (blz. 37): *“k Wille wedden om een spelle’, zei Uilenspiegel, ‘dat ik dien pot pap uiteet!’ en als hij genoeg had, hij gaf zich verloren.*
2) Zie de verklaring van STOETT.
3) Zie D.C. HESSELING: *Griekse en Nederlandse spreekwoorden* (in *Uit Byzantium en Hellas*, blz. 178-179), die een dergelijke oorsprong b.v. veronderstelt voor: *Men moet meehuilen met de wolven in 't bos.* Is dat ook het geval met: *Schoenmaker, hou je bij je leest*?
4) *Iets over vergelijkingen van de Taal* (*De Nieuwe Taalgids* III. blz. 2-3).

want - gelijk SPIEGHEL optekende - *de gheleerdste en zijn de wijste niet*. Daarnaast moet het aandeel van de internationale litteratuur niet onderschat worden. SURINGAR's vergelijkende spreekwoorden-studie heeft daarover veel licht verspreid. Onder de *Proverbia Communia* en de spreekwoorden van ERASMUS vindt men, onder de meest populaire en nationaal-schijnende vorm zeer veel internationaals en zeer veel litterairs. De folkloristiese beschouwing van het spreekwoord kan leerzaam zijn: de zeden en gewoonten, de moraal en het geloof van een volk of een tijd vindt men in spreekwoorden weerspiegeld. Toch zal deze beschouwing licht op dwaalwegen voeren, als men geen oog heeft voor het letterkundig karakter van het spreekwoord, gelijk CATS dat zo sterk gevoeld heeft, blijkens zijn pittige *Voorreden* voor de *Spiegel van den ouden en nieuwen tijt*. Voor hem zijn de By-spreucken en Spreeck-woorden ‘overgebleven voncken van de hoogdravende wysheyt der Voor-vaderen van d' eerste waerelt’. Ze hebben ‘in sig den ganschen keest (= pit) van de wyste boecken’. Nuttig zijn ze, als ‘gewisse leermeesters van den loop des levens’, en omdat ze, ‘mids de spitse haerder scherpheyt, krachtelijck door-dringen in de gemoederen der menschen, latende in de selve als seeckere weer-haken, dienstig tot opweckinge van dieper bedenckinge, als wel voor eerst daer in scheen te schuylen’. ‘Vermaeckelijck’ zijn ze bovendien, omdat ze ‘een reden versieren als gezaeyde paerlen, in der waerheyt bevonden worden te wesen even die gulde appelen in silveren schalen, daer de Wyseman van gewaeght’. Door hun kortheid gemakkelik te onthouden, zijn ze ‘mitsdien bequaem om gebruyckt te werden tot Sin-spreucken en Op-schriften in Veldt-teyckens, Glasen, Gebouwen en diergelijcke gelegentheden meer’. Een andere aantrekkelikheid is ‘datse geheel buygsaem en reckelyck zynde tot veelderley saecken, oock verscheyden van aert wesende, met groot vernoegen van hoorders en lesers, gevoegelijck konnen werden verdraeyt, en tot andere gelegentheden van saeken merckelijcken konnen werden uytgebreyt’. Eindelik is nog een voordeel ‘datse door een aengename duysterheyt sonderlinge bevalligh zyn, en wat anders in den schyn, wat anders naer de waerheyt in sich hebben, waer van de Leser naderhandt het rechte wit en oogmerck komende te treffen, placht in sijn gemoedt een sonderlingh vernoegen t' ontfangen; niet ongelyck den genen, die onder de dichte bladeren een schoonen tros druyven, nae langh soecken, eyndelyck komt te ontdecken’.

Men ziet dus: voor CATS zijn spreekwoorden niet allereerst litteratuur *uit* en *door* het volk, maar opvoedingsmiddel *voor* het volk. De schrijver schift en vormt. De spijs wordt opgedist, met voorschriften voor het

nuttigst gebruik. Naast de spontane aanwending komt de bewustdidaktiese.

3. *De vorm van het spreekwoord*[1]. Kortheid - we hoorden het al van CATS - is een van de aantrekkelikheden: een wijze les in twee of drie woorden klinkt verrassend! *Arbeid adelt; Vrijheid blijheid; Overdaad schaadt; Ongevraagd ongeweigerd; Rust roest; Ploeg vroeg; Soort zoekt soort; Leer om leer*.

Leerzaam is het, op het ritme van de spreekwoorden te letten: de voorliefde voor symmetrie, de treffende overeenkomst met het oud-germaanse vers-ritme (twee vershelften, elk met twee heffingen): *Zo heer, zo knecht; Jong gewend, oud gekend; Oog om oog, tand om tand; Een man een man, een woord een woord; Eind goed, al goed; Eens gezegd, blijft gezegd; Oost west thuis best; Komt tijd komt raad; Komen die tijden, komen die zorgen; Buiksken vol, harteken rust; Volle krop, dolle kop*.

In verband daarmee kan men door het spreekwoorden-materiaal een juist begrip aanbrengen van alliteratie, een onmisbaar element in het oud-germaanse, een gewaardeerd element in het moderne vers. *Wie waagt die wint; Als de katjes muizen dan mauwen ze niet; Hebben is hebben, en krijgen is de kunst*. Daarbij dient opgemerkt, dat de allitteratie gedragen wordt door de hoogtepunten van het ritme; dat het iets is voor het oor en niet voor het oog. In: *beter benijd dan beklaagd; Zo gewonnen zo geronnen* valt de gelijkheid van het zwak betoonde *be* en *ge* nauweliks op. Daarentegen klinkt *Dromen zijn bedrog* zeer duidelik met een *dr*-allitteratie.

Dat het rijm een belangrijk element is, blijkt al uit de bovenstaande spreekwoorden. De voorbeelden zijn voor 't grijpen, van de enkele rijmende woorden (*Kinderen hinderen*) over het rijmende woord in 't begin of 't midden (*Praatjes* vullen geen gaatjes; De *heler* is zo goed als de steler), tot de volledige rijmende versregels. Ook het onzuivere rijm (assonnance) is niet zeldzaam: *Goede raad is goud waard; Wiens brood men eet, diens woord men spreekt*. Na wat over de oorsprong gezegd is, zal het duidelik zijn dat de spreekwoorden in versvorm een grote verscheidenheid opleveren: van de meest onbeholpen rijmelarij tot technies knappe verzen.

4. *Spreekwoorden in de vorm van beelden en anekdoten*. Over het beeld in het spreekwoord zou een afzonderlike verhandeling te schrijven

1) Vgl. VERDAM, a.w., blz. 168-169.

zijn. Bij schifting blijkt, evenals bij de vergelijkingen, de grote meerderheid gegrepen uit het dagelikse leven, zoals alle mensen dat kennen. Dat de 'beschaving' juist op zulke spreekwoorden verdelgend werkt, ziet men het best, als men nagaat hoe de overvloed uit SPIEGHEL's *Byspraax Almanack* of uit CATS, ten minste onder de tegenwoordige stedelingen, ineengeschrompeld is, of wanneer men hoort hoe welig de oude spreekwoorden in Vlaanderen nog leven. Met geleidelike overgangen onderscheidt men daarnaast meer individueel-dichterlike en litteraire beelden, als het bijbelse: *Men moet geen paarlen voor de zwijnen werpen*.

In een belangrijk artikel over *Griekse en Nederlandse spreekwoorden* heeft D.C. HESSELING gewezen op de anekdotevorm, die het spreekwoord kan aannemen, en die bij de Nieuw-Grieken en Arabieren veelvuldig voorkomt. Wij zeggen: 'Men mag een gegeven paard niet in de bek zien'; de Nieuw-Grieken: 'Men gaf iemand een ezel en hij bekeek zijn tanden'. HESSELING verklaart dit uit de aanleg voor het akterende, het *dramatiese* van het volk[1]. Eigenlik zijn het anekdoten, die met een enkel trekje worden aangeduid, en waarvan de hoorder zelf (evenals trouwens bij het beeld) de toepasselikheid of de moraal moet vinden. Een Griek zegt b.v. in plaats van: 'dat slaat als een tang op een varken': 'Gaat het goed Jan? - Ik zaai bonen.' Of als hij de neiging om met een aanzienlik bloedverwant te pronken in beeld wil brengen: 'Muildier, wie is je vader? - Mijn moeder is een paard!' Daarnaast vermeldt HARREBOMÉE het omslachtige Nederlandse: 'Ik ben een zoon van 's konings lijfpaard, zei de muilezel; maar hij vergat te zeggen, dat zijn moeder een ezelin was.'[2] Dit eigenaardige type van spreekwoorden, door hun inhoud van de meest gebruikelike sterk afwijkend, bewaren we voor een afzonderlike paragraaf. Eén voorbeeld vond ik, in het bundeltje van GEZELLE (blz. 14), dat zeer dicht bij de Griekse dramatisering komt: *'Gij zwarterik!' zei de moor al scheldend tegen den ketel*. Daarvan is de inhoud dezelfde als: *De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet*.

5. *Het spreekwoord wordt gewoonlik als eenheid opgevat, en dus niet geanalyseerd*. Een bekende aardigheid is, in gezelschap met een strak gezicht te zeggen: 'Spreken is zwijgen, en zilver is goud', of: 'Niemand is oud genoeg om te leren', en dan met voldoening te

1) Uit *Byzantium en Hellas*, blz. 180 vlg.
2) a.w. blz. 182.

konstateren dat niemand de onzin bemerkt. In een gewone zin zou zo'n verspreking niet doorglippen, maar bij 't spreekwoord analyseert men zelden: de enkele woorden, als deel van een bekende reeks, roepen de gedachte te voorschijn. Die woordenreeks kan, letterlijk opgevat, zelfs zinloos voor ons worden, doordat het beeld verouderd is, of in onze sfeer niet thuis hoort, of doordat de zin inderdaad vervormd is tot onzin. Bij de bespreking merkte ik meermalen met verbazing dat de leerlingen of ik zelf jaren lang gebruikte spreekwoorden nooit ontleed hadden, b.v.: *Leer om leer; Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht; Vrienden in de nood, honderd op een lood; 't Eerste gewin is kattegespin; Bij gebrek aan brood eet men korstjes van pasteien* (vgl. STOETT); *De kruik gaat zo lang te water tot ze breekt; Gelijke-monniken, gelijke kappen; Hoogmoed komt voor de val*. Soms associëren we met woorden voorstellingen die allerminst een verklaring zouden opleveren. Ik herinner mij nog, dat mij, in het eerste geval, bij 'leer' vaag zoiets als een leerstelling voorzweefde. Verscheiden jongens hadden, in het laatste voorbeeld, aan een muizenval gedacht. Daar is alle aanleiding toe, omdat het oorspronkelik tijdelike *vóór*, toen het beeld niet meer begrepen werd, met minder nadruk gezegd, en dus licht als het plaatselike *voor* opgevat werd.[1)] Een verkeerde analyse kan tot een gewijzigde opvatting aanleiding geven, zonder dat men er zich rekenschap van geeft. Zoo bleek bij onderzoek dat een schrander meisje het spreekwoord *De pot verwijt de ketel dat hij zwart ziet* altijd opgevat had als: zó erg, dat hij er zwart van gaat zien (vgl. hij liegt dat hij zwart ziet). Dit ongeanalyseerd voortbestaan is een van de oorzaken dat de verklaring van oude spreekwoorden zoveel en soms onoverkomelike moeielikheden oplevert. Daardoor staan ze ook aan voortdurende vervorming bloot.

6. *De onwillekeurige en de opzettelike vervorming van het spreekwoord*. Bij alle mondelinge overlevering is verandering onvermijdelik. Niet ieders geheugen is zo getrouw, dat het een eenmaal gelezen of zelden gehoord spreekwoord precies in dezelfde vorm weergeeft. Het oplezen van de verzamelde spreekwoorden levert onophoudelik varianten. Dikwels zijn ze onbeduidend en betreffen ze een enkel woord, b.v.: *Een ongeluk zit op een klein plaatsje* of *in een klein hoekje; Kleine potjes hebben oren* of *hebben ook oren* of *hebben grote oren; Blaffende konden* of *Honden die blaffen bijten niet; Lege* (of *holle*) *vaten klinken* (of *bommen*) *het meest* (of *het hardst*). Met behoud van de gedachte

1) SPIEGHEL kent: *Homoed ghaat voor den val*.

en het beeld kan de uitdrukking vrij sterk gewijzigd worden: vergelijk b.v. *Tis goed breede riemen snijden in ander luyden leer* en *Uit vreemder huyt snijdtmen breede riemen*. Soms verandert er een klein trekje door, b.v. *Een vliegende vink* (of *een vliegende kraai*) *vindt altijd wat* of *Een lopende hond vindt altijd wat*. Bij een vervorming als de laatste, waarbij in het beeld zelf een verandering gekomen is, zal het moeielik uit te maken zijn of de wijziging onbewust of bewust geschiedt. Dit laatste is stellig het geval als men gaat zeggen: *Een vliegende kraai vindt altijd wel een botje*.

De opzettelike vervorming kan uit verschillende motieven voorkomen.

1°. Uit een streven om de vorm door rijm, allitteratie, ander ritme of andere woordkeuze aantrekkeliker te maken. Waar een berijmde en onberijmde vorm naast elkaar staan, b.v. *Jong gewend, oud gedaan*, en *Jong gewend, oud gekend*, zal het moeielik na te gaan zijn of de eerste het rijm verwierp of de tweede het herstelde. Vergelijk: *Die aan de weg timmert heeft veel bekijk* en het Hollandse: *Die timmert aan de dijk heeft veel bekijk*.[1] *Kinderen hinderen* werd in Groningen en Drente, waar *kinder* het gewone meervoud is, opnieuw rijmend gemaakt in de vorm *Kinder zijn hinder. Gekken en dwazen schrijven hun namen op deuren en glazen*, is met een andere inzet opnieuw rijmend gemaakt: *Dwazen en gekken schrijven hun namen op deuren en hekken. - Wie 't kleine niet eert is 't grote niet weert* heeft een bijvorm *Wie 't kleine niet en acht, Die 't grote niet en wacht*. Naast *Geen potje zo scheef of er past een deksel bij* kent de Groninger de gedrongener, allitterende vorm: *Scheve pot, schillige deksel*.

Hiertoe behoren ook de nieuwe berijmingen, die spreekwoordelik kunnen worden. Voor *Honger is de beste saus* of *De beste saus is appetijt* vond ik er b.v. vier verschillende:

Geen beter saus men oyt en vond
Als is de honger voor den mond.

Die honger heeft en appetijt
Wat brood het zij, met lust ontbijt.

Van zoete saus of saus die bijt
Geen beter saus als appetijt.

De saus van spijs is appetijt
En dranck, door dorst, zeer zoet inglijt.

1) Bij STOETT vindt men als varianten o.a.: *veel berechts, veel meysters, veel berispens*.

Zoals men west was CATS daar onuitputtelik in. Het zou aardig, maar voor een groot deel ondoenlik zijn, eens na te gaan over welk spreekwoordenmateriaal CATS beschikte, en wat hij er, vertalend en omwerkend van maakte, om dan verder de lotgevallen van de door hem gestempelde rijmen te volgen.[1)] In GEZELLE's bundeltje vindt men er verscheidene, die min of meer gewijzigd in Vlaanderen gangbaar zijn.

2°. Uit lust tot variëren, of door de omstandigheden er toe gebracht, werd het overgeleverde beeld door een ander origineel vervangen. Een paar aardige voorbeelden ontleen ik aan STOETT. *Voorzichtigheid is de moeder van de wijsheid, van de porceleinkast, van de porceleinwinkel, van de glazekens, van de bierglazen, van de fijne bierglazen*,en *Het zijn niet allen koks, die lange messen dragen, doctoren die rode bonnetten dragen, papen die cruyne dragen, lantsknechts die lange spietsen dragen, apostelen die wandelstokken dragen*, of *Het zijn niet allen wijse die 't schijnen te zijn, jagers die horen blazen, ziek die stenen; Het slapen niet allen die snuven*. Hier wordt dus de vinding ontvonkt door een bestaand spreekwoord, dat meer of minder bewust als model dient. Feitelik is dit dus meer nieuwvorming dan vervorming. Wijziging naar plaatselike omstandigheden hebben we b.v. in *Aken en Keulen* (*Coelen, Deventer, Rome, Gent en Brugge, Parijs*) *zijn niet op één dag gebouwd*. Uit aardigheid varieert men: *Als je van de duivel spreekt dan is hij vlak bij je*, met: *dan trap je op zijn staart, dan rammelt hij met zijn keten, dan rinkelen zijn bellen*. Aardig is het, als bij de behandeling onverwacht een zelf gekonstateerd voorbeeld van dit verschijnsel voor den dag komt. Bij het noemen van *De beste stuurlui staan aan wal*, zei een van de jongens: ‘Meneer A. (een van de leraren) zei laatst bij 't biljarten: *De beste biljarters zitten op de stoel*. Is dat ook een spreekwoord?’ Zo'n opmerking geeft een kostelik aanknopingspunt. Bij het bespreken van dit opzettelik variëren sloegen we het onlangs in de klas gelezen gedichtje *Spreekwoordjes* van DE GENESTET nog eens op. Daarbij bleek dat niet van de innerlike kwaliteiten, maar louter van het gebruik afhangt of dergelike individuele nieuwvormingen spreekwoordelike kracht krijgen.

3°. Uit de behoefte om een overgeleverde onbegrijpelike vorm begrijpelik te maken. Een verouderd woord wordt door een ander vervangen. Het Middeleeuwse *Stade* (d.i. gelegenheid) *leert stelen*

1) Spieghel vermeldt b.v. *Om 't genot van 't smeer, likt de kat de kandelaar* en *Gaapt als u de pap geboden wordt* (CATS: *als men u de lepel biedt*, rijmende op: *Want namaels vrient en kryghje niet*).

vindt men later terug in de vorm *Stonde leert stelen*.[1] Door een vergeefse poging om *Hoogmoed komt voor de val* ontledend te begrijpen, ontstond waarschijnlik de bijvorm *Hoogmoed komt ten val*. Een aardig voorbeeld leverde de klassikale behandeling op. Bij *Vieze varkens worden niet vet* merkte een Groningse jongen op, dat hij het spreekwoord alleen kende zonder *niet*. De oorzaak ligt voor de hand. Wie *vies* = kieskeurig niet meer kent, en het als 'vuil' opvat, verbetert het 'onzinnige' spreekwoord door *niet* weg te laten. De Groningers kennen trouwens ook, in de landstaal: *Roege swijnen dijen best*.[2] Ook hier is eigenlik een nieuw spreekwoord ontstaan; nu met een nauw verwant beeld, maar met een geheel andere betekenis.

4°. Uit de overtuiging dat de inhoud van het spreekwoord niet juist, of de les verkeerd is. Men plaatst zodoende naast het oude spreekwoord er een met tegengestelde of verzwakte kracht, met gewijzigde strekking. Aardige voorbeelden kan men zonder veel moeite verzamelen, b.v. *Berouw komt altijd te laat* en *Berouw komt nooit te laat. - De kleren maken de man* en *De kleren maken de man niet. - Paarden die de haver verdienen krijgen ze niet* en *krijgen ze niet altijd. - Tijd gewonnen al gewonnen* en *Tijd gewonnen veel gewonnen*. Men behoeft dus het spreekwoord *Men noemt geen koe bont of er is een vlekje aan* niet te beschouwen als een 'verbastering' van het Middeleeuwse, met omgekeerde strekking: *Men schelt wel een koe blare, die nochtan niet wits en heeft*, met omgekeerde strekking.

5°. Uit de lust om het spreekwoord, ernstig of schertsend, aan te vullen, dikwels met een rijmend pendant of vervolg, b.v. *Eendracht maakt macht; tweedracht breekt kracht*, of bij CATS, verduidelikend: *Vroeg rijp vroeg rot; vroeg wijs vroeg zot*. Schertsend zijn: *Leer om leer, sla je mij, ik sla je weer; Met grote heren is 't kwaad kersen eten, want ze gooien met de pitten*.[3]

De schertsende toevoegingen zijn natuurlik van jonger datum. In het eerste geval mag men niet dadelik aannemen dat de kortste vorm altijd de oudste is. Wij kennen: *Het einde zal de last dragen*. Daarvóór zei men vroeger als inleiding: '*t beginsel mag behagen*. Wie zal

1) Vgl. de vervanging van *lid* door *deksel* in 't bekende spreekwoord: *Wie 't onderste uit de kan wil hebben*, enz., en *Zo gewonnen zo verloren* (in plaats van het rijmende *geronnen*).
2) De Vlamingen hebben in plaats van *vies* het woord *rein: Een rein verken en wierd nooit vet*. (GEZELLE, a.v., blz. 23).
3) Een soortgelijk verschijnsel zijn de parodiërende vervormingen: *De wereld is een pijpkaneel. Elk zuigt er aan en krijgt zijn deel*, of: *krijgt niet veel*.

uitmaken wat oorspronkeliker is? Dat geldt ook voor: *Hebben is hebben, krijgen* (of *aanraken*) *is de kunst*.

7. *Een eigenaardige vorm van spreekwoorden*. Bij het verzamelen van spreekwoorden zal men licht het type vinden dat de jongens uit PULVER's verhaal, bij VAN LENNEP, het best kennen. HESSELING heeft daarop, in verband met de Griekse anekdote-vorm, de aandacht gevestigd: 'In onze taal zijn *zeer* talrijk de spreekwoorden waarin de uitspraak van een bepaald persoon vermeld wordt: "Ieder zijn meug, zei de boer, enz."; "alles met mate, zei de kleermaker, en hij sloeg zijn vrouw met de el"; "dat nooit, zei van Speyck, dan liever in de lucht"; "een mooi begin van de week, zei de dief, en hij werd op Maandag gehangen". Van de laatste soort vindt men welsprekende staaltjes in de mond van PICKWICK's trouwe SAM WELLER.'[1)]

Omtrent ouderdom en verspreiding heb ik maar schaarse gegevens.[2)] In onze oudste spreekwoordenverzamelingen is het type al vertegenwoordigd, b.v. in de *Proverbia Communia* (1480) N°. 664: *Tis quaet water, sprac die reigher, ende en conde niet zwemmen*.[3)]

Een andere verzameling, door SURINGAR gebruikt (*Campen*) heeft: *Daer lichtet, seyde die guede maecht. Doe ontviel haer dat kint ander dantz*. Dit is blijkbaar aan het Duits ontleend.[4)] HARREBOMÉE nam ze op: zonder opzettelik zoeken tekende ik b.v. aan: *Alle ding met vriendschap, zei Govert, en hij nam de eieren uit zijns buurmans hoendernest*. In het biezonder schijnen ze in Zuid-Nederland te tieren. In de *Spreekwoorden en Zegswijzen* van A. DE COOK vindt men verscheidene van zulke 'spreekwoorden-in-voorbeelden', met parallellen uit het Nederduits.[5)] De verzameling van GEZELLE noemt er een

1) a.w. blz. 176.
2) Voor aanvullingen houd ik mij aanbevolen.
3) Blijkens een klucht van OGIER, aangehaald in KALFF's *Gesch. der Ned. Lett.* V, 403, nog in de 17de eeuw in omloop. Dat de soort toen vruchtbaar was, blijkt uit een tweede aanhaling:

> ''k En soeck u niet' (sey de Man) 'is 't dat ghy niet en piept',
> En syn Wyf was gedolft onder eenen serck-steen.

4) Bij AGRICOLA (N°. 106): *Da ligts, sagte die gute magd, da empfiel yhr das kind am tantze*.
5) Wijst dit op Noord-Duitse invloed? Zijn er ook andere litteraire invloeden aan te nemen? HUYGENS heeft in zijn vertaalde *Spaensche Wysheid* o.a. *De wysheit volgt de jaren na, zei 't Maagdeken van tachtig jaar*, dat in de Zuid-Nederlandse verzamelingen nog te vinden is.

groot aantal van, en daaronder heel aardige. Uit *Volkskunde* herinner ik mij: *Bloed trekt, zei de boer, en hij liep achter 't zwijn*. In Noord-Nederland schijnen ze veel zeldzamer te zijn. Ik, als Zuid-Hollander, kende ze bijna alleen uit de boeken. Voor mijn Drentse leerlingen gold hetzelfde.[1] Een Groningse jongen kende er enkele, die blijkens de dialektvorm, volkseigendom waren.[2]

Uit de enkele voorbeelden die HESSELING noemt, blijkt al dat er in deze groep veel ongelijksoortigs schuilt. Misschien kan schifting tevens dienen om ons het ontstaan van zulke gezegden begrijpeliker te maken. Aan de ene kant staat een groep van lijfspreuken en historiese gezegden, met vermelding van de zegsman: *'t Kan verkeren, zei Breêro; Dan liever de lucht in, zei van Speyck*. Dit zijn dus 'gevleugelde woorden', die niet van 'beroemde' mannen afkomstig behoeven te zijn. In kleiner kring worden zulke lijfspreuken - meestal meer 'stopwoorden' dan 'spreuken' - met lichte spot aangehaald. J. DE VRIES[3] noemt uit de omtrek van Den Helder: *'t Is eenmaal wel, zei Harmen Kramer*. Toevallig zeiden wij vroeger spreekwoordelik, bij ons thuis, om de zuinige moeder van een vriendje te bespotten, bijna gelijkluidend: '*t Is al wèl zo, zei juffrouw K*. Nu behoeft men maar één stapje verder te gaan, door een bepaald grappig geval te bedenken, en het type is voltooid. Het noemen van een geheel onbekende zegsman kan op zich zelf al komies werken, als bespotting van de neiging om een spreekwoord gezag bij te zetten door het noemen van de 'grote man', die het bedacht. Denk aan MARTHA DE HARDE in *Willem Leevend*![4]

Aan de andere kant staat een groep, waar de anekdotiese aardigheid vastgeknoopt is aan een willekeurig woord of gezegde, dat aanleiding geeft tot een woordspeling, b.v. *Dat valt mee, zoals de kajuitsjongen zei toen hij met de borden van de trap viel*. Zulk gedramatiseerd woordenspel heeft eigenlik met het spreekwoord niets uit te staan,

1) Uit de gesproken taal kreeg ik er maar één: *Eerlik duurt het langst, totdat je rijk bent, zeggen de Joden*.
2) *Grillen, zei de snijder, en hij beet op de hoek van de tafel. - Elk zijn meug, zei de boer, en hij at vijgen*.
3) *Westfriesche woorden*, blz. 105.
4) Soms ook in spreekwoorden stereotiep ingelast, b.v. *Kinderen hinderen, zei vader Cats*, of in 't rijmpje:

'Vader Cats zeit: 't Gaat niet
Dat men de huisvrouw op straat ziet'.

Eigenaardig is CATS er bijgesleept in het Vlaamse spreekwoord: '*'t Zijn al nesten!' zei Cats, en de muizen jongden in zijn pruike*. (GEZELLE, blz. 34).

maar het gaat er weer in over, wanneer de woordspeling wordt vastgeknoopt aan een gezegde, dat een algemene waarheid of les bevat, zoals het bovengenoemde *Bloed trekt*. Dan krijgen ze een middengroep, die met de beide vorige aanrakingspunten heeft.

Behalve om een woordspeling of om een grappige onmogelikheid (b.v. *Daar hoor ik je, zei doove Klaas en d'r liep 'n muis op zolder*)[1] kan een min of meer spreekwoordelik gezegde om een andere reden gedramatiseerd worden. Men bereikt een komies effekt door de wijze lessen, die sommige mensen in de mond voeren, in scherpe tegenstelling te brengen met de dwaze toepassing. Daartoe worden ten tonele gebracht òf spotvogels en boeven, met galgenhumor, òf onnozele halzen, het August-de-Domme-type, en slachtoffers van de volksspot, als begijnen. Voorbeelden van de eerste soort zijn: '*Alle ding is mogelijk,' zei Marten, 'maar 't en regent nooit geen geld'; Alle goede beginselen met God, zei de veint, en hij sloeg zijn wijf met den gekruisten Ons Heere; ''t Zekere voor 't onzekere', zei de veint, en hij bond den dooden hond zijnen bek toe: 'Het noodigste eerst,' zei Jan, en hij ontstak zijn pijpe eer hij zijn dronke Triene uit den gracht hielp*; van de tweede soort: '*Overal moet ontzag zijn,' zei de koster, en hij geeselde de beelden; 'Het begint te gaan,' zei Ko, en hij schoor drie uren aan één baard; 'Daar volk is, is er neringe,' zei de mosselman, en hij reed met zijn karre in de kerke; 'Werken is zalig,' zeiden de begijntjes, en ze waren met zeven om een ei te klutsen*.[2]

8. *Verklaring van spreekwoorden*. Uit het bovenstaande zal gebleken zijn waarom de verklaring van spreekwoorden zulke grote, vaak onoverkomelike moeielikheden oplevert. Het oude dilettantisme, o.a. door CAROLUS TUINMAN vertegenwoordigd, dat gissingen voor zekerheid gaf, vindt in gemoderniseerde vormen nog altijd aanhang, vooral bij onderwijzers. De tegenwoordige wetenschappelike beschouwing, ten onzent door STOETT in praktijk gebracht, gaat terecht van twee beginselen uit: 1°. Voordat men zich aan een verklaring waagt, moet het spreekwoord in al zijn varianten tot de oudste tijden nagespoord worden. 2°. Omdat gedachte en beeld van het spreekwoord zo vaak internationaal gemeengoed is, en langs onnaspeurlike wegen in natio-

1) In Noord-Holland bekend (DE VRIES, *Westfriesche Woorden*, blz. 71). Ook bij VAN LENNEP en in de verzamelingen.

2) Deze voorbeelden zijn alle ontleend aan de verzameling van GEZELLE, waar men er nog meer vindt. De talrijke voorbeelden bij A. DE COCK (zie het register) bevatten grotendeels in de eerste helft geen spreekwoorden, maar willekeurige gezegden.

nale vormen opduikt, is vergelijkende spreekwoorden-studie een onmisbare grondslag.

Een uitgebreid materiaal waarborgt nog niet een stellig resultaat. De verklaarder moet bedenken hoeveel schakels er ontbreken uit de lange keten, en hoe uiterst zelden het mogelik is tot de oorsprong op te klimmen. Toch zou juist die oorsprong, d.w.z. de landstreek, de kultuur, het individuele karakter waaruit de gedachte en het beeld voortsproten, voor een afdoende verklaring noodzakelik zijn. Wie niet zeer krities staat tegenover verleidelike gevolgtrekkingen, zal op dit glibberige terrein licht uitglijden. De redaktie die het eerst opgetekend is, behoeft niet de oudste te zijn. Wanneer één redaktie blijkbaar vervormd of onzinnig, en de ander volkomen helder is, dan mag men niet a priori aannemen dat de laatste de oorspronkelike is. Evengoed is bet mogelik dat de laatste een jongere verduideliking is.[1)]

Een enkel voorbeeld. We hebben naast elkaar in verschillende streken: *Eerste gewin is kattegespin, kattegegrim, kattewinst* (*katjeswinst*) *en koppegespin*. Wie zal daar een stamboom van opmaken?

Een ander zwak punt in sommige verklaringen is, dat men een spreekwoord op één lijn stelt met een oude tekst, en dus zoekt naar een ‘oorspronkelike’, authentieke vorm, die als de ‘echte’ de voorrang heeft boven alle ‘verbasteringen’. Zoveel piëteit is in dit geval ongepast. Van verbastering of verminking kan eigenlik alleen sprake zijn als inhoud of vorm onbegrijpelik worden. Anders hebben we veeleer nieuwe loten van een oude stam, die een zelfstandig leven gaan leiden. Het oude spreekwoord *Zoals de ouden zongen, pijpen* (of *piepen*) *de jongen*, het beeld van een losbandige huishouding, ons o.a. door JORDAENS in beeld gebracht, geeft aanleiding, door klankassociatie, tot een nieuw spreekwoord *Zoals de ouden zongen, piepen de jongen*, met het beeld van een vogelnest. *Die 't eerst komt, 't eerst maalt* bevat een vergelijking, die op sommige dorpen nog dadelik begrepen zal worden, maar voor onze stedelingen duister geworden is. Ontstaat daaruit: *Die 't eerst komt, 't eerst maant*, dan hebben we, door het verschijnsel van klank- en begrips-associatie (de zogenaamde volksetymologie[2)] feitelik een nieuw spreekwoord, met het beeld van de voortvarende schuldeiser.

1) Als b.v. over enige eeuwen éénmaal gevonden werd: *Hoogmoed komt ten val* en in een jongere tekst: *Hoogmoed komt voor de val* dan zou men licht geneigd zijn, de eerste redaktie voor de oudste te houden.

2) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* II, 273. Op school gaf een jongen op: ‘Die 't onderste uit de *pan* wil hebben, krijgt het lid op de neus.’ Bij navraag hield hij vol dat hij het spreekwoord alleen in deze vorm kende.

Het nut van de vergelijkende spreekwoordenstudie heeft HESSELING met een paar aardige voorbeelden overtuigend aangetoond. Het eerste laat ik hier volgen: ‘Geen waarde kan men hechten aan de verklaring van HARREBOMÉE, die bij ons spreekwoord: “Komt men over de hond, dan komt men ook over de staart”, aan de naam van de Wester-Schelde dacht. Er is stellig sprake van een dier, maar de verklaring is m.i. niet bij 't woord *hond* te zoeken. Het Duitse “auf den Hund kommen” en ons “de bonte hond” hebben er niet mee te maken. Dit blijkt reeds uit de Franse parallel: “Quand on a avalé un boeuf, il ne faut pas s'arrêter à la queue.” Die laatste uitdrukking toont dat de naam van het dier niet de hoofdzaak is, en dit wordt bevestigd door de volgende Griekse spreekwijze: “Iemand at een os op, maar bij de staart gaf hij 't op.” Zo luidt het in de Middeleeuwse verzamelingen. Daarnaast vindt men in 't Nieuwgrieks: “Hij heeft de gehele ezel opgegeten, en bij de staart gaf hij 't op.” Met KRUMBACHER mag men aannemen, dat hier de ezel voorkomt om 't zware werk nog moeiliker voor te stellen. Aan een dergelike neiging om te vergroten, heeft men vermoedelik in ons spreekwoord 't woord *hond* te danken. Hiermee in overeenstemming is 't Russiese spreekwoord: “De hond at hij op, maar in de staart stikte hij.” Ik veronderstel dat al die gezegden hun oorsprong danken aan 't verhaal van iemand die een Herculestaak had te vervullen en ondervond dat de laatste loodjes het zwaarst wegen. Wij hebben de optimistiese opvatting van 't geval in spreekwoord gebracht.’[1)]

Spreekwoordenverklaring als *doel* is dus een taak voor de voorzichtige en kritiese geleerde. Een uittreksel uit een spreekwoordenboek is geen leerstof voor de school, en geeft de onderwijzer anekdotiese, geen vruchtbare kennis. De verklaring van enkele goed gekozen voorbeelden, kan als *middel* nuttig zijn. Dan moeten ze niet dienen om gememoriseerd te worden, maar om, op de juiste tijd en plaats te pas gebracht, inzicht te geven in de wording en de betekenis van onze in veel opzichten merkwaardige spreekwoordenschat.

C.D.V.

1) *Uit Byzantium en Hellas*, blz. 185-186 (ook te vinden in *De Gids* 1902). Belangstellenden verwijzen we ook naar het tweede voorbeeld: *Men kan nooit weten hoe een koe een haas vangt*.

Kroniek en kritiek.

Ontleden om te begrijpen, of omgekeerd?

Op de laatste jaarvergadering van Normaalonderwijzers in N.-Braband prees iemand de zinsontleding aan, ‘omdat 't 'm meermalen overkomen was, dat kwekelingen 'n stuk proza of poëzie eerst niet begrepen, en later, na de gebruikelike ontleding, wèl.’ Degenen die in de laatste jaren gevolgd hebben wat zoal over de gangbare taaloefeningen geschreven is, begrijpen wat volgde: Heel gemakkelik viel 't 'n ander 't gezegde te weerleggen door er op te wijzen ‘dat de psychologiese taalstudie al voorgoed had uitgemaakt, dat juist omgekeerd 't begrijpen nodig was om goed te ontleden.’ Toch meende ik op te merken, dat de eerste spreker nog zo overtuigd niet was. En tot op zekere hoogte was ie in 't gelijk. Alleen zag ie 'n toevallig samengaande omstandigheid voor oorzaak aan, 'n bekend sophisme. Door voorbeelden is dat duidelik te maken, maar eerst is 't goed op te merken, wat de officiële ontleding, door hem bedoeld, eigenlik is: 't Is 'n schoolse benoeming van de syntaktiese betrekkingen tussen de reeds schriftelik gescheiden zinsdelen: 'n ontleden in gewone zin is 't dus eigenlik niet.

Voorbeeld:

> Prijst vry den Nachtegael
> Als hij u menighmael
> Verlust en schatert uyt,
> Een zingend veedertje en een gewieckt geluyt.[1)]

De grote afstand tussen regel 1 en regel 4 is mede oorzaak, dat regel 4 meest verkeerd wordt opgevat: sommige leerlingen zien er 'n aparte onvolledige zin in, teruggaande op ‘Nachtegael’. Ontleedt men ze nu vóór, dat die regel ‘'n bepaling van gesteldheid’ is bij ‘Nachtegael’, met de schoolse bijvoeging ‘volgens de werking’, dan zal er voor sommigen al 'n licht opgaan. 't Duidelikste is men nog door te zeggen: In plaats van *Noem Willem van Oranje vrij de Vader des Vaderlands* zou men ook kunnen zeggen *Prijs W.v.O. vrij de*

1) Tesselschade, *De Groot, Leopold en Rijkens I*.

V.d.V. Deze ongekunstelde betekenisparallel heeft 't zelfde resultaat als de ‘ontleding’ nl. besef van de syntaktiese verhouding tussen de zinsdelen. Voor oudere leerlingen kan de schoolse term om z'n kortheid soms 'n voordeel zijn. Zo geeft *De Groot, Leop. en Rijk*. kortweg in 'n noot aan: ‘*Veedertje* en *geluyt* komen voor als accusatief van *prijst*.’

In 't behandelde geval was 't de meester die ontleedde. Maar als nu de leerling 't zelf eens moet doen, en zo tot begrijpen komt? Bijvoorbeeld:

> Zoo gij, wiens wijsheid bij 't vergaadren
> Der vrucht van andrer arbeid blijft,
> Geleefd hadt in den tijd dier vaadren, enz.
> (BEETS).

Sommige leerlingen vatten onder 't luid lezen ‘*wijsheid*’ heel gemoedelik op als 'n manier van 't ‘*vergaderen*’; dan komt de tweede regel wel in de lucht te hangen, maar zo iets komt meer voor: ze soezen dan 'n ogenblikje, zoals ze op hun leeftijd gedwongen zijn zoveel halfbegrepen te lezen. En als 't hun dan niet interesseert, zoals de grootste helft van onze ‘bloemlezingen’, dan tellen ze zo'n misverstand heel gering.[1)] Maar behoort zo'n halfbegrepen coupletje tot de wekelikse ontledingsportie, dan zien ze zich gedwongen met alle aandacht te lezen en te herlezen, want eerst op dat begrijpen kan de juiste ‘ontleding’ volgen. In 't gegeven geval rijst nl. de vraag ‘Waar is *der vrucht* 'n “bepaling” of “oorzakelik” of “meewerkend voorwerp” bij?’ Maar ook zonder ‘ontleding’ had de ongekunstelde vraag ‘waar hoort *der vrucht* bij?’ tot dezelfde aansluiting aan *bij 't vergaadren* geleid. Zo'n vraag zou kunnen gesteld zijn naar aanleiding van 'n verkeerde leestoon, zo'n vraag stelt ook de leerling zich zelf bij 't parafraseren, ook bij 't vertalen van vreemde konstrukties b.v. uit 't Duits. Men ziet, nodig is de ontleding ‘om 't begrijpen’ niet. Is de wekelikse ontleding daarom te verwerpen? Daarom niet, maar om andere redenen: Behalve onduidelike zinnen laat men als schriftelike opgave ook zeer gewone konstrukties ontleden, uit den treure, om de kunst aan te leren, elk zinsdeel steeds

1) Daarvoor kunnen nog meer oorzaken bestaan. Soms hebben ze aan de enkele woorden genoeg, zodra deze op zich zelf iets gewichtigs zeggen, zoals dikke woorden in polemiek en gevoelige woorden in poëzie en gezangen. In 't laatste geval wordt de benéveling van de syntaxis nog bevorderd door metrum en melodie.

in een der zovele officiële vakjes thuis te brengen. Dat maakt van de spraakkunst 'n logika-surrogaat en aan die goedkope lekkernij zijn de meesten van ons, alledaagse denkers als we zijn, verslaafd geraakt. Ook voor dit drankmisbruik is 't beste remedie voorlopig ‘geheelonthouding’, minstens ‘afschaffing’.

M.R. DIJKMAN.

De term ‘regels’ als aanleiding tot misverstand.

Op dezelfde vergadering (zie boven) kwam 't voorstel ter sprake, afgedrukt in de vorige aflevering blz. 60, ‘Als men wil kontroleren of 'n leerling de regels van de spraakkunst kent, dan geve men zelf de zin of 't woord waarin de regel is toegepast.’

Wie geregeld dit tijdschrift leest, zal de praktiese strekking van dit voorstel direkt begrijpen: Er is 'n ouderwetse en 'n nieuwerwetse manier van taalbekijken. Nu kan de leeftijd van sommigen voor ons 'n reden zijn om tegenover hun verouderde idees geduld te oefenen; maar we willen beslist de *methode* van dat oude andersom. Dat sommigen b.v. met 'n ernstig gezicht 't verschil laten motiveren tussen ‘Hij werd aangesteld als eerste bediende’ en ‘Hij werd benoemd tot eersten bediende,’ dat brengt ons gemoed niet verder dan tot 'n glimlach; maar dat men omgekeerd vraagt: ‘Geef u eens 'n geval dat de bepaling van gesteldheid in 'n andere naamval staat als 't bepaalde woord,’ dat brengt ons tot 'n ernstig protest. Van die averechtse methode heb ik in de vijfde jaargang blz. 12 en 13 een en ander gezegd, op duidelike manier, want 'n recensent schreef er over in *De Kath. School*: ‘Wellicht ziet deze of gene in, hoe pedagogies en hoe gezond het beginsel is, om bij de grammatika niet de gevallen te *vragen*, maar te *geven* en dan de kandidaat te laten konkluderen.’ Ten overvloede heb ik in de *Inleiding* op m'n *Mondelinge Examens* 'n heel examen in die geest omgewerkt als 'n vergroot model voor bijzienden. Toch steunde de inleider op de vergadering bij z'n behandeling van 't ‘voorstel’ niet geheel op aanhalingen uit mijn werk; hij werkte zelf nog verschillende gebruikelike vragen naar de geest van 't ‘voorstel’ om. Maar, tevergeefs. Immers, iemand verklaarde dat hem de zin van 't ‘voorstel’ volstrekt nog niet gebleken was. ‘'n Regel,’ zei ie, ‘was 'n abstraktum; en als men naar de kennis daarvan 'n onderzoek instelde, dan kon men toch aan de kandidaten 'n geval vragen waarin die regel was belichaamd, om te zien of de regel begrepen was. En dat 't juist de kandidaat of de leerling was die 'n konkreet voorbeeld gaf, was heel goed; waarvoor leerde men anders spraakkunst.’ Men ziet, hier werd de zaak die

door de inleider recht op de benen was gezet, weer met frisse moed op de kop geplaatst.

De inleider meende nu, dat 'n te militaire opvatting van 't woord ‘regel’ hier belemmerend werkte. Hij zei daarom: ‘Regel’ betekent behalve ‘voorschrift’ ook ‘overeenkomst tussen taalverschijnselen,’ zoals bv. *loos* in woorden als *vaderloos* steeds zoveel als ‘zonder’ betekent, en zoals 'n bijv. nw. als *hedendaags* in verschillende gevallen steeds attributief voorkomt. Hoe moeilik 't soms daarbij is als men de regel niet als eindpunt maar als uitgangspunt neemt, was pas gebleken bij de laatste examens, toen 'n examinator die moeilike taak van de kandidaat eens overgenomen had, maar toen 't begeerde voorbeeld zelf niet kon vinden.

Toen ook deze toelichting niet hielp, zocht 'n ander lid hulp in 'n andere formulering van 't voorstel: ‘Spraakkunststudie is taalwaarneming, en 'n examen in spraakkunst is 'n onderzoek of de kandidaat in taalwaarneming geoefend is.’ Ofschoon deze nieuwerwetse redaktie aanvankelik de schijn wekte licht te hebben gebracht, verklaarde men zich ten slotte evenmin voldaan: 't Was blijkbaar al te laat: de fout van de inleider was niet meer te herstellen: zijn tegemoetkomende ouderwetse redaktie van 't voorstel had de principiëler nieuwerwetse met onvruchtbaarheid geslagen. Hij had gemeend door in de geest van de ouden te spreken van ‘regels’, ‘gevallen’, ‘regels toepassen’, meer aansluiting te verkrijgen, maar hij verkreeg afsluiting: men was er, zonder opzet, in geslaagd de band te verbreken tussen de ‘voorstellen’ en z'n lezing over de nieuwe praktijk. Deze lezing was met 't vluchtige gesproken woord in de lucht vervlogen, maar de ouderwetse formulering van 't ‘voorstel’ stond op de papieren agenda, zwart op wit, en daaraan had men de ouderwetse praktijk onmiddellik vastgeknoopt. Gelukkig was deze opponent niet ‘de tolk van de vergadering’: in deze streken is trouwens *De N. Taalgids* te zeer 'n goede kennis. Maar ook elders zal 't nieuwe taalonderwijs aan kweek- en normaalscholen ter sprake komen, op vergaderingen met de meest heterogene elementen. 't Kan dan goed zijn, z'n zwart op wit zo principiëel mogelik te formuleren, zonder enige koncessie, en de oppositie geen houvast te geven door te spreken in hùn termen.

M.R.D.

De Spraakkunst 'n katechismus.

Op dezelfde vergadering laakte de inleider de gewoonte om de spraakkunst van buiten te laten leren, en eindigde daarbij aldus: ‘Moesten we ons eigenlik niet schamen dat we ons zelve gelijk maken

aan bagijntjes en vrome oude vrijsters, die als rechterhand van de pastoor in drukke stadsparochies, de jeugd de katechismusvragen overhoren? En dan is de katechismus ten minste nog 'n boekje dat de korte inhoud is van 'n levensbeschouwing waarop onze beschaving eeuwenlang gerust heeft. Maar wat doen wij, als de willige werktuigen van TERWEY en DEN HERTOG? Een boek overhoren dat we juist daardoor tot 'n bespotting maken van onze moedertaal, die we uit moeders mond leerden, verder leerden kennen aan de hand van moeder natuur in 't rijke leven, maar niet in 'n armzalig bundeltje papier van ƒ 1,90 of zo. En wat ìs dat dan nog àls boekje? 'n Parodie op taalstudie, vol schoolmeesterlike pedanterie, vol halfgare redeneringen, vol onrijpe indukties, vol peuterige kasuïstiek.'

Dat was blijkbaar iemand te veel gezegd; hij vond de gesproken woorden onnodig: 'Voor veertig jaren wisten we dat al!' meende hij. Maar weten en doen is twee. De Inlcider kreeg dan ook hulp, de opponent niet. Men kende zelfs 'n inrichting, waar niet alleen 'de regels met voorbeelden,' maar ook de plaats op de bladzijden werd overhoord.

De Inleider had zich ook kunnen beroepen op geschriften uit de allerlaatste tijd: Werkjes als *Taal en Stijl op het Mondeling Examen voor onderwijzer* door G. VAN DEN BERG, *Het Mondeling Examen in Nederlandsche Taal* door H. SASBURG dwingen tot van buiten leren van geweld.[1)] In 1907 werd 't record geslagen door *Terwey in Vragen en Opgaven door* C. GROUSTRA, bv. op blz. 47 (eerste druk)

Geef de verschillende soorten van afgeleide werkwoorden op.
a ...., ..., ..., enz. 7 voorbeelden!
b ...., ..., ..., enz. 20 voorbeelden!
c ...., ..., ..., enz. 7 voorbeelden!

Zelfs in kindertijdschriften spookt die averechtse methode: Zo is er in *De Engelbewaarder* XXVII, 86 'n ijdel meisje dat aan de hand van moeder Grammatica op 't goede pad terugkeert. 't Kind was

1) VAN DEN BERG: 'Welke werkwoorden zijn sterk onregelmatig? Welke zijn zwak onregelmatig? Wanneer wordt bij bijv. naamwoorden een *d* ingelascht? Welk voorvoegsel der zelfst. naamw. komt met *ont* overeen?' (blz. 111 en 112). SASBURG: 'Welke bijzinnen komen in den beknopten vorm voor? Noem nog andere voegwoorden waarmee bijw. bijz. v. voorwaarde kunnen beginnen. Van welke groep werkwoorden kan het voltooid deelwoord *niet* de funkties van een bijv. nw. verrichten? Hoe komt 't voltooid deelwoord als deel van een werkwoordelijk gezegde voor? Waardoor kan een oorzakelijk voorwerp worden uitgedrukt? Voorbeelden!' (blz. 8, 9, 11, 24).

zich op d'r schrijfboek op z'n Engels ‘Kitty’ gaan noemen, en werd nu in 't nauw gebracht door de vraag: ‘Hoe verdeelt men de toevallige bepalingen naar de beteekenis?’ Maar ‘'t groote woord moest er dus uit en beverig zei Toos: ik weet 't niet zoo juist meer, Zuster.’ ‘En bestraffend klonk 't nu: Ja, dat heb je er van, als je te veel aan vreemde talen doet, voor je je eigen moedertaal goed kent.’ Zou de schrijfster van dit verhaaltje nu werkelik menen, dat zij d'r moedertaal zo talentvol weet te gebruiken, *omdat* ze d'r spraakkunst zo goed van buiten kent? Ze zal me misschien antwoorden: ‘Ik moest 'n hond slaan en kon toen licht 'n stok vinden’. Juist! En zo'n stok die direkt bij de hand ligt, is dan ‘je eigen moedertaal’.

M.R.D.

Boekbeoordelingen.

Taal en Stijl op het Mondeling Examen voor onderwijzer(es). Een studie- en repetitieboekje door G. van den Berg, onderwijzer aan de Bijz. Normaallessen te Haarlem. (F. Duijm-Gorinchem, 1911).

't Boekje telt maar 150 bladzijden. Toch bevat 't *de* stof voor de vier leerjaren: ‘De ervaring heeft mij geleerd, dat leerlingen die op 't examen goed wisten te gebruiken wat dit boekje geeft, geen onvoldoend cijfer kregen’, zegt de auteur in 't Voorbericht.[1] - 't Is kras! Maar toch geloof ik de auteur. Want ‘taal en stijl’ zijn uit de natuur in de fabriek terecht gekomen, en daar wordt men met den dag knapper om in de kortst mogelike tijd met zo weinig mogelik materiaal zo veel mogelik te produceren, wat op de tegenwoordige markt presentabel is.

't Boekje is als al die boekjes van dien aard: voor ons deugt 't niet. Ik wil dat deze keer eens niet met voorbeelden aantonen.

We willen deze keer enkel iets principiëels bespreken, nl. dat dit

1) Daarin blijkt ie 'n schrijftaalmens te zijn: men leze luidop de volgende zin: ‘'t Hapert op de onderwijzersexamens bij veel candidaten evenzeer, zo niet meer, aan 't juist weergeven, als (dan) aan de kennis der taalverschijnselen’. Wat moet de lezer met dat ‘(dan)’ doen?

werkje, ofschoon van opvoedkundige aard zoals alle onderwijsboekjes, alle persoonlik karakter mist. In dat opzicht is 't 'n allermerkwaardigst boekje.

Voor wie?

Voor wie later 'n geschiedenis van ons taalonderwijs zal schrijven. In dit boekje is 't hele taalkundig leven van de onderwijzers van 't oude regime gekondenseerd. De auteur is in dat opzicht eerlik als goud, hij biecht z'n hele praktijk in 't voorbericht; daarna zet ie de ramen van z'n schoollokaal wagenwijd open, voor iedereen. Niet voor hem zelf, maar voor 't algemeen welzijn, opdat ieder er van profitere, leerlingen en meesters. Eer is 'm bijzaak. Dat de taalkundigen buiten 't lager onderwijs lachen of 't hoofd schudden, laat 'm koud: plicht voor alles! En die is: de jongelui klaar maken voor 't examen. Is dat examen prakties? Is 't wetenschappelik goed? Is 't menskundig? Deze vragen stelt de auteur niet. Hij wil die niet stellen. Al zou hij in 't onpraktiese, in 't onwetenschappelike de dood vinden, lichamelik of moreel, dat is zijn zaak niet. Dat vroeger ook de Japanneesjes niet aan hun generaal Nogi: Port-Arthur moest bestormd, moest genomen worden: 't ene duizendtal sneefde met liefde na 't ander, als 't ten slotte maar aan één duizendtal gelukte de vesting te nemen. De Japanse soldaat is geen individu, hij is 'n ondenkbaar klein brokje van de natie. De auteur is ook zo iets. Bij de jaarlikse bestorming van Port-Akte kent hij maar één ideaal: 't vaderland te dienen in de persoon der kandidaten, en dat met algehele overgave van eigen ambitie, van eigen inzichten. Buiten de school is ie misschien 'n persoonlikheid, veel respektabeler dan ik of de lezer, in de school is ie 't in 't geheel niet. En dat wil ie niet. En dat mag ie niet.

Bij dat ‘mag’ wil ik voorlopig een vraagteken zetten en er dan later op terugkomen. Eerst moeten we nu zien, hoe die praktijk dan wel is.

Elke opleider, hoe patriotties ook aangelegd, behoudt iets persoonliks. De een zal liever deze definitie van 'n zin geven, de ander die; de ene zal liever deze bloemlezing gebruiken, de andere die. Maar in 't tegenwoordig nationaal examensysteem is dat niet volmaakt. Volmaaktheid is de dood. Zo ook hier. Alle persoonlikheid, alle leven moet er uit. Zoals bv. uit 'n gestyleerd kastanjeblad. Dat is de norm, de volmaaktheid, daarin vindt men alle kastanjeblaren terug, maar - dood.

Zo heeft nu deze auteur de opleiding gestyleerd. In zijn boekje vindt men 't werk van alle opleiders terug, ontdaan van de toevallige

persoonlikheden; geen bepaalde spraakkunst die 'n bepaalde naam draagt,[1)] geen bepaalde bloemlezing met 'n daaruit voortkomende kollektie van minder alledaagse woorden en uitdrukkingen; geen kollektie examenvragen, die hoe saai ook, toch enig leven ontlenen aan 'n levend stuk proza of poëzie. Neen, niets van dat alles.

Wat dan?

Uit examens van opeenvolgende jaren is gebleken, wat en hoe er zoal gevraagd en geantwoord wordt; van dat alles is zoo wiskunstig mogelik 'n gemiddelde genomen en dat heeft de auteur uitgegeven. Drie styleringen: *spraakkunst, woorden en uitdrukkingen, examens*, drie afdelingen van 't boekje.

En nu: 'mag' de auteur anders doen? Beoefent hij niet zuiver de praktijk van iemand die alleen 't algemeen welzijn dient?

Twintig jaar geleden werd *Taal en Letteren* opgericht. D'r gingen spoedig stemmen op tegen 't 'individualisties' streven der redacteurs 'n Herhaling van die bezwaren las ik nog onlangs in *Oorspronkelikheid, Navolging en nog wat* van Dr. GUNNING. We citeren daaruit: *Geheel anders is 't met de persoonlikheid* (tegenover de zelfstandigheid van 't individu). *Deze verliest niets van haar adel, haar waardigheid en haar vrijheid, wanneer zij in rang en gelid blijft staan en haar superieuren gehoorzaamt, 't Eenige waarop 't voor haar aankomt, is dat zij komt te staan in the right place enz.*

De hoogste superieur bij examenstudie is de Staat, vertegenwoordigd door 't schooltoezicht, bijgestaan door de deskundigen, die op hun beurt kunnen zeggen: 'Die mij veracht, veracht Hem die mij gezonden heeft'. Op de lijn van deze gedachte staat de auteur van *Taal en Stijl* als 'n oprecht Israëliet. Maar bezie nu zijn werk eens en oordeel dan wat van deze gehoorzaamheid de vrucht is. 't Is de moeite waard dat te doen, want 't zoo gelaakte individualisme van *Taal en Letteren* is over de hoofden van de meeste lager-onderwijzers heengegaan; hun tegenwoordige praktijk is zuiver gebleven van dat wat als verkeerd werd gesignaleerd, als 'n ramp speciaal voor ons land. Ik, die de beweging van *Taal en Letteren* zelf heel niet heb meegemaakt, zou 't interessant vinden, de resultaten van beide richtingen eens te vergelijken en zou dat onbevooroordeeld kunnen. Maar ik mis iets nl. 'n boekje, voortgekomen uit de beweging van *Taal en Letteren*, voortgezet in *De N. Taalgids*, dat in zijn soort zo 'n exces is als *Taal en Stijl*, 'n prachtvrucht van de onbelemmerde voortzetting van 't oude regime.

1) 'Legde ik dit (handboek) sinds lang ter zijde', (Voorbericht).

't Boekje is de uiterste konsekwentie van 't geen we boven citeerden. Maar de persoonlikheid heeft hier niet alleen ‘haar adel verloren’, ze is zelf verloren gegaan. Bevat 't citaat dan misschien onwaarheid? Neen, alleen onduidelijkheid. Betekent nl. *gehoorzaamt* zoveel als *blindelings gehoorzaamt*? In die betekenis zou 't citaat onheil stichten, tenzij tegenover volmaakte superieuren. Maar in onze stoffelike wereld zijn de superieuren er niet alleen om de onderhorigen, ze zijn er ook om hen zelf. Waar, zoals in 'n kloostergemeenschap de zucht naar partikulier bezit en eer systematies bijna gedood wordt, daar is 't citaat bijna op z'n plaats. Maar in onze toestanden blijft 't evenwicht tussen overheid en onderdaan alleen voor onherstelbare verstoringen bewaard door tolerantie van kleine verstoringen nl. door wederzijdse kritiek, 't zij dan in verschillende vormen, 't Is jammer, maar 't kan niet anders. De opleiding ‘in rang en gelid’, die geen splijtende invloed van *T. en L.* heeft ondervonden en opmarcheerde uitsluitend luisterend naar 't kommando der officiële examens, is onder de hand doodgelopen. Wie na verloop van tijd de resten inspekteert, vindt de blauwe pakjes met gepoetste knopen slechts als lijkkleren. *Taal en Stijl* is 'n getrouwe fotografie van 't ineengeslonken, levenloze troepje.

M.R. DIJKMAN.

La Formation des Légendes, par A. van Gennep. Directeur de la Revue d'Ethnographique. Paris. - Ernest Flammarion, Editeur, 1910. Prix fr. 3.50.

Doorkneed in de kennis van de volkslegenden en mythologieën van alle stammen en in alle tijden, laat de geleerde schrijver, met behulp van de meest belangwekkende voorbeelden, ons zien, hoe de legenden ontstaan, zich wijzigen, zich vertakken en vervlechten, en de wereld doorkruisen. De rijke stof is gegrepen van her en der; de Hercules-mythe vindt er evenzeer een plaats als de Napoleontiese legenden. Om toe te lichten, hoe de schrijvers, hun materiaal uit de volkssagen puttende, de verhalen tendentieus vervormen, worden de vermaarde werken ontleed, die de FAUST en de DON JUAN tot hun opzienbarende proportieën brachten. Voor allen, die belang stellen in het ontstaan en de verspreiding, ook door de grootste geesten, van dergelijke, dikwels zeer oude, volkslegenden, is dit rijk gedocumenteerde werkje, een aantrekkelike arbeid, te meer daar het, ondanks de wijsgerige opzet, zich aangenaam laat lezen en op heel wat verschijnsels een eigenaardige perspektief opent.

J.K.

Uit de tijdschriften. (Jan. - Febr.)

De Gids. Jan. J.A.N. KNUTTEL bespreekt onder het opschrift *Een revolutie in de Nederlandsche letterkunde*? uitvoerig en afbrekend de studie van H.F. WIRTH *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes.* Zijn oordeel komt in hoofdzaken en in de slotsom overeen met het oordeel, in ons tijdschrift (V, 262) uitgesproken. - J.N. VAN HALL behandelt in het *Dramatisch Overzicht* twee oorspronkelike toneelstukken (*Freuleken* door ROELVINK en *De Violiers* door SCHÜRMANN), die hem beide teleurgesteld hebben.

Febr. *Het Overzicht der Nederlandsche Letteren*, door CAREL SCHARTEN, behandelt uitvoerig en zeer waarderend VAN DEYSEL's *Uit het leven van Frank Rozelaar*: 'Dit boek geeft niet, uit het samengestelde aldags-leven gedistilleerd en gestyleerd, een grootlijnige ziels-tragedie of evolutie. Een eenvoudig dagboek, schijnt het minder, en geeft beter. Want toont het "slechts" het "dagelijksch leven" eener buitengewone ziel, - vanaf het vrij hoog plan, waarop dit zich toch altijd beweegt, kan het ieder oogenblik stijgen en stijgt het, zonder overgang of inspanning, tot het sublieme'. - HENRI LASALLE oordeelt in het *Dramatisch overzicht* zeer ongunstig over HEIJERMAN's jongste drama *Glück auf*.

De Beweging. Jan. In het eerste gedeelte van een artikel over *Spreken en schrijven in Noord- en Zuid-Nederland* doet C.G.N. DE VOOYS een poging om de verhouding van spreken en schrijven, tegen een historiese achtergrond, in het juiste licht te stellen. Hij bestrijdt de vereenzelviging van *de* schrijftaal met de litteraire taal, en van *de* spreektaal met de 'slordige', zielig-lelike burgermans-omgangstaal, waaraan C. SCHARTEN zich schuldig maakte in zijn verward betoog tegen de Vereenvoudige spelling. 'De verhouding van spreken en schrijven vertoont, in de loop van onze taalgeschiedenis, een afwisseling als van eb en vloed. De verwijdering leidt tot een doodse eenvormigheid; de toenadering tot nieuw leven. Dat geldt èn voor de taal van de kunst, èn voor het algemene schrijven'. SCHARTEN's denkbeeld om de taal opnieuw te reglementeren zou alleen te ver-

wezenliken zijn, als we een nieuwe ‘schrijftaal’-periode tegemoet gingen, maar de tekenen des tijds wijzen, ook in het taalonderwijs, gelukkig in andere richting. - ALBERT VERWEY geeft in de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* een karakteristiek van drie *Hedendaagsche Dichters*: JAN PRINS, GEERTEN GOSSAERT en P.N. VAN EYOK.

Febr. In het vervolg van het bovengenoemde artikel wordt de verhouding van spreken en schrijven in Zuid-Nederland nagegaan. Daar bestaat nog geen Algemeen Beschaafd, maar de daartoe noodzakelike maatschappelike faktoren zijn aanwezig en werkzaam. Na 1830 is er veel wanbegrip voortgekomen uit de averechtse taalbeschouwing, die eenvormigheid van de taal-op-papier als de beste waarborg beschouwde voor blijvende taaleenheid. Spellingregels vatte men op als uitspraakvoorschriften. Vandaar de afkeer die het West-Vlaamse partikularisme wekte. Toch is dit partikularisme, door de letterkundigen en de jongere taalkundigen, ook als reaktie tegen de schoolmeesterij, terecht als levensteken van het Vlaamse volk begroet. Maar dit partikularisme ‘mag nooit leiden tot onderschatting van de maatschappelike betekenis en noodzakelikheid van taaleenheid. De taalkundige en de kunstenaar mogen de volkstaal meerderwaardig achten, en verkiezen boven een nationale eenheids-taal, maatschappelik gesproken moet het dialekt, de gewesttaal, achterstaan bij de algemene, de drager van een algemene kultuur’. Daartoe is aansluiting bij het Noord-Nederlands Beschaafd onmisbaar. Leerzaam is in dit opzicht het Akademie-debat, in 1909 gehouden tussen Dr. JAC. MUYLDERMANS en de hoogleraren DE VREESE en LECOUTERE. De uitspraken van STREUVELS en VERMEYLEN, waar SCHARTEN mee schermde, berusten op misverstand: bij de verdedigers van spellingvereenvoudiging zullen ze een ruimer opvatting van taaleenheid, van volkstaal vinden, dan bij SCHARTEN, die ze als kampioen verwelkomden. - ALBERT VERWEY veroordeelt scherp de beschouwingen van H.F. WIRTH in *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes*: hij ziet in dit boek ‘wanbegrip, gebrek aan smaak en een wonderlijk mengelmoes van onberedeneerde vooroordeelen.’

De Nieuwe Gids. Jan. K.H. DE RAAF wil waardering wekken voor de verwaarloosde dichter *Jeremias de Dekker*. Hij doorloopt, met brede aanhalingen, zijn leven en zijn werk: de psalmvertalingen, z.i. uitmuntende boven die van VONDEL en CAMPHUYZEN, de *Goede Vrijdagh* (waarbij hij de onbetrouwbaarheid van de meestal geraadpleegde uitgave van 1729 aantoont), de brieven van WESTERBAEN, in weldadig-natuurlik proza, de innige gelegenheidspoëzie bij de dood

van zijn vader, de heftige anti-Roomse gedichten, vol welsprekende haat, *De Lof der Geldzucht*, die hij tegen JONCKBLOET verdedigt, en de *Puntdichten*, door KALFF te laag geschat. Hij eindigt met een beschrijving van het beroemde portret, door REMBRANDT geschilderd. - In de *Literaire Kroniek* maakt KLOOS, na de gebruikelike lange inleiding, enkele opmerkingen over de poëzie van A. ROLAND HOLST en L. VAN DER WAALS.

Febr. JAC. VAN LOOY toont zich, in *Een praatje over 'vertalen' met eenige vertaalde fragmenten*, zeer onvoldaan over ADAMA VAN SCHELTEMA's *Faust*-vertaling. In plaats van door een détailkritiek wordt zijn opvatting verduidelikt door enkele eigen proeven van vertaling, ter vergelijking aangeboden. - W. KLOOS bespreekt de roman *Leo en Gerda* van AEG. W. TIMMERMAN, die hij vooral prijst om de gematigdheid van zijn socialisme.

Groot-Nederland. Jan. H. VAN DER WAL beoordeelt VAN DEYSSEL's *Uit het leven van Frank Rozelaar*. - FRANS COENEN zegt in de rubriek *Dramatische Kunst* zijn oordeel over *Freuleken*, over *Semini's Kinderen*, door RAFAEL VERHULST, in wie hij wel 'de stof voor een Dramadichter' ziet, al mist dit werk beperking en zelfbeheersing, en over *De Violiers* van SCHÜRMANN, dat hij spottend karakteriseert als 'een blijspel dat de zwakheid heeft op een treurspel te willen lijken', en waarin hij te veel navolging van *Ghetto* ziet.

Febr. Het artikel *Nederlandsche Philologie* van J.L. WALCH bestaat uit een aantal boekbesprekingen, ingeleid door een klacht over het gebrek aan zelfstandige studiegeest onder onze studenten, die hun proefschrift veelal als een opgegeven taak afwerken. Achtereenvolgens komen aan de orde de dissertaties van Mej. B.M. VAN DER STEMPEL, *De Vrouw in onze Britsche romans*, waarvan de opzet verkeerd is: de vrouw in onze onoorspronkelike Britse romans is geen Dietse vrouw. Dan de dissertatie van Mej. A.C.S. DE KOE over VAN ALPHEN's esthetica, waarvan de resultaten door de beoordelaar te onbelangrijk geacht worden, en TEN BRUGGENCATE's proefschrift over *Rhijnvis Feith*, dat hij 'vervelend-pedant' en 'slecht geschreven' noemt. Veel meer toont hij zich ingenomen met *Der Untergang des Niederlandischen Volksliedes* van H.F. WIRTH, dat hij, ondanks de gebreken, prijst als 'bezield' en 'van profetische strekking'. - FRANS COENEN ziet in *Glück auf* van HEIJERMANS veel goeds, het werk van een overgangsperiode naar ruimer levensinzicht: 'de auteur schijnt een dood punt te boven; in dit werk gaat een verschiet vol gelukkiger mogelijkheden open.'

De Tijdspiegel. Jan. STIJN STREUVELS spreekt *Over Vrouwe Courtmans* (1811-1890), de romanschrijfster uit de school van CONSCIENCE, de dappere vrouw, die in een moeitevol bestaan als onderwijzersweduwe aan het hoofd van een groot gezin en van een kostschool, een 50-tal romans en vertellingen schreef. De opgang van haar werk in die rederijkerstijd zoekt hij in 'die kostelijke gave van gemoedelijk, smakelijk, hartelijk te kunnen vertellen.' Zij hield voeling met haar volk: dat is haar grote verdienste. Maar daardoor krijgen de dorpsgebeurtenissen in hare verhalen eene te groote verhouding; de kleine kring harer onmiddellijke omgeving houdt 't overige van den wijden gezichtseinder voor haar gesloten. Toch kan STREUVELS de stemming van haar verhalen nog innig meevoelen. De herlezing van *Het geschenk van den Jager* bekoorde hem, maar gaf hem tevens het gevoel hoe de tegenwoordige kunstenaar aan deze romantiek ontgroeid is: 'Met een lijntje en een stipje wordt de karakteristiek der personen aangeduid; hunne kleederdracht wordt beschreven; verder kunnen zij zonder verdere plastische uitbeelding loopen gaan het geheele boek door - de rest wordt aan de verbeeldingskracht van den lezer overgelaten. Maar in alles wat de personen doen en zeggen, houden ze de rechte lijn van hun aangeduid karakter. 't Zijn eerder vooropgezette abstracties die "goed" en "kwaad" verbeelden en op elkaar inwerken - gelijk de zwarte en witte patakons van het dambord in twee partijen geschaard tegenover elkaar de kansen zullen uitvechten naar een bevredigend verloop.' De tegenwoordige kunst staat vrijer en hoger. Een terugkeer tot de volkssmaak zou nu een achteruitgang zijn.

Febr. J. SPEELMAN schetst met bewondering de *Ontwikkelingsgang* van de dichter JAN GRESHOFF, een 'vertegenwoordiger der weer herlevende romantische richting onzer jongeren', van wie hij na zijn bundel proza-studies, *Het gefoelied Glas*, nog veel verwacht.

Den Gulden Winckel, Jan. I. ESSER beoordeelt DYSERINCK's biografie van *Mevr. Bosboom - Toussaint* en NIJHOFF's *Catalogus van Boeken in Noord-Nederland verschenen*.

Febr. WOUTER HUTSCHENRUYTER schrijft waarderend over het boek van H.F. WIRTH: *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes*. - H. VAN LOON ziet in de *Kleine Prozastukken* van RUDOLF ATELE 'een tot het uiterste gedreven individualisme.' - IDA HAAKSMAN prijst *Een revolverschot* door VIRGINIE LOVELING. - SIMON B. STOKVIS beoordeelt de jongste oorspronkelike toneelstukken.

Elseviers Maandschrift. Jan. H. ROBBERS bespreekt *Het Kerste-*

kind van STIJN STREUVELS en *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes* van H.F. WIRTH.

Febr. H. ROBBERS waardeert de afzonderlik verschenen studie van FRANS COENEN: *Charles Dickens en de Romantiek*.

Stemmen des Tijds. Jan. H.F. OBERMAN spreekt over de betekenis van de dichter BOUTENS. - J. JAC. THOMSON behandelt de poëzie van AART VAN DER LEEUW, G. GOSSAERT en A. ROLAND HOLST.

Ons Tijdschrift. Jan. J. JAC. THOMSON geeft een artikel over de dichter P.N. VAN EIJK. - J.A. VOR DER HAKE beoordeelt waarderend SCHRIJVER's roman *De lichte last*.

Febr. H. VAN LOON schrijft een weinig betekenend artikel over de vraag *Is de beweging van* '80 *een nationale beweging geweest*? Dat 'dit groepje intellectueelen als de vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk genomen mogen worden', is een door niemand verdedigde mening, waarvan dus de bestrijding overbodig mag heten. Tegenover ADAMA VAN SCHELTEMA en WIRTH tracht de schrijver vergeefs tot klaarheid te komen.

Van onzen tijd. No. 12. POELHEKKE schrijft een artikel over de tegenstelling *Volkspoëzie - Hoogtepoëzie*, naar aanleiding van WIRTH's boek, waarmee hij zich, ondanks de fouten, ingenomen toont, omdat het ontstaan is 'uit een heerlik, jong enthousiasme voor een mooie zaak.'

No. 16 bevat o.a. *Costuum-schetsen voor Royaard's Gijsbreghtsvertooning*.

Volkskunde. Afl. 1-2, FR. DE RIDDER vervolgt zijn artikel *Over begrafenissen in de XIVe eeuw*. - TH. PEETERS geeft opnieuw *Oude Kempische liederen*, met muziek. - A. DE COOK vervolgt de reeks *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (*visschen - kerfdieren - spinachtigen*), en schrijft over *Heksengeloof te Kessel*. - G.J. BOEKENOOGEN besluit zijn mededelingen: *Waar de kinderen vandaan komen*.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXXI. Afl. 1. H.C.M. GHIJSEN beantwoordt de vraag: *Is er in de teekening der 'fijnen' in Sara Burgerhart al dan niet invloed merkbaar van den Engelschen roman: 'The spiritual Quichote'*? in ontkennende zin. - A.H. KAN drukt de dokumenten af, die licht geven omtrent *Het vertrek van Jacob Cats van Middelburg naar Dordrecht*. - N. VAN WIJK

publiceert een artikel over *Gerekte a, e vóór + dentaal* (vgl. XXVI, 46), gegrond op dialekt-studie. - J. VAN DER VALK betoogt dat in *Reinardus Vulpes* vs. 67 geen emendatie nodig is (vgl. XXX, 238). - M. SCHÖNFELD bespreekt *Enige varianten van 'mark'*. - J. FRANCK geeft een bijdrage *Zur lautgeschichte des Adjectivum 'gut'*. - C.G.N. DE VOOYS publiceert *Nieuwe fragmenten uit Lodewijk van Velthem's vertaling van de Spieghel Historiael*, naast een afdruk van het Latijnse origineel. - J. HEINSIUS behandelt de etymologie van *zwemmen*.

Museum, Febr. G. KALFF oordeelt ongunstig over de studie van WIRTH: *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes*.

De Nieuwe School. Febr. TH. J. THIJSSEN toont zich weinig ingenomen met BIGOT's brochure *Lezen* in de reeks *Schoolhervorming*. - P.J. BOL bespreekt *De woordvorm; eenvoudige taaloefeningen voor de lagere school* door KLEINBENTINK en DE VRIES. De vergelijking met een vroeger boek van deze schrijvers, *Mijn Taalboek*, brengt hem tot het satyriese opschrift *Bal masqué*. Hij vreest dat ook bij de nieuwe methode de harmonie tussen de vooropgezette beginselen en de praktijk wel eens zoek kon zijn. Overigens is er veel verbeterd. Wij wijzen nog op deze bekentenis uit de praktijk: 'De oude, kreupele *hij-of-zij*-oefeningen, ze staan er weer. Veel wil ik er overigens niet op aanmerken; dit ongelukkigst gedeelte van onze Nederlandsche taalkunde begint er langzamerhand echt anachronistisch uit te zien; eerlijk gezegd ben ik al aardig blij, als er maar nooit *den* staat, dat *de* hoort te wezen, en, zijn dan nog sommige vaak voorkomende *n*'s op hun plaats aangebracht, jongens, dan ben ik zoo in mijn nopjes.' - *Taalonderwijshervorming* van W. ZOETHOUT wordt ongunstig beoordeeld door J.C. VAN ZELM: 'het werk draagt in vele opzichten de stempel van verwardheid, kenmerkend voor het tijdperk van overgang, dat ons onderwijs doormaakt.'

Opvoeding en Onderwijs No. 2. JAC. VAN GINNEKEN geeft een mooi en leerzaam artikel over *De Beeldspraak*.

De Amsterdammer. In een artikel *J.B. Meerkerk over Cd. Busken Huet* protesteert G. BUSKEN HUET tegen enkele voorstellingen en gissingen in MEERKERK's boek over zijn vader.

C.D.V.

Over dialektgrenzen.

Bestaan er dialektgrenzen?

Die vraag is moeiliker te beantwoorden dan de meeste mensen wel weten. Als we de taalkaart van een of ander gebied bekijken, dan zijn daarop gewoonlik door stippellijnen of door 't gebruik van verschillende kleuren dialektgrenzen aangegeven. Zo geeft O. BEHAGHEL op zijn Duitse taalkaart[1] de grens aan tussen Nederduits en Middelduits en die tussen Middelduits en Opperduits, om van verdere onderscheidingen te zwijgen, en op J. TE WINKEL's kaart van ons Nederlands taalgebied[2] zijn niet alleen Friese, Saksiese, Frankiese dialekten onderscheiden, maar ook verschillende mengdialekten, en elke dialektgroep is door grenslijnen weer in meerdere ondergroepen verdeeld. Wijzen nu dgl. door bevoegde geleerden samengestelde kaarten er niet op, dat er inderdaad dialektgrenzen bestaan?

Inderdaad zouden we te ver gaan, als we zeiden: Er bestaan geen dialektgrenzen, - maar als we ons er goed rekenschap van geven, wat een dialektgrens eigenlik is, komen we tot de konkluzie, dat het in een samenhangend taalgebied als het Nederlandse of het Duitse onmogelik is door lijnen de dialekten van elkaar te scheiden, hoogstens is het mogelik dat door bredere zones te doen.

Wanneer een leek in het vak der dialektgeografie een kaart ziet als die van BEHAGHEL of TE WINKEL, moet hij het idee krijgen, alsof men ineens een belangrijk afwijkende taal te horen krijgt, zodra men de op zo'n kaart aangeduide grenzen overgegaan is: de taal rechts van zo'n grens, zal hij menen, vertoont meerdere eigenaardigheden, die de taal links er van niet kent. Wanneer we nu echter de geografiese verbreiding van verschillende taalverschijnselen - zowel op 't gebied van klankleer als van vormleer, en als we de gegevens kunnen machtig worden, ook op dat van de syntaxis - over het Nederlandse taalgebied nagaan, dan komen we bij menig nieuw verschijnsel, dat we onderzoeken, tot de ontdekking, dat het heel andere

1) *Geschichte der deutschen Sprache*[3] (Paul's *Grundriss der germ. Philologie*). Strassburg, Trübner, 1911.

2) *Geschichte der niederl. Sprache*[2]. Paul's *Grundriss* I. Strassburg, Trübner, 1901.

grenzen heeft, dan we bij een der andere verschijnselen hadden leren kennen: deze ervaring deed ik telkens opnieuw op, toen ik in de laatste jaren aan de hand van onze dialektmonografieën verschillende taalgeografiese problemen onderzocht.[1] Om enige voorbeelden te geven: de ontwikkeling van gerekte *er* voor dentalen tot *aēr, ār* (*aarde, haard, gaarne, paard*, enz.) en tengevolge daarvan het samenvallen met het rekkingsprodukt van *ar* in dezelfde positie is een Hollands-Zeeuws verschijnsel;[2] ook in het Zaans (en verwante N.-Holl. dialekten) vallen beide klankgroepen samen, maar in *ēr*. - Vóór labialen en gutturalen zijn *ar* en *er* in het Zaans niet samengevallen, wel echter in het Zuid-Hollands van de eilanden, in het Zeeuws en in bijna alle dialekten, die men Frankies noemt, ook aan de oostzijde nog ten noorden van het zgn. Frankiese gebied. - Diphthongering van *ī, ü* vinden we in een brede strook van Zuid naar Noord (Noord-Holland) lopend, maar in het Westen blijven Westvlaams en Zeeuws, in het Oosten de Saksiese dialekten en het Veluws er vrij van. - Rekkings-*ā* en van ouds lange *â* zijn niet samengevallen in de oostelike dialekten van zuidelik Drente tot Zuid-Limburg, een groot deel van Noord-Brabant en de Bommelerwaard inkluis; in westeliker streken vielen ze samen. - De splitsing van *ā* (in sommige streken ook *â*) in twee klanken, al naargelang er een dentale of wel een labiale of gutturale medeklinker volgt, is in 't Veluws, Bommelerwaards, Noordbrabants en Westvlaams bekend. - De overgang van *ā, â* in *ao* of *ō* komt bijna over 't gehele Nederlandse taalgebied voor, maar in Holland niet; hoogstens bespeuren we hier en daar in oostelike streken een zwak *ao*-timbre. - Om ook een flexie-eigenaardigheid te noemen: de oude meervoudsuitgang *-ə*, liever gezegd zijn klankwettige representant, is in de Saksiese streken, de zgn. Saksies-Frankiese streken en in 't Limburgs blijven bestaan;[3] als we westeliker komen, verliest deze uitgang aan terrein en reeds in de latere Middeleeuwen nemen we waar, dat Hollanders, die oostelike teksten kopiëren, de uitgang *-e* door *-en* vervangen.[4]

1) Een deel der resultaten werd gepubliseerd in het *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde*.
2) Aangezien ik alleen voor die dialekten gegevens heb, waarover wetenschappelik geschreven is, kan ik hier evenmin als bij de nog te noemen verschijnselen nauwkeurige grenzen aangeven.
3) In de zuidelike van deze dialekten is de *-ə* klankwettig weggevallen.
4) Later viel de *-n* af; tegenwoordig zijn de Hollanders, vooral de Amsterdammers, bekend om hun uitspraak *-ə* voor *-ən*; trouwens ook elders komt deze voor.

Zo zien we, dat ieder taalverschijnsel zijn eigen grenzen heeft en dat de grenzen zelfs van de meest typiese er van zeer belangrijk uiteenlopen. En een dergelijke ervaring zouden we opdoen, als we de geografie van het woordgebruik onderzochten.

Evenzo is 't ook elders, bijvoorbeeld in Duitsland. Een onschatbaar materiaal is hier verzameld voor de *Sprachatlas des deutschen Reiches* van GEORG WENKER: 40 volzinnen zijn in de volkstaal van 40736 plaatsen in Duitsland opgeschreven en ieder woord van elk dezer zinnen wordt in kaart gebracht. Voorlopig worden die kaarten nog niet uitgegeven, maar sedert de 18e jaargang van de *Anzeiger für deutsches Altertum* (Berlin, Weidmann, 1892) heeft FERD. WREDE 'Berichte' gepubliseerd betreffende de kaarten, die geleidelik gereed kwamen. Deze 'Berichte' leren ons telkens opnieuw, hoe niet alleen verschillende klankwetten een verschillend verbreidingsgebied hebben, maar hoe zelfs woorden, waarbij we overal gelijke klankwettige ontwikkeling zouden verwachten, zich aan onze verwachting helemaal niet storen. Terecht zegt WREDE[1], sprekend van de enige aflevering van WENKER's *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland*, die in 1881 bij Trübner in Straatsburg verschenen is: 'Schon die éine erschienene lieferung muste die überraschung des sprachkenners darüber hervorrufen, dass zb. die lautverschiebungslinien in nhd. *auf* und *dorf*, in *bleib* und *korb* auf der karte keineswegs völlig zusammenfallen. es sollte noch ganz anders kommen. das belehrende ergebnis, dass es mit dem stillschweigend angenommenen zusammengehn dialectischer hauptunterschiede sehr schwach bestellt ist (WENKER, aao. VI), gestaltet sich jetzt, wo zum ersten mal ein gesamtüberblick über die dialectische entwicklung des ganzen deutschen reiches ermöglicht ist, immer radicaler. die jahrelange eingehnde beschäftigung mit dem material des SpA führt immer mehr zu der erkenntnis, dass die vielfach vorhandenen schiefen vorstellungen von leben und grenzen der deutschen mundarten in erster linie auf leidiger verallgemeinerung unzulänglicher beobachtungen beruhen (vgl. *Anz.* XVI 278 ff), dass lautliche oder flexive eigenheiten des paradigmas nicht ohne weiteres auf ein anderes gleicher gattung übertragen werden dürfen usw.'.

Dgl. ervaringen deden ook anderen op, die zich met gedetailleerde dialektonderzoekingen hebben beziggehouden. Zeer leerzaam zijn vooral de *Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie* van JACOB RAMISCH.[2]

1) t.a.p. XVIII, 301.
2) Verschenen in de eerste aflevering van een serie monografieën, die F. WREDE als voortzetting der bovengenoemde 'Berichte' sedert 1908 uitgeeft onder de titel: *Deutsche Dialektgeographie. Berichte und Studien über G. Wenkers Sprachatlas des Deutschen Reichs*. Marburg, Elwert.

Deze heeft een klein gebied, gelegen tussen de Duits-Nederlandse rijksgrens (op de hoogte van Venlo) en de Rijn, aan zijn onderzoekingen ten grondslag gelegd en van verschillende taaleigenaardigheden nagegaan, waar ze in dit gebied voorkomen, hoe hun grenzen er lopen. Bijna in iedere nieuwe § vinden we nieuwe grenslijnen; gaarne raad ik mijn lezers aan, de interessante resultaten van RAMISCH' studieën bij deze zelf na te lezen; hier wijs ik slechts op § 17 en § 18. § 17 leert ons, dat de woorden *ik* en *ook* in een deel van het gebied *k* hebben, in een ander deel de 'hoogduitse' spirans *χ*; ook voor het suffix *-lik*, hd. *-lich* - zo lezen we dan in § 18 - 'lässt sich zwischen den verschobenen und unverschobenen Formen in unserm Gebiete eine scharfe Scheide ziehen. Allerdings ist der Grenzverlaut *-ləχ* | *-lək* durchaus abweichend von der Verschiebungslinie in *ich, auch*. Teils gehen die *-ləχ*-Formen weiter nördlich, teils finden wir die unverschobenen Formen weiter südlich.'[1)]

Dergelijke feiten, die zich op alle mogelike taalgebieden vertonen, moeten ons voorzichtig maken, wanneer we willen beproeven zo'n gebied in kleinere stukken te verdelen. Toch moeten we niet al te skepties zijn en zulk een onderneming voor onmogelik houden. Wanneer we op de kaart, die RAMISCH aan zijn studie heeft toegevoegd, de bladen doorzichtig papier leggen, waarop de grenzen der afzonderlik behandelde taalverschijnselen zijn aangegeven, dan zien we, dat veel van die grenslijnen gedeeltelik samenvallen: zodoende wordt het gehele gebied verdeeld in meerdere vakken: binnen in die vakken zien we weinig of geen grenslijnen, maar met de grenzen van de vakken zelf vallen gewoonlik enige grenslijnen van taalverschijnselen samen; zonneklaar zien we voor ons, hoe dit kleine door R. bestudeerde gebied wel degelik uit kleinere dialekten bestaat; zodra we echter de vraag opwerpen, welke van die dialektjes onderling weer het naast verwant zijn, dan komen we op een glibberig terrein, waarop ik me op dit moment niet zal begeven.

Uitdrukkelik wijs ik er op, dat wat we hier in dit biezonder geval waarnamen, ook elders voorkomt. Laat ik nog een taalgebied noemen, niet omdat het andere toestanden vertoont dan we elders vinden, maar omdat een handig boekje, beknopt en populair, doch op wetenschappelike basis gebouwd, ons vlug van de dialektverdeling er van

1) Vgl. in dit verband J. SCHRIJNEN's meedeling *Tijdschrift* 26, 83, dat in Nederlands Limburg de *ich*- en *mich*-grens van elkaar afwijken.

en tegelijk van de moeilikheden, aan alle taalgeografies onderzoek verbonden, op de hoogte stelt. Dit taalgebied is het Poolse en de geleerde, die de dialektologie er van heeft behandeld, is KAZIMIERZ NITSCH.[1] Als we de dialektkaart van NITSCH bezien, valt ons onmiddellik op, hoe grillig de verschillende lijnen, die afzonderlike taalverschijnselen begrenzen, door elkaar lopen, maar somtijds zien we enige ervan samenvallen of dicht naast elkaar voortgaan. Op blz. 28 van zijn boekje vestigt de schrijver er uitdrukkelik de aandacht op, ‘dat iedere taaleigenaardigheid: 't zij “lautlich”, morfologies of syntakties, andere grenzen heeft; zelden gebeurt het, dat ook maar twee er van zich naar a l l e richtingen net even ver uitstrekken. Een kaart van de bestaande dialekten kan er dus niet uitzien als enige verschillend gekleurde vakken, zo iets als taalprovinsies, maar als een net van een menigte lijnen, die in verschillende richtingen lopen en elkaar op verschillende wijzen kruisen. Sommige plekken van de kaart zullen geheel vrij zijn van die lijnen, andere echter dicht er van doorsneden. De gevolgtrekking is dus klaar: de eerste duiden streken aan, een geheel vormend voor de taal, zij geven een gesloten geheel aan, de andere, vooral wanneer enige strepen ongeveer gelijkop lopen, moet men als dialektgrenzen beschouwen.’

Volkomen juist en in weinig woorden duidelik gezegd! Wanneer NITSCH blz. 83 vlg. een korte indeling geeft van de Poolse dialekten, laat hij daar, ten einde niet misverstaan te worden, op volgen: ‘Dit is natuurlik slechts een heel ruw schema. Ik heb trouwens hogerop gezegd, dat we strikt genomen slechts de grenzen van verschillende taaleigenaardigheden kunnen aangeven, maar niet de grenzen der dialekten, die reeds een zekere generalizering, een abstraktie zijn. Ook houdt geen klassifikatie voldoende rekening met alle overgangszones en alle samenhangen tussen dialekten.’

Hetgeen NITSCH zo klaar en kort zegt, geldt niet alleen voor het Pools; heel duidelik is het o.a. ook bij het Duits. Het bruikbaarste kriterium voor de indeling van het Duits in dialektgroepen zijn de verschijnselen, die men gezamenlik de tweede of Hoogduitse klankverschuiving noemt. Het talrijkst zijn deze verschijnselen in het Zuiden; hoe noordeliker we komen, des te schaarser worden ze en als we in het Nederduitse gebied aankomen, dan houden ze geheel op. Nu kunnen we best het Duitse taalgebied in drie dialektgroepen, een Opperduitse, een Middelduitse en een Nederduitse, verdelen en als de grenzen van deze dialektgroepen de grenzen van een der klank-

1) *Mowa ludu polskiego* (*De Taal van het Poolse volk*). Kraków, Frommer, 1911.

verschuivingsgevallen beschouwen, maar we moeten daarbij steeds in het oog houden, dat zulk een manier van doen vrij willekeurig is; we zijn dichter bij de waarheid, als we niet van een ‘grens’ spreken, maar van een ‘grenszone’; zulk een grenszone is een strook land, waar meerdere grenzen van taalverschijnsels, in dit geval spesiaal klankverschuivingsverschijnselen, op vrij kleine afstanden van elkaar gelegen zijn. Maar ook zo krijgen we slechts een onvolledig beeld; wanneer we meer willen bereiken, moeten we niet alleen op de klankverschuiving letten, maar ook op andere eigenaardigheden van konsonantisme, op vokalisme, op vormleer, syntaxis en vokabulaar, en we moeten van honderden woorden, vormen enz. de grenzen aangeven:[1)] dan zullen we waarnemen, hoe van Noord naar Zuid en in andere richtingen de taal hoe langer hoe meer verandert, naarmate we verder voortgaan, en als we bijv. van Tirol uitgaande in Thuringen zijn aangekomen, zullen we zonder aarzeling op grond van de zeer talrijke grenzen die we zijn gepasseerd, erkennen, dat we een heel andere taal voor ons hebben en dat we heel wat tussenstadia doorgegaan zijn, maar we zullen al die afzonderlike gebieden onmogelik door duidelik waarneembare dialektgrenzen van elkaar kunnen scheiden. Vandaar dat een dialektkaart zoals die van BEHAGHEL, waar een geel gekleurd Nederduits gebied door een stippellijn van een groen Middelduits en dit weer door een stippellijn van een rood Opperduits gebied gescheiden is, niet juist kan wezen: de ware toestand zou beter zijn weergegeven, als kleuren en grenslijnen wegbleven, als ergens in het Zuidduitse gebied het woord ‘Opperduits’ stond, evenzoo ergens in 't Middelduitse resp. Nederduitse de benamingen van deze dialektgroepen, zonder verdere aanduiding van grenzen: deze immers bestaan uit dichte netten van grensjes van afzonderlike verschijnselen, die we ons tussen de centra van Opper-, Midden- en Nederduits moeten denken. Natuurlik is daarmee niet gezegd, dat kaarten zoals die van BEHAGHEL uit den boze zijn! Wanneer maar duidelik de weinige taalverschijnselen, die als *het* kriterium der dialektgroepen zijn beschouwd, worden meegedeeld (en dat doet BEHAGHEL) en we verder bij 't zien van zo'n kaart er aan denken, dat die verschijnselen er slechts een paar uit de honderden zijn, die elk verschillende grensjes er op na houden, dan zullen we in die gekleurde vakken en in die stippellijnen slechts ongevere dialektgroepen en benaderde grenzen zien, en dan kunnen we veilig zo'n kaart gebruiken; zelfs zal de grotere duidelikheid, die een gevolg is van

1) Zoals WENKER's atlas dat doet. Maar zelfs die kan geen volledig beeld geven: menig interessant woord komt in WENKER's 40 zinnen niet voor.

de kleuren en grenslijnen, onze tegen misverstand gepantserde geest aangenaam aandoen en het begrijpen en onthouden gemakkeliker maken.

Maar wat spreken we aldoor over Pools en Duits? Ons eigen taalgebied is minstens even interessant!

Ook hier vallen dgl. opmerkingen te maken. Wanneer we b.v. het Zuidlimburgs met het Brabants vergelijken, vallen ons allerlei verschilpunten op; noemen we slechts *ich*: *ik, gaat*: *gat* enz. en de 'zweigipflige' betoning, die het Zuidlimburgs met aangrenzende Duitse dialekten, maar niet met de overige Nederlandse gemeen heeft. Doch dit zijn er slechts drie van de vele: er zijn er honderden, vooral als we ook op het vokabularium letten. Trekken we nu, uitgaande bijvoorbeeld van Maastricht, via Belgies Limburg en de Kempen naar een plaats in Noord-Brabant, bijv. Breda, dan zullen we wellicht in ieder nieuw dorp dat we aandoen merken, dat we een of meer taalgrensjes zijn overgegaan: we zullen bijv. ergens voor een zelfde begrip een nieuw woord aantreffen, we zullen 't gebied van een nieuwe klankwet betreden, of een afwijkende verleden tijd horen: al die dingen kunnen we noteren, zodoende krijgen we een massa aantekeningen, alle betreffende taalgrenzen, maar slechts vrij zelden zal het aantal grenzen tussen twee dorpen zo groot en enige van die grenzen zo belangrijk zijn, dat we konstateren: hier ligt de scheiding tussen twee dialekten. Dat neemt echter niet weg, dat we na het afleggen van een vrij grote afstand duidelik beseffen, dat de taal belangrijk is gaan afwijken van wat we in Maastricht hoorden, en als we in Breda zijn aangekomen, zullen we zonder schroom zeggen: Het 'Noordbrabants' is toch heel wat anders dan het 'Zuidlimburgs'. Maar vraagt men ons, hoeveel dialektgroepen er tussen liggen en waar de grenzen hiervan lopen, dan zullen we misschien in een enkel geval op de tweede vraag het antwoord gauw kunnen geven, maar met de meeste grenzen zullen we heel veel moeite hebben en op de eerste vraag zullen we waarschijnlik het antwoord schuldig blijven.

Dergelijke ervaringen zullen we ook op andere tochten door het Nederlandse dialektgebied opdoen. Wanneer we het Zuidlimburgse Ripuariese Frankies vergelijken met het zgn. Saksies van Oost-Gelderland en Overijsel, dan vallen ons meerdere punten van overeenstemming op: beide onderscheiden *ā* en *â* en beide onderscheiden in open syllaben gerekte *ŏ* en *ŭ*; het rekkingsprodukt van *ŏ* is met *â* samengevallen; beide hebben op grote schaal de oude meervoudsuitgang *-ə* of altans de klankwettige voortzetting er van[1)] bewaard

1) Zie blz. 114 noot 3.

en niet door -*ən* vervangen. Maar toch zijn de afwijkingen zo groot en zo talrijk, dat we de tongvallen bijv. van Maastricht en van Goor zonder enige aarzeling tot twee gans verschillende dialektgroepen mogen rekenen. Maar we zouden, als we van dorp tot dorp trekkende de tussendialekten bestudeerden, onmogelik kunnen aangeven, waar nu *de* grens tussen Saksies en Frankies loopt - verondersteld, dat niet de onderscheiding van nog meer dialektgebieden gewenst zou blijken; ook dan echter zou het aanwijzen van de grenzen moeilik genoeg zijn.

Een zeer scherpe en ondubbelzinnige taalgrens vormt de zee tussen Holland en Friesland en ook aan de landzijde van Friesland zouden we misschien kans hebben een duidelike grensscheiding te vinden tussen het Fries enerzijds en het Drents-Overijsels en 't niet minder typies Saksiese Gronings anderzijds. Overigens echter, als we het Fries buiten beschouwing laten, zullen we telkens gefrappeerd worden door het geleidelike overgaan van 't ene dialekt in het andere. Zelfs bij dialekten als het eilanden-Zeeuws - waarbij Goeree en Overflakkee zich aansluiten - en het Hollands van de zeedorpen, die terecht als belangrijk afwijkend van de aangrenzende dialekten worden beschouwd, zouden we toch ook een menigte eigenaardigheden vinden, die ze met die aangrenzende dialekten gemeen hebben, - vooral denk ik wanneer we ook aan het vokabulaar de nodige aandacht schenken. In het algemeen zullen we op ons taalgebied minstens even duidelik als op het Duitse en elders waarnemen, dat bijna alle dialekten door sommige eigenaardigheden vastzitten aan, we mogen wel zeggen: verwant zijn met de aangrenzende dialekten aan de ene, door andere met die aan de andere zijde, m.a.w. dat bijna alle streken wat de taal betreft tegelijk de scheiding en het verbindingslid vormen tussen andere streken aan weerskanten.[1] In menig geval kunnen we nog wel konstateren dat de punten van overeenkomst van een dialekt met één der aangrenzende talrijker of belangrijker zijn dan met de taal aan de andere zijde; maar vaak is ook dat niet mogelik. Wanneer ik bijvoorbeeld wil nagaan of het Noordhollands benoorden het IJ[2]

1) Voorzover niet biezondere omstandigheden in het spel zijn. Zo kan bijv. door kolonizatie een bevolking te midden van geheel anders sprekenden geraakt zijn; dat is het geval in het Bildt in Friesland. Ook mag hetgeen van onze volksdialekten geldt, niet klakkeloos op de taal van grote steden worden toegepast, welker bevolking en taal door het toestromen van telkens nieuwe onderling heterogene bewoners een geheel eigenaardig karakter hebben.
2) Wat hier volgt neemt niet weg, dat de overgang tot zuideliker dialekten geleideliker is dan de Noordholl.-fri. grens; in 't Zuiden hebben we een grenszone.

dichter bij het Fries dan wel bij 't zuidelikere Hollands en Utrechts staat, merk ik enerzijds op, dat de lange *â* (wgerm. *aē*) in een menigte woorden ē luidt, dat woorden als *stiemə* (= ndl. *stoomen*) typies Fries zijn, dat een menigte woorden ook in 't Fries, maar niet in 't zuidelikere Hollands voorkomen, anderzijds echter is het aantal ingedrongen zgn. Frankiese eigenaardigheden (zowel wat klanken en flexie als woordgebruik aangaat) zo reusachtig groot, dat we heus niet weten, naar welke zijde de weegschaal het zwaarst is: naar welke kant hij door zal slaan, hangt van ons subjektief gevoelen af, 't hangt daarvan af, welke eigenaardigheden v o o r o n s h e t z w a a r s t w e g e n .

Ja, ons taalgebied is voor de dialektoloog niet van de makkelikste! Dat hangt natuurlik samen met de geschiedenis van onze bevolking. Immers de ontwikkeling van een taal is afhankelik van de geschiedenis der bevolking die haar spreekt. Dat behoeft geen betoog, het ligt opgesloten in het wezen van de taal: want een taal is niet iets zelfstandig bestaands, ook niet een produkt van de psyche van een individu, neen, de hoofdvoorwaarde, de conditio sine qua non voor de existentie van een taal is een samenleving, die haar spreekt en haar voortbestaan en verdere ontwikkeling mogelik maakt. Nu is het natuurlik zeer moeilik, in grote trekken aan te geven, hoe bepaalde richtingen, waarin de volksgeschiedenis verloopt, op de ontwikkeling van de taal werken. Voorlopig staat ons nog geen voldoend materiaal ten dienste om daaruit bepaalde wetten voor de verhouding tussen taal- en volksgeschiedenis af te leiden, en met dankbaarheid moeten we dus aksepteren wat grote geleerden, door de natuur bedeeld met de gave om achter de biezondere feiten de algemene waarheden te voelen, met vèrzienden blik hierover vermoeden,[1)] - maar niet

1) Onder de Indogermanisten is m.i. MEILLET degene, die het best uit de massa afzonderlike momenten in de geschiedenis van een taal de algemene ontwikkelingstendenzen weet naar voren te halen en aan anderen te tonen. In dit verband citeer ik deze woorden van hem (*De quelques innovations de la déclinaison latine*, Paris, KLINCKSIECK, 1906, blz. 7): 'Or, on constate que les peuples qui se livrent à de fortes migrations et vont conquérir des territoires nouveaux pour s'y établir sont conduits à effacer les particularités locales des divers parlers de leurs langues et à se constituer des langues communes plus ou moins unes; c'est la conséquence des mélanges de populations qui s'opèrent d'une manière nécessaire en pareil cas. L'unification tend alors à s'opérer au profit des formes qui apparaissent comme les plus régulières; on trouve donc dans ces langues un maximum d'innovations de toutes sortes et un minimum d'anomalies; le gotique, langue d'un peuple qui a subi des migrations prolongées, fournit de ce fait un exemple illustre.'

minder dankbaar moeten we zijn voor iedere spesiale onderzoeking, die over enig klein onderdeel van de kwestie of over de taal- en volksgeschiedenis van een weinig omvangrijk gebied licht verspreidt. Een voortreffelike monografie van deze soort zijn de reeds blz. 115 genoemde *Studien zur niederrheinischen Dialektgeographie* van RAMISCH. Na de grenslijnen te hebben vastgesteld van verscheidene taalverschijnsels, gaat RAMISCH na, hoe in verschillende perioden de politieke grenzen het door hem onderzochte gebied hebben doorsneden, en hij komt tot de konkluzie, dat de grenzen van dialektgebieden zich grotendeels dekken met de politieke grenzen, die van het eind der Middeleeuwen tot de Franse revolutie toe in deze streken hebben gegolden. Ofschoon mij geen tweede zo voortreffelike en uitvoerige studie van dezelfde aard bekend is, hebben ook anderen op het samenvallen van politieke en taalgrenzen gewezen. Wat ons Nederlands taalgebied aangaat herinner ik aan de opmerking van Brabantius (H.V.D. BRAND) *Onze Volkstaal* I, 92[1)]: 'In 't land van Kuik.... spreekt men eene taal, die alle hoofdkenmerken van 't Geldersch heeft. Merkwaardig: in het heele land van Ravenstein spreekt men N.-Brabantsch, doch in alle plaatsen van 't onmiddelijk daaraan grenzende land van Kuik spreekt men Geldersch. Kent men nog ergens anders een dergelijk samenvallen der taalgrens met de oude landgrens?', - verder aan BOEKENOOGEN's woorden:[2)] 'Op zichzelf staat het dialect van Assendelft, aan de westelijke grens van de Zaanstreek.... Assendelft heeft steeds een afzonderlijke ambachtsheerlijkheid gevormd en was altijd zeer geïsoleerd, vooral ook omdat het door de Wijkermeer van Kennemerland was gescheiden.'

Dat politieke grenzen ook taalgrenzen worden, behoeft ons niet in het minst te verbazen; immers het spreekt van zelf, dat een levendig verkeer gelijkmaking van taal tengevolge heeft en dat omgekeerd verkeersgrenzen het steeds verder uiteengaan van de dialekten aan weerszijden niet tegenwerken. Welnu, in menig geval zullen natuurlik verkeersgrenzen en politieke grenzen òf geheel òf tot een belangrijke hoogte identies zijn en binnen een gebied, dat politiek een geheel vormt, hebben we alle kans op een intensief verkeer.

Maar verkeer is niet alleen en uitsluitend aan polities bijeenhorende

1) V.D. BRAND was geen wetenschappelik geschoold taalgeleerde, maar doordat hij iemand was met een helder inzicht, een scherpe opmerkingsgave en een uitnemend gehoor, behoren zijn artikels over 't Noordbrabants nog altijd tot onze beste dialektologiese literatuur.

2) *De Zaansche volkstaal*, Leiden, 1897, blz. XI.

streken gebonden; en we zien dan ook, dat de van verkeer afhankelike gelijkheid in taalontwikkeling zich niet tot zulke streken beperkt. Om bij ons Nederlandse taalgebied te blijven: hoeveel klankwetten hebben niet in grote samenhangende stukken van Zuid- en Noord-Nederland gewerkt, tussen welke echter het politiek verband eeuwen lang zeer los was! Trouwens de kwestie is enigszins anders, wanneer we uitgestrekte territoria, die meerdere provinsies omvatten, beschouwen, dan wanneer we een klein gebied, zoals het door RAMISCH bestudeerde, op het oog hebben. R. verdeelt op grond van historiese en taalkundige feiten zijn dialektgroep in meerdere stukken; zo'n stuk omvat slechts enkele gemeenten en het spreekt dus van zelf, dat het in geheel andere zin een verkeers-eenheid vormt dan bijv. de provinsie Noord-Brabant of de gezamenlike eilanden van Zeeland. Wanneer wij grote dialektgebieden bestuderen en een verklaring zoeken voor de over uitgestrekte stukken daarvan verbreide taalverschijnsels, is het veel moeiliker, de invloed van verkeer op taal na te gaan, want de faktoren, waarmee we rekening moeten houden, zijn zo velerlei. Zo hebben we in ons land te letten niet alleen op de betrekkingen tussen dorp en dorp, streek en streek, gewest en gewest, maar ook op de verhuizing op grote schaal van Belgen naar de Noord-Nederlandse steden in de tweede helft van de 16° en 't begin van de 17^{e} eeuw, - en niet alleen op die van de Belgen, want ook van elders kwamen de nieuwe bewoners;[1] voorlopig echter zijn we nog niet zover, dat we met kans op sukses kunnen onderzoeken, in hoever de taal van die vreemdelingen van invloed is geweest op de Hollandse stads- en omringende plattelandsdialekten. Gelukkiger zijn we in een andere streek van ons land en wel in Groningen. Immers de Saksiese, grotendeels Westfaalse immigranten hebben hier bewerkt, dat de Friese taal heeft plaats gemaakt voor een Saksiese taal, waarin betrekkelik weinig Friesismen nog aan de tijd, aan de invasie voorafgaande, herinneren.[2]

Nog ingewikkelder worden de problemen, als we bedenken, dat de

1) Naar BOEKENOOGEN mij meedeelt (brief van 12 Mei 1911), blijkt uit Haarlemse registers van 't laatst der 16de eeuw (vooral transportregisters), dat toen het aantal bewoners van Haarlem, geboortig van Den Bosch, Eindhoven, Waalre, Geldrop e.a. Noordbrabantse plaatsen, heel aanzienlik was. Wellicht zou een onderzoek naar de herkomst van de bewoners ook van andere Hollandse steden nog menige verrassing brengen.

2) Vgl. W. DE VRIES, *Het vocalisme van den tongval van Noordhorn*. Groningen, WOLTERS, 1895, blz. 2 van de inleiding.

verschillende belangrijke taalveranderingen in zeer verschillende perioden hebben plaats gehad; en wanneer we de taalverschijnselen, die op 't Nederlands-Belgiese gebied zijn waar te nemen, een voor een nagaan, moeten we niet vergeten, dat in al die verschillende perioden geheel verschillende verkeersbetrekkingen en verkeersgebieden hebben bestaan. En verder spreekt het van zelf, dat de grens van een taalverschijnsel niet noodwendig met een verkeersgrens uit de periode, toen dat verschijnsel begon op te treden, behoeft samen te vallen, maar ook zijn verklaring kan vinden in nog oudere dialektiese verschillen. Vragen we bijvoorbeeld, hoe het komt, dat de diphthongering van *ī*, die het oudst is in 't Belgiese Frankies, nu voorkomt tot Den Helder toe, maar dat de overgang van *â* in *ao, ō*, die eveneens in 't Belgiese Frankies het oudst is en vandaar in Noord-Nederland is doorgedrongen, de Hollandse dialekten onaangetast heeft gelaten,[1] dan moet dunkt mij het antwoord luiden: omdat het Hollands in die periode toen in naburige streken *â* in *ao, ō* overging, geen *â*-klank bezat, maar een *aē*-klank, het Noord-Hollands een nog meer *e*-achtige klank, erfstukken van een vroegere periode.[2] Dat men hierin een andere vokaal voelde dan in de *â* van aangrenzende streken, is begrijpelik, en even begrijpelik is het, dat deze *aē, ē* niet zoals de *â* elders in *ao, ō* is overgegaan.

Wanneer we op een dgl. manier als RAMISCH een klein deel van 't Nederduitse taalgebied heeft behandeld, het hele Nederlandse gebied onderzochten, m.a.w. wanneer we van verschillende typiese verschijnselen van klank- en vormleer de grenzen nauwkeurig vaststelden - het zou gewenst zijn ook de woordgeografie niet te negéren, - dan zouden we wellicht met de hulp van historiese gegevens in sommige gevallen kunnen begrijpen, hoe zo'n grenslijn juist zo en niet anders is komen te lopen; maar in menig geval geloof ik, dat we het antwoord op zulke vragen niet zouden vinden, doordat het aantal historiese faktoren, waarmee we moeten rekening houden, onafzienbaar groot is: hoeveel eeuwen omvat niet de geschiedenis van ons volk en van onze taal! Wel is 't soms mogelik, ten naaste bij de chronologie van sommige verschijnselen te bepalen en we zullen in meerdere gevallen kunnen vaststellen, dat daar, waar we nu de grens van een of meer taalverschijnsels vinden, vóór een zeker aantal eeuwen dgl. grenzen niet

1) Afgezien van een *a*^{o}-klank in oostelike Hollandse streken, zie J. TE WINKEL's kaart, *De Noordnederlandsche Tongvallen*, afl. I. Leiden, BRILL.

2) Zie *Tijdschrift* 30, 163-165 en BOEKENOOGEN, *De Zaansche Volkstaal*, blz. XVIII vlg.

bestonden. Omgekeerd zullen we soms oude grenzen terug kunnen vinden, verscholen onder dichte lagen van jongere formatie. Zo heb ik gemeend een oude dialektgroep te kunnen aanwijzen (hoewel ik de grenzen slechts ruw kan trekken), waar langer dan in het Saliese en Ripuariese Frankies en in het Saksies van Oost-Gelderland en Overijsel de wgerm. *aē* een *aē*-timbre had bewaard.[1)] Daarmee is natuurlik niet bewezen, dat deze streken ook andere taalverschijnselen gemeen hadden en in meerdere mate dan onze tegenwoordige zgn. dialektgroepen een in zich gesloten taalgebied vormden; het verdient aanbeveling deze kwestie nader te onderzoeken.[2)] Zo'n onderzoek is echter heel moeilik en voorlopig zullen we, doordat we nog zo weinig weten van de tegenwoordige dialektgroepen, weinig kans hebben om veel resultaten te verkrijgen. Maar als de voorstudieën eens talrijker zijn en de scherpzinnigheid van de eventuële onderzoekers groot genoeg is, dan geloof ik, dat we voor eeuwen her, voor de periode toen er in een deel van ons land Saksen, elders Friezen, elders Ripuariese, elders Saliese, elders *aē*-Franken[3)] woonden, duideliker en ondubbelzinniger taalgrenzen kunnen vinden dan we in de tegenwoordige tijd waarnemen; immers zo'n volksstam van toen vormde meer een geheel, streng gescheiden van andere stammen, dan in latere eeuwen; bovendien bewerkte het energiese, aktieve optreden van die stammen, dat de verschillende delen er van veel met elkaar in aanraking kwamen, en wellicht dus ook dat de eventuele lokale verschillen allengs geringer werden.[4)]

Hoe zou nu een oude dialektkaart van Nederland van ± 400 er uit zien? Waarschijnlik ongeveer aldus: Friezen in Groningen, Friesland en Noord-Holland benoorden het IJ, ook in het Gooi, -

1) *Tijdschrift* 30, 161 vlgg.
2) VAN GINNEKEN vestigde er mijn aandacht op, dat dit ene gemeenschappelike verschijnsel, het *aē*-vokalisme, niet *het* kriterium voor oorspronkelike taalverwantschap hoeft te zijn. *Tijdschrift* 30, 171 vlg. wees ik op enige andere punten van overeenstemming, maar ik erken graag, dat die nog nader dienen te worden onderzocht. Ik houd het voor waarschijnlik, dat er bij verder onderzoek nog meer gemeenschappelike eigenaardigheden te vinden zijn en dat anderzijds het *aē*-dialekt door een scherpe grens niet alleen van 't Noordhollandse Fries, maar ook van het Saliese Frankies zal kunnen worden gescheiden. Trouwens al lang vóór mij heeft men wat ik *aē*-dialekt noem als een groep en wel een 'Fries-Frankiese' beschouwd.
3) Ik blijf deze naam Franken gebruiken (zie *Tijdschrift* 30, 161 vlgg.), hoewel misschien een minderzeggende naam (*aē*-sprekers of iets dgl.) beter zou zijn.
4) Vgl. het citaat van MEILLET, blz. 121 noot.

Saksen in Drente, Oost-Overijsel en -Gelderland, *aē*-Franken van West-Vlaanderen tot de Noord-West-Veluwe en het IJ, - Ripuariese Franken in het Zuidoosten (Limburg; de Saks.-ripuar. grens levert moeilikheden op), - Saliese Franken in het overschietende deel, door de Waal gescheiden van de *aē*-Franken. Het spreekt vanzelf, dat dit schema voor verbetering vatbaar is; o.a. zal ook met historiese en archaeologiese gegevens rekening gehouden moeten worden; deze laatste wijzen er op, dat sommige streken, zoals Zeeland,[1)] eerst laat bevolkt zijn: waar hebben ze hun bevolking van daan gekregen? kunnen we dan weer vragen. Maar op dgl. kwesties kan ik nu niet ingaan. Wat 't spesiale geval van Zeeland aangaat: op taalkundige gronden kan ik niet betwijfelen of 't Zeeuws heeft van ouds met Westvlaams en Hollands, waar 't tussen ligt, tot één dialektgroep gehoord en ik kontenteer me hier met dat te konstateren.

Voor ± 400 mogen we m.i. vrij scherpe dialektgrenzen veronderstellen, maar allengs zijn die uitgewist, doordat nieuwe taalverschijnselen tengevolge van bevolkingsverschuivingen en wijzigingen in de verkeersgrenzen zich niet hielden aan de volks- en taalgrenzen van vroegere perioden. Elke eeuw heeft de oude dialektgrenzen meer en meer uitgewist en anderzijds veel nieuwe isoglossen (grenslijnen van taalverschijnsels) geschapen, zodat een gedetailleerde dialektkaart van nu een waar net van isoglossen zijn zou: hier en daar zouden er meerdere samenvallen en ons een enigszins scherpe dialektgrens doen waarnemen, maar een verdeling van ons hele Nederlandse gebied in taalprovinsies en een vaststelling der verwantschapsbetrekkingen tussen die provinsies zijn een onmogelikheid geworden; voor sommige streken zoals Friesland, Groningen, Limburg is het nog bij benadering te doen, maar voor andere, die zich allengs meer en meer zijn gaan aansluiten bij gebieden waar ze oorspronkelik weinig mee te maken hadden, zo voor Holland en West-Vlaanderen, is het aangeven der grenzen reeds bezwaarlik, het bepalen van de graden van verwantschap met andere dialekten geheel ondoenlik.

Den Haag.
N. VAN WIJK.

1) Zie J.H. H(OLWERDA), *Oudheidkundige meedeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, IV. 's Gravenhage, NIJHOFF, 1910, blz. 56.

Uit mijn praktijk. Brokjes les, gedachten en ervaringen.

3. *De Renaissance* in de vierde klas. Het woord *renaissance* betekent: wedergeboorte. Er was dus iets dood, dat opnieuw ging leven. Die gestorven zaak was de beschaving der Grieken en Romeinen. In de M.E. was hier 'n heel andere beschaving, die we zullen noemen: de Christelik-Middeleeuwse.

't Is 'n idee dat we niet makkelik ons eigen maken, dat er ter wereld verschillende beschavingen kunnen zijn. We denken als vanzelf dat iemand om 'n ontwikkeld man te mogen heten, zo moet wezen als wij zijn. 't Volk der Chinezen bv. dat vreemd bleef aan onze industrie, onze natuurwetenschap, onze middelen van vervoer, vinden wij erg onontwikkeld. En zij, op hun beurt, zien uit de hoogte neer op ons.

Er was enige tijd geleden 'n hooggeplaatst Chinees die onze landen bezocht. 'n Frans journalist intervieuwde hem en vroeg wat-ie wel dacht van onze fabrieken, spoorwegen, automobielen, enz. Hij meende 'n opgetogen antwoord te krijgen. Maar die rare Chinees keek 'm droogjes aan en zei met ingehouden gevoel van eigenwaarde: ‘O, wij begeren dat alles niet; wij hebben dingen van groter waarde.’ En ik durf niet zeggen dat de man ongelijk had.

De Grieken en Romeinen nu waren zeer ontwikkeld, op hun manier. (Ik zeg telkens Grieken en Romeinen, bij elkaar, omdat de Romeinse beschaving niets anders was dan 'n voortzetting van de Griekse.) En onze Middeleeuwen waren ook zeer ontwikkeld. Maar wat 'n verschil. Die M.E. beschaving was geen voortzetting van die der Ouden. Ik zal niet zeggen dat we niets hadden overgenomen, maar in hoofdzaak was 't toch 'n nieuwe, eigen geestelike bloei hier in West-Europa. Men mag, met wat overdrijving, zeggen, dat de klassieke beschaving hier onbekend was; ze was dood en oefende weinig of geen invloed uit op ons geestelik leven.

Maar in de Renaissance-tijd veranderde dat. Toen leerde men die oude beschaving kennen, en er ontstond een vermenging van twee beschavingen. Dat grote verschijnsel heet: renaissance.

De Ziel en 't Wezen van elke beschaving is z'n godsdienst of z'n filozofie; dat is dus: z'n blik op de wereld, op de mens, op leven en dood. Die blik met heel 't leven van ziel en geest dat er aan vastzit, bepaalt het karakter van 'n individu, als van 'n volk.

Om dus te begrijpen het wezen der Renaissance die 'n vermenging was van twee beschavingen, moeten we het karakter kennen van de Grieks-Romeinse wereldbeschouwing en van de Christelik-Middeleeuwse godsdienst.

Heel kort gezegd, is 't zó: de Oudheid was *humanisties*; de Middeleeuwen waren *mystiek*.

Dat is gauw gezegd, maar niet gauw begrepen.

Mystiek wil zeggen: verborgen, geheim. Bestaan en niet-bestaan, leven en dood, zijn geheimzinnige dingen waarover de mensheid altijd heeft gepeinsd. Nooit heeft ze 't begrepen, nooit zal ze 't begrijpen, en altijd toch, altijd wil ze zoeken, vinden. 'n Mens wiens aard zó is, dat hij zich eeuwig gedrongen voelt om te peinzen over leven en dood, over oorzaak en doel van dit leven, over de oorzaak aller oorzaken, over God dus; 'n mens wiens blik dus altijd is gericht in de duisternis die deze aarde omringt; die z'n armen uitsteekt naar die duisternis waarin schuilt 't eeuwig onbekende, ‘'t een en enig middelpunt’ waarom alles draait; zo'n godzoekende ziel die hierbeneden geen geluk vindt, maar in God haar enige steun zoekt, haar enige troost en hoop, roepend: ‘O Heer, waar is het mij ooit wèl geweest zonder u? waar Gij zijt, daar is de Hemel; en dáar is dood en hel, waar Gij niet zijt’; zo'n mens is mystiek. (THOMAS A KEMPIS. Nav. III. 59.)

De Middeleeuwen waren mystiek. *Hier beneden is het niet*; dat was de leus. 't Aardse leven is maar tijdelik en waardeloos. En alle begeerte om hier te genieten en gelukkig te zijn, is dwaas en slecht. De menselike verlangens naar zingenot en geld, eer, macht, roem, gezondheid en lang leven, moeten zoveel mogelik beperkt; als 't kan, moeten ze uitgeroeid. Aards geluk is geen levensdoel. Integendeel: werelds lijden is 't doel om 't hemels geluk te vinden. ‘Niets beter, niets nuttiger voor de zaligheid der mensen, dan lijden. De ware vrome zou niet zonder smart en pijn willen leven’. (TH. A K. Nav. II. 12.)

Dat is de geest der Middeleeuwen.

Maar de Grieken zagen deze wereld niet door een dikke duisternis omhuld waarvan een uitvloeiende grauwe nevel deze aarde nog somber maakt. Ze vonden 't hier een zonnig verblijf. 't Doel des levens was: vreugde. De menselike begeerten zijn goed en hun voldoening moet ons bestaan veraangenamen. En àls men ze beperkt, dan is dat maar

alleen, epicuristies, om er nog meer plezier van te hebben. Tegenover de spreuk: hier beneden is het niet, zetten zij de leus: schep vreugde in 't leven. Zij hebben erg oog voor de Natuur. 't Natuurlike is bij hen: 't goddelike. Zij zijn realisten die 't menselik gemoed waarnemen en analiseren als 'n natuurverschijnsel.

De begrippen van goed en kwaad zijn in zo'n maatschappij geheel anders dan in de Middeleeuwse.

In PLATO's *Gastmaal* spreken de hoge gasten die voor 'n gezellige avond bijeen zijn, eerst gemoedelik met elkaar af, of ze zich deze keer dronken zullen drinken of niet. En ze besluìten alleen tot matigheid omdat verschillende leden van 't gezelschap zich de vorige dag al zo erg onder de pekel hadden gezet; ze voelen zich wat zwaar in 't hoofd, 'n beetje katterig; en een hunner zegt ook: de geneeskunde heeft me geleerd dat dronkenschap schadelik is voor de gezondheid. En aldus zullen ze 't vanavond niet aanleggen op 'n roes en mekaar niet overhalen of dwingen om veel te drinken.

't Is waar, zulke mensen en zulke gesprekken waren en zijn er altijd en overal, maar we bevinden ons hier temidden van de elite der beschaving, en 't is de grote, beroemde PLATO die 't vertelt, zo langs z'n neus weg, net of-ie niets merkt. En hij merkt ook niets. En dat is juist Grieks: dat heel-gewoon-vinden van die gewone menselike dingen. Dronkenschap vinden ze niet slecht om de zaak zelf. Wel nee: 't kan ongezond wezen, of je kunt je'r onlekker van voelen, maar slecht per-se, dat niet. Integendeel, 't kan zelfs iets godsdienstigs hebben, zich te bedrinken. Is de wijn niet een goede gave? Moeten wij Bachus niet tonen dat we die op prijs stellen?

'n Griek en 'n Christen kunnen mekaar niet begrijpen.

Er was 'ns 'n pater-zendeling die aan 'n wilde volksstam stond uit te leggen dat 't zo slecht is om mensen op te eten. Ze luisterden belangstellend, maar keken 'm verbaasd aan. En toen zei een der mannen: ‘Maar u vergist u; wij verzekeren u dat 't heel goed is’. Hoe kon zo'n vreemde blanke man toch ook beweren dat mensevlees niet lekker is.

Als men zo verschilt in de begrippen van goed en kwaad, redeneer dan maar toe.

De Christen heeft de blik op God; hij staart vragend naar omhoog: ‘Wat moet ik doen om te leven in harmonie met uw Heilige Wil?’

En de Griek kijkt naar zichzelf: ‘Wat moet ik doen om lichamelik en geestelik gelukkig te zijn?’ Hij is geen stoffeling alleen. Hij is niet tevreden met fiziek welbehagen; neen, hij wil ook gemoedsrust, zelfvoldaanheid, enfin: een goed geweten. En 't gebeurt herhaaldelik

dat Christen en Griek of Romein, schijnbaar 't zelfde antwoord geven op de vraag: ‘Wat is goed? Wat is kwaad?’ Daardoor begrijpen we ook hoe de legende kon ontstaan dat SENECA 'n Christen was en 'n vriend van de Apostel PAULUS. Lieve hemel! SENECA die de zelfmoord verdedigt! Je hoeft niet ongelukkiger te zijn dan je zelf wilt, zegt-ie. Kun je 't of wil je 't niet dragen, je ongeluk, wordt niet oproerig, maak je niet toornig, maar ga er kalm uit: daar is 'n afgrond, hier 'n rivier, ginds 'n lage kromme boom; verpletter je, verdrink je, hang je op; je hals, je keel, je hart, allemaal wegen om aan 't ongeluk te ontkomen. (3de Boek over De Toorn, n°. 15.)

Dat is menselik gesproken. Wie niet verder kijkt dan z'n eigen persoon en z'n onmiddellike omgeving, wie 'n mens daar ziet lopen als 'n los wezen-op-zichzelf met de rede als hoogste macht, kan hier niet veel tegen inbrengen. Maar wie zichzelf verbonden weet door 'n lange lijn met de Oorzaak-aller-Oorzaken; wiens blik bij al z'n daden vliegt langs die lijn tot in de Oneindigheid waar God zetelt; wie leeft als in 'n atmosfeer van de Godheid, dóór Wie hij bestaat, òm wie hij bestaat; wie zich als 'n allernietigst deelke van God voelt, en wiens enig streven is in dit leven om te zijn en te blijven in God; die durft niet de hand slaan aan zichzelf; zijn leven is Gods leven; 't was Gods gave en Gods werk; God zelf neme het terug en vernietige het; maar de Christen zal erafblijven; al zou hij met JOB moeten roepen: ‘Zo geregeld als mijn brood komt mijn zuchten, mijne smartkreten storten zich als water uit’ (III. 24.), ‘mijn geest is verwoest, mijne dagen zijn uitgeblust, mij rest slechts het graf’ (XVII. 1.), toch zal hij dat graf zelf niet delven, maar wachten tot God het doet, ondertussen zuchtend in gelatenheid: ‘Gods naam zij geloofd; het goede nemen wij aan van Hem; waarom dan ook het kwade niet; gelukkig de man die God kastijdt; ik versmaad dus de tucht des Machtigen niet; Hij toch kwetst, maar verbindt ook; Hij wondt, maar Zijne handen helen.’ (JOB I. 21. II. 10. V. 17. 18.)

Zo is de Christen. En de Griek staat te luisteren bij deze woorden met open mond en grote ogen, als die wilde menseneter, en zegt: ‘Maar ik verzeker u, ... dat .. e .. dat lijden niet goed is.’

Ja, ja. En de Renaissance bestaat nu daarin dat dat Griekendom en dat Christendom vermengd worden tot één geheel. Kan dat? Neen. En 't is toch gebeurd. Neen, 't is niet gebeurd. Vermengen wel. Maar tot één geheel? Dat kon niet. 't Was olie en water die men vermengde. Ze zijn in één glas, maar scherp afgescheiden. En waar olie is, daar is geen water; en waar Griekendom is, daar is geen Christendom.

Na de vorming van dit algemene begrip der Renaissance blijft ons nog de taak om aan te wijzen hoe alle uitingen van 't geestelik leven daardoor veranderden: de bouwkunst, de schilder- en beeldhouwkunst, wetenschap, filozofie en godsdienst, en, wat voor ons nu hoofdzaak is, de literatuur.

Maar tot slot van deze inleiding nog twee opmerkingen.

Ten eerste: Als men met de grote kwast schildert, gelijk ik nu gedaan heb, en lange tijdvakken van eeuwen met één tint kleurt, dan is er altijd iets onnauwkeurigs. Wie op 'n hoogte gaat staan en met één enkele blik over 'n vlakte strijkt om de lijn te bepalen die 'n trekkend leger volgt, die let niet op spoorzoekers en padvinders, op achterblijvers en afdwalers links en rechts. Uitzonderingen en beperkingen verwaarloost hij. Aldus verzweeg ik, dat de Grieken wel degelik mystiek in zich hadden, en dat er in de M.E. meer humanisme was te vinden dan menigeen wel denkt. Maar zonder dergelike weglatingen is er geen typeren mogelik.

En ten tweede: Er bestaat omtrent de Renaissance 'n veel voorkomend wanbegrip. Velen denken zo: de Middeleeuwen vonden en lazen de boeken der Ouden en daardoor wendde zich hun blik van de hemel naar de aarde en werden zij andere mensen. Maar 't is veeleer omgekeerd. Zij waren eerst veranderd en grepen toen naar de klassieke geschriften, waarin ze de Geest vonden die in hen begon te groeien. Zo vindt 'n mens altijd in 'n periode van vurig zieleleven juist dat boek dat hij juist dan nodig heeft. Vroeger heeft hij 't ook in handen gehad, maar 't wàs niet veel voor 'm. Doch nu leest hij 't met gloeiende liefde omdat hij er zichzelf in vindt. En zo hadden de geschriften der Grieken en Romeinen er al zo lang gelegen, en men kende ze ook wel 'n beetje, maar ze wàren niet veel voor de Middeleeuwers. Eerst toen in hen de Nieuwe Liefde kwam, lazen ze met hartstocht in die oude geschriften, want zij vonden hun nieuwe idealen daar Wezenlikheid geworden. Aldus gebeurt het dat de Lezer zelf Ziel in een boek brengt, en dat het boek daarna Ziel wekt in hem, met heerlike wisselwerking.

J. MATHIJS ACKET.

Feiten en dingen.

Nog eens dan over het ontleden.

Van meerdere kanten kreeg ik blijken van instemming, maar in bijna alle werd er ook op gewezen, dat het slotzinnetje van mijn vorig artikel (blz. 288 vorige jaargang) toch àl te optimistisch was. Dat 'zij, die voor zulke ideeën gevoelig zijn, met ijverig nadenken ook zelf wel de verdere konklusies trekken kunnen' bleek mij uit de ondervinding inderdaad ijdele hoop.

Nu moet men evenwel toch één ding in het oog houden - en ik stipte het ook in dien terecht gewraakten slotzin reeds aan - een artikeltje kan niet den dienst doen van een handboek, ik kan dus ook dezen tweeden keer onmogelijk alles behandelen. Een systematisch overzicht van het geheel met oefeningen op den koop toe, zal waarschijnlijk nog vóór het volgend schooljaar als 'Kleine Nederlandsche grammatika voor Gymnasium en H.B.S.' het licht zien. De voor onderwijzers en kweekscholen bestemde 'Nederlandsche spraakkunst' zal vermoedelijk niet voor 1913 kunnen verschijnen.

Eerst nu een moeilijkheid, die mijn heele taalbeschouwing in hare grondvesten raakt. Een mijner vrienden schreef mij namelijk:

'De titel "Taalmuseum" en de afkeer, die je er van toont, komt mij niet juist voor. Is er iets tegen, gedroogde bloemen te bewaren, om zoodoende ook in den winter botanieles te kunnen geven? Mag ik geen museum van woorden aanleggen, als ik maar zorg, dat de jongens niet denken, dat dit nu de levende taal is? Mij dunkt, salva meliori hoor!, dat jij en DE VOOYS, en al die Levende-taalmenschen, wel wat erg werkt met dat leven van de taal. Als reactie tegen dat akelige oefeningen-maken geef ik jullie groot gelijk. Maar we hebben toch ook den plicht de jongens de litteraire taal[1)] te onderwijzen. En die leeft nu eenmaal niet meer, of vergis ik mij? Ons onderwijs moet er op gebaseerd zijn, menschen te vormen, die de schrijftaal[1)] goed kennen. Leeren wij die met uit te gaan van

1) Iets, wat ons op het oogenblik niet onmiddellijk aangaat, maar wat toch aanleiding tot misverstand zou kunnen geven is hier het op-één-lijn-stellen van litteraire taal en schrijftaal. De schrijftaal genomen in den slechten zin van 'papieren kunstmatige boekentaal' leeft niet, ten minste niet het sociale leven, en dat is het éénige leven, waarvan hier sprake kan zijn, daar heeft mijn korrespondent groot gelijk in. Maar de litteraire individueele taal van een echt kunstenaar leeft bij uitzondering soms wèl. Volstrekt niet altijd. Zie b.v. bij G. SERNER: *On the Language of Swinburne's Lyrics and Epics*, (Lund-Cambridge 1910), maar eens na, hoe kunstmatig archaïsch en gewild eklektisch de taal van dezen ras-echten dichtergeest is opgebouwd. 'Since time immemorial, language has had a two-chamber system of its own, where the upper house - poetry and higher style - has ever been characterized by its conservatism and arbitrarines. The laws of common prose it has mercilessly rejected or changed them at its own will. The language of almost every poet may be expected to rest on the foundations of this higher an conservative style.' Bij echte volksdichters leeft de taal wel. Ik zou dit zelfs voor het beste kenmerk van een volksdichter willen houden.

1) Iets, wat ons op het oogenblik niet onmiddellijk aangaat, maar wat toch aanleiding tot misverstand zou kunnen geven is hier het op-één-lijn-stellen van litteraire taal en schrijftaal. De schrijftaal genomen in den slechten zin van 'papieren kunstmatige boekentaal' leeft niet, ten minste niet het sociale leven, en dat is het éénige leven, waarvan hier sprake kan zijn, daar heeft mijn korrespondent groot gelijk in. Maar de litteraire individueele taal van een echt kunstenaar leeft bij uitzondering soms wèl. Volstrekt niet altijd. Zie b.v. bij G. SERNER: *On the Language of Swinburne's Lyrics and Epics*, (Lund-Cambridge 1910), maar eens na, hoe kunstmatig archaïsch en gewild eklektisch de taal van dezen ras-echten dichtergeest is opgebouwd. 'Since time immemorial, language has had a two-chamber system of its own, where the upper house - poetry and higher style - has ever been characterized by its conservatism and arbitrarines. The laws of common prose it has mercilessly rejected or changed them at its own will. The language of almost every poet may be expected to rest on

zinnen als: “Die bult, dat bennen winteraardappels.”? Ik wil die zinnen ook behandelen, maar er van *uitgaan*, wordt mij toch te machtig.’

Hierop heb ik het volgende geantwoord:

‘M'n afkeer voor een taalmuseum of een herbarium is alleen, maar dan ook volkomen gewettigd, zoolang dat Taalmuseum een grammatika, zoolang het herbarium een plantentuin wil vervangen.

Er is niets tegen, in den winter, met een herbarium botanie te geven, alhoewel het heel slecht gaat, en zoover ik weet, ook niet gepraktizeerd wordt.

Maar het zou in elk geval heel dwaas zijn óók in den zomer te doen of het winter was, en de levende bloemen te ignoreeren.

Dat doet nu de grammatika van TERWEY, DEN HERTOG c.s. Want daar het in de *moeder*taal nooit winter is, immers het gesprek is altijd en overal natuurlijker en makkelijker te bereiken dan de boekentaal, moeten wij altijd doen, wat de botanici alleen in een beperkten tijd kunnen: met levende bloemen in de klas komen.

Daarmee moet ons onderwijs beginnen.

Want alleen de levende bloem is een natuurverschijnsel dat volgens de wetten der natuur zoo kan ontstaan. En een gedroogde bloem kàn niet ontstaan dan *uit* een levende. En toch weiger je van levende bloemen *uit te gaan*. Goed, maar dan zullen je leerlingen ook nooit inzicht krijgen in het herbarium der boekentaal, en mislukt dus zelfs je ietwat eigenaardig doel.

Het voorbeeldje geeft alleen door z'n boerschheid aan je redeneering een schijn van kracht. *Ik* ga uit van “Mijn oudste broer, die is in

the foundations of this higher an conservative style.’ Bij echte volksdichters leeft de taal wel. Ik zou dit zelfs voor het beste kenmerk van een volksdichter willen houden.

de Oost”. Dat is niet boersch en wordt door de jongens beter verstaan dan: Mijn oudste broer is in de Oost. En daarom moet ten minste de redekundige ontleding van dat eerste voorbeeld uitgaan. Daarna laat ik de jongens zien, dat boeren en onbeschaafde menschen, óók altijd dezen vorm gebruiken, en dan komt o.a. Die bult, dat bennen winteraardappelen!’

Ik geloof eerlijk, dat deze moeilijkheid en hare oplossing voor velen nog niet overbodig geweest is, daar ze eens te meer bewijst hoe het standpunt waarop De Nieuwe Taalgids bouwt - wat ook onze individueele fouten daaraan misschien in kleinigheden mogen bederven - in z'n groot geheel vast en veilig staat als een grondslag van breed arduin.

Een tweede korrespondent van me helpt ons bij dien verderen opbouw. Schrijver is de ten onzent reeds goedbekende Scripturist Dr. W. VAN KOEVERDEN.

‘Ofschoon psychologische taalstudie mijn vak heelemaal niet is, heb ik toch met belangstelling Uw artikel in de laatste Taalgids gelezen. 't Mag misschien dom zijn, maar excuseer dan die domheid aan een leek in het vak, ik zou U op een eigenaardige parallel willen wijzen, van zegwijzen door U vermeld p. 279; in de semietische talen is die tournure zeer frequent: herinner U de honderde voorbeelden uit de H. Schrift. Nu viel bij het lezen van Uw artikel mij weer in: de Nominaalzin van het Arabisch met de namen, die men aan die zinsdeelen geeft (misschien zijn U die niet bekend) *de zin heet dschumlat* d.i., zooals Wahrmund in zijn Grammaire zegt: *Summe, Ganzes. Het subject in de Nominaalzin heet el-mubtada' d.i. waarmee begonnen wordt*, inchoativ. *Het praedikaat heet chabar, Aussage*.

Mocht U dit bekend zijn excuseer dan mijn schrijven.’

Neen, ik wist dit laatste niet, en had den hooggeachten schrijver dus volstrekt niet te verontschuldigen, maar heuschelijk te bedanken.[1)]

1) Ik vroeg hem bovendien, of hij mij wist te zeggen, welke Arabische grammaticus deze in mijn oog geniale formuleering het eerst gevonden had. Dit heeft daarom z'n waarde, omdat WEIL, (niet WEILER, gelijk door een drukfout op blz. 279 van m'n vorig artikel te lezen staat) op wien gelijk men daar gezien heeft, mijne opvatting berust, een Israëliet was, en misschien van dien URHEBER afhankelijk zou kunnen zijn.
Hierop ontving ik het volgende antwoord.
Het doet mij genoegen, dat mijn opmerking u interesseerde. Wie de “kraan” is, weet ik niet: het is een terminologie van de oude Arabieren. Ik heb slechts A. WAHRMUND: Praktisches Handbuch der neu-arabischen Sprache, Giessen, Ricker, 1898, en daar staat verder niets in. Ik geloof, dat ook de Joodsche auteurs eens nagekeken moeten worden: die hebben ook een zeer eigenaardige terminologie: ik heb wel groote hebr. gramm. maar die zijn voor en door de ‘gojim’ geschreven en bekommeren zich niet over de middeleeuwsch joodsche terminologie tenzij terloops. De werken die daar voor in aanmerking komen lijken me de volgg., die ik echter niet meer dan bij name ken uit een artikel over de Masora van Hyvernat in de Revue Biblique: Elias Levita: Grammatik des Jüd. Pal. Aramäisch nach den idiomen des pal. Talmud und Midrasch etc. Leipzig, Hinrichs 1894 en Frensdorff: Lehrbuch der Neuhebr. Sprache und literatur. Frankfurt, Kaufmann 1901.
Ik heb deze boeken nog niet kunnen naslaan. Weet misschien een onzer Hebraïsten of Arabisten daarover nader bescheid? Men zal uit het vervolg van dit artikel zien, hoop ik, hoe nuttig voor ons aller grammatische begrippen, eene harmonische samenwerking van verschillende taalgroepbeoefenaars nog worden kan.

Wel kende ik natuurlijk den casus pendens uit het Hebreeuwsch, die in bijna alle gevallen met ons psychologisch onderwerp samenvalt; maar de Arabische terminologie kende ik niet, en vooral de beperking dezer terminologie tot de nominaalzinnen, in het Semitisch zoo typisch van de verbaalzinnen onderscheiden, interesseerde me genoeg om eens verder na te slaan.

Mijn bronnen zijn: H. RECKENDORF: Die syntaktischen Verhältnisse des Arabischen. 2 Bnde. Leiden 1898 en C. BROCKELMANN: Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen sprachen. Bnd II. Syntax. Heft 1 en 2, Berlin 1911.

Wat blijkt nu? Dat de semitische syntaxis ook hierin de voorschool is voor de onze. Alles is eenvoudiger en gemakkelijker, als wij ten minste door helder licht met onbevangen blik, en niet door den polarimeter of het prisma onzer traditioneele schoolsche grammatikabegrippen, naar de feiten willen zien.

Gelijk men waarschijnlijk weet, zijn alle zinnen in het semitisch of verbaalzinnen of normaalzinnen naar gelang het gezegde een persoonsvorm van het werkwoord, of géén persoonsvorm, en dan meest een naamwoord of een toestandsuitdrukking is.

Nu komt daarbij, dat in het oude Arabisch, en misschien ook in het Oersemitisch, de verbaalzinnen *altijd* hun gezegde d.w.z. den persoonsvorm voorop stellen, en het onderwerp laten volgen; terwijl de nominaalzinnen, van eenige bizondere gevallen afgezien, het onderwerp voorop stellen en het gezegde laten volgen. Dus: *Zeid* (*die is*) *in huis*, maar *sloeg Zeid* voor ‘Zeid sloeg.’

Nu van de nominaalzinnen als *Zeid* (*die is*) *in huis*, hebben dus de

oude grammatici geleerd, dat *Zeid* de aanvangsnotie is, en (*die is*) *in huis* het daarop in het bewustzijn van den spreker volgende gezegde. Gaan wij de verschillende soorten van nominaalzinnen na, dan wordt dit nog veel duidelijker. Het onderwerp toch kan zijn:

1°. Een substantief: *Het vizierschap* (*dat is*) *van tweeërlei aard*.
2°. Een pronomen. *Jij* (*je bent*) *de beste der uitdeelers*. Zij beklaagden zich over hun stadhouder, en *dit* (*wel*) *in het jaar* 21. Wie (is-ie) als God?
3°. Een praepositioneele uitdrukking. *Van Bagdad naar Nahrawan* (*zijn-het*) *vier parasangen. Aan u* (*is-het*) *met hen* (*te onderhandelen*).
4°. Een adverbium. *Zóó* (*staat er*) *in de overlevering*.
5°. Een zin: (*Het is*) *een Arabisch spreekwoord: als niet*....

Het gezegde kan zijn:

1°. Een substantief. *Dit* (*het is*) *een boek. De wereld* (*heeft*) *vier deelen*.
2°. Een participium. *Ik* (*'k ben*) *aan 't beginnen. God* (*die is*) *'t best wetend*.
3°. Een pronomen. *Wie* (*'t is*) *déze*?
4°. Een praepositioneele uitdrukking. *Zijn afkomst* (*is*) *uit Chwarizm*.
Het gebed (*deed men*) *toen naar Jerusalem*.
5°. Een adverbium: *Je termijn* (*is*) *morgen. Hun gezicht* (*was*) *naar achteren*.
6°. Een zin: *Qalaχ* (*is*) *dat*.... (m.a.w. *Onder Qalaχ verstaat men, dat*....

Men ziet het, in al deze op den gis gekozen voorbeelden is inderdaad het subjekt het eerst in het bewustzijn aanwezig en daarop volgt pas het praedikaat: m.a.w. het zijn echte psychologische onderwerpen en gezegdes.

O zeker, bij nader toezien komen ook hier uitzonderingen voor; trouwens dan treedt ook dikwijls inversie op, maar dit zijn en blijven uitzonderingen. De heele kategorie als zoodanig is door de Arabische grammatici heel fijn gekenschetst.

In het Indogermaansch heeft dit soort zinnen nooit zoo gebloeid als in het Semitisch, althans in den historischen tijd niet. Zie daarover: A. MEILLET: La phrase nominale en indoeuropéen. Mémoires de la Société de Linguistique, tome 14, blz. 1 vlgd. Maar één tijdperk van abnormalen bloei, althans in de schoolsche hoofden der grammatici, kunnen wij echter niet voorbijzien. Het was in den tijd dat de Grieksche grammatici heelemaal onder invloed stonden van Aristoteles en zijne logika. Terwille van het syllogisme maakte Aristoteles toch eerst elken verbaalzin tot een nominaalzin. Zoo moest

b.v. het simpele zinnetje *hij slaapt* eerst in *hij is een slapende* worden omgezet, eer het gebruikt kon worden in een sluitrede. Want nu pas kon men duidelijk onderscheiden wat onderlaag, wat verbindingslid, en wat gezegde was, en dit was noodig of althans nuttig om te kunnen zien of de sluitrede niet sophistisch was, b.v.

Elke met de oogen dicht onbewegelijk zitten soezende is een slapende.
Welnu, hij daar is een met de oogen dicht onbewegelijk zitten soezende.
Dus hij is een slapende.

Pas in dezen vorm der sluitrede toch kan men oogenblikkelijk zonder moeite zien, dat de termen (d.w.z. onderlaag en gezegde) van de konklusie niet verder reiken dan in de praemissen, en de middenterm of het gezegde van de minor (2de praemis) niet verder reikt dan de onderlaag in de major (1ste praemis).

Wie in de peripatetische wijsbegeerte niet thuis is, vindt dit misschien nog zoo duidelijk niet, maar dan moet hij maar eens een logika-handboek opslaan, dit is heusch in confesso tusschen alle partijen. Welnu zóó-denkende grammatici hebben nu het *ὑποχείμενον* of de onderlaag uitgevonden en zij pasten hunne onderlaag-theorie aanvankelijk dan ook alleen op de nominaalzinnen toe, en ze droegen ze slechts over op verbaalzinnen, als die met het verbindingswerkwoord *zijn* in nominaalzinnen konden omgezet worden.

Juist dus, gelijk de Arabische grammatici hunne theorie van initiaal-notie en finaal-notie of gezegde alléén uitgevonden hebben voor de nominaalzinnen. Dit moeten wij eens eventjes goed beseffen. Zou dat allemaal misschien weer toeval zijn? Neen, verre van daar.

Als de nominaalzinnen er niet geweest waren, had men nooit de theorie van onderlaag en gezegde, thema en behandeling ervan, of initiaal-notie en doel der rede uitgevonden.

Want zeker, bij de tweeledige verbaalzinnen (vele zijn eenledig, gelijk wij in ons vorig artikel al zagen) is er wèl heel duidelijk een bijzaak en een hoofdzaak, maar op verre na zoo'n klare opvolging niet van eerst een grondslag leggen en een daarop bouwen gaan.

Waarom?

Een brief van mijn vroegeren en scherpzinnigen toehoorder, trouwen vriend en toekomstigen mede-auteur der Nederlandsche Spraakkunst, J.C. VAN ALPHEN te Maastricht zal het ons zeggen. Na de definities van mijn vorig artikel in een heele reeks zinnen volkomen probaat te hebben bevonden, bespreekt hij een tweede soort zinnen, dat volgens hem, eenigszins afwijkt:

Bij waarnemingen aan dingen uit de oogenblikkelijke aanschouwing is, dunkt me, de voorstelling van dat ding zelf in 't onderbewustzijn; wát ik er aan waarneem, is volbewust.

‘De tram komt op den weg langs gereden; ik zie, met eenige verwondering, alle waggons goed bezet, en zeg tegen m'n compagnon: De tram zit goed vol, hoor!’ Dat begrip ‘goed vol zitten’ wordt door mij, vóór de uiting, wel niet uitdrukkelijk in verband gebracht met die tram, maar ik heb toch 't zekere gevoel, dat 't níet in de lucht hangt, dat er al een onderlaag aanwezig is, waarop ik 't kán laten steunen - en bij uiting tegenover anderen doe ik dat natuurlijk ook. Gewoonlijk zal dán 't subject ook volbewust worden.

't Subject is in zulke gevallen 't eerst aanwezig, maar in 't onderbewustzijn; 't praedicaat 't eerst in 't volle bewustzijn.

Ik zit naar buiten te kijken en zeg: ‘Wat ligt er 'n vale kleur over 't land.’ *'t Land* psych. subj. *'n vale kleur* psych. praed. Ik sta voor 'n bibliotheek te kijken en zeg ten slotte: ‘Er staan mooie werken in je bibliotheek’ *mooie werken* psych. praed., *je bibliotheek* psych. subj. Door 'n tuin wandelend: ‘Nee maar, kijk me nu *die boom* 'ns **vol bloesem zitten**.’ We willen d'r uit, maar jawel, 't regent dat 't giet. We staan triestig voor 't raam naar 't geplas te kijken: ‘*Die regen* **houdt aan tot vanavond toe**. Het kursieve is psych. subj., het vetgedrukte psych. praed.’

Deze scherpzinnige psychologische analyse, die ieder dagelijks honderdmaal aan zichzelve kontroleeren kan, is misschien in één harer termen niet geheel en al juist. 't Lijkt mij toch dat in plaats van onderbewustzijn hier: buitenrand of op-den-drempel van het bewustzijn of vaag-bijna-onopgemerkt-bewustzijn zal moeten gelezen worden, wil het heelemaal juist zijn. Maar na deze betutteling vind ik ook de absolute waarheid dezer zelfobservatie onaantastbaar.

De lezer herinnert zich wellicht uit m'n vorig artikel het zinnetje van dat meisje bij Papa's thuiskomst: ‘Het prentenboek (dat) wil ik hebben.’ Ook hier was *wil ik hebben*, op 't oogenblik dat prentenboek uitgesproken werd, nog slechts op den rand van het bewustzijn. Maar het was vlak daarvóór volbewust geweest, en juist door de alverdrijvende energie van prentenboek naar den vagen bewustzijnsrand verdrongen. Hier kon men dus in volle waarheid, hoewel reeds eenigszins middellijk, van een opvolging in 't volle bewustzijn spreken. Maar bij de door VAN ALPHEN beschreven gevallen gaat dit niet meer op. Zeker, er is opvolging in het bewustzijn, want we voelen dat er al een onderlaag aanwezig is, maar volbewust als afzonderlijk geheel treedt die onderlaag pas op tijdens het uitspreken.

Welnu, wat VAN ALPHEN (die niets van Semitische talen weet) opviel, toen hij mijne theorie aan de praktijk ging toetsen: een tamelijk scherp sprekend verschil in de opvatting van psychologisch onderwerp bij tamelijk scherp onderscheiden zinsoorten, moet zich instinktmatig reeds aan de oud-Semitische volken hebben opgedrongen als een taalkategorie-afdwingend onderscheid.

De karakteristiek van VAN ALPHEN past toch volkomen op de tweede kategorie: de Semitische verbaalzinnen. RECKENDORF karakterizeert ze aldus (blz. 2): 'Man könnte sich vorstellen, dass die in fortwährendem Neuerscheinen von Einzelakten verlaufende Handlung, wie sie im arabischen Verbum finitum zum Ausdruck gelangt, *als das Sinnenfällerige in den Vordergrund getreten ist, und dass erst nachträglich das Subjekt, an dem sie zur Erscheinung gelangt, ausgesondert* und ausgesprochen *wird*.' Of op eene andere plaats (blz. 69): 'wird vom Prädikat ausgegangen, so ist vom Subjekt vorerst nur eine vage Vorstellung vorhanden.' En daarvandaan ook de gebrekkige kongruentie[1].

Gaan wij ook hier weer de verschillende soorten na, dan wordt alles nog duidelijker.

Het subjekt van den verbaalzin is:

1°. bijna altijd een nomen: (*daar*) *sprak God*;

2°. alleen een pronomen[2], wanneer daarop de nadruk valt: *als ík.... Abdalla was; trad zíj in het huis en ging híj heen* (zie ons vorig artikel);

3°. heel zelden een adverbium of praepositie met nomen: *Zamelen gingen* (*eenigen*) *uit het volk*;

4°. soms een Infinitief: *te zien was hem onmogelijk; toen begon men den naam Jahve's aan te roepen; het is een knecht onmogelijk twee heeren te dienen*.

Ik zou willen voorstellen, althans bij meergevorderden, voor dit onderscheid in het psychologisch onderwerp eventueel ook twee namen te gebruiken: voor de Nominaalzinnen volbewuste aanvangsnotie, voor de Verbaalzinnen: vaagbewuste onderlaag.

En hiermee is ook de groote kwestie vóór of tegen WUNDT's zindefinitie tot een bemiddelende oplossing gekomen.

Juist dóór de theorie van onderwerp en gezegde, hoe verfonfaaid

1) Zoo ook trouwens bij ons met *het, dat, wat* enz. in: *het zijn steenen, het regent baksteenen, het drijven watten wolkskens* (RODENBACH).

2) De tweede persoon komt schijnbaar ook zonder nadruk achter het verbum als subjekt voor, maar BROCKELMANN zegt terecht, dat dit dan 'nicht sowohl als Subjekt wie als selbständiger Anruf zu fassen ist'.

ze dan ook was in den loop der eeuwen, was er de grammatika toe gekomen: alle zinnen op te vatten als een opbouw, een verbinding, een synthese. Eerst een onderwerp, een thema, en dàn daaraan verbonden de behandeling ervan, wat men erover te zeggen had.

WUNDT en MORRIS kwamen hier formeel tegen op, en zeiden: Neen, vooróp gaat een vage Gesamtvorstellung, die ineens totaal in het bewustzijn oprijst, maar daarna wordt uiteengelegd in haar preciese logische geledingen of deelen, m.a.w. een soort analyse.

Van alle kanten werd oogenblikkelijk die nieuwe vondst als een ei van Columbus begroet, vooral b.v. door DELBRÜCK, maar MANDELSTAM, SÜTTERLIN en last not least WEGENER wilden er weinig van weten.

Zoetjes aan bekoelde het enthousiasme, en men begon in te zien, dat er voor beide opvattingen iets te zeggen viel.

Op de eerste plaats treedt de analyse sterker op den voorgrond in samengestelde zinnen, en de synthese meer in enkelvoudige korte mededeelingszinnetjes[1)].

Maar op de tweede plaats is er ook verschil in korte zinnetjes. En in het algemeen is dit door verschillenden in het vage al wel bevroed[2)]. Welke korte zinnen evenwel opvallend synthetisch en dus in een duidelijke initiaal-notie en eindgezegde ontleedbaar, welke daarentegen meer analytisch gebouwd en slechts vager in een eerst zweemende en pas bij het uitspreken volbewuste onderlaag en een van het eerste oogenblik af helder bewuste hoofdzaak of gezegde uiteengelegd kunnen worden[3)], heeft, zoover ik kan nagaan, zich nog niemand afgevraagd, laat staan dan het antwoord gegeven.

Als wij hierin geslaagd mochten zijn, zal dus het antwoord luiden, dat de zinnen voor feiten meer analytisch, en die voor dingen meer synthetisch gebouwd zijn.

Maar dan blijkt duidelijk, dat de analyse ook in dezen weer niet door een onoverbrugbare kloof van de synthese te scheiden is, maar dat in den onuitputtelijken rijkdom van het psychologisch gebeuren

1) Grondbeginselen II, blz. 35. Principes blz. 282-83.
2) Zoo door H. AMMANN, JF. Bnd 29, 1911, blz. 17. Hinter der analytischen Funktion des Geistes treten die synthetischen Momente - die ím Augenblick des Sprechens oder der inneren Satzgestaltung neugeschaffenen Relationen - an Bedeutung wenigstens für die Sprachäusserung weit zurück - wenn es auch nicht angeht, sie völlig zu ignorieren, wie WUNDT es tut. Vgl. ook ibidem blz. 122.
3) Het is misschien niet noodeloos even op te merken, dat de termen synthetisch en analytisch hier dus een heel anderen zin hebben dan in mijn Grondbeginselen blz. 105, Principes, blz. 107.

beide uitersten elkander in allerlei overgangen de hand reiken.

Gelijk ik in mijne Grondbeginselen al opmerkte, gaat ook bij duidelijk **synthetisch** gebouwde zinnen tòch meestal een voorgevoel vooraf van wat men zeggen gaat. Daarnà wordt de initiaalnotie volbewust, en een oogenblik daarop: mèt de initiaalnotie verbonden de eindnotie of het gezegde. Soms spreekt zich dat voorgevoel ook uitdrukkelijk in woorden uit, b.v. *O! maar - de ziel - is toch onsterfelijk! Omdat juist - de zielkunde - niet iedereen z'n vak is*!

Dit voorgevoel heeft WUNDT nu, niet zonder aanleiding in de feiten, maar voor een psycholoog toch wel wat vluchtig denkend, met de Gesamtvorstellung bij de **analytische** zinnen verward. Wat toch gebeurt hier? Uit den vagen bewustzijnstoestand vol van situatie en milieu duikt in eens volbewust iets bizonders, iets min of meer ongewoons op. Welnu dàt is de Gesamtvorstellung, gedragen door het reeds vaagbewuste onderwerp, dat na het bizondere, het gezegde, nu ook wordt uitgesproken en volbewust wordt. *Wat werken - die kerels! 't Is een getob - met onze jongens*! Maar natuurlijk kan ook hier weer zoo'n voorgevoel opkomen, en naar de sprekende lippen dringen. *Hè - wat werken - die kerels! O, o, o - 't is me een getob - met onze jongens*!

Zijn er dus overgangen, en is hier en daar, als zoo'n voorgevoel geïntellektualizeerd of beaamd wordt, zelfs verschil van opvatting mogelijk; als men eenmaal het diepe onderscheid goed begrepen heeft, dan scharen zich de overweldigende meerderheid der natuurlijk gebouwde zinnen van zelf in onzen geest aanstonds bij een van beide polen, dezelfde waarom zich ook onze meeste woordbeteekenissen groepeeren: verba en nomina, verbaal- en nominaalzinnen, feiten en dingen.

N i j m e g e n .

JAC. VAN GINNEKEN.

Levende taal.

De taal ook is een wonder der natuur. Zij heeft haar wezen, haar leven, haar groei en bloei, zoo wel als gras en bloem. Zij ontplooit uit den kiem, ontzwachtelt, ontwikkelt, zet uit en voort. Wetenschap, en schrijvers en sprekers, bespieden haar met gerige oogen. Ieder woord dat leeft draagt door dat leven een wonderlijke kracht die ademt, heft en daalt, roert en groeit, schemert en schittert, in spel en zin, vol tinten en verband. De ‘goên dag’, alleen die van mijn lippen springt, schakeert honderdvoudig. Hij is blij of droef. Hij is kwaad, droog of genegen. Hij is beschermend of misprijzend. De geschreven goên dag roert niet. O levende woord wat zijt gij prachtig. Ieder woord dat dood is, zit vast, onroerbaar, met onroerbare beteekenis, is.... ‘gefixeerd’.

HUGO VERRIEST: *Alle Nederlandsche woorden zijn Nederlandsch* (Vl. Acad. 1912).

Nederlandse vertalingen naar Molière.

Nederlandshe vertalingen naar Molière uit de 17e eeuw. Akademisch Proefschrift enz. door H.E.M. van Loon. ('s Gravenhage L.A. Dickhoff Jr. 1911).

De heer VAN LOON, die op bovengenoemd onderwerp in Leiden promoveerde, heeft zes-en-twintig vertalingen van MOLIÈRE, alle van de zeventiende eeuw, vergeleken met het origineel.

Twee belangrijke stukken van MOLIÈRE vinden we onder de vertaalde niet: *l'Ecole des Femmes* en *les Femmes savantes*. Wat het laatste stuk betreft, zoekt de heer VAN LOON de oorzaak van het niet-vertaald-zijn, in het feit, dat dergelijke geleerde dames in die tijd hier onbekend waren. Maar de *Précieuses ridicules* zijn hier wèl vertaald (door P. DE LA CROIX: *De belachelijke hoofsche juffers*), en de 'préciosité' was hier toch evenmin een nationaal verschijnsel. Waarschijnliker lijkt mij dan ook de reden, 'dat de woelige omstandigheden van het rampjaar de Hollanders verhinderden, de Fransche tooneelgebeurtenissen geregeld te volgen.'

Overigens vond de heer VAN LOON om te onderzoeken vertalingen van bijna alle kluchten en van de belangrijker komedies: *Tartuffe* (vertaling door P. SCHAAK: *Steiloor*), *le Misanthrope* (vertaling van H. ANGELKOT: *Misantrope*), *l'Avare* (vert. van J. PLUYMER: *De vrek*), *l'Ecole des Maris* (vert. van P. VERLOOVE: *Steiloorige Egbert*, en van Y. VINCENT: *Listige vrijster*).

Eigenaardig is het dat er geen proza-vertalingen zijn. Juist voor het realisme van het blijspel leende zich de proza-vorm uitstekend. In enige niet zeer fraaie zinnen geeft de heer VAN LOON als zijn gevoelen te kennen, dat in tijden van dekadentie - en de tijd van de MOLIÈRE-vertalingen was er zo een: de tweede helft van de zeventiende eeuw - het proza wordt geminacht, de moeiliker kunstiger gebonden vorm triomfeert:

'Het proza, dat een tijd van litteratuurbloei begeleidt, dan mede triomfen viert, zich weet te voegen naar de hoogste geestesvlucht, de diepste gevoelens der kunstenaars, ook het beschrijven van het

verhevenste wordt waardig geacht, maar dat mèt het verval zijn bevoorrechte plaats weer moet opgeven, wachtend, tot een nieuwe vloedgolf dit kostelijke kleinood weer op het strand der naar schoonheid en schoonheidsuitstorting begeerigen werpt. Hoe hebben we dat te verklaren? Waarschijnlijk zoo, dat in die periode van geestelijke dorheid, als de letterkundige kunst deze op háár wijze aanschouwelijk maakt, de mensch intellectueel krachteloos staat, waarom deze in geleende vormen die geestelijke armoede deels als in een keurslijf zoekt te stutten, deels te verbergen.

In elk tijdvak van achteruitgang toch zien we de zorg voor den vorm toenemen, meest zelfs ontaarden tot een vorm-veréering, die den inhoud schijnt te kunnen ontberen, ofschoon natuurlijk steeds de gevoels- en verstands-inhoud den vorm eerst zijn waarde verleent.'

Het was te verwachten dat de heer VAN LOON als uitkomst van zijn onderzoek in de eerste plaats zou vinden: nationalisering en daarmee gepaard gaande vergroving.

Alle MOLIÈRE-komedies zijn 'nae 's landts geleghentheyt verduytschet.'

'In het algemeen,' zegt de heer VAN LOON, 'waren de Hollanders er op uit den nadruk te leggen op het pittoreske, het schilderachtigen meest rùw-realistische dezer comédies, een eigenaardigheid, die menig blijspel zeer dicht tot de klucht deed naderen.' Aan de andere kant wordt soms het dialekt vervangen door gewone taal. B.v. door SOOLMANS in zijn vertaling van *le Médecin malgré lui*.

Duidelik treedt hier en daar ook het moraliserende karakter van de Hollander op de voorgrond. De tendens moest worden aangedikt. Vandaar dikwels uitbreidingen, die niet altijd verfraaiingen zijn.

Als TARTUFFE de hand legt op de boezem van ELMIRE, die hij verleiden wil, en het kantwerk van haar borstdoek prijst:

> Mon Dieu! que de ce point l'ouvrage est merveilleux!
> On travaille aujourd' hui d'un air miraculeux;
> Jamais, en toute chose, on n'a vu si bien faire,

antwoordt ELMIRE eenvoudig:

> Il est vrai. Mais parlons un peu de notre affaire.

In SCHAAKS *Steijloor* houdt MAGTELT een lange preek over de inkonsekwentie van de huichelaar, die nù de stof van haar rok bewondert,[1)] terwijl hij anders met felle woorden alle weelde in kleren geselt.

1) Het betasten van de rok van ELMIRE gaat in TARTUFFE vooraf aan het bevoelen van de kant. Dit laatste gebaar is in *Steyloor* weggelaten.

Dat gij u heilig brein, en hemels oog laat vallen
Op dese kleinigheid; voorwaar dat is mij vreemt:
Gij, seg ik, die 't soo naau op 't stuk van kleeding neemt.
Gij geesselt d'hoogvaardij, en gunt haar geen genade,
En hebt het booven al, op vrouwepracht gelaade,
Gij rukt haar 't haar van 't hoofd, met gommen overkorst,
De paarlen van den hals, de booten van de borst,
Van tabbert, hant en voet, de linten en de veeren,
En van het gantsche lijf die nieuwesnoffe kleeren, enz. enz.

Weggelaten bij het vertalen werden allerlei uitdrukkingen, betrekking hebbend op Franse toestanden van de XVIIe eeuw, die in Holland onbekend waren. Dat is o.a. zeer merkbaar in de vertaling van de *Précieuses ridicules*. 'Les portraits', 'la Carte de Tendre', 'l'air précieux s'est répandu dans les provinces', en dergelijke specifiek Franse zeden schetsende woorden zijn door de vertaler DE LA CROIX eenvoudig geschrapt.

De heer VAN LOON is vol lof over het begrijpen van de Franse tekst door de vertalers. Afwijkingen van het origineel moeten voorzichtig beoordeeld worden; in de meeste gevallen komen ze niet uit onkunde voort. 'Wie zou meenen, dat zeventiende-eeuwers slordig of vluchtig vertaalden, dat het Fransch hier onvoldoende bekend was, bedriegt zich. In het algemeen - de later volgende, betrekkelijk weinige plaatsen op een geheel van duizenden versregels wijzen het uit - werden ook fijnere schakeeringen van het Fransche taaleigen uitmuntend begrepen en weergegeven.'

Hoofdkenmerk van de vertalingen is, zoals ik reeds zei, het nationaliseren.

De 'faut dévot' Tartuffe, die jansenisties en jesuïties beide handelt en spreekt, wordt bij SCHAAK de van rooms gereformeerd geworden Steyloor. De vertaler zegt zelf van hem: 'Hij is van Parijs in Den Haag, en uyt het Pausdom in de Gereformeerde Kerk overgebragt, daar hij niet alleen sijn Frans, maar ook sijn Rooms vergeten heeft, om de superstitie, de hypocrisie, de scheursugt, en andere Kerkelijke gebreken, in ons Land in swang gaande, ten spiegel en verbeetering uit te beelden.'

Die Steyloor is zeker de belangrijkste XVIIe eeuwse vertaling van MOLIÈRE.

Telkens treft bij vergelijking van de Hollandse tekst met het origineel hoe uitstekend SCHOOK het Frans begreep, hoe hij herhaaldelik het Franse vers, - de gedachte, de ziel behoudend - wist te metamorfozeren in kernachtig eigenaardig Hollands.

Men kent het verrukkelik-komies toneel van Orgon's thuiskomst. Orgon komt thuis van de reis en vraagt belangstellend aan het kamermeisje van zijn dochter hoe 't in huis gaat. Dorine begint te vertellen dat Elmire, de jonge vrouw van Orgon, koorts en hoofdpijn heeft gehad, maar ganselik vervuld van zijn geliefde beschermeling Tartuffe, die reeds zijn huisgenoot geworden is, vraagt hij, niet lettend op Dorine's woorden: ‘Et Tartuffe?’

Tartuffe? is 't antwoord.

> Il se porte à merveille,
> Gros et gras, le teint frais, et la bouche merveille,

waarop Orgon reageert met 't beroemd geworden: Le pauvre homme! Ondeugend schildert Dorine de tegenstelling tussen het gebrek aan eetlust van Elmire, haar slapeloosheid, en het lekkerbekkig schransen van Tartuffe, zijn zalig aan-één-stuk maffen daarna.

Naast de verzen, waarin de roodglimmende bolwangige zinnelike huichelaar zo prachtig wordt verbeeld door Dorine, klinkt wel heel dof en hard wat Geertruyd tot Domburg zegt:

> Steyloor? die is hard, gelijk een spijker,
> Glad, kleurig, dik en vet: hij eet noch als een dijker.

Maar zijn de volgende verzen:

> Pressé d'un sommeil agréable,
> Il passa dans sa chambre au sortir de la table,
> Et dans son lit bien chaud il se mit tout soudain,
> Où sans trouble il dormit jusques au lendemain,

niet wondergoed weergegeven in de hier volgende?

> Als een daau, quam op hem 't slaapje zijgen,
> En deed hem lunderig, van tafel, boven stijgen;
> Daar hij in 't warme bed gerust en zagjes dook,
> En, voor den lichten dag zijn oogjens niet ontlook.

Zijn ze niet alleraardigst, die ironies-tedere verkleinwoordjes, en dat slaapje dat als een dauw komt dalen op de wèlgevulde smulpaap?

De Franse Dorine, die meer dan een gewone dienstbode is, de ‘suivante’ van de dochter uit het eerste huwelik van Orgon, een huisgenote die met de bezadigde Cléante, Orgon's zwager, ‘l'honnête homme’, het krachtigst opkomt tegen het noodlottige overwicht van Tartuffe, de Franse Dorine is als Geertruyd een Amsterdamse zeventiende-eeuwse dienstmaegt geworden, - een kamenier, zegt SCHAAK, - evenmin op haar mondje gevallen als Dorine, grover, niet vervaard voor een rauwe krasse uitdrukking. Dorine is wel ‘un peu trop forte

en gueule, et trop impertinente', maar haar taal steekt toch nooit te scherp af bij die van het deftig burgergezin waarin ze haast een familielid mee geworden is.

Als Dorine Orgon tracht af te brengen van zijn noodlottig voornemen zijn dochter aan zijn dierbare Tartuffe als vrouw te geven, wijst zij hem op de gevaren die het huweliksgeluk bedreigen, wanneer de vrouw onmogelik liefde kan gevoelen voor haar echtgenoot.

Dorine drukt dat helder en gekuist uit. Hoe ruw klinkt daarbij Geertruyd's waarschuwing:

> Gelijk een minlijk man veel tot de deugd en eer doet
> Van sijn beminde vrouw; soo maakt een lompe loer
> Een hoornbeest van sich self, en van sijn wijf een hoer.

Vernuftig en kunstig, een ware metempsychose daarentegen, is de verdietsing van de volgende woorden van Dorine:

> Le traître, l'autre jour, nous rompit de ses mains
> Un mouchoir qu'il trouva dans une *Fleur des saints*,[1)]
> Disant que nous mêlions, par un crime effroyable,
> Avec la sainteté les parures du diable.

> Mijn kerk-boek kreeg de sot, nu onlangs, uyt den hoek,
> En rukte al 't sillever van het beslaage boek,
> Hij gierden als een swijn: o grouwelijke sonden!
> En, dat wij Beliál, met Kristus, samen bonden.

Ook in Steyloor gaat nationaliseren dikwels samen met uitbreiding. Ik wees er reeds hierboven op. Ziehier nog een staaltje.

Veel meer woorden om zijn Steyloor te prijzen, gebruikt Domburg dan Orgon in de lofzang op Tartuffe. Zijn vervoering kent geen maat. In uitbundige bewoordingen, weeldrig, kleurig en welklinkend, bezingt hij de eerste ontmoeting met Steyloor, zijn afval van Rome, de macht van zijn prediking. Zou hij niet de heraut zijn, door Koning Jezus gezonden, om te verkonden het uit-zijn-asch te herrijzen Jeruzalem?

> Staf, mijter, ja de pracht van 't Roomse purperrood
> Hing wis hem over 't hooft: maar 't was de geest der waarheyt
> Die hem, bij 't sterrelicht der Schriftelijke klaarheyd,
> Wees na de zuyv're kerk, langs het hervormde pad,
> Tot Kristus parel, en onschattelijke schat.

Luister naar des huichelaars begroeting van Elmire, in het bekende toneel van de liefdesverklaring:

1) Groot werk, waarin o.a. levens van heiligen.

Que le ciel à jamais pas sa toute bonté
Et de l'áme et du corps vous donne la santé,
Et bénisse vos jours autant que le désire
Le plus humble de ceux que son amour inspire.

En Steyloor:

Den Hemel, uit den hoorn van 's Heilands overvloed,
Schenk u, na ziel en lijf, gesondheids dierbaar goed:
En stort, in sulk een maat, sijn zeegen; als kan wenssen,
D' ootmoedigste die ooit Gods liefde droeg tot menssen.

Is niet voortreffelik, in dezelfde toon van ootmoedige plechtige vroomheid, Tartuffe's stijl! weergegeven?

Op verschillende plaatsen in zijn proefschrift uit de heer VAN LOON zijn waardering voor Schaak's werk. Ik vind het daarom jammer, dat hij niet een hoofdstuk gewijd heeft aan de uitsluitende esthetiespsychologiese vergelijking van het Franse met het Hollandse stuk. Ook voor andere verdienstelike vertalingen zou hij hetzelfde hebben kunnen doen; ongetwijfeld zou daardoor zijn proefschrift in belangrijkheid gewonnen hebben. Maar, zo hij ons bedoelde hoofdstukken niet heeft gegeven, de schrijver heeft in tal van andere over letterlik vertalen, onjuiste vertaling, bastaardwoorden, knoeien met de taal, nationaliseren, wijziging en weglating, inlassing, vergroving, bloemrijke en verbloemende stijl, taalvormen, een menigte kenmerkende voorbeelden bijeengegaard, verlevendigd door aardige opmerkingen. Daardoor is zijn proefschrift een verdienstelike bijdrage geworden tot de kennis van het blij- en kluchtspel in de XVIIe eeuw, en de wijze waarop de uitlandse geest werd vervormd door de Hollandse vertaler voor de Hollandse toeschouwer.

Een enkele opmerking nog.

Op blz. 32 zegt de schrijver:

'In *Tartuffe* lezen we: "qui suit bien ses leçons, goûte une paix profonde, et comme du fumier regarde tout le monde," wat Schaak overbracht in: "die sijn leesing hoort, bezit op d' aard een *hemel*, en schouwt als uyt de *maan* het ijdel aarts gewemel." Het Frans is eigenaardiger: bij den mesthoop dacht de dichter ongetwijfeld aan den rustig-zelfbewusten haan, die het liefst van dit hoogtepunt het dierengedoe op het erf onder zich ziet krioelen. Schaak, waarschijnlijk minder vertrouwd met het boerenleven, en als stedeling den neus ophalend voor zoo iets onvoegzaams als den zooeven genoemden berg, voerde de vergelijking tot hooger sferen op, waarin de tegenstelling der door mij gecursiveerde woorden als geestig treft.'

Had de heer VAN LOON pas *Chantecler* gelezen, toen hij 't bovenstaande neerschreef?

M.i. betekent *du fumier* niet ‘van de mesthoop’, maar ‘als mest’, ‘als drek’. 't Beeld is niet ongewoon. In de *Imitatio* (III, 3): *Omnia terrena arbitratur ut stercora*.

Z w o l l e .

P. VALKHOFF.

De zuurdesem van een oud taalonderwijs.

Na de verschijning van C. SCHARTEN's *Gids*-artikel over *Het Spellingvraagstuk* vatte een scherpzinnig hoogleraar zijn oordeel samen in de woorden: ‘Dat stuk is een klaar bewijs, hoe slecht het taalonderwijs in de laatste vijf-en-twintig jaar geweest is.’ Het loont de moeite, het veelbesproken artikel voor onze lezers eens van dit standpunt te beschouwen. Opmerkelik en leerzaam is de botsing van de juiste taalintuïtie bij de kunst-gevoelige criticus, en de onverteerde bestanddelen van de oude schoolse taalwijsheid. Tweeslachtigheid is er het noodzakelik gevolg van.[1)]

SCHARTEN vertelt ons van het voortreffelike taalonderwijs dat hij op de Nutschool te 's Gravenhage genoten heeft: ‘De onderscheiding der woorden, verbuiging, vervoeging, in de middelste jaren, het leek ons alles helder en eenvoudig.’ Met instemming haalt hij de woorden van zijn meester aan: ‘Niets is er ontwikkelender dan zins- en woordontleding.’ Natuurlik. Wanneer dit alles met het nodige gewicht behandeld wordt, zal geen kindergeest door twijfel gepijnigd worden. Ik herinner mij nog goed, hoe ‘eenvoudig’ ik de verbuiging van *degene* en *dezelfde* vond, toen ik die voor het admissie-examen H.B.S. had ingestudeerd. En dat na een voorzetsel een vierde naamval volgt, was voor mij een axioma.

Ondertussen heeft SCHARTEN met buitengewone sympathie het nieuwe taalonderwijs leren kennen. Hij schrijft er een ware lofrede op: ‘De dorheid van het taalbegrip, dat van de “spraakkunst” *uitgaat*; de onzinnigheid der boekjes, die, het leven in 't aangezicht slaand en de eigen levende taal der kinderen niet het minst, hen in de schier ondoordringbare geheimen dier kunstmatige grammatica oefenen

1) Deze korte beschouwing is dus een voortzetting van het artikel *Wanbegrippen over taal en spelling bij letterkundigen* (*De N. Taalg.* IV, 225) en een aanvulling van *Schrijven en spreken, in Noord- en Zuid-Nederland*, onlangs als brochure herdrukt door de ‘Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur.’

moesten, - al dat verdraaide, valsche en geest-doodende heeft zij aan de kaak gesteld en voor een niet onaanzienlijk deel reeds uitgebannen.

Zij toonde bovendien aan, dat de spelling van DE VRIES en TE WINKEL, deze levenslange moeilijkheid tot voor onze geleerden toe, voor het volkskind tè moeilijk was; dat het niettemin hardnekkig aanleeren dier onlogische spelling een niet zeer opvoedenden invloed kon hebben, waar het voor de gevreesde *letter*, den *zin* deed vergeten; en dat, op die wijze, het onderricht in de eigen taal tot eene kwelling werd. Aldus, de tyrannie der "spraakkunst" brekend, vroegen de jongere taalmannen eerbied voor de springlevende spraak der kinderen zelve.

En voor de nare, verbijsterende *letter*, brachten zij het *leven* de school binnen.' (blz. 235).

Mooi gezegd, maar... drie bladzijden verder schiet hem de opvoedende kracht van de oude zinsontleding te binnen, en bepleit hij het behoud van de 'kunstmatige grammatica', de dressuur van de 'gevreesde letter' in de retoriese vraag: 'Gaat, zonder de naamvallen, die fijne, logische zins-ontleding, gaat zonder de *sch* niet een deel der zoo gevoelige woord-ontleding te loor?'

In bovenstaande aanhaling vinden we niet de frase van onoprechtheid of modezucht, maar van oppervlakkig denken en waarnemen. De kluwen van oud en nieuw begrip willen we op enkele plaatsen trachten te ontwarren.

1°. *De verhouding van taal en teken*. SCHARTEN verkondigt de stelling: 'de geschreven taal zij enkel maar de zoo trouw mogelijke afbeelding van den klank.' Dat die *afbeelding* - of juister gezegd: *aanduiding* - de taal zelf is, zal hij in theorie beslist verwerpen. Maar in de praktijk blijft hij op het standpunt dat de 'eigenlike' taal bestaat uit zwarte tekens die meer of minder juist 'uitgesproken' worden. Hij spreekt van een 'kale' spelling, van het eenogig loensende 'zo', dat 'verminkt' is, van een taal die zelve nog niet slap is, al wordt ze op een slappe wijze uitgesproken. Met een taal 'die leeft in onze hoofden' bedoelt hij soms de gezichtsherinnering aan het geschreven woord. Als de *sj* van meisje *geschreven* wordt in *sjokola* dan wordt het *woord* plotseling plat.[1)]

Minder duidelik zal dezelfde verwarring voor sommigen zijn in deze passage:

1) Geldt dat ook voor de Duitse spelling *sch* en *k* in bastaard-woorden? Voor SCHARTEN stempelt de ordinaire *k* het woord *komplement* tot 'volkstaal', terwjjl de *c* van *insect* het woord gedistingeerd maakt!

‘Wanneer de “beschaafde Nederlander”, 's avonds een spelletje doende met zijn kinderen, uitbrengt: “wassuwwe nou 's bedenken?” - dan wil dat, nietwaar, in geenen deele zeggen, dat de woorden “wat”, “zullen”, “wij”, “nu”, “eens” en “bedenken” niet meer bestaan! Toch klinkt, hardop gezeid “wat zullen wij nu eens bedenken?” - of zelfs, op zijn Kollewijnsch: “wat zullen we nu 'ns bedenken?” (maar alle *n*'s en ook de *z* netjes uitspreken!) - ontegenzeggelijk stijf en onwaar. En echter bestonden die woorden, ook achter de vage klanken van den bedenkenden vader, zooals de latjes van een hek bestaan, dat men, in den trein gezeten, als een trillende schutting ziet’ (blz. 228).

De realiteit van de taal, de ‘latjes’, zijn dus voor SCHARTEN de *geschreven* woorden. De gesproken taal geeft daarvan een meer of minder nauwkeurige reproduktie. In werkelikheid is de zaak omgekeerd. De bedoelde klankenreeks komt niet in twee, maar in honderd verscheidenheden voor, afwisselend naar accent en tempo, naar de stemming van de spreker, naar de omstandigheden (meer of minder familiaar), naar de nuancen in het Beschaafd.[1)]

Geen deskundige heeft er ooit over gedacht, al die nuancen bij de gewone taalpraktijk in het schrift vast te leggen: 1°. omdat wij de woorden van elkaar schrijven, en *de sandhi-regels* (d.w.z. de wederzijdse inwerking van de slotklank van het ene, en de beginklank van het andere woord) *dus niet in het schrift tot hun recht doen komen*; 2°. omdat ter wille van de eenheid en de gemakkelikheid van opvatting *de scherp geartikuleerde klankvolging, in rustig tempo, de norm dient te zijn voor de geschreven taal*.

Er is niet veel scherpzinnigheid voor nodig om waar te nemen dat de vereenvoudigers deze beginselen uit volle overtuiging als heilzaam handhaven, en dat de bittertafel-bezwaren tegen het ‘schrijf zoals je spreekt’ na zoveel gedachtenwisseling, een ernstig betoog onwaardig zijn.[2)] Een minder oppervlakkig beschouwer dan SCHARTEN zou met

1) Grappig is die KOLLEWIJNSE ‘uitspraak’, met ‘netjes uitgesproken’ *z*! Ieder die zijn oren open heeft, weet dat *elke* Nederlander in deze zin na de *t* een *s* doet horen. En wie heeft ooit '*ns* gehoord? Hoe ‘gek’ het ook staat, voor de meerderheid van de ‘beschaafd’ sprekenden geldt de transscriptie: Wat snlləwə nu əz bədengkə. Natuurlik zijn de Noord-Oostelike vormen zulle*n* (zul*n*) en bedenke*n* niet minder ‘goed’ Nederlands. Dat de spelling zich aansluit bij de taal van de minderheid is meer een gevolg van traditie dan van taxatie.

2) Met verbazing troffen we deze redenering op nieuw aan bij niemand minder dan Dr. A. KUYPER, in het Rapport van de Staatskommissie.

verwondering de vraag gesteld hebben: Hoe komt het, dat zoveel hooggeleerde, zeergeleerde en niet-geleerde vereenvoudigers hun eigen beginselen zo slecht kunnen toepassen? Want waar las hij, buiten realistiese taalweergave, zinnen als ‘wat hewwenen kou geleje’?

Een andere vraag is de *beoordeling* van de honderd verschillende wijzen waarop het gelijk geschreven zinnetje ‘Wat zullen we nu eens bedenken’ door Nederlanders gezegd wordt. Zeker, er bestaan grenzen tussen beschaafd en niet-beschaafd, tussen korrekt en slordig, al zijn ze niet altijd scherp te trekken. In eigen gebruik, en in het onderwijs dient het beschaafde, het korrekte de toon aan te geven. Maar bij een taalbeschouwing die van de *letter* uitgaat, loopt men steeds gevaar het ‘korrekte’ uitsluitend te zoeken in die uniforme ‘uitspraak’, die de letter het dichtst nadert. Men vergeet, dat de eis aan *ieder* om onder *alle* omstandigheden scherp-geartikuleerd en rustig te spreken, gelijk zou staan met de eis om nooit moe, traag of hartstochtelik te zijn. Alleen machines kennen die geregelde gang. Al schrijft men altijd: *Dat is onmogelik*, dan verhindert dit volstrekt niet, dat in hartstochtelik tempo *Da'z ommóógləkə*! een zeer ‘korrekte’ *taal*-vorm is. Het is dan ook niet te verwonderen dat elke taal deze verscheidenheid kent. SCHARTEN meent dat het ‘slecht spreken’ van de taal een monopolie is van de slordige, tuchteloze Hollander, die aan de korrekte Fransman een voorbeeld kan nemen. Na HESSELING's onomstotelike weerlegging[1)] zal hij dat moeielik kunnen volhouden. Een Taalveredelingsbond, die een boete zou willen heffen van elke afwijking van de ‘toneeltaal’ in het dageliks leven, zou in elk land schatrijk worden.

2°. *Verhouding van biezondere en algemene taal*. Als letterkundige kent SCHARTEN instinktief velerlei taal: hij verkiest het levende woord boven het papieren, hij houdt van ‘de zoete voois, de klankrijkheid der boerensprake’, de kleurige volkstaal; hij heeft het over de taal ‘waarin wij (kunstenaars), schrijvend, gaarne spreken.’ Maar van de schoolbanken bracht hij de traditionele splitsing in schrijftaal, spreektaal en dialekt mee. Vandaar een reeks tegenstrijdigheden. De ‘uitspraak’ van het dialekt - ook bij de zoete, klankrijke voois? - is ‘nòg slechter’, is ‘rauw’. Ziedaar de oude zuurdesem: dialekt is niet andere taal, met eigen klanken en grammatika, maar ‘slechte uitspraak’! De ‘springlevende spraak der kinderen’ heet een bladzijde verder een ‘verslordigd spreek-taaltje’. Het West-Vlaams gekleurd

1) *Onze gevaarlike spelling*, blz. 8.

Nederlands van STREUVELS en VERRIEST wordt geprezen tegenover het zogenaamd Beschaafd, terwijl gelijktijdig elke dialektiese afwijking veroordeeld wordt, omdat de ware 'distinctie' eerst bereikt is wanneer één uniform-Nederlandse uitspraak, van het toneel uit, langs de school de volkstaal met die van de 'beste standen' gelijk gemaakt heeft.

Hoe de moderne beschouwing staat tegenover SCHARTEN's kunstmatig vereenvoudigen van de werkelikheid, heb ik in het bovengenoemde artikel uiteengezet.

3°. *Is grammatika taalwaarneming of taalwetgeving*? Over dit punt is aan het vroeger geschrevene (*Taalgids* IV, 237 vlg.) niet veel toe te voegen. SCHARTEN, die de 'kunstmatige grammatika' verwerpt, en toejuicht dat men 'eerbied heeft voor de springlevende spraak der kinderen zelve', blijkt weldra geheel op het oude standpunt te staan. In plaats van onze argumenten en opvattingen onder de aandacht van zijn lezers te brengen en te bestrijden, trekt hij een karikatuur aan de oren. De al te 'wetenschappelike' onderwijzer vraagt: 'Hoe spreke jullie 't uit? Zegt niemand meer *niets*? Dan schrijven we dus *nies* of *niks*, na jullie wille.' (blz. 236). Slechts één punt heeft SCHARTEN een weerlegging waardig geacht, n.l. de opmerking naar aanleiding van *welke* (blz. 239). 'Ook ik acht dit voornaamwoord onmisbaar,' zegt hij. Deze bewering is weinig afdoend. Ik *konstateerde* dat *welke*, met zijn buigingsvormen, in de hedendaagse letterkunde zeer zeldzaam is geworden. Een statistiek zou dit kunnen bevestigen.[1)]

Met een 'onmisbaar' woord was blijkens de samenhang bedoeld: een woord dat geen auteur meende te kunnen missen. Voor een minderheid kan het wel onmisbaar zijn, maar uit het meerderheidsgebruik blijkt dat men aan de eisen van duidelikheid, ritmiek en klank even goed kan voldoen *zonder* dat woord, m.a.w. dat het geleidelik verdwijnen geen taalverarming betekent. Bij een auteur die het gebruikt, kan natuurlik elk *welke* niet straffeloos door *die* vervangen worden.[2)]

1) De beschuldiging van SCHARTEN, dat wij 'bij voorkeur de schrijvers of de werken onderzoeken, die ons in de praktijk gelijk geven' is ongegrond. De statistiek waartegen deze beschuldiging gaat (*De letterkundigen tegenover de Vereenv. Sp.*, in *De Beweging* April 1910) was immers opzettelik gegrond op de bundel *Zelfkeur* dus op schrijvers en fragmenten, die ik *niet* zelf gekozen had. Kan SCHARTEN uit een andere bundel het tegendeel aantonen?

2) Evenmin als *der, dier, ener* door *van de, van die, van een*. SCHARTEN verkeert nog altijd in de waan dat het verminderd gebruik van die genitieven elke bladzijde vermeerdert met een gelijk aantal keren *van*. Een statisties onderzoek naar het *van*-gebruik bij *goede* schrijvers zou tot andere uitkomsten leiden. Het 'voortstrompelen' op voorzetsels komt juist in de ministerie-stijl, die niemand van nieuwerwetsheid zal verdenken, veelvuldig voor. Wat zegt men b.v. van deze zin: 'De minister acht zich niet gerechtigd *tot* openbaarmaking *van* adviezen *ter* zake *van door* de Kroon gedane benoemingen uitgebracht *ten* aanzien *van* een hoogleeraar *in* de technische hygiëne.'

Als voorbeeld nam ik een woord dat zo goed als verdwenen is, en waarvan nu niemand het 'gemis' betreurt, n.l. *dezelve*.[1] Maar in zijn bloeitijd was het woord voor velen inderdaad onmisbaar. Neem een zin uit een toneelstuk van 1795: 'Zij zijgt in de armen van Therese, verbergt haar aangezigt aan *derzelver* boezem, en besproeit dien met hare tranen,' of een zin van prof. TYDEMAN over BILDERDIJK: 'Dit was een pijnlijk accident, ik meen aan zijn regtervoet of *deszelfs* grooten teen.' Hier zou *haar* of *zijn* de zin ontwrichten, en de schrijvers zouden zonder dit kostbare woord in een verlegenheid geweest zijn, die wij nauweliks voelen. Toen nu de jongeren dit woord al lang verworpen hadden, in 1844, meende Mr. KOENEN blijkbaar nog dat het 'praatstijltje' van BEETS c.s. 'een bredere stijl in zijn ontstaan tegenwerkte.' Over VAN ALPHEN schreef hij b.v. deze zin:

Nu kwam ook weder de herinnering aan den Amsterdamschen oom en *diens* vaderlijken raad op; en geen wonder, dat *deszelfs* nog meer vermaarde Ambtgenoot, de toen druk gelezen christen-dichter SCHUTTE, wiens godvruchtige liederen veel in vrome gezelschappen, onder begeleiding van het huisorgel gezongen werden, de aandacht der begaafde jongelingen vooral bezig hield.

Wie voelt niet dat *diens* en *deszelfs* hier onmisbaar zijn? Maar wie begrijpt ook niet dat een ander biograaf het *zonder* die woorden had kunnen stellen?[2]

De dwaling waarop wij wilden wijzen, is bij leken zeer gewoon, en bij afwezigheid van histories besef zeer begrijpelik. Men neemt gaarne aan dat het tegenwoordige histories ontstaan is; men erkent het goed recht van taalevolutie. Dat die evolutie voort zou gaan,

1) Onlangs vond ik het bij FRANS COENEN: 'Ziedaar dan de onderdelen van het gewrocht. Deszelfs geheel is niet beter.' Hier schijnt het deftig-spottend bedoeld. Anders zou het eenvoudige lidwoord volstaan.

2) Nog een aardig voorbeeld vond ik van het pronken met dit 'deftige' woord, n.l. deze zin, van Prof. LULOFS, in *De Gids* (1838, blz. 591):
Wie heeft SCHILLER in *deszelfs* Don Carlos, *deszelfs* Maria Stuart, *deszelfs* Jungfrâu von Orleans, *deszelfs* Wallenstein, *deszelfs* Braut von Messina, *deszelfs* Wilhelm Tell niet vaak bewonderd?

zodat het voor ons onmisbare wel eens spoorloos zou kunnen verdwijnen, dat vindt men ongerijmd en eigenlik onbehoorlik. De meest verfijnde letterkundige taal kan ‘opgeheven’ zijn uit de meest ‘platte’ volkstaal. Maar wat nu plat is, kan nooit meer opgeheven worden.[1)]

4°. *Is een moderne ‘schrijftaal’ gegrond op het taalgebruik van onze ‘beste’ auteurs, voor het volksonderwijs gewenst*? SCHARTEN is, in theorie, geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden. Wij wezen al op de onmogelikheid van zo'n nieuwe TERWEY, maar zonder enig sukses. In plaats van bezwaren te weerleggen, hakt SCHARTEN de knoop van de geslachtsmoeielikheden door met een mannelik-vrouwelik woordgeslacht. Deze instelling zou alleen nuttig zijn, als hij alle woorden er mee bedeelde. Maar wij bieden hem nog meer knopen aan. Als onze ‘beste’ sehrijvers oude taalvormen gebruiken, die de schoolgrammatika niet meer kent[2)] of nieuwe scheppen[3)], moeten die dan dadelik opgenomen worden in de ‘zuivere schrijftaal’ die ADAMA VAN SCHELTEMA immers bindend wil maken voor kunstenaars en volk? Anders vervreemden ze van elkaar.

Van de ongerijmdheid, kinderen ongewone taalvormen te leren *gebruiken*, omdat letterkundigen die niet missen kunnen, zijn de meeste pedagogen nu wel doordrongen.[4)] Maar wanneer zullen sommige letterkundigen eindelik eens in gaan zien dat hun ‘werkmateriaal’ allerminst ‘bedreigd’ wordt door een nieuw taalonderwijs en een zuiverder taalbegrip? Een poging om hun ‘werkmateriaal’ aan de volksschool op te dringen zou averechtse gevolgen hebben.

C.G.N. DE VOOYS.

1) Vergelijk het stukje van D.C. HESSELING, De toekomst van de Afrikaanse Letterkunde (*De N. Taalg.* IV, 247), gericht tegen SCHARTEN's opvatting.
2) B.v. de datieven *ener* en *der*, die SCHARTEN graag gebruikt (b.v. ‘eener taal een te zwaren val verleenen’). SCHARTEN schrijft bewust: leer *den* kinderen vormen gebruiken. Moet in dit geval een derde-vierde naamval geschapen worden?
3) B.v. bij FRANS COENEN: ‘te *onzere* bevrediging en genot’; ‘van het doen *zulker* figuren’; bij H. ROBBERS: ‘de stijl *des mensch*’, ‘in *het tijdschrifts* eigen kolommen’, ‘om der distinctie wille*n*’.
4) Ook omdat behalve aanstellerij, misbruik er een onvermijdelik gevolg van is. Uit een advertentie tekende ik b.v. aan: ‘Duur *der onze* bekende opruiming.’ *Der* klinkt immers voornamer dan *van*? En uit een dagblad: ‘*Den* vroegeren partijgenooten.... gaan zoetjes aan het belang onzer beweging weer duidelijk worden.’ Ontglipt zelfs aan een fijn schrijver als COENEN niet soms een zin als ‘dat *dien* menschen van eertijds te benijden zijn’? (*De Amsterdammer*, 17 Julie 1910).

Boekbeoordelingen.

Schoolhervorming N°. 8. Lezen, door L.C.F. Bigot, Directeur van de kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem. Uitgave Hollandia - Drukkerij - Baarn. (Prijs 40 cent).

Is hier eenstemmigheid geweest tussen schrijver en uitgever?

Op de omslag dekt de Hollandia-Drukkerij de lading van de allerbontste verzameling stukgoederen met het reclame-zoekende motto van Mevr. L. BELINFANTE - AHN: 'Schoolhervorming is urgent!....' op de laatste bladzij van het door de hr. BIGOT opgestelde geschriftje staat: 'Het geroep om Schoolhervorming heeft nog altijd iets vaags, iets nevelachtigs; wat alleen verdwijnen kan, wanneer duidelijk en kort gezegd wordt, wat men bedoelt.' Ja, juist, wat bedoelt men er mee! En wat bedoelde de uitgever er mee, toen hij o.a. de hr. BIGOT voor 't vaandel riep! Want er waren toch al zeven brochuretjes over het hervormen van zeven verschillende leervakken verschenen, en nu moest toch het 'Lezen' ook een beurt hebben, van zelf. Daar kon toch geen een vak achterblijven, als het hele onderwijs herzien moest worden! En zo kreeg dan ook het 'Lezen' een beurt. Maar nu de hr. BIGOT! Want eigenlik sympatiseert hij maar half met de vlag die hij voert. 'Dat de veranderingen, welke gewenscht worden in de methodiek van de vakken der lagere school, wel het minst belangrijke deel der schoolhervorming zijn, ligt voor de hand.' Voor de hand ligt er wel eigenlik niets, waar de 'vage' term 'schoolhervorming' (slechts) een leuze is, die met vele andere leuzen dit gemeen heeft, dat elk erbij het zijne denkt. Maar wel kan het voor de hand liggen bij de hr. BIGOT, dat, hij in het 'hervormen' van de methodiek-'vakken', het ene door A, het twede door B of C, voor een algemene karakterwijziging in het opvoedingswerk weinig been ziet. Hij is dan ook zo eerlik aan het nut van zijn eigen werk te twijfelen. Zijn geschriftje bevat 'enkele verzamelde opmerkingen,' die hij ter 'overweging' biedt: 'of daarin nu die fameuze schoolhervorming bestaat?' 'Och neen, waarde lezer....'

Wij geloven het net zo min. Maar wij, op onze beurt, zouden met de twijfel begonnen zijn, en hadden, in het verband met de 'vage leus waarbij ieder het zijne denkt,' voor weerzinnig bestelwerk gepast.

Wat niet wegneemt, dat de schrijver van het brochuretje, nu hij zich eenmaal in zijn stof had ingewerkt, er meer van had kunnen maken. Ik bedoel nu niet daar, waar hij het heeft over het *nut* van het lezen. Of 't kabaalmakende *hersenwerk* onder het lezen, ook al om de meest voorkomende leesfouten te verklaren. En het *aanvankelik*

lezen, en de *vaardigheid*, die de kindertjes moeten verkrijgen, om de woordjes in een bepaalde vlugheid achter elkaar te kunnen noemen, daarover behoeven we het ook niet oneens te zijn. Maar halverwege het boekje, waar het onderwijs aan meergevorderden ter sprake wordt gebracht, komen teerdere kwesties op het tapijt.

Is bij de hr. BIGOT lezen wel allereerst s p r e k e n ?

Op blz. 20 lezen we: ‘Het nauwkeurig lezen wat er staat, de klinkers en medeklinkers daarbij helder en gearticuleerd uitspreken - daar moeten wij toch naar streven, ook op onze volksscholen, waar wij met allerlei dialectische moeilijkheden hebben te kampen.’

Dit zou op zich zelf onverdacht zijn, als het minder vaag gezegd was. Maar hoe hebben wij nu op te vatten ‘het nauwkeurig lezen wat er staat?’ Toch niet het lezen, als door Dr. GUNNING wordt voorgestaan, die ‘dieper ziende (dan Prof. KALFF n.l.) bij ons volk, ook bij onze kinderen; een zekere loomheid en sloomheid constateerde?’ Toch niet in de eerste plaats het lezen van de ‘gespelde’ taal met ‘al de klinkers en medeklinkers?’ Maar toch zeker wel de klanken van de werkelike taal, zoals die bij 't zien van de woorden, in 't kind weer geworden is?

Duidelik is 't niet gezegd; maar juist is het dit, wat moet worden bereikt: de weer levend geworden taal, moet, duidelik gearticuleerd, met geleidelike opheffing van de dialectiese schakeringen, waar die mochten voorkomen, hoe langer hoe meer naar 't Algemeen Beschaafd, worden geleid.

In geen geval verwarre men dialecties spreken met slordig spreken. De articulatie zuiveren is heel wat anders dan de klanken ontkleuren van 't dialect. Het eerste is nodig: het twede wenselik en ten slotte eerst van betekenis bij juist inzicht van het eerste.

Maar, nog eens moet worden gevraagd, of in dit geschriftje, wel is uitgegaan van de ‘levende taal!’

Vreemd toch, dat iemand in een principiële bespreking van wat *lezen* is, eerst kan praten over interpunctie, en daarna over accent. Het spreken zelf is, - en 't lezen zou immers uitgaan van 't spreken; - niets anders dan een voortdurend ritmies bewegen van klanken, met allerlei afwisseling van tempo en modulaties van toon. Uit het spreken nu van kinderen, en van de grote mensen, door middel van de docent naar de lectuur toe, moet toch eerst dit ritmies verloop worden geconstateerd! Op 't accent vooral, dient het eerste gewezen. Hoofd- en bij-accenten leren niet alleen bewust worden de *betekenis* van het gehoorde, maar brengen ook tot het besef, hoe de

klanken worden gemoduleerd en articularies tot grotere en kleinere eenheden worden gegroepeerd. De klankgolvingen gaan als het ware over spitsen, bergruggen en dalen. Dit te laten opmerken, leert aan het kind de kunst van luisteren, waaruit geboren wordt, zoo niet de kunst, dan toch het verstand van lezen. Dan eerst leren jongens voelen waar het ritme van hun spreken de pauzes verlangt, en waar bij 't schrijven van het gehoorde, de pauzes door tekens kunnen worden aangeduid. Zij kunnen alzo krities, van eigen bewustheid uit, hun eigen interpunctie invoeren en de aangebrachte 'redekunstige' interpunctie leren verwerpen. De hr. BIGOT, die ook een voorstander blijkt te zijn van accent-oefeningen met zijn leerlingen, meent op blz. 22 ook de wijze aan te moeten geven, waarop een stukje uit Dr. KUIPER's 'Om de oude Wereldzee', zou dienen te worden geïnterpungeerd. Wat echter dit specimen waardeloos maakt,[1)] is, dat de auteur al de 'zoogenaamde leesteekens, die de zinnen, zinsdeelen, de deelen van het veelvoudig onderwerp, die van de veelvoudige bepalingen, voorwerpen enz. scheiden' conscientieus laat staan. Waarom dan? - 'Ze zijn van groot nut,' verdedigt hij, ofschoon hij erkent, dat 'een enkele proef voldoende is om u te doen inzien, dat zij lang niet altijd de tijden aangeven, waarop ge rustig kunt ademhalen.'

Juist. Maar wat wil nu de schrijver met zijn betoog, als hij niet eens kan kiezen of delen?

Ons dunkt, dat bij een dergelijk oefenwerk de leerlingen niet dan zelfbewust-krities tegenover de uitspraken van een schoolse traditie gesteld mogen worden. Hierom al reeds, omdat ze er te gemakkeliker toe zullen komen, tevens onafhankelik van elkander te leren beslissen, hoe zij voor zich zelf moesten interpungeren. De hr. BIGOT zou paedagoog genoeg moeten zijn om in te zien, dat ieder leerling, mits hij in staat is zijn eigen persoonlikheid te geven, zijn individuele wijze van spreken ook neerlegt in zijn ritmiese aanduidingen. Maar dan breke hij ook voor goed met de oude grammatica, late accent en interpunctie uitgaan van het kind zelf, dat, bewust luisterend naar de in hem levend geworden taal, zich nooit in de echtheid van zijn ritmies bewegen zal vergissen. De zaak is maar, dat het niet alleen leert luisteren, maar ook trouw leert noteren, wat het geoefend oor, onder deskundige leiding, heeft gehoord.

1) Bovendien leent het stukje steile rhetoriek zich allerminst tot zulk een oefening, gezwegen nog dat de verbeterde interpunctie er iets onmogelik leesbaars van heeft gemaakt.

Wanneer de hr BIGOT weer over het lezen wil schrijven, late hij gerust verscheidene van zijn genoteerde bronnen onbekommerd op de boekenplank staan. Hij neme daarvoor de interessante I n l e i d i n g op het *Lees- en Taalboek* van de h.h.V.D. BOSCH en MEIJER (uitg. KEMINK en Zoon), en verwerke de aantekeningen in het *Leesboek* (alsmede in het Aanhangsel) zelf. Hem zullen dan bladzij op bladzij heel wat wetenswaardiger dingen, op eenvoudige wijze gezegd, tot meerder helderheid komen; en hij zal voor zich zelf opmerken, dat wat hij gezegd heeft, van generlei waarde is, tegenover de perspektief, die de Nieuwe Weg in de genoemde 'Inleiding' hem biedt, een weg, die zo veel te betrouwbaarder is, omdat hij gewezen is door mannen van inzicht en van een door lange ervaring proefhoudend gebleken praktijk.

J.K.

Uit de tijdschriften. (Maart - April.)

De Gids. Maart. In het *Overzicht der Nederlandsche letteren* behandelt C. SCHARTEN het *Nagelaten werk* van ADRIAAN VAN OORDT, dat ons een kijkje geeft op de zelfkritiek van deze schrijver. - In een beoordeling van VAN DEYSSEL's *Elfde Bundel Verzamelde Opstellen* verwijt dezelfde criticus de schrijver dat hij rijp en groen ongeschift heeft laten drukken. In *Annie Hada*, door GERARD VAN ECKEREN, ziet SCHARTEN 'gebrek aan fantasie en gemis aan *vertel*kunst'. *Een kleine Wereld*, door FRANS HULLEMAN, acht hij eenmislukking.

De Beweging. Maart. ALBERT VERWEY vervolgt de reeks *Hedendaagsche Dichters* door een brede karakteristiek van J. JAC. THOMSON, die zich in zijn eerste bundel *De Pelgrim met de Lier*, 'een schoonheid-gevoelige van bizondere verfijning en rijkdom' toont. Maar in deze 'poëzie van een predikant - wat iets anders is dan domineespoëzie - met fijnheid van in- en uitwendige waarneming, ziet de beoordelaar een tegenstelling tusschen de Schoonheid die zingen doet en de Eeuwigheid, de Godsstad waarheen de ziel zich wendt' - 'Dit *twee*-voudige is van THOMSON's poëzie een kenmerk, en - in geestelijken zin - een zwakheid.' - Is. P. DE VOOYS bespreekt uitvoerig *Het Levensfeest*, door ALBERT VERWEY, opgenomen in het derde deel der *Verzamelde Gedichten*.

April. ALBERT VERWEY bespreekt in de rubriek *Boeken, menschen en stroomingen* de herdrukte bundel *Verbonden Schakels* van HELENE MERCIER.

De Nieuwe Gids. Maart. In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS het proza van J. DE MEESTER (*Lichte lijnen*), terwijl hij in H. VAN LOON (*Onder eén Dak*) een navolger van DE MEESTER ziet.

April. W. KLOOS (*Literaire Kroniek*) bespreekt GUTTELING's Miltonvertaling, die hij 'in hooger-letterkundig opzicht een jongemansvergissing' noemt, en die z.i. ver achterstaat bij de vertaling, door JACOBUS VAN ZANTEN in 1728 uitgegeven.

Groot-Nederland. Maart. In de rubriek *Literatuur* bespreekt HERMAN POORT, scherp veroordelend, de *Verzamelde Gedichten* van A.T.A. HEYTING, en aanmoedigend *Een Verzenboek* door LAURENS VAN DER WAALS.

April. J. WALCH bespreekt J. REYNEKE VAN STUWE's roman *Naar het levend model*.

Elsevier's Maandschrift. April. H. ROBBERS prijst de roman *Gijsbert en Ada* van PETER DUMAAR.

Den Gulden Winckel. Maart. EVERARD GEWIN deelt een en ander mede over *De auteur van Joachim Polsbroekerwoud*, n.l. BERNARD GEWIN (pseudoniem: VLERK). De mededelingen, voornamelik geput uit brieven, gelden de romantiese studentetijd van deze humoristiese DICKENS-navolger. - In de *Lexicografische Mededeelingen* worden J.N. VAN HALL en G. KALFF behandeld.

Oud-Holland. Maart. E.F. KOSSMANN behandelt *De polemiek over de vertooningen van Jan Vos in* 1660, waarbij JAN VOS de smakeloosheid gehad had, de terechtstelling van Karel I voor te stellen. In twee anonieme pamfletten werd hij gehekeld. Een daarvan, *De Mot in 't Vossevel*, gaf weer aanleiding tot een *'t Samenspraeck tusschen Jan Tamboer en Jan Vos*.

Ons Tijdschrift. April. GEERTEN GOSSAERT prijst de *Verzen* van A. ROLAND HOLST, een poëet, wiens eerste werk door het eigenlijk 'dichterlijke' zoo volkomen zonder bijmengsel, en tevens in een betrekkelijk zoo hooge potentie gekenmerkt wordt. Terecht is hij gekarakteriseerd als 'de dichter van de ruimte': 'de natuur noch de menschen bestaan voor hem'. Voor twee tegenovergestelde gevaren moet deze jonge dichter zich wachten: 'het gevaar voor overspanning, en dat voor onderspanning van het gemoedsleven. Het eerste heeft den dichter KLOOS verdorven; het laatste de dichteres SWARTH. De eenige kans ze te ontkomen, ligt in den zedelijken moed, als een

eenvoudig mensch het daadwerkelijk leven, waarin hij, gelijk zij eens, thans een vreemdeling is, aan te durven, óók wanneer dit eene tijdelijke inproductiviteit mocht medebrengen.'

Van onzen tijd. No. 21. LUD. M.FR. DANIËLS O.P. begint een studie over *De dichter van onzen Reinaert I* (vervolgd in **No. 23** en **25**), waarin hij voor WILLEM het volle auteursrecht opeist. Hij betoogt dat 'de proloog van het nieuwe manuscript, die twee namen van auteurs noemt, ten sterkste door het gedicht zelf weersproken wordt, indien men tenminste aan ARNOUT en WILLEM ieder een helft van het nu-bestaande *Reinaert*-epos wil toeschrijven.' Het onderzoek van Prof. J. FRANCK leverde daarvoor 'nillens willens' de bewijzen. Waaraan dankt ARNOUT dan de vermelding in het Dijckse handschrift? De schr. sluit zich aan bij een nieuwe hypothese van Dr. BUITENRUST HETTEMA. De Hollandse afschrijver zou deze naam er in gebracht kunnen hebben, als die van een Hollandse auteur 'die voor zijn omgeving over *Reinaert* zou geschreven hebben', maar die in Vlaanderen onbekend was. Deze onbekende auteur heeft wellicht losse diereverhalen geschreven, zodat 'ene avontúre' (d.w.z. een volledige roman) 'onvolmaket' bleef, òf hij heeft verhalen over andere dieren gedicht, zodat 'ene avonture van Reinaérde' door hem 'was onvolmaket bleven'.

Deze nieuwe gissing is o.i. meer vernuftig dan overtuigend.

No. 23. CAESAR GEZELLE geeft een nalezing van GUIDO GEZELLE's *onuitgegeven verzen*, gelegenheidgedichtjes uit zijn eerste tijd, op zichzelf niet van grote betekenis, maar leerzaam om de zelfkritiek. In **No. 28** wordt deze publikatie voortgezet.

De Nieuwe School. Maart. TH. J. THIJSSEN vervolgt zijn afbrekende kritiek op BIGOT's brochure. - W. ZOETHOUT verdedigt zich, onder het opschrift *Ontijdige filosofie* tegen de ongunstige beoordeling van zijn werk in de vorige aflevering.

Onderwijs en Opvoeding. No. 5. Onder het opschrift *Kleine studies over Woordkunst* ontleedt H.W.E. MOLLER, naar klankbeweging, woordgebruik en inhoud GUIDO GEZELLE's bekend gedichtje *Het Mezennestje*. Een dergelijke kunstzinnige analyse is heel wat anders en beters dan de dode schoolmeesters-ontleding! En het is niet twijfelachtig welke manier beter is om een dichter te leren *begrijpen*!

No. 6-7. Gelijksoortige proeven van dezelfde hand, hebben tot onderwerp *Jesu* en *Goevrijdag* van GUIDO GEZELLE.

C.D.V.

De invloed van de geschreven op de gesproken taal.

Er is een tijd geweest waarin men aan het schrift een grote invloed toekende op de taal in het algemeen. In 1823 schreef het ‘Institut Royal de France’ een prijsvraag uit om te weten te komen of het ontbreken van alle schrijfkunst, het gebruik maken van een afbeeldend schrift (hiërogliefen) of van een klankaanwijzend alfabet invloed van betekenis had gehad op de lotgevallen van de talen die zulk schrift hadden gebruikt of onbekend waren gebleven met de schrijfkunst. Blijkens de toelichting geloofde de kommissie die de prijsvraag had ontworpen, dat afwezigheid van alle schrift een onophoudelike verandering van alle taalvormen had teweeg gebracht, en dat omgekeerd het gebruik van hiërogliefen meer dan iets anders verandering van taal tegenhield; 't gebruik van het alfabet zou tot een uitkomst hebben geleid die het midden hield tussen de starheid van het laatste sisteem en de taalverwildering onder de alfabeten. De kwestie vond men belangrijk genoeg om, toen er geen bevredigende antwoorden ingezonden waren, de prijsvraag drie jaar later nog eens uit te schrijven. Toen kwam er een antwoord dat bekroond werd[1)]; de schrijver ontkende dat het soort van schrift ooit invloed van enige betekenis had gehad op de vorming van enige taal of op het wezen er van, en hij trachtte zijn stelling te bewijzen door soortgelijke ontwikkeling aan te tonen bij talen die zich van zeer verschillend schrift hadden bediend. Alleen wanneer men 't woord *schrift* in zeer uitgebreide zin opvatte (hij dacht blijkbaar aan *geschreven taal*) kon er sprake zijn van werkelike invloed. De reaktie op de mening door de kommissie van het Institut in 1823 uitgesproken, zou nog verder gaan. Onder invloed van het geloof dat de taal een natuurprodukt was waarop de mens al heel weinig invloed kon hebben, heeft men in de tweede helft van de negentiende eeuw ook de macht van het geschreven op het gesproken woord zeer gering geschat. Wat ‘kunstmatig’ was kon immers niet

1) A.A.E. SCHLEIERMACHER, *De l'influence de l'écriture sur le langage*, Darmstadt, 1835.

‘leven’ en ‘zich voortplanten’; men ontleende allerlei vergelijkingen aan de natuurwetenschap en vergat menigmaal dat men zijn beelden op verschijnselen van geheel verschillende aard toepaste. Als de omstandigheden het meebrengen, kan de invloed van het schriftelik overgeleverde op de gesproken taal zeer groot zijn. Ten bewijze wil ik hier het een en ander meedelen uit de geschiedenis van het Grieks in de laatste 50 jaar.

Een eeuw geleden kon er van 't Nieuwgrieks als geschreven taal nauweliks worden gesproken. Onder de Turkse overheersing was letterkundige ontwikkeling bijna uitsluitend te vinden bij de geestelikheid, en deze bediende zich, èn bij de kerkdienst èn bij 't schrijven, van een Oudgrieks dat maar enkele biezonderheden had opgenomen van de taal die zich in de laatste tien eeuwen gevormd had in de mond van het volk. Er bestond in het Nieuwgrieks wel een poëtiese litteratuur, maar die werd mondeling overgeleverd; een reeks volksboeken, op erbarmelike wijze te Venetië gedrukt, kunnen als uitzondering op die regel worden beschouwd. Door de strijd tegen de Turkse macht en de daarop gevolgde bevrijding van Hellas kwam in die toestand verandering. De litteratuur in de volkstaal nam toe; de Kleftenliederen maakten de helden van de opstand ook in het Westen van Europa beroemd, er stonden dichters van betekenis op (VILARAS, SOLOMOS, ZALOKOSTAS) en hun werken werden door de druk verspreid. Maar het geleidelik ontstaan van een algemeen geschreven taal uit hetgeen eeuwen lang was gesproken en tans door grote dichters verrijkt, werd belemmerd door het klassicisme. Verering van de Oudheid had aan Griekenland de hulp van het Westen verzekerd en daardoor de vrijheidsoorlog doen slagen; men wilde de taalvormen van het voorgeslacht, waarin een onjuiste maar algemeen gehuldigde opvatting 't beste bewijs zag van de verwantschap tussen Oud- en Nieuw-Griekenland, niet prijsgeven. De meerderheid van de natie volgde de raadgevingen van een te Parijs levende Griek, CORAÏS, die een middending voorsloeg tussen het Oudgrieks en de levende volkstaal; hij stelde zich voor dat men van lieverlede de woorden en ook de vormen van het Oudgrieks weer in gebruik kon brengen om zo tot een steeds in ‘zuiverheid’ winnende taal te komen. Natuurlik was er heel wat oppositie tegen dat streven. De dichters gingen bijna allen voort met zich van de volkstaal te bedienen; tegelijk met het wetenschappelik onderzoek van de mondeling overgeleverde taal ontstond, in de laatste jaren van de negentiende eeuw, een litteratuur in proza die reeds een zekere uitgebreidheid heeft verkregen. Radikale hervormers vertaalden het Nieuwe Testament en sommige schrijvers

der Oudheid in de taal van het volk, zonder enige tegemoetkoming aan de schriftelike overlevering. Er brak een strijd los die meer dan eens menselevens heeft gekost. De officiële overwinning is echter tot heden behaald door de aanhangers van de z.g. ‘kathareuousa’ of ‘gezuiverde’ taal; een besluit van de volksvertegenwoordiging om elke vertaling van het Nieuwe Testament strafbaar te stellen en 't gebruik van de volkstaal bij alle uitingen van het publieke leven en bij het gehele onderwijs te verbieden, heeft verleden jaar die officiële overwinning vastgesteld.[1)]

Aan welke kant is nu de eigenlike viktorie gebleven? Ik bedoel, welke taalvorm heeft de overhand gekregen of behouden in het mondeling en schriftelik gebruik, zowel te huis als in 't openbare leven? Om die vraag te beantwoorden kan ik mijn ervaring raadplegen, opgedaan in drie bezoeken aan Griekenland, in 1884, 1899 en 1912. Reeds bij mijn eerste bezoek vertelde me een Duitser die toen sedert 40 jaar in Athene woonde, dat de taal in zijn tijd heel wat puristieser was geworden. Men was er in geslaagd een groot aantal Turkse en Italiaanse woorden voor eenvoudige begrippen uit het dageliks leven door termen van Griekse herkomst te vervangen. Ik kende toen veel te weinig van het Nieuwgrieks om die getuigenis te onderzoeken, maar in 1899 kon ik zelf uitmaken dat woorden als ‘slager’, ‘groenteverkoper’, ‘postkantoor’ enz. enz. niet langer in uitheemse vorm werden gebruikt. Ook eigenaardige zegswijzen als ‘nu en tien jaar’ of ‘'t is nu tien jaar’, voor ‘tien jaar geleden’ werden dikwels vervangen door een klassieke uitdrukking als ‘voor tien jaar’, waarbij ‘voor’, tegen de aard van de nieuwere taal, gevolgd werd door een zelfstandig naamwoord in de genetivus. En 't woord voor ‘jaar’ was dan niet ‘chronos’, gelijk 't sedert vele eeuwen in de mond van 't gehele volk luidde, maar 't Oudgriekse ‘etos’. Dergelijke waarnemingen - ik heb maar een enkel voorbeeld aangehaald - kon ik dit voorjaar nog in veel groter aantal doen, en dat niet alleen bij 't luisteren naar 't gesprek van zeer beschaafde Atheners, maar ook in de omgang met mensen uit de minder ontwikkelde klassen der samenleving, en niet uitsluitend, hoewel toch voornamelik, in de

1) In het Verslag der z.g. Spellingkommissie (Den Haag, Bootsma, 1912, blz. 77) is een rapport opgenomen van de heer LAMBADARIOS te Athene, die de kommissie zou inlichten ‘betreffende het vraagstuk der spelling in Griekenland.’ De heer LAMBADARIOS heeft geantwoord alsof hem naar de taalstrijd gevraagd was; over dat onderwerp heeft hij enkele mededelingen gedaan die òf geheel onjuist òf absoluut onbegrijpelik zijn (men leze de laatste zin van zijn rapport!). Van een spellingkwestie is in Griekenland geen sprake.

hoofdstad. Verder nog dan tot het invoeren van nieuwe woorden en het terugbrengen van oude zegswijzen strekt zich de invloed uit van de geschreven taal. Verschillende woorden die nooit uit de mond van het volk verdwenen, maar op andere wijs verbogen of vervoegd werden, herkrijgen sommige van hun oude uitgangen; ja, in enkele gevallen worden klanken die sedert de Oudheid niet meer gehoord werden op nieuw uitgesproken, omdat de spelling nooit heeft opgehouden ze aan te duiden.

Het is waar dat tegenover die winst van de oude taal ook heel wat geboekt moet worden dat ten goede komt aan de ontwikkeling der volkstaal. Voor het gebruik, in woord en schrift, van het in de loop der tijden ontstane Nieuwgrieks streed op 't eind van de negentiende eeuw een groep schrijvers die enkel litteraire invloed hadden. Zij waren slecht georganiseerd en hun tijdschriften hadden het leven van maandroosjes; wat zij schreven buiten hun kunst beperkte zich tot het hekelen van de bestaande toestand. De partij die tans opkomt voor de rechten van het levende woord ziet er geheel anders uit. De kunstenaars zijn haar trouw gebleven, maar ze telt bovendien onder haar leden mannen uit de aanzienlike kringen van Athene, ze is vertegenwoordigd in het parlement en sedert tien jaar is er een weekblad, de Noumas, dat op krachtige steun van allerlei aard kan rekenen. Van die partij is de Noumas vooral het orgaan der radikale zij; de rechtervleugel, die sommige koncessies doet aan 't geen nu eenmaal geworden is, heeft een genootschap, met een eigen maandblad, gesticht dat naar een bepaald programma verbetering van het onderwijs beoogt. Tot heden wordt de taal van het huisgezin op de school volkomen genegeerd en van hetgeen in die taal geschreven is wordt niet gerept. In een gesprek met de leerlingen van het gymnasium te Korinthe kon ik er me van overtuigen dat de dichters die in de 16^{e} eeuw op Kreta hebben geleefd en de mannen die kort na de vrijheidsoorlog gedicht hebben, hun nauweliks of in 't geheel niet bij name bekend waren. Dat wil men natuurlik veranderen. De mannen van de Ekpaideutikos Omilos - zo heet dit Genootschap van Onderwijs - willen dat de taal waarin het onderwijs gegeven wordt niet langer voor alle vakken zogenaamd Oudgrieks zal zijn. Ik voor mij hoop en vertrouw dat de overwinning aan hun kant zal wezen, maar al wordt die verwachting niet beschaamd, dan kan men toch wel voorspellen dat heel veel van wat door de puristen gedaan is, en zeker nog steeds in sterker mate beproefd zal worden, in het Nieuwgrieks zal blijven bestaan. Zo moet ik dan toegeven wat ik vroeger geneigd was te ontkennen, dat n.l. hetgeen PAUL MEYER te

Parijs mij in 1889 zeide waar is: het Grieks toont hoe ver de macht van de mens over de taal gaat.

Het is duidelik dat alleen onder zeer gunstige omstandigheden zo veel uit de boeketaal in de gesproken taal kon overgaan. Daarvoor is nodig dat zo goed als de gehele natie haar glorie zoekt in het verleden - een misplaatst gevoel van eer dat in Griekenland door het Filhellenisme van het Westen van oudsher is bevorderd -, dat die natie verder aanneemt dat de taal, door wie ook gebruikt, de eigenschappen zal behouden der beroemde voorouders - een ook bij ons zeer verspreid misverstand -, en eindelik dat het gehele volk buitengewoon leergierig is. Al die voorwaarden zijn in Griekenland aanwezig; daardoor duldt men er een leerplicht die aan de kinderen van de lagere school uitsluitend de Oudgriekse vormen laat onderwijzen, en een gymnasium dat voor het Grieks zich alleen met de Oudheid bemoeit. Voor men elders pogingen waagt om dezelfde lauweren te plukken als de Griekse puristen, dient men degelik te onderzoeken of men in 't eigen land naast dezelfde dwaalbegrippen ook dezelfde deugden bezit.

Men moet zich vooral afvragen of die lauweren benijdenswaardig zijn. Het Grieks wordt, zolang de vermenging van oud met nieuw voortduurt, bij den dag moeiliker om te onderwijzen. De bestaande spraakkunsten, die van Pernot en Thumb b.v., kunnen niet meer gebruikt worden zonder dat na elk voorbeeld van verbuiging gezegd wordt: zo gaan de meeste woorden, maar de volgende wijken in die en die gevallen af doordat ze naar 't Oudgriekse sisteem behandeld worden. Bij de leerling is dus kennis van de oude taal noodzakelik en voor de onderwijzer nog bovendien de wetenschap wat op een gegeven ogenblik, in een bepaald milieu, niet langer een pedant invoersel mag heten maar algemeen is aangenomen. Bij 't behandelen van het vokabularium en de idiomatiese uitdrukkingen doet de moeilikheid zich in nog hoger graad gevoelen. Dat alles zal men nu misschien nog zo erg niet vinden, als men in 't Grieks alleen een voorwerp van wetenschappelik onderzoek ziet, of zich kan troosten met de overweging dat in verschillende Oosterse talen iets soortgelijks is te vinden, maar de Grieken, die in de Levant de Europese beschaving wensen te vertegenwoordigen, die er als handelsvolk te konkurreren hebben met Fransen, Italianen en Engelsen, zullen toch de nadelen van zoveel verwarring ondervinden. En de kortzichtigste moet toch aan 't twijfelen gaan omtrent de waarde van het purisme, als hij opmerkt dat in die ‘gezuiverde’ taal nog steeds geen litteratuur van enige betekenis is ontstaan, dat geen bezield dichter in die vijftig jaar iets van de

lieveling der schoolmeesters heeft willen weten. Men zegt wel: die litteratuur zal komen, maar die belofte is al te lang onvervuld gebleven om te worden geloofd. De puristen zijn niet kortzichtig, maar blind; dat waren ook hun voorouders in rechte lijn, de Atticisten uit de eerste eeuwen van onze jaartelling, die even hardnekkig terug wilden naar een vroegere periode en evenmin begrepen dat ‘mooie’ oude woorden en vormen geen voorwaarde zijn van litteraire kunst.

Het is niet aan te nemen dat een volk zo begaafd als het Griekse, dat in de laatste jaren op bijna elk gebied zo zeer is vooruitgegaan, maar steeds zal blijven zuchten onder een averechtse verering van de taal der voorouders.

D.C. HESSELING.

Taalverbastering?

Mais l'homme spontané, peuple ou poète, a d'autres goûts que les grammairiens, et, en fait de langage, il use de tous les moyens pour atteindre à l'indispensable, à l'inconnu, à l'expression non encore proférée, au mot vierge. L'homme éprouve une très grande jouissance à déformer son langage, c'est-à-dire à prendre de son langage une possession toujours plus intime et toujours plus personnelle. L'imitation fait le reste, celui qui ne peut créer partage à demi, en imitant le créateur, les joies de la création (blz. 131).....

‘Un peuple qui ne connaît que sa propre langue et qui l'apprend de sa mère, et non des tristes pédagogues, ne peut pas la déformer, si l'on donne à ce mot un sens péjoratif. Il est porté constamment à la rendre différente; il ne peut la rendre mauvaise. Mais en même temps que les enfants aprennent dans les prisons scolaires ce que la vie seule leur enseignait autrefois et mieux, ils perdent sous la peur de la grammaire cette liberté d'esprit qui faisait une part si agréable à la fantasie dans l'évolution verbale. Ils parlent comme les livres, comme les mauvais livres, et dès qu'ils ont à dire quelque chose de grave, c'est au moyen de la phraseologie de cette basse litérature morale et utilitaire dont on souille leurs cerveaux tendres et impressionables’ (blz. 132).

RÉMY DE GOURMONT: *Esthétique de la langue française. La déformation*.

Uit mijn praktijk. Brokjes les, gedachten en ervaringen.

4. *De Grammatica*. Toen ik vijfentwintig jaar geleden leraar werd, vond ik in de eerste en de tweede klas ‘de *kleine* Terwey’ en in de derde: ‘de *grote* Terwey’. Als er in de vierde klas grammatica-onderwijs was gegeven, zou men zeker 'n nog dikker boek hebben gebruikt, en in de vijfde, 't dikste dat je maar krijgen kon. En de leraar had dan zelf thuis moeten hebben om er zelf uit te leren, 'n dik, vet beest van 'n grammaticaboek, zo'n foliobijbel op z'n minst.

In dàt idee zit de oude verkeerde voorstelling van 't spraakleer-onderwijs.

'n Amsterdams schoolhoofd zei me eens op 'n toon van eerbied: ‘'t Taaleksamen voor de hoofdakte wordt toch zo moeilik; je hebt tegenwoordig aan “de grote Terwey” niet eens meer genoeg.’

Ook daaruit spreekt het oude verkeerde begrip, dat de Spraakleer 'n vak zou wezen op zichzelf, zoals Geschiedenis bijvoorbeeld, 'n vak dat je leerde buiten de taal om, zoals men vroeger ook wel plantkunde leerde buiten de planten om, of altans buiten de natuur om, uit 'n boek met schema's van uiteengeplukte bloemen en met tabellen van orden en klassen.

Dit is een algemene onderwijsfout.

't Kan 'n jongen gebeuren dat-ie 's avonds naar de hemel kijkt, en dan opeens met verrassing ontdekt: Ojé, da's waar ook! Dat zijn daarboven diezelfde sterren waar ik van leer in m'n cosmografieboek.

Ochot, hoe aardig, zo'n ontdekking.

Mijn eerste daad van jongleraar was, die grote Terwey afschaffen. Ik begreep nog niet dadelik hoe 't grammatica-onderwijs moest wezen, maar dat grote boek moest weg; dat begreep ik. Ik schreef in die dagen aan 'n vriend: ‘Als ik naar school ga, met m'n grammatica onder de arm, dan voel ik me als 'n oude Chinees die les gaat geven in de tienduizend woordtekens van z'n taal.’ Ik zuchtte onder 't vak, ik voelde mezelf droog en dor, en m'n spraakleerlessen waardeloos. Wat 'n ongeluk, geen zelfrespekt te hebben.

Spoedig liet ik ook de kleine Terwey liggen en sedert gaf ik les zonder boek.

Ik zeg nu tot de jongens schertsend, maar toch ernstig: Och, jullie hebt de hele grammatica in je hoofd, je weet er alles van; alleen moeten we samen leren om ze'r uit te halen.

Ik doe vragen, ik zoek met de jongens, en wat zij zelf ontdekken, schrijf ìk op 't bord, en zìj in hun schrift, en dat is ‘de les’ die ze de volgende keer moeten ‘opzeggen.’ Maar ze hoeven er thuis niet lang ‘op te zitten.’ Er staan vaak vijf of tien regels in 't schrift als oogst van 'n half uur les. En voor die paar regels heb ik weer twintig minuten nodig, om ze te ‘overhoren’. Dat overhoren wordt dan 'n nieuwe les, natuurlik. Ja, echt-domme jongens die alles willen van buiten leren, die hebben 't dan kwaad bij me. En 'n leperd die z'n aantekenschrift misschien niet heeft ingekeken, kan erdoor rollen met 'n mooi sijfer. Dat komt, omdat de Spraakleer geen weet-vak is, maar 'n begripsvak.

Het doel van mijn spraakleeronderwijs is dus: niet ze iets nieuws te leren, maar dat wat ze al hebben in hun hoofd, naar boven te halen; 't onbewuste, bewust te maken. En zo is 't geworden 'n mooi, nuttig en nodig werk.

ERASMUS zei in z'n *Lof der Dwaasheid* (XXXII), sprekend over de Gouden Eeuw: ‘Waartoe had men toch de spraakkunst nodig, daar allen dezelfde taal bezigden en men met het spreken geen ander doel beoogde dan elkaar te verstaan?’ En in hoofdstuk XLV zucht hij dat 't toch zo moeilik is, de dingen zich eigen te maken, ‘zelfs de onbeduidendste, zoals de spraakleer’. En nog erger in hoofdstuk XLIX over 'n *Taalmeester*: ‘Hij is reeds zestig jaar oud en kwelt en pijnigt zich sinds meer dan twintig jaar met niets anders dan met de spraakkunst, in de mening, dat zijn geluk dan volmaakt zal zijn, als hem een leven gegeven wordt, lang genoeg om zeker uit te maken, hoe de acht rededeelen behoren onderscheiden te worden, iets, dat tot nog toe geen Griek of Romein geheel heeft kunnen tot stand brengen - alsof het een misdrijf ware, groot genoeg om er zelfs een oorlog over te beginnen, zo iemand aan een voegwoord een betekenis toekende, waarop slechts bijwoorden aanspraak hebben. En hierom, al bestaan er evenveel spraakkunsten als er spraakkunstenaars zijn, ja nog meer, toch komt er nooit zulk een boek uit, hoe barbaars en onaangenaam ook geschreven, of hij leest het nauwkeurig door, naijverig op iedereen, die op dit gebied met enige nieuwe dwaasheid voor den dag komt en steeds gefolterd door de vrees, dat soms iemand hem deze roem voor de neus zal wegkapen en de arbeid van zoveel

jaren doen verloren gaan. Wilt gij dit liever waanzin dan wel dwaasheid noemen? Mij is het vrij onverschillig'....[1)]

Mij ook, ERASMUS, ofschoon ik de Grammatica kom verdedigen. Tegenover mijn woorden: *mooi, nuttig, nodig*, zet hij de zijne: *overbodig, onbeduidend, barbaars, onaangenaam, dwaas, waanzinnig*. 't Kan nogal! Maar ik lach met 'm mee, want zijn pijlen gaan langs me heen. Hij spreekt deels over de Spraakleer die dient om 'n vreemde taal te leren, en dat is mijn onderwerp niet; dat is 'n echt weet-vak; deels over de Sofisterij en Scholastiekerij die ook in onze dagen domme en wijsneuzige schoolmeesters gemaakt hebben van 'n mooie studie; en dat is ook mijn onderwerp niet.

Dus nu eerst mijn terrein scherp begrenzen.

De Spraakleer is 'n geraamte. 'n Geraamte is 'n droog ding. Spraakleerstudie is dus 'n droge studie, tenzij.... het leven van onze kant komt. Van 't geraamte zelf kan 't niet komen. Dat is dood.

Spraakleer is analyse. Analyse is los-snijden in stukken. Lossnijden is kapot-maken, dood-maken. De Spraakleer maakt dus de taal dood, tenzij in onszelf 't leven-hergevend vermogen heel sterk is, door onze sterke frisse menselikheid.

In 't Muzeum-WIERTZ te Brussel hangt 'n dubbel-schilderij met 'n mooi jong meisje dat aan d'r toilet bezig is. 't Heet: *La belle*.... 'k weet niet meer; laat ik zeggen: *La belle Rosalie*; dat klinkt nogal blommig. Daarnaast is geschilderd: haar geraamte: wat er eenmaal van de schone Rosalie worden zal.

Dat schilderij is voor mij 't symbool van de Spraakleer.

Ik leg mijn hand, met permissie, op de blanke schouder van Rosalie en tast naar 't gebeente onder 't warme, levende lichaam. Mijn hand glijdt over haar arm naar beneden, steeds tastend, 't gebeente zoekend, afmetingen vergelijkend, gewrichten bestuderend. Ondertussen kijk ik telkens naar links, naar 't aparte geraamte, dat droge dode ding, en 'k voel in dat levende wezen de beenderenstal die vastheid geeft. En als ik zó véél gestudeerd heb, dan zal ik geen mooie vrouw meer tegen komen op straat, of ik zie in haar lief hoofd 't gebeente dat vorm geeft; de wieging harer heupen, daar begrijp ik de techniek van; haar mooi handje is geen kwallig ding zonder vastheid, 't heeft hoeken en lijnen en knokels. Maar 't mooie Schepsel is geen geraamte geworden. In mij is de bewustheid gekomen van 't geraamte in haar, met z'n onderdelen en scharnieren. Zij is nu veel mooier dan vroeger

1) Vertaling KAN, *Wereldbibliotheek*. Spelling door mij veranderd.

voor me. En als ik ze wil tekenen of boetseren, dan zal ik dat nu veel beter kunnen.

Schilders en beeldhouwers leren anatomie. Dat is ook 'n soort grammatica. Die artiesten willen in de menselike figuur op 't doek of in marmer 't geraamte zien. ‘Als ik 'n hand zie zonder dat ik 't geraamte merk,’ zei me 'n Tekenaar, ‘dan is 't net of er 'n glacéhandschoen over zit.’ En de man had iets viezigs in z'n stem bij 't denken aan zo'n naar teken- of beeldwerk.

En ìk wil 't geraamte zien, voelen, ja soms zelfs horen kraken in m'n Moedertaal. Ik wil de bouw zien, de onderdelen en hun aaneensluiting, in de enkelvoudige en de samengestelde volzin; ik wil de losse woorden zien in hun speciale nuancen en diensten, in die woordsymbiose die volzin heet; ik wil de voor- en achtervoegsels zien en de delen der samenstelling, en de machtige analogiewerking voelen die daar de levenscheppende macht is; ik wil de verbuigings- en vervoegingsvormen opmerken als verschillende uniformen van één man die allerlei diensten zou verrichten in allerlei posities.

Dat alles voelen en begrijpen, onder 't spreken, 't lezen, 't luisteren; dat is: grammatica in z'n wezen hebben. Iedereen heeft dat in zijn mate; de een veel, scherp en zuiver, bij de genade Gods; 'n ander zwak en flauw of onzuiver; maar door oefening en taalgymnastiek kan en moet 't bij allen ontwikkeld worden.

MICHEL ANGELO heeft nooit anatomie hoeven te studeren, denk ik, om 'n levend mens te leren scheppen uit marmer. Als hij 'n mens aankeek, dan analyseerde hij 'm zonder 'm uit mekaar te nemen. Dat is genie. Maar 'n gewoon tekenleraar moet anatomie studeren om de bouw en de proporties van 't menselik lichaam te leren kennen.

STIJN STREUVELS had geen school nodig om zinnen te leren bouwen. Taal en Leven is voor zulke mensen zo'n geheel, dat ze, 't Leven doorvorsend en in zich opzuigend, tegelijk de taal doorvorsen en er zich van doortrekken. Ze analyseren altijd, zonder 't te weten, en laten daarbij alles levend. En toch, STIJN STREUVELS schrijft wel 'ns 'n slechte zin die hij niet zou geschreven hebben als hij grammaties geschoold was. B.v.: ‘'t Was zijn eigen leven, zijn eigen macht en trots die hij buiten zich voelde *en hem ontvreemd werd*.’ Of: ‘Hij zag eindelijk dat er in dat geringe meisje ook een eigen rijkdom stak *en merkte hij* een bijna voornaamheid in de wiegende losheid van die slenderige, half volvormde meisjeslijven.’[1)]

1) Uit *De Vlaschaard*. Deze fouten zijn aangewezen door H. ROBBERS in ELZEVIER, Maart 1908.

Maar, zegt ge, veel van z'n mooie zinnen zou-ie misschien niet hebben geschreven, als-ie grammaties geschoold was. 't Kan. Ofschoon 'n groot talent niet gauw door 'n schoolmeester zal worden bedorven. Zij leren van de schoolmeester wat er van te halen is en schudden 'm dan van zich af. Maar er ìs iets te halen, ook voor 'n Napoleon- genie, bij 'n simpele maar goedgeschoolde drilkaptein.

Doch laat ons, schoolmannen, toch niet praten over talenten en genieën. Met de grote onbegaafde massa hebben wij te maken. En dàt is mijn stelling: om zuiver te leren lezen en schrijven, of spreken en verstaan, om zuiver te leren denken, heeft de menigte grammatica-onderwijs nodig.

De onbewuste waarneming, het latente analyseren is te gebrekkig bij de grote hoop. Daardoor ontstaat wat men noemt: keukemeidenstijl. Aan 't eind van 'n zin is men vergeten, hoe-ie begon; 'n enkelvoudig onderwerp zet men bij 'n meervoudig gezegde; dooreengevlochten zinnen worden 'n warboel waarvan men de draad niet kan volgen; zwakke en sterke vervoeging worden dooreengeknoeid; 'n samenstelling houdt men voor 'n afleiding (b.v. zeggend: leerr*e*k, i. pl. v. leerr*ij*k); enz. Dit alles wordt verholpen door goed spraakleeronderwijs.

Maar aan de andere kant is mijn stelling, die de eerste in toom moet houden, dat de grammatica-studie op onze scholen dan ook niet verder moet gaan dan nodig is voor 't bereiken van dit doel. Alle gedoe met scholastiekerige onderscheidingen en definities, - weg! Denk altijd dat ERASMUS in de klas zit, met z'n spitse neus, de man van 't nuchtere glasheldere verstand, die altijd vraagt: ‘Waar is dat goed voor?’ En als je dat niet overtuigend kunt uitleggen, dan krijg je 'n plaatsje in z'n *Lof der Dwaasheid*, als grammatica-leraar met 'n zotskap op 't hoofd.

En dan, spraakleeronderwijs moet stijlonderwijs bedoelen, maar als we 'r te veel aan doen, de andere voornamere stijlvorming, dat is mensvorming, verwaarlozend, dan krijgen we van die produkten als de Normaalscholen er al te veel afleveren: treurige schoolmeesters met 'n harkerige, pedante, levenloze stijl; *zuiver* noemen ze zo'n taaltje op eksamens; godbewaarme, ja zuiver, als 'n met groene zeep afgeschrobd geraamte; nee, nog erger: als 'n netjes geverfd *mannequin* op 'n schildersatelier of als 'n rieten pop op 'n confectie-atelier waar ze dames-kostuums op passen. En dat zou dan *'n mens* moeten wezen. 't Is schande dat ik 't zeg, maar: ik heb nog liever keukemeidenstijl, dan zulk grammaties-zuiver schoolmeesterstaaltje.

De grammatica-studie op school moet de analyserende werking onzer hersenen wat onder controle brengen van ons eigen toezicht;

uit z'n latente staat moet de analyse 'n beetje naar boven gebracht in onze bewustheid; en dit moet blijvende toestand worden, door veel doen. Maar de taal moet *'n mens* blijven, geen geraamte worden; *haarzelft* moet ik zien, *Rosalie*, 't lieve levende schepsel, waar ik altijd schik in heb, omdat ze zo volop léét.

Als de gewoonte is gekweekt om in de levende mensentaal altijd en overal 't geraamte te zien, dan willen we 't geraamte-model zelf, dat droge levenloze ding in de leerboeken, met al z'n termen en definities en onderscheidingen, naar de zolder brengen.

Mijn leerlingen mogen al mijn grammatica-lessen vergeten, voorzoover 't parate eksamineerbare kennis betreft; alleen als ik iets in ze gekweekt heb dat de Tijd ze niet kan ontnemen, dàn is mijn werk nuttig geweest; n.l. welgevormdheid en welgeëvenredigdheid en lenigheid van beweging in hun taal.

Grammatica moest men nimmer apart eksamineren, want daardoor komt 't dat men ze gaat onderwijzen als 'n vak dat op school reden van bestaan heeft om zichzelf. En daardoor komen al die zotte finesses; want 'n eksaminator wil toch niet altijd van die gewone dingen vragen die iedereen weet. Als de onderwijzer of leraar in de klas aan geen eksamenvragen hoeft te denken, en als hij geen boek gebruikt, 'n dun noch 'n dik, ook geen boekje met oefeningen, maar alleen zich afvraagt: wat is van de taalkundige geraamteleer nodig voor 't goede lezen en schrijven, en hij daarbij de taalbrokken zelf kiest uit 't leesboek en de opstellen, dan geloof ik dat hij vanzelf in 't goede spoor komt of blijft. En dan hoeft hij niet te blozen als hij 't hoofdstuk van ERASMUS over de theologen leest die *dag en nacht bezig zijn met die heerlike kleingeestigheden maar geen ogenblik beschikbaar hebben om het Evangelie of de brieven van Paulus op te slaan*; hij zal de lieve levende taal niet vergeten om haar skelet.[1)]

J. MATHIJS ACKET.

1) Ik lees met zorg dat er twee scherpzinnige en geleerde Mannen van de nieuwe richting bezig zijn, een schoolgrammatica samen te stellen: VAN DEN BOSCH en VAN GINNEKEN, ieder op zichzelf. Ik twijfel er niet aan, of beiden zullen wat goeds scheppen; oude wanbegrippen zullen ze korrigeren, 't oog openen voor nieuwe verschijnselen, enz. Maar ik wou toch dat ze hun boeken bij zich hielden. Als de leerlingen 'n boek in handen krijgen, dan wordt de oude lesjes-leerderij bestendigd, en de leraars zullen weer gaan rusten op hun boekje als oude mannetjes op hun stokje. Laat ze zelf lopen, op eigen benen, zonder leiddraad of steunstok. Schrijft grammatica's voor de lesgevers; dat is goed; maar dan moeten ze zelf weten wat ze er van in de klas kunnen brengen.

Langs en op de rand van de zelfstandigheid. (De woorden *zo* c.s. en *'t*).

De voortzetting van m'n studie over de (voornaamwoordelike) aanduiding bracht me in 't biezonder op de aanduiding van abstrakta, als *goedheid, opening* e.a. Daarbij plaatste ik me weer herhaaldelik voor de vraag Is hier de aanduiding iets dat op 't zelfstandig naamwoord teruggaat? of iets dat recht uit de ziel komt zonder 'n omweg langs 't zgn. mannelike of vrouwelike of onzijdige zelfst. naamwoord? Ik vond beide en lette vooral op 't laatste. Maar als rechtstreekse aanduiding van de voorstellingen zelf i.c. de hoedanigheden en werkingen, komen dan de aanduidende woorden die parallel lopen met *goed* en *openen* evenzeer ter sprake als die parallel lopen met ‘goedheid’ en ‘open*ing*’, m.a.w. voor 'n goed begrip van de aanduiding der abstracties zijn de woorden *zo* en *'t* even belangrijk als de woorden *die, hij, ie, m, zij, ze, haar* e.a.; daarom worden de twee eerste woorden apart behandeld.

Men weet al, dat niet alle konkrete zelfstandigheden even hoog in rang staan: de aanduiding door *Z.M.* of *Z.Ed.* wees op 'n hoogste, de aanduiding door *'t* op 'n laagste rang. Maar 'n hoedanigheid die krachtens z'n aard afhankelik is van de zelfstandigheid dus niet zelfstandig is, moet nog wel lager staan dan de rang die in *'t* uitdrukking vond. Die nog lagere rang vindt z'n uitdrukking in *zo*: ‘*Zo* is mijn hoed ook’ of ‘Zo ben ik nu eenmaal’.

Tot dezelfde kategorie van woorden (de *zo*-kategorie noemde ik die al) behoren *hoe, welk, wat voor'n, zulk, dergelik, zo'n, zodanig, als volgt, eender, de-* of *'tzelfde, ander, anders, verschillend* e.d. Van de vijf kategorieën die ik al aangaf[1)], vormen die *zo*-woorden dus de tweede; de eerste, de *plaats*-kategorie, bevat aanduidende woorden als *hier, daar, er* e.a. en bijna op één lijn er mee, de aanduidende tijdswoorden *toen, nu* e.a.

De woorden boven dit artikel geplaatst, respektievelik de typen van de tweede en derde kategorie, doen tegelijk 'n bespreking verwachten over de verhouding tussen die twee kategorieën.

1) Zie 't *Psychologies karakter der voornaamwoordelike aanduiding* in deze jaargang.

Eerst worden nu hier de *zo*-woorden besproken.

Niet steeds op even duidelike wijze onderscheidt men bij 't spreken de hoedanigheid van 'n zelfstandigheid als zodanig van de hoedanigheid van 'n werking.

Zulk duidt alleen op hoedanigheden van zelfstandigheden; ook zo *dergelik, welk, wat voor* (*'n*)[1]; deze woorden komen ook alleen attributief voor.

Anders is 't gesteld met *zo, hoe, anders, 'tzelfde*; die woorden duiden zowel op hoedanigheden van zelfstandigheden als van werkingen, maar in 't eerste geval zijn er aparte vormen voor 't attributief gebruik:

Hoe is mijn hoed.	Hoe loop ik.	Hoe'*n* hoed.
Mijn hoed is zo.	Ik loop zo.	Zo'*n* hoed.
Mijn hoed is anders.	Ik loop anders.	'n Ander*e* hoed.
Mijn hoed is 't zelfde.	Ik loop 'tzelfde.	*De*zelfde hoed.

Minder, maar toch ook verschil tussen attributieve en predikatieve vorm vertonen *eender, zodanig. verschillend*:

Mijn hoed is eender.	Ik loop eender.	'n Eender*e* hoed.
Hun mening is verschillend.	Ze oordelen verschillend.	'n Verschillend*e* mening.

Deze *aanduidende* hoedanigheidswoorden gedragen zich dus geheel als de *noemende* hoedanigheidswoorden, immers

Hij is vlug.	Hij loopt vlug.	De vlugg*e* jongen.

Inhoever die overeenkomst alleen uiterlik of misschien ook innerlik is, waag ik voorlopig niet uit te maken.

Specificeren we 't karakter van de behandelde woorden met als type 't woord *zo*, dan krijgen we: *hoe* (*'n*), *welk* en *wat voor* (*'n*) zijn 'n vragend *zo; ander*(*s*) is 'n negatief *zo; verschillend* is 'n wederkerig *anders; dezelfde, 'nzelfde* of *'tzelfde* is 'n gelijk of ongeveer *zo; dezelfde*, van personen gezegd, is steeds 'n identiek *zo* (vgl. blz. 68.) *zulk, zodanig, dergelik* zijn 'n ongeveer *zo*, met graad- of stijlverschil.

't Spraakkunstig geweten van sommigen eist hier 'n geruststelling omtrent *'tzelfde* in 'n zin als ‘Mijn hoed is *'tzelfde*’ ‘want “hoed” is toch mannelik’. Mij is bekend dat er korrectors zijn die in rekenkundige vraagstukken steeds eisen ‘De som is (of blijft) *de*zelfde’, zoals ze ook eisen ‘Die weg is *de* langst*e*’ i.p.v. ‘*'t* langst’. De taal buiten de school zelfs van de meest beschaafden zou hun anders kunnen leren. ‘Maar sprekende past men de regels gebaseerd op 't spraak-

1) Door 'n vergissing zijn *welke* en *wat voor* (*'n*) verzeild geraakt in § 27 van blz. 69; daar hoorde alleen *welk* thuis, in zover 't individualiseert b.v. ‘*Welke* koning leefde toen?’

kunstig geslacht minder goed toe'. Maar ook deze verouderde zienswijze kan de verbetering van 't predikatieve *'tzelfde* in *dezelfde* niet motiveren: 't geldt hier direkt geen geslachts- maar 'n substantiekwestie. Hoe dat met betrekking tot 't woord 'dezelfde' bleek als 't personen gold, voor ons substanties van de hoogste rang, toonde ik al op blz. 68. In 'tzelfde verschil van substantie-graad tussen personen en dingen ligt ook de reden waarom men niet zo licht zal horen 'Die som is *de*zelfde gebleven' als 'Je broer is nog net *de*zelfde', ofschoon in 't laatste geval toch ook weer '*'t*zelfde' voor zou kunnen komen, even goed als bij zaken. En bij zaken en personen kan dan die laagste substantiegraad, te kennen aan *'t*zelfde, *dat, wat, 't*, op zijn beurt verdwijnen en plaats maken voor hoedanigheidsidee b.v. Vgl. 'Die tuin is niet meer *wat* ie vroeger was' en 'die tuin is niet meer *zo*als ie vroeger was'. Al die substantie-graden hangen van zoveel bijkomende idees en gevoelens af, dat alleen 'n nivellerende spraakkunst uit vroeger dagen van goed of slecht zou mogen spreken.[1)]

Zoals al bleek, onderscheidt zich van alle *zo*-woorden 't woord *dezelfde*, dat in de vorm van *'tzelfde* in de derde kategorie staat. In 'ik zie *'tzelfde*', 'ik maak *'tzelfde*' betekent 't dan ook duidelik niet 'n gelijk *zo*, maar 'n gelijk *'t* of *dit*. 't Woord *'tzelfde* vormt dus de schakel tussen de tweede en derde kategorie.

Dat *zo* werkelik 'n lagere rang vertegenwoordigt dan *'t*, blijkt wel vooral negatief uit 't feit, dat de (konkrete) zelfstandigheden zelfs bij de diepste daling in de waardering of vervaging, nooit 'n *zo* worden. Maar er is nog iets, dat wel niet als bewijs maar misschien als geloofwaardig getuige gehoord mag worden.

De gelijkheid tussen 'Hij is *'t* (= ziek) niet meer' en 'Hij is 't

1) Zo zou b.v. 'Jij bent de beste, hoor!' heel 't opmonterend karakter verliezen door verandering van *de* in *'t*: substantiedegradering staat hier gelijk met energie-vermindering, wat meer voorkomt; maar 'n dergelike verandering in 'Jij bent *de* vlugste', ofschoon ook van enig belang, wordt toch niet zo gevoeld. 'n Dergelik substantie-verschil is er tussen 'Die indruk was machtig' en 'D.i.w. *'n* machtige'. Men vergelijke ook eens '*Hij* is metselaar' met '*'t* Is *'n* metselaar', en ook '*Ze* zijn allebei metselaar' met '*'t* Zijn allebei metselaars': In geval er dus van 'n zelfstandigheid van de 5e (of 4e kategorie: b.v. '*'t* Is *'n* pot') sprake is, en 't onderwerp *'t* is, wordt dit tekort aan substantie-uitdrukking steeds.goedgemaakt in 't predikaat, 't zij door 'n woord als *'n* (of *m'n* e.d.) of door de meervoudsuitgang (behalve als 't predikaat 'n eigennaam is: ''t Is Jan') In dit opzicht kan men ook vergelijken ''t Is goed' (van 'n schikking of handeling) en ''t Is *'n* goei*e*' of ''t zijn goei*e*' (van een of meer personen of voorwerpen).

(= soldaat) niet meer' brengt sommigen, o.a. DEN HERTOG, er toe te besluiten dat 'soldaat' als predikaat 't karakter van 'n hoedanigheidswoord heeft gekregen. Maar als men eens andersom konkludeerde? Namelik dat 'ziek' anders aangeduid door *zo*, nù als predikaat aangeduid door *'t*, op een lijn is komen te staan met 'soldaat' en dus 't karakter van 'n zelfstandigheidswoord heeft gekregen? Immers *'t* duidt op de laagste *substantie*-graad. Waàr blijft dan toch, dat 'soldaat' als predikaat wat minder is geworden dan als onderwerp of voorwerp, nl. van *ie* of *'m* is afgedaald tot *'t*, gedegradeerd dus van vierdetot derde-ranger.

De lezer begrijpt dan ook 't tekort als men steeds zo nauwkeurig aangeeft, wat *'t* zoal betekenen kan, nl. zelfstandigheden, hoedanigheden, werkingen enz. Men vergeet daarbij 't voornaamste nl. dat dat *'t* 't woord is waarin die logiese kategorieën elkaar ontmoeten *als ze tijdelik* door de momentele waardering of vervaging *d'r natuur kwijt zijn* en in rang zijn gedaald of geklommen, om gezamenlik plaats te nemen op de middelste sport van de waarderingsladder, nl. op de derde van de vijf. De gebruikelike logiese beschouwing die in dat simpele *'t* 'n wonderlike passe-partout ziet, blijft daardoor taalkundig 'n achteraffe, in plaats van 'n nuttige aanloop te zijn tot de psychologiese.[1)]

Op welke manier de hoedanigheid daarbij is geklommen, blijkt uit 'n vergelijking van de woorden *zo* en *'t* in de volgende parallellen.

Iemand heeft 't over 'n kennis: 'Als Jansen vandaag z'n woord geeft, breekt ie 't morgen'. 'Neen,' zegt nu de hoorder die Jansen beter kent, '*zo* is ie niet!' 'Da's wel!' zegt de eerste weer, 'hij is wat men noemt karakterloos'; en de tweede weer: '*Dat* is ie niet'. Dus eerst '*zo*', later '*dat*'. A zegt: 'Ik kan moeilik tegen m'n mening in handelen. Ik ben nu eenmaal *zo*. Iedereen is maar niet even inschikkelik'; en B: 'Dan moet je zien dat je *'t* wordt'. Weer eerst: *zo*, later *'t*, ofschoon 't in elke parallel maar over één zelfde hoedanigheid ging nl. 'karakterloos' en 'inschikkelik'. Maar die hoedanigheid

1) Ik sprak daar van 'd'r natuur kwijt zijn'. Om door die beeldspraak niet onhelder te worden is 't goed op te merken, dat door de natuur van hoedanigheden, werkingen, zelfstandigheden zou kunnen verstaan worden de gemiddelde waardering van die verschijnselen, onafhankelik dus van 'de souvereiniteit van 't ogenblik'. Tegenover die grillige souverein 't gevoel, staat 't intellekt als nuchter statistikus; tot diez'n onomstotelike (?) statistiek behoren dan ook de logiese kategorieën, 1°. hoedanigheden, 2°. werkingen en 3°. zelfstandigheden, alsook de respektieve aanduidingen door 1°. *zo*, 2°. *'t* en 3°. *hij*. 't Laatste zal verder blijken.

werd telkens pas in de tweede helft van de parallel als zodanig vermeld in 'n noemwoord[1] en eerst dan aangeduid door *'t* of *dat*; in de eerste helft van de parallel *konkludeerde* men maar tot de hoedanigheid en duidde die aan door *zo*. Dus 'n gedachte hoedanigheid wordt aangeduid door *zo*, 'n als zodanig genoemde door *dat* of *'t*: de naam, 't (noem)woord bewerkt hier rangsverheffing. - Maar niet altijd. Bij v. 'Ik heb hier 'n boek dat *uitstekend geschikt* is voor aankomende schilders; maar je begrijpt dat *zo*'n boek geld kost'. Op de *genoemde* hoedanigheid volgt hier toch *zo*. Dat komt omdat die aanduiding van de hoedanigheid niet predikatief voorkomt, zoals boven: 't predikatief gebruik moet tot de rangsverheffing meewerken. Hoe dat kan is te begrijpen; men weet immers dat 't predikaat *per se* gewichtiger is dan 't attribuut: de inhoud van 't gezegde is 't dan ook in de regel wat tot spreken dwingt. In dit verband is op te merken, dat wel *zo, anders* en *'tzelfde* als predikaat voorkomen en niet andere *zo*-woorden als *zulk, dergelik*: de eerste hebben, ten minste als predikaat, 'n beslistere betekenis: nl. ofwel zò, of 'niet zo' of ''n gelijk zo'; maar 'mij hoed is *dergelik*' voel ik dan ook als iets slaps, iets dat zo'n opzettelike vermelding als 't gezegde is niet waard is. Maar als attribuut staan *zo'n* en *dergelik* voor mijn gevoel tamelik wel op één lijn.

We spraken boven van 't klimmen en dalen van hoedanigheden, werkingen, zelfstandigheden rondom de middelste sport van de waarderingsladder, rondom *'t*. Maar bij al die beweging is de werking kalm blijven staan: die hoort ambtshalve op die middelste sport thuis. Men vergelijke daartoe 't besproken geval van de hoedanigheden 'karakterloos' en 'inschikkelik' met de volgende werking. 'n Turner gaat op z'n handen staan en z'n jongere broer zegt direkt: '*Dat* ken ik ook wel', zonder dat de werking eerst door 'n woord b.v. 'op de handen staan' is genoemd, wat met de hoedanigheid wel nodig was.[2]

1) Bij analogie ook in 'n uitdrukking b.v. 'Hij is *net als uw broer*'. '*Dat* is ie niet!'
2) Natuurlik staat daarmee in verband dat in '*Dat* ken ik ook wel' of '*Dat* is moeilik na te doen' de werking als onderwerp of voorwerp van de zin optreedt want deze syntaktiese funktie brengt *substantie*-karakter mee; maar dan is 't toch weer de vraag waarom juist de werking direkt zonder eerst genoemd te zijn in die funktie kan voorkomen en de hoedanigheid niet; en dan is 't antwoord weer gegrond in de superioriteit van werking boven hoedanigheid. Opgemerkt kan nog worden dat in 't vervagingstadium dat in de voornaamw. aanduiding uitdrukking vindt, 'n werking niet meer als zodanig wordt erkend: 't is ofwel 'n zelfstandigheid (*'t* of *dat*) of 'n hoedanigheid (*Dampende* spijzen: *zulke* spijzen).

De werking schijnt dus in onze schatting over 't algemeen hoger te staan dan de hoedanigheid. Vanwaar die superioriteit voor 't gevoel? Zeker is, dat werking verandering is en dat verandering de impuls is van alle gevoelsleven zoals omgekeerd eentonigheid de dood is. 'n Hoedanigheid die uiteraard meer konstant is dan de werking, kan dan ook maar alleen interesseren, inzover 't iets anders is dan... nu ja dan iets anders. Hier kan daar niet verder op worden ingegaan.

Men kan daartegen opwerpen dat de *substantie*, ook iets onveranderliks (?), toch meestal hoger staat dan de veranderlike werking, immers in de 4e en 5e kategorie. Maar hier speelt weer 'n andere waarderingsfactor 'n rol: Elke substantie schatten we in ons onlogies gevoel als 'n hoger- of lagerstaande kopie van ons eigen ik: nu ben ik zelf van meer belang dan m'n handelingen, en zo stel ik ook buiten mij *substantie* boven *aktie*.[1)]

Ook de hoedanigheid ondervindt die superioriteit van *substantie* boven *aktie*, immers als ondergeschikte van de eerste is ie meer in tel dan als ondergeschikte van de tweede: in de eerste funktie b.v. 'Hij is *vlug*' kan ie zoals gezien van *zo* tot *'t* (of *dat*) worden, maar in de tweede funktie 'Hij loopt *vlug*' wordt '*vlug*' alleen maar *zo*: '*zo* loop ik ook'. Zelfs hoort men hier dikwels '*Dat* doe ik ook', waarbij van de hoedanigheid nog minder dan *zo* is terecht gekomen; immers '*dat*' duidt op *vlug lopen* en de hoedanigheid is daarbij helemaal in de aanduiding van de werking zelf, opgegaan.

Ten slotte dient aangestipt te worden dat 'n hoedanigheid vàn 'n hoedanigheid al te inferieur is om zich ooit van 'n *zo* tot 'n *'t* op te werken. Immers parallel met '*verrukkelik* schoon', '*onnozel* onprakties' loopt als enige aanduiding 'n *zo*-woord bv. '*zo* schoon', die dan nog maar alleen 't *graad*-element van 'verrukkelik' en 'onnozel' heeft kunnen redden; 't *hoedanigheids*element zelf is in de vervaging die de aanduiding (in tegenstelling tot de benoeming) meebrengt, verloren gegaan; 't gevoel heeft hier het intellekt opzij gedrongen.

Omtrent de verhouding van *zo* en *'t* kan, speciaal wat 't gevoel betreft, nog worden opgemerkt:

In sommige gevallen is *zo* dramatieser, in andere weer is *dat* energieker, interessanter.

Immers tegenover '*Dat* moet je zeggen' of 'Je moet zeggen, *dat* enz.' staat: 'Ik zeg maar altijd *zo*: Gekken en kinderen zeggen de

1) De gedeeltelike superioriteit van onderwerp hoven gezegde houdt hiermee verband, zoals omgekeerd de gedeeltelike superioriteit van 't gezegde boven 't onderwerp in 't gevoel voor verandering z'n grond vindt.

waarheid'. De van nature plastiese kinderen zeggen ook meer dan volwassenen: 'En toen zeidie *zo*: Je moet maar enz.' Bekend is ook 't dramatiese versje van E. LAURILLARD over: 'O!' met 't telkens gevarieerd refrein: 'Dan zegt ie *zo*: O!' De dramatiek in '*zo*-doen' als 't 'n gebaar geldt, is nog verhoogd door de verandering van *doen* in 't beweeglike *komen*: 'Hij komt altijd *zo*' (volgt 'n gebaar).

Door de verandering van *zo* in *dat* wordt de schildering krachtiger, energieker. 'n Akademieleraar die met z'n leerlingen voor 't portret van schilder NEUHUIJS stond (Museum BOIJMANS) zei, terwijl ie 'n scheve schouder namaakte: 'Hij heeft *dàt* weet je'. Hij had bij dat gebaar ook kunnen zeggen: 'Hij is *zo*'. - Tegelijkertijd dat men 'n mimiek voordoet aan 'n jeugdig speler is 't ook veel interessanter te zeggen: Je moet *dàt* doen als 'Je moet *zo* doen': Door dat *dat* wordt de *manier* van doen ('n hoedanigheid) meer iets aparts, iets op zich zelf, 'n soort zelfstandigheid; trouwens '*dat*' hoort tot de *substantie*-kategorieën, al is 't ook de laagste; terwijl *zo* tot 'n nog lagere kategorie behoort. En dat verhoging van kategorie energie bijzet of uit energie voorkomt, zagen we al in 't geval dat *'t* tot *'m* werd: Hoe vin j' *'m* (= 'n aardigheid; zie § 29 blz. 170; zie ook in dit artikel blz. 175, noot; ook de personifikatie, die van *'m* zelfs 'n *hem* kan maken, in 'n ander geval natuurlik, is 'n kwestie van gevoelssterkte als tegenvoeter van 't onderscheidend intellekt.) Als ARY PRINS z'n vriend HUIJSMANS in diez'n tweede periode wegens religieus verschil niet meer volgen kan, en de korrespondentie en de verhouding niet meer *zo* is als vroeger, dan drukt ie dat zelf tegenover H. ROBBERS energieker uit in '*Het was niet meer* dàt, *begrijp je*'[1]. Dr. DE VOOYS wees me op de Sergeant-instructeur van LEENDERTZ (in Analecta I), de 'kranige' sergeant, die na de bewegingen uitgelegd te hebben, zegt: 'Kort dus *dàt* gedaan!'

In m'n vorig artikel blz. 34 wees ik op 't verschil tussen ons *'t* en 't engelse *it*; hier kan men iets dergeliks opmerken: In 'I hope *so*' is *so* tegenover ons *'t* of *dat* begrijpelik: in 't engels duidt 't woord *dat* zoveel dikwelder dan bij ons op konkrete zelfstandigheden, de gemiddelde inhoud schijnt weleens wat zwaar voor weinig-substantiële gevallen als 't geciteerde[2].

1) *Elseviers* Maandschr. 1908, 37.
2) Waarschijnlik is 't dit *so*, dat we bij Mevr. SIMONS-MEES na terugkomst in 't vaderland opmerken, maar vernederlandst door 'n dubbel teken *o*: Henri: Giet wat op m'n haar, en m'n handen.... (*Elze doet zoo*....) (*Van Hoogten en Vlakten*, Drie Tooneelspelen, 128).

Zoals van de noemwoorden de betekenis blootstaat aan wijziging, zo staat de betekenis van de vagere aanduidende woorden bloot aan verdwijning, vooral bij die van de drie lagere rangen, respektievelik *'t, zo* en *er*. 't Woord *'t* bv. in '*'t* regent' wordt dan 'n zgn. loos onderwerp of voorwerp, en in dezelfde terminologie zou *er* in '*d'r* is iemand in de gang' 'n loze bepaling kunnen heten. Misschien is 't de moeite waard die twee woorden eens apart te behandelen; hier wil ik er alleen op wijzen dat ze, allebei in eigen sfeer, overgangen betekenen van *iets* tot bijna *niets*. Vandaar dat speciaal 't woord *'t zo* dikwels op de logiese pijnbank wordt geradbraakt om 't z'n ware naam te doen bekennen waarbij 't slachtoffer dan slechts te kiezen heeft tussen nu eenmaal genoemde namen i.c. 'onbepaald' of 'persoonl. vnw.' 't Woord *er* is er tot nog toe beter afgekomen; nog beter 't woord *zo*. Toch is 't ook 'n woord dat zich soms graag onkenbaar maakt. Behalve in de reeds genoemde gedaanten verschijnt 't o.a. in de volgende:

a. Hier*zo*, daar*zo*, waar*zo*.
b. Flink*zo*! Goed*zo*! Mooi*zo*! (N.B. niet achter woorden met ongunstige betekenis).
c. Je kunt van alles ondervinden. *Zo* ontmoette ik gisteren enz. *Alles wordt grooter en weelderiger in de wereld*. Zoo *ook met de schepen*. (Uit 'n opstel).
d. Ik kom *zò*. Ik kwam *zo* van de reis. (Vgl. *zo* even, *zo* juist, *zo* dadelik).
e. 'Ziezo!' 'O zo!' 'Zo, wat je vertelt!' 't Is maar *zozo* met 'm.

Bij *a* herinnerde me Dr. DE VOOYS aan 't middelnederlands, waar herhaaldelik *so* gebruikt wordt om iets erg evidents dat aan 't begin van de zin apart is komen te staan, daarna in meer tammer vorm in de ordelike zinseenheid op te nemen: *Hare vrucht* so *heet men daden. Broot* so *at hi harde cleene*[1].

Maar niet alleen werden zelfst. nw. zoals *vrucht* en *broot* door *so* herhaald, 't woord scheen in d'r mond bestorven te liggen: 'Daarna *so*', 'wanneer *so*', 'Doe *so*', 'Dit *so*', Die *so*, 'In 't leste jaer *so*' etc. en aan die gevallen sluit zich nu misschien aan ons *hierzo, daarzo*; ook *Flinkzo*?

In *c* treffen we dat vaag aanduidend karakter ook aan, waar 'n voorafgaand meer algemeen geval als inleiding tot 'n meer biezonder geval nogeens herhaald wordt. Maar overigens schijnt 't woord *zo*

1) Maar ook buiten dit geval had *so* de waarde van ons *die* of *dat*: *Ende die coninc Pelles weende soe op Galaäte sinen neve doe*: Soe *daden alle dandere mede*. Vgl. 't engelse 'I hope *so*'.

zich, in tegenstelling tot 't middelnederl., waar 't zowat van alles aan kan duiden, tot de meer bescheiden aanduiding van hoedanigheden, plaatsen (*a*) en tijden (*d*) te beperken.

Tot louter gevoelswoord of tussenwerpsel is 't afgedaald in *e*, dikwels met perplexe en slappe inhoud; dit laatste element heeft zich weer tot predikaat opgewerkt in ‘'t Is maar *zozo* met 'm’, en tot bepaling in ‘'t scheelde maar *zus of zo*’; in beide gevallen steekt de betekenis maar eventjes boven 't niets uit.

Treffend is de geregelde overeenkomst tusschen 't vnw. *'t* dat op hoedanigheid en werkingen duidt, en 't lidw. *'t* in ‘*'t* goede’, ‘*'t* wandelen’ e.d.; nog nooit heb ik hieromtrent de minste onregelmatigheid opgemerkt. In dit geval is dan ook 't lidw. *'t* aktueel psychologies in tegenstelling tot veel gevallen waarin 't voor 'n konkreet zelfst. nw. staat, welk geval in dit hele artikel genegeerd is.

Men kan die overeenkomst tussen lidw. en vnw. heel natuurlik vinden en denken, zoals dikwijls gebeurt, dat 't vnw. *'t* eenvoudig 'n foneties gevolg is van 't lidw. *'t*, en als er heel geen z.nw. met lidw. voorafgaat, die twee eenvoudig ‘veronderstellen’. Maar uit al 't voorafgaande zal gebleken zijn, dat dit ‘veronderstellen’ helemaal niet nodig is en voor 'n goed begrip van de voornaamwoordelike aanduiding zelfs schadelik kan zijn.

Ten slotte iets voor degenen die van termen houden. Zijn nu de op één lijn gestelde woorden *zo*(*'n*), *ander*(*s*), *de-* en *'tzelfde, eender, verschillend*, allemaal voornaamwoorden? Zeker zijn 't geen van alle *noem*woorden, wel allemaal aanduidende woorden. Maar als in onze terminologie aanduidende woorden pas voornaamwoorden zijn, als ze voor naamwoorden in de plaats treden, dan zijn al de genoemde woorden toch geen voornw. Immers zoals we zagen (zie blz. 177) gebruikt men soms *zo*, als 'n hoedanigheid nog niet als zodanig is *genoemd* in 'n *naam*woord. Wat *zo* dan wèl is? En wat al die andere aanduidende woorden dan wel zijn? Ziedaar belangrijkheden in overvloed.

En veronderstel eens dat men in ‘Mijn hoed is anders’ 't woord ‘anders’, zoals geloof ik wel gedaan wordt, 'n bijwoord noemt tegenover ‘Mijn *andere* hoed’, wat doet men dan met ‘hij is *vlug*’ tegenover ‘de *vlugge* man’? Er zijn er die in de onveranderlikheid van *vlug* als predikaat, 'n reden zien om 't 'n bijwoord te noemen; en als we in de taalkunde allereerst van de vorm uitgaan, dan hebben ze bijna gelijk. Bijna. Immers 't korresponderende voornaamw. is ook 'n vorm (in onze gewichtige (?) geslachtskwesties zelfs *de* vorm); en nu korresponderen met de drie volgende vormen:

‘de *vlugge* man’, ‘de man is *vlug*’ en ‘hij loopt *vlug*’

respectievelik de vormen *zo'n, 't* en *zo*; 't tweede *'t* heet 'n voor*naamwoord*, gaat dus op 'n naamwoord, niet op 'n bijwoord terug; zo zijn in onze terminologie tot nog toe onze manieren.

Verder zijn er gevallen waarin de woorden *welke, dezelfde, andere, verschillende* heel iets anders betekenen dan in dit artikel, nl. niet 'n variatie van *zo*, maar van *die*; dat is 't geval als ze niet op hoedanigheden duiden, maar op zelfstandigheden. De betekenis is dan in ‘*Welke* koning leefde toen?’ 'n vragend *die*, beperkt door 't soort idee ‘koning’; in ‘*Dezelfde* (winkelier) was er gisteren ook’ 'n gelijk *die* (beperkt door 't soort-idee ‘winkelier’) in ‘Jansen moet maar gaan, *de anderen* kunnen blijven’ 'n negatief *die*; in ‘*Verschillenden* dachten er anders over’ 'n soort *enigen*.

Gelukkig zijn er altijd sterker mensen, die in deze kwesties als 't op termen aankomt, kunnen beslissen. Want voor de meesten van ons zal 't altijd 'n toer blijven, nieuw en oud, nationaal en vreemd, aaneen te smeden.

PH. J. SIMONS.

Spreekwoorden.

Naar aanleiding van mijn artikel *Lessen over spreekwoorden* kreeg ik van verschillende zijden welkome opmerkingen en aanvullingen. Daaraan ontleen ik, zo beknopt mogelik, het volgende: *Zoals het klokje thuis tikt* enz. (blz. 84) is afkomstig uit HEYERMANS' drama *Ghetto. - Schoenmaker, hou je bij je leest* (blz. 85) is ontleend aan een bekende anekdote van de schilder Apelles en de schoenmaker (Plinius, *Hist. Natur.* lib. XXXV, cap. 36). Bij blz. 93 diende verwezen te zijn naar een belangrijk artikel van H. MOLEMA over *Nederduitsche Spreekwoorden* (*Taalgids* IV en V): daar vindt men een rijke verzameling van dergelijke spreekwoorden. (Zie ook Harrebomée i.v. *Boer*), die mijn bewering logenstraft dat dit type in de Noordelike provincies schaars is. In Noord-Brabant (Oudenbosch) hoort men ook de varianten: *Ieder zijn meug, zei de boer, en hij at vijgen met de riek* (= mestvork); *Werken is zalig, zeggen de Begijntjes, en ze dragen met drieën een boonstaak*. Bij blz. 95, r. 6 kende een oud- Zaankanter de variant: ‘Daar liep een *luis* op zolder,’ soms met de toevoeging ‘*op klompen*.’ Verder: ‘*Alle baat helpt, zei de vrouw, en ze roerde met een naald*.’ Een zonderlinge ‘zegsman’ treft men aan in ‘*Alle beetjes helpen, zei dé mug, en ze piste in de zee*.’ Bij het laatste voorbeeld van blz. 96 tekende ik een aardige variant op uit de Asser Courant, met een nieuw beeld onder invloed van het rijm: *Die 't eerst komt, 't eerst pompt*. Over *kattegespin* (blz. 96) schreef BECKERING VINCKERS in de *Taal- en Letterbode* (I, 117), juist om te betogen dat in zulke gevallen niet van ‘verbastering’ gesproken moet worden.

C.D.V.

De nieuwe Nederlandsche spraakkunst en het buitenland.

Prof. SALVERDA DE GRAVE heeft er reeds meer dan eens[1)] op gewezen, dat wij - laten we ons maar 'nieuwe taalgidsen' noemen - niet in de eenzaamheid verdwaald zijn, toen wij voor het Nederlandsch taalonderwijs op zoek gingen naar nieuwe banen.

In Frankrijk, Engeland, Amerika, Duitschland en Oostenrijk leeft overal een zelfde ideaal in de hoofden der taalgeleerden, wien het grammatisch onderwijs ter harte gaat. En overal stooten zij ook op dezelfde bezwaren: eenerzijds, de taaie traditie der taaldocenten van het vorige geslacht; anderzijds, de moeilijkheid van het nieuwe, ware systeem zelf; want de waarheid, en vooral de taalwaarheden zijn nu eenmaal zoo eenvoudig niet. Evenwel het eerste bezwaar behoeft ons niet lang bezig te houden, het is alleen definitief te overwinnen door het te boven komen van het tweede. On ne détruit que ce qu'on remplace. Maar een der moeilijkste onderdeelen van dit laatste en eenige probleem is de nieuwe grammatische terminologie.

Onder die vlag voornamelijk wordt dan ook in het buitenland vooral de strijd om ons nieuwe taalonderwijs gestreden.

Hier komt echter nog wat anders bij: het gaat namelijk veelal niet slechts over het moedertaal-onderwijs, maar ook om het zich daarbij onmiddellijk aansluitend onderwijs in de overige levende en zelfs hier en daar ook al tevens over de opleiding in de klassieke talen.

Want niet zonder reden is men overal de grenzelooze verwarring gaan betreuren, waarop de frissche hoofden onzer leerlingen worden onthaald. De oude grammatische termen deugen nergens voor: noch voor de klassieke, noch voor de moderne talen, de moedertaal inkluis. Overal is men dat dan ook instinktmatig gaan gevoelen, en heeft men getracht er een mouw aan te passen, in het Engelsch een Engelsche, in de Grieksche grammatika een Grieksche, enzooverder, met het gevolg, dat ook de allergewoonste termen der Duitsche grammatika een beetje afwijkende beteekenis hebben van de Fransche

1) Nieuwe Taalgids 1909, Dl. III, blz. 306 en Museum 1912, k. 211.

en die weer van de Engelsche, en die weer van de Nederlandsche, en de Nederlandsche weer van de klassieke; of ook, dat men voor de allergewoonste begrippen hier en daar een heelen nieuwen naam heeft ingevoerd, waarachter niet iedereen aanstonds dat simpele begrip terugkent.

En toch moeten al die grammatika's en dus ook al die dooreenkrioelende termen in één en hetzelfde jongenshoofd worden ingestampt! Is het wonder, dat zoo'n hoofd er tureluursch van wordt?

Maar het is makkelijk praten: de gewone termen tenminste moeten in al de grammatika's dezelfde zijn; de uitvoering valt nog niet zoo erg mee. Onder de zes genoemde talen toch zijn er geprononceerd analytische als het Engelsch, en geprononceerd synthetische als het Latijn; vang dat nu allemaal maar onder één hoedje! En toch, als we eens goed over die moeilijkheid gedacht hebben, en de kunst verstaan om ook in een analytische taal veel synthetische bouwstof aan te wijzen en omgekeerd, dan verheldert weer van lieverlede onze blik, en zien we er tòch nog een gat in. Wat in de ééne taal een uitzondering is, wordt in de andere regel. En zoo kunnen we aan een uitzondering der moedertaal een idee en een naam vastknoopen, die voor de vreemde taal de grondslag kan worden van een heel gebouw.

Dr. HOOGVLIET en Dr. FADDEGON zijn ten onzent, zoover ik weet, de eersten geweest die het belang der eenheid van grammatische terminologie voor de verschillende talen kordaat en publiek hebben uitgesproken. De eerste deed dit in zijn verschillende kleinere werkjes, maar vooral in zijn singulier maar toch verdienstelijk handboek *Lingua*. De laatste maakte er een stelling van voor zijn Doctorspromotie. Die stelling is er bij mij danig ingegaan en heeft al sedert een paar jaar uren gebracht van vruchtbare overpeinzing Zoodra ik dan ook het plan opvatte, een Nederlandsche grammatika te gaan schrijven, stond het bij mij vast, voortdurend de behoeften der overige levende en doode talen voor oogen te houden, niet in dien antieken zin, dat we het Nederlandsch terwille der later-te-leeren talen, alvast maar goed moeten toetakelen en verfonfaaien tot half-Duitsch of potjes-Latijn - dan leerden de jongens later immers makkelijker goed-Duitsch of echt-Latijn, meende men (en dan leeren ze nooit goed-Nederlandsch, vergat men) een twintig jaar terug! - maar in de meer wetenschappelijke bedoeling: zóó de perken en paden van onzen vaderlandschen taal-tuin te kiezen, dat ze later mèt de noodige wijzigingen in den vreemden plantentuin konden worden overgenomen, opdat het jonge hoofd er aanstonds de hoofdwegen terugkennen en alleen de eigenaardige slingeringen der zijpaadjes als nieuwe zou moeten bijleeren.

In het buitenland kwam dat streven reeds op in de collectie SONNENSCHEIN naar ik meen. In 1897 troffen de verschillende taalleeraren van het Lycée JANSON te Sailly daaromtrent ook een onderlinge afspraak, die in een brochure tenzelfden jare door BRELET bij BELIN te Parijs uitgegeven werd.

Her en der werden dergelijke pogingen gewaagd, maar rijpe vruchten konden deze kleine privaat-serres niet telen, daar het gewoonlijk meer een huiselijk afspraakje leek, dan een wetenschappelijk onderlegde overeenkomst.

Maar gaandeweg begonnen ook de groote taalgeleerden en de officieele onderwijs-kommissies, zoowel als de machtige leeraarsvereenigingen zich met de zaak te bemoeien.

In Maart 1906 hield de bekende Fransche taalman L SUDRE een inleiding ‘Des nomenclatures grammaticales’ in de Conférences du Musée pédagogique, en gaf zoo aanleiding tot een allerinteressantst debat, waaraan geen mindere grootheden dan V. HENRY, F. BRUNOT, H. GOELZER en CH. MAQUET een aktief aandeel namen.

't Zij mij veroorloofd hier de samenvattende thèse van SUDRE af te schrijven:

‘Puisqu'une classification raisonnée et systématique, est depuis si longtemps reconnue comme nécessaire, puisque c'est le seul moyen qu'on ait trouvé pour enseigner une langue, pour en démontrer les ressources, pour apprendre à en faire un usage judicieux ou même artistique; ne convient-il pas que cette classification soit aussi précise et aussi exacte que possible? Ne faudrait-il pas en outre qu'elle fût “une”, c'est-à-dire qu'elle ne variât pas d'un maître à un autre; que les principes que l'élève a reçus enfant fussent les mêmes que ceux qu'on lui explique adolescent? N'est-il pas désirable, en un mot, qu'il y ait parmi les maîtres une seule tradition, une seule école grammaticale?’

Uit het leerzaam debat, dat zich hieruit ontspon, stippen wij alleen de eenstemmige resultaten aan. Dan moest op de eerste plaats het lager onderwijs in de moedertaal omkeeren, en de kleinste schoolboekjes mogen dan geen andere termen meer gebruiken dan die wetenschappelijk zouden worden vastgesteld. Geen verdere rekening mag worden gehouden met de taaie sleur, het grammatisch onderwijs wordt zooveel mogelijk vereenvoudigd, en men aarzele niet rond borstig te bekennen, dat onze voorgangers zich in hun taalonderwijs vergist hebben.

Om de twee hoofdbezwaren te bekampen: de oude sleur, en de moeilijkheid om de grammatische vereenvoudiging solidair door te

voeren, moest op de eerste plaats een kommissie van degelijke en geïnteresseerde deskundigen benoemd worden en een definitief rapport met praktische voorstellen uitbrengen, die dan met medewerking van nieuwe daarop gebaseerde handboeken, daarnaar ondervragende examenkommissies, daarop lettende officieele inspektie, en daarop aandringende besluiten van het Ministerie van Onderwijs, zouden worden ingevoerd in de praktijk.

Uit den schoot der Académie werd nu aanstonds zulk een kommissie benoemd. Haar werkzaamheden duurden voort tot Februari 1907 en het resultaat werd gepubliceerd door GH. MAQUET in het Rapport présenté au Conseil supérieur de l'Instruction publique au nom de la Commission chargée d'étudier la simplification des nomenclatures grammaticales. Paris, BELIN frères, 1907. De Hooge Raad van het Openbaar Onderwijs onderzocht dit stuk, en in Januari 1908 kwam de Académie-kommissie opnieuw bijeen om te antwoorden op eenige bezwaren van den Hoogen Raad. Het resultaat hiervan was een tweede rapport onderteekend door BRUNOT en MAQUET (nu alleen meer over het moedertaal-onderwijs en gepubliceerd in Volume, journal des instituteurs et institutrices, COLIN, Paris, numéro du 13 Mars 1909), dat de volle goedkeuring van den Hoogen Raad wegdroeg en nu ter definitieve beschikking in handen werd gesteld van een kommissie ad hoc uit zijn midden.

Deze kommissie hoorde nu achtereenvolgens alle kompetente vooren tegenstanders, en bood ten slotte den Minister van Onderwijs een voorstel aan, dat in de cirkulaire van 28 September 1910 (toegezonden aan de Rectoren der Universiteiten) als officieel ministerieel besluit werd uitgevaardigd, met bindende kracht voor alle examens die van 1911 af zullen uitgaan van het Ministerie van Openbaar Onderwijs, zoowel voor het lager als middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

Dit besluit, te lang om hier af te drukken, betreft echter alleen het onderwijs der Fransche moedertaal. Bovendien vertoont het nog op allerlei andere punten groote afwijkingen van het oorspronkelijke tweede BRUNOT-MAQUET rapport. Maar après tout zijn de aanleggers er toch voorloopig mee tevreden.[1)]

Ondertusschen hebben zij zelf echter niet stil gezeten. In het schooljaar 1908-1909 gaf Prof. BRUNOT aan de Sorbonne een reeks kolleges over de methodologie van het moedertaal-onderwijs, die hij

1) Manuel général de l'instruction primaire No. 6, 22 octobre 1910 (Hachette): L. MAQUET: La nouvelle nomenclature grammaticale en een reeks artikelen van L. FLOT, ibidem 11 févr. 1911, etc., Nos. 22-28.

later liet drukken in een prachtig boek: L'Enseignement de la langue française. Ce qu'il est - Ce qu 'il devrait être dans l'Enseignement primaire. Paris, Colin 1909.

Maar niet slechts theoretisch was deze groote geleerde werkzaam maar hij vond in den Lager-onderwijs-inspecteur BONY een verdienstelijk medewerker om samen nu inderdaad ook zoo'n praktisch handboekje voor de lagere school op te stellen.[1] Bovendien zette zijn vriend en medestrijder MAQUET met den leeraar FLOT, een heel Fransche grammatika-kursus[2] in elkaar voor de lagere en de middelbare school. Zonder deze beide werken is het ministerieel besluit niet te begrijpen.

Waar gaan nu BRUNOT en de zijnen vooral van uit?

Dat als de spraakkunst een heel middelmatige oefenschool is voor de logika, de logika een nog veel slechter leerschool is voor de spraakkunst; dat voor kinderen dikwijls ware opmerkingen en bizonderheden veel nuttiger zijn dan toch niet opgaande definities en algemeene regels; dat de ontleding vooral in de ontleding van de bedoeling, van de gedachte moet bestaan; dat van de ellipsomanie geen betere karakteristiek kan ontworpen worden dan MEILLET er van gaf: 'C'est de la démence!'; dat er uit den janboel van grammatische indeelingen een volgorde op moet komen overeenkomstig den reëelen opbouw der taalstrukturen; dat grammatische verschijnselen niet uitgeörakeld maar verklaard moeten worden, zonder veel[3] taalhistorie evenwel; dat men later voortdurend onderscheid moet maken tusschen vormen, functies en bedoeling of beteekenis. Daartoe moet men eerst beginnen met den vorm. Daarna de functies der vormen. En dan pas de bedoeling uit het geheel af te leiden. Zoo raakt de taalstudie in de latere leerjaren ten slotte aan alle vakken, laten we er niet om treuren, maar er ons voordeel mee doen: de geschiedenis en de moraal zullen er niets bij verliezen, en de stijl van onze leerlingen zal erop vooruitgaan. Taalstudie is opvoeding van het bewustzijn. Aan de taal moeten onze leerlingen zich hun fijne zielsbewegingen nauwkeurig bewust leeren worden. En zoo zullen taal, geest en be-

1) BRUNOT - BONY: Méthode de la langue française. Enseignement primaire élémentaire. Premier livre, deuxième livre, troisième livre. Paris, Colin, 9e Edition 1912.
2) MAQUET - FLOT: Cours de langue française; grammaire et exercices, rédigés conformément au programme 1902 et aux dernières instructions ministérielles. HACHETTE, Paris, 3e Edition 1912. 7 volumes.
3) Iets taalhistorie kan wel eens nuttig zijn. Zie daarover b.v. A. DAUZAT: La langue française d'aujourd'hui. Paris 1908, blz. 245 vlgd.

wustzijn te gader, groeien in klaarheid, juistheid en oprechtheid. Want we moeten grammatisch onderricht geven door het zieleleven te doen verstaan òm dat zieleleven te leeren uitdrukken. Een degelijk moedertaal-onderwijs is de meest harmonische ontwikkeling van hart en geest!

In 1910-1911 werden aan l'Ecole des Hautes Etudes sociales een reeks samenhangende lessen gegeven door BOURGIN, CROISET, CROUZET, LACABE - PLASTEIG, LANSON, MAQUET, PRETTRE, RUDLER en WEIL, die te zamen onder den titel: L'Enseignement du Français bij ALCAN werden uitgegeven. 't Zijn weer dezelfde groote en mooie waarheden, die hier worden verkondigd: Geen gramatika als een katechismus! maar als een stelselmatige handleiding ter konstateering van de eigenaardigheden onzer eigen taal in het dagelijksch gebruik. Afzonderlijke lezingen zijn gewijd aan de lagere en de middelbare school. De spraakkunst leert men niet, maar brengt men in praktijk. Alles wat er te leeren valt, is: zich dat bewust te worden om fijner en juister over al de krachten der taal te heerschen.

Vóór dat we een internationale terminologie voor alle talen, die in onze scholen onderwezen worden, kunnen doorvoeren, zegt CH. GLAUSER[1)], moet eerst elk land het moedertaal-onderwijs hervormen, en zich daarbij laten leiden door de ideeën van BRUNOT en de zijnen.

Het is mij een ware voldoening te verklaren, dat ik tot nog toe al mijne 'Nieuwe Taalgids'-artikelen geschreven heb, zonder iets van de bovenvermelde Fransche boeken of programs te hebben gelezen; en tòch blijkt mij nu bij nadere kennismaking - trouwens, de lezer heeft het uit de bovengenoemde samenvatting reeds op kunnen maken - dat wij het zoo broederlijk samen eens zijn.

Het lust mij niet, hier in den breede bij VIETOR's 'Reform'- strevingen of bij KERN's Grammatik lang stil te staan. Anderen hebben daarover vroeger bericht. Trouwens zij raken eigenlijk het moeielijke punt maar zijdelings aan. VIETOR is te uitsluitend phoneticus om het heele taalonderwijs recht te doen, en KERN gaat te veel op in eenige grondstellingen en verliest daardoor zijn onbevangenheid. Opmerkelijk is uit Duitschland nog altijd: RUDOLF HILDEBRAND: Vom Deutschen Sprachunterricht, ^{1}1867, ^{6}1898, R. LAUBE: Rudolf Hildebrand und seine Schule, 1903, en R. PANNWITZ: Der Volksschullehrer und die deutsche Sprache, ^{2}1909. Vooral op syntaktisch

1) *La nouvelle nomenclature grammaticale*, Die neueren Sprachen. Dezember 1911, blz. 449-462, een mooi inleidend artikel, waaraan ik verschillende interessante bizonderheden ontleend heb.

gebied leerrijk zijn J. RIES: Was ist Syntax, en R. FRITSCH: Die deutsche Satzlehre 1910. Ook H. PAUL, WUNDERLICH en SÜTTERLIN[1] zijn nog zeer bruikbare bronnen.

Een oogenblik wil ik nog stilstaan bij Engeland. Hier is in de laatste jaren ook een krachtig streven merkbaar naar een gelijke inrichting van de grammatika's aller schooltalen. Min of meer onder invloed van BRUNOT en MAQUET. In 1909 verscheen een ‘Interim Rapport of the Joint Committee on grammatical terminology. A proposal for the simplification and unification of the terminologies and classifications employed in the grammars of different languages.’ In 't Fransch, Duitsch en Engelsch worden hier een reeks termen en begrippen aanbevolen, geldig en bruikbaar zoowel voor de levende als de klassieke talen. Een onderdeel der kwestie werd in Amerika verder uitgewerkt door W. GARDNER HALE: The Harmonizing of Grammatical Nomenclature with especial reference to Mood-Syntax. Publications of the modern Language Association of America, 1911, vol. 26, N°. 2.

Ondertusschen had dit streven nu ook zijn echo in Oostenrijk gevonden, waar Prof. A. BRANDEIS voor de Neuphilologen- Verein te Weenen in 1910 een voordracht hield: Über die Bestrebungen zur vereinheitlichung der grammatischen Terminologie. De genoemde vereeniging belastte nu een kommissie, uit klassieke- en modernetaalleeraars bestaande, dit vraagstuk nader te onderzoeken. In den winter van 1910 op 1911 hield zij een heele reeks zittingen, en is daarin tot een reeks voorstellen gekomen met een uitgewerkte terminologie voor alle talen, die in Oostenrijk op Gymnasium, Realgymnasium en Realschule onderwezen worden. Zoover mij bekend, is evenwel het rapport dezer kommissie nog niet verschenen.

Voor de leeraren der Liebig-Realschule te Frankfurt a/M. is thans dezelfde kwestie het voorwerp van beraadslaging.

Op de Neuphilologen-Congresse der laatste jaren werd er ook aanhoudend op aangedrongen.

Zullen ònze Philologen-Congressen of leeraarsvergaderingen niet spoedig volgen?

‘Taal en Letteren’ heeft toch op den duur wel invloed geoefend,

1) Naast SÜTTERLINS groote boek zijn ook leerzaam (hoewel volstrekt niet zoo goed als de Fransche parallellen). SÜTTERLIN - WAAG: Deutsche Sprachlehre für höhere Lehranstalten, Leipzig 1910, en SÜTTERLIN - MARTIN: Grundriss der deutschen Sprachlehre für die unteren Klassen höherer Schulen^{2}, Leipzig 1909.

maar de Nederlandsche Universiteitsprofessoren, die grootendeels niet meewilden, omdat ze meer op andere dingen studeerden, leidden toch alle Neerlandici weer met den zuurdeesem van DEN HERTOG en VAN HELTEN[1] op. Daartegen vermochten de rake artikelen van BUITENRUST-HETTEMA, KOLLEWIJN en VAN DEN BOSCH wel een voorbijgaande onrust, maar niet een blijvende onbevredigdheid te verwekken. Bovendien bevond zich onder hen geen enkele syntheticus, die al de nieuwe ideeën samen in een volledige grammatika bewerkte. Zoodoende bleven ook de wèl-meewillende onderwijzers voor hun examens toch op TERWEY aangewezen. VAN WIJK, TALEN c.s. REIJNDERS en HOLTVAST geven wetenschappelijke korrekties op de fouten der oude methode, hun boeken zijn mooi gekalefaterde schepen. Maar zullen wij niet eens een heel nieuw schip bouwen en te water laten?

II.

Hoe zal er nu een Nederlandsche grammatika in dien nieuwen geest dan toch wel uitzien?[2]

Voor de lagere school wordt de methode strikt induktief. Elk taallesje begint met een stukje lektuur, een verhaaltje, een beschrijving, niet al te groot, een halve kompres gedrukte bladzijde ongeveer. Geen uitgekozen losse zinnetjes! Want dàn ontaardt heel de induktieve methode in een mechanische omkeering van de volgorde bij de deduktieve gebruikelijk. Bij de deduktieve staat de regel voorop en volgen dan eenige uitgelezen zinnetjes. Nù zet men de zinnetjes voorop, en volgt de regel. 't Is lood om oud ijzer. Neen, een samenhangend stukje lektuur, en liefst een stukje geschreven door een kind van denzelfden leeftijd als de leerlingen die de spraakkunst gebruiken. Om zulk een spraakkunst te schrijven moet men dus een heele reeks uitgelezen kinderopstellen hebben verzameld. Natuurlijk moeten in dat stukje de meeste vormen of konstrukties voorkomen, waar de taalles over zal gaan. Maar allemaal is niet noodig en trouwens onmogelijk. De ontbrekende vormen en konstrukties laat men vinden door het de kinderen te laten navertellen, desnoods met een kleine wijziging van het verhaal.

De grammatische uiteenzetting, die daarop volgt, hoeft nu ook niet

1) VAN HELTENS boeken zijn natuurlijk heel wat wetenschappelijker dan die van DEN HERTOG. Maar zijn grammatische begrippen zijn toch van volop-antieke struktuur!
2) De formuleering is hier kortheidshalve voor leeraren en niet voor kinderen berekend.

uit schoolmeesterachtige beweringen te bestaan, maar uit interessante vragen. Zoo zal b.v. de eerste les een tamelijk impressionistisch stukje zijn met veel uitroepen en interjekties. Er komt in: Ai! en Hoera! De eerste vraag kan nu b.v. zijn: Waarom mag ik in het zinnetje met Ai! niet Hoera! zetten, en in het zinnetje met Hoera! niet Ai!? O, das nog al duidelijk, vindt reeds een dreumes: Hoera is lollig en Ai doet zeer! Buitengewóón goed gezegd! juicht de onderwijzer, - en hij zal het, hoop ik, wel uit z'n hart laten het kind te gaan betoogen dat ‘Ai doet zeer’ niet logisch gedacht is, - en zoo gaat het voort. Aan de vragen sluiten zich nu eenige opgaven aan: Wie kan zich eenige uitroepen herinneren die met Ai! beginnen? (Let wel, er wordt niet gezegd: bouw eenige kloeke volzinnen met Ai!, want noch van ‘bouwen’, noch van ‘volzinnen’, noch van ‘kloeke’ weten de bazen iets af, en het is ook volstrekt nog niet de tijd hen dat te leeren). Wie weet er nog met Hoera! enz.? Ten slotte kan er b.v. nog een opstelletje volgen, waar ook veel interjekties inkomen, maar die door puntjes zijn vervangen en nu door de kinderen moeten worden ingevuld. Het einde kan dikwijls een dikteetje zijn, om de kinderen de spelling der geleerde woorden nog eens bij zich zelf te laten oproepen.

Op de middelbare school is deze methode voor de meeste jongens (en meisjes?) al wel een beetje kinderachtig. Vooral als zij op de lagere school altijd het boven beschreven induktieve onderwijs hebben genoten. En daarom is het nu de tijd een *klein beetje* te gaan systematizeeren.

Dus beginnen met: Wat is een zin? Och nee, dat weten wij taalgeleerden immers nog zelf niet zoo heel precies. Zullen wij dáár dan juist alles op gaan bouwen?

Ook hier beginnen we met de interjekties. Maar we hoeven daar eerst weer geen stukje voor te laten lezen. We kunnen beginnen met te vragen, wat wel de kortste manier is om te laten merken, of je blij of bedroefd bent, dat je iets prettig of vervelend vindt. En dan beginnen we een mal voorbeeld te geven. Veronderstel eens dat een dreumes van vier jaar, wien ze per ongeluk aangebrande melk hebben gegeven, zou roepen: ‘die melk smaakt zoo vreemd, dat hij mijn goedkeuring niet kan wegdragen.’ Praat zóó een kind van vier jaar? Welnee, òf het begint te huilen, òf het kindje zegt: bah! Goed, laten we nu eens zoeken, of we zulke korte woordjes nog meer kunnen vinden om in eens heelemaal en toch erg duidelijk te zeggen, hoe we iets vinden.

Al heel spoedig komen dan ook de kommandogeluiden: kst, sst, en de smeekpartikeltjes: toe nou, ter sprake.

En de klanknabootsingen en onomatopeeën blijven niet uit. Op het einde dier eerste les hebben we nu al: uitroepen, bevelen, vragen en mededeelingen.

Het tweede kapitteltje gaat over de pronominale naamwoorden, zoogenaamde bijwoorden en partikels: Ja, nee, hier, hierheen, daar, daarginds, voor, achter, binnen, buiten, over, onder, op! af! hot, haar enz.; ik, jij, hij, zij, wie, wat, waar, deze, die, gene, enz.; niet als woordjes in een zin, maar op zich zelf gebruikt, als uitroepen, vragen, bevelen of mededeelingen.

Zagen wij reeds in ons eerste hoofdstukje soms twee interjekties samengroeien, hier begint de taalbouw pas voor goed.

Zonder merkbare overheersching.	***Met overheersching.***
Vooruit! achteraan! binnendoor.	Gindsom, daarover, ergensdoor.
Foei jij. Niet hij!	Ai mij. Wee mij.
Ja hier, of zoo, nee ik. En ik, of hij.	Met mij. Zonder hem.
Wie daar? Hoe zoo? Wat toch?	Waarvan? Voor wien?
Als wat?	
Elkeen. Iedereen.	De een den ander. Elkander.

De voornaamwoorden hebben dus een onafhankelijken vorm (1ste naamval) en een afhankelijken (4de nvl.), de bijwoorden niet.

De voegwoorden hebben altijd onafhankelijke verbinding, d.w.z. ze laten het voornaamwoord onveranderd.

De voorzetsels hebben altijd de overhand: zij regeeren het voornaamwoord.

De zoogenaamde bijwoorden volgen nu eens de eene, dan weer de andere konstruktie.

Merkwaardig is verder de vervanging van:

van het	door	ervan	(ook scheidbaar: ik hou er veel van).
aan dat	door	daaraan	ook scheidbaar:
over dit	door	hierover	ook scheidbaar:
in iets	door	ergens in	ook scheidbaar:
door wat	door	waardoor	ook scheidbaar:

Ze bewijzen den innigen samenhang tusschen voornaamwoorden en bijwoorden.

Ook de woordschikking is hier al van belang:

zoo wie	-	wie zoo.
voor wat	-	wat voor, waffoor.
mij tegenover	-	tegenover mij.
alles behalve	-	behalve ik.
hem achterop	-	achter hem.

hem na	-	na hem.
ook ik	-	ik ook.

Soms worden beide gekombineerd:

op mij af	-	erop af.
achter hem aan	-	daarachteraan.
tusschen ons in	-	hiertusschen in.
over hen uit	-	daarover heen.
met ons mee	-	hiermee mee.
naar hem toe	-	daarnaartoe.
van hier uit	-	hiervan uit.
van daar uit	-	daarvandaan.
enz. enz.		

Anders gebouwd zijn:
bij ons over - bij jullie achter - van daar over - tot hier naast.
Nevenschikking toont zich nu verder in:
na en voor, boven en onder, buiten of binnen.
èn hier èn daar, niet hier maar daar; of buiten of binnen.
ik en hij, zij of hij.
eerst ik en dan jullie; jullie boven en wij onder.
Onderschikking daarentegen in:
ik met hem, jij met ons, zij zonder hem.
ik hem achterna, jij ernaar toe, wij ervan tusschen.
Verder weer kombinaties van alle besproken gevallen:
niet wij met jou, maar jij met ons.
soms voor-, soms achterop, dan weer middenin.

Het derde hoofdstuk gaat over de zelfstandige namen of naamwoorden. Eerst soorten, ook de Infinitieven hooren hiertoe, geslacht en getal; altijd weer zoo, dat elk voorbeeldje als zelfstandige taaluiting kan voorkomen.

Daarna weer de opbouw tot konstrukties.

Voorop lidwoord + naam. Het lidwoord is een verzwakt aanwijzend voornaamwoord. Dat sluit dus al aan bij het vorige.

Dan komen verder hier al de konstrukties terug die wij bij de voornaamwoorden gezien hebben:

De man. En de vrouw. Met den jongen.

Maar ook: naar stad, op zee, te Parijs, met Willem, op komst, op jacht, met vlijt, uit godsvrucht.

Zoo leeren wij ook hier den 4^{den} nvl. kennen. In staande uitdrukkingen evenwel ook den verouderden 3^{den} naamval: inderminne, metterdaad, in den breede, uitermate, om den broode, uitentreuren, met dien verstande, na den eten, naar den vleeze, op den huize.

Ook: instede, bij monde van, naarmate, enz. Maar ook hier komt reeds de 2de nvl. te voorschijn in: (deftig) duidelijkheidshalve, welstandshalve, tot overloopens toe.

Trouwens ook zonder regeerende partikel vinden we den 2den nvl. in tijdsbepalingen: des nachts, 's avonds, 's morgens, enz.

Ook hier komt dus regeering van voorzetsels voor, en daarnaast staat de onafbankl. verbinding met voegwoorden en zoogenaamde bijwoorden.

Ook hier staan de onverbuigbare woorden met merkbaar beteekenisverschil soms voor-, soms achterop:

om de kerk	-	de kerk om.
over de brug	-	de brug over.
op de straat	-	de straat op.
uit de stad	-	de stad uit.

Verder weer beide tegelijk:

op de kerk af.

naar school toe.

met den stoet mee.

van het venster uit. Maar ook:

van uit het venster.

van onder de stelling.

Nog gekompliceerder:

achter in de zaal.	naar boven op het dak.	van uit het venster
boven op de kachel.	naar buiten in het	omhoog.
buiten in de sneeuw.	veld.	van onder de steenen
	naar binnen achter de	uit.
	kachel.	van boven de straat op.

Weer heel anders gekonstrueerd zijn:

De kinderen binnen. Politieagent af. De jongens weg. De paarden voort. Dit kan pas volledig verklaard worden bij den zin.

Om te eten. Om uit te deelen. Voor de reis, met het oog op het gevaar.

Ook hier is dan verder weer nevenschikking en onderschikking:

1. Man en vrouw. Jong en oud. Klein en groot.
   Lief en leed. Oostenrijk-Hongarije.
   Eerst oom en dan de neefjes.
2. Vader met z'n kinderen. Een aapje op een stokje. Een beer op sokken. Jan zonder z'n vrouw.
   Den dief achterna.
   De paarden op den hol. Een boerderij in brand.
   De pet van vader. Jan van Loon.

Hij z'n broer de baas natuurlijk! Wij baas over z'n broer natuurlijk.
Aap van een jongen, een lummel van een vent!

Beide vereenigd in:
met man en muis, met kop en staart.
niet Jan met z'n paard, maar een paard met een ventje erop.
Verder konstrukties van zelfstandige vnw. en namen:
Jij lomperd, wij kleinen, hij stakkerd.
Ik baron van Drakenburg.
Hij, die lummel! Jullie bazen!
Eindelijk ook namen in onderlinge bijstelling:
Jan, de knecht. Jongen Jan! Baas Teunissen.
Kapitein Smits. Sergeant-majoor. Kapitein-generaal.
Gaandeweg komt ook hier onderschikking op:
Een Dokkumer. Een Dokkumer vischboer.

Duidelijke onderschikking hebben we daarentegen wanneer de konstruktie bestaat uit 2de nvl. + 1ste of 4de nvl.: Vaders muts, moeders kleed, met Gerrits fiets.
Ook wel deftig: des konings wil; 's lands wijs, 's lands eer.
En in omgekeerde volgorde: de vogelen des hemels, de dieren des velds.
Het vierde hoofdstuk gaat over de bijvoegelijke naamwoorden, zoowel namen als voornaamwoorden, telwoorden en deelwoorden. Hierin heeft de onderschikking een definitieven vorm gevonden:

een horloge van goud	-	een gouden horloge.
een gezant des hemels	-	een hemelsche gezant.
de stilte van den nacht	-	de nachtelijke stilte.
de wetten in Nederland	-	de Nederlandsche wetten.
Jantje van ons	-	ons Jantje.
't hondje van jullie	-	jullie hondje.
schatje van mij	-	mijn schatje.

Aaneengeschreven en dikwijls niet meer als zoodanig gevoeld: mijn lieve, melieve; mijnheer, mevrouw.
De verbuiging van het bijvoegl. naamw., de vormen van het bijvoegl. voornaamwoord, en de kombinaties van beide:

Mijn beste pak. Mijn lief hondje. Een mooie bok.
Mijn lieve mensch! Ons oud huis en ons oude huis.
Mijn goede vriend en m'ne goeie vrind.

Hoe de zelfst. aanwijzende voornaamwoorden bijvoeglijk of ondergeschikt worden, zagen wij al in het lidwoord. Verder:

Ventje, dit hier	-	Dit ventje hier.
Groen, zooals dat daar	-	Zooals dat groen daar.

Verder weer alle kombinaties uit de tot nu toe behandelde konstrukties:
Jij met je voetballen ook! Mijn goede oude vader. Een heele hooge toren.
Bizondere konstrukties der bezittl. voornw. zijn nog:

1°. Jan z'n hoed. De lui d'r hoofd. Wie z'n hoed? Die z'n huis. waarin het eerste lid ondergeschikt is.
2°. Jouw hoed en de mijne. Hun werk en het onze. De mijnen.

Ook de bijvoegl. naamwoorden worden zoo met het lidwoord gekonstrueerd: De ouden van dagen. De grooten. Het goed of het goede, enz. Maar in dit geval zijn ze eigenlijk weer zelfstandig, net als: Het mijne; het mijn en dijn. Nog echt ondergeschikt of bijvoeglijk zijn ze in: De groote jongens en de kleine. Ook de bijvoegl. naamwoorden krijgen soms nog een aanvulling bij zich in den vorm van een ander naamwoord dat zij regeeren; en dat wel

1°. direkt, d.w.z. zonder partikel:
dit indachtig.
Soms ook nog in den Genitief: deskundig, desbewust.
2°. indirekt, d.w.z. met partikel:
Hiervan zeker. Gedachtig aan z'n beloften. Hij trotsch op z'n benoeming.

Bizondere vormen der bijvoegl. naamwoorden zijn de graadvormen; niet slechts de Komparatief en de Superlatief met hunne respektieve konstrukties als:

Zoo dom als een gans.
Grooter dan ik, kleiner als hij.
Geen beter loon. Geen schooner roos. Geen blijder dag.
Eer kleiner dan grooter.
De grootste van allen. Van alle landen mij toch het liefste.
Het mooist, op z'n minst, ten hoogste, om 't hardst.
Dit 't liefst.
Achterste voren, de eerste de beste, z'n uiterste best.

Maar verder ook de konstrukties:

te groot, te wreed, al te duur, veel(s) te veel.
zoo groot mogelijk, zoo klein mogelijk.
in-vervelend, in-mooi, in-lief.
oer-dom, oer-ezelachtig, oer-interessant.
over-groot, overbekend, overgrootmoeder, betovergrootmoeder.
aartsleelijk, aartsdom.
te dom om voor den duivel te dansen.
duizendmaal mooier, tien keer zoo sterk.

stokdoof, stikdonker, hardstekedood.
moedernaakt, moederziel alleen.

De Participia hebben ook hun eigenaardigheden en konstrukties:

Bereden artillerie, zingende mis enz.
Al zingende.
De lijder - de lijdende menschheid.

Ten slotte nog de telwoorden met alles wat er aan vast is. Zoo zijn dus al de nominale konstrukties behandeld. Resten nu nog de verbale konstrukties.

Het vijfde hoofdstuk handelt dan ook over den persoonsvorm van het werkwoord. Deze konstruktie bestaat in het Nederlandsch bijna altijd uit een onbetoond persoonlijk of aanwijzend voornaamwoord en een werkwoord.

De verandering van het werkwoord naar de verschillende personen. De enkelvoudige tijden 1°. in hun vorm: de zwakke en sterke werkwoorden, 2°. in hun beteekenis. De wijzen: Indikatief, Imperatief en de poovere restjes van den Konjunktief.

Het zesde hoofdstuk gaat over de nominale aanvullingen van den persoonsvorm, en dus 1°. over de hulpwerkwoorden en de samengestelde tijden. Hier begint weer de opbouw, ik zal gooien, ik zou gooien, ik heb gegooid, ik had gegooid, ik zou gegooid hebben. Ik ben geweest. Ik ben gekomen. Hij wordt gedragen. In al deze konstrukties domineert de persoonsvorm, de bijgevoegde nominale woorden worden geregeerd. Dikwijls echter voelen wij dat onderscheid niet meer en vatten wij de twee woorden samen als één werkwoordsvorm op. Dit zijn bovendien alle direkte aanvullingen van den persoonsvorm d.w.z. zonder verbindende partikel.

Hiertoe behooren ook: ik heb zin, ik sla hem, ik eet brood, hij wascht zich, ik sla mijn slag, ik sla den hond, ik doe mijn plicht, ik slijp m'n potlood, ik slijp een punt, het kost een gulden, het duurt een tijdje, ik slaap dag en nacht. Ik betaal m'n schulden. Ik betaal m'n schuldeischers. Ik wreek hem. Ik wreek dat onrecht. Hij ontfermt zich. Ontferm u. Gedenk mijner. Gedenk uw vader en moeder. Hij durft komen. Ik kom eten. Hij gaat werken.

Op het verschil van beteekenis dezer aanvullingen kan men ingaan, als men wil; maar voor het Nederlandsch taalbewustzijn is dat niet noodig. Wèl noodig daarentegen is het: te wijzen op het onderscheid in de schrijfwijze tusschen

hij is de man en hij slaat den hond

Het werkwoord *zijn* en eenige andere waren vroeger in dergl. kon-

strukties geen eigenlijke werkwoorden of woorden voor feiten, maar eenvoudig koppelwoorden, een soort vervoegde partikels, die zelfs niet sterk genoeg zijn om het volgende naamwoord te regeeren. Dit heeft dan ook in de spelling nog altijd den 1sten of onverbogen naamval.

In het beschaafde spreken echter is dit onderscheid zachtjes aan verdwenen. Want volgt er een naam met lidw. dan hooren wij geen verschil tusschen 4den en 1sten nvl., en volgt er een voornw. dan staat dit meest in den 4den nvl. juist gelijk na andere werkwoorden. Als ik jou was. Het lijkt hem wel, enz.

Daartegenover staan nu de indirekte aanvullingen met partikel. Hij takelt den kerel toe. Ik ros den jongen af. Hij slaagt erin. Hij rent er vandoor. Ik ben van zins, ik eet van m'n brood, ik handel volgens m'n plicht, het kost om en om een gulden, hij slaapt dag in dag uit. Hij betaalt niet aan z'n schuldeischers. Hij wreekt zich over dien smaad. Ik durf te komen, ik kom om te eten, hij gaat uit werken. Opmerking verdient, dat in sommige voorbeelden het werkw. en de partikel, maar in andere het nomen en de partikel aaneengroeien, wat natuurlijk op een verschillende schakeering berust.

Soms komen er twee direkte aanvullingen bij één persoonsvorm.

Ik leer hem Fransch, hij zoekt zich ziek, hij lacht zich een krul. Ontferm u mijner. Ik geef hem een klap.

Meestal evenwel worden beide vormen van aanvulling gekombineerd: hij slijpt een punt aan z'n potlood, ik leer aan die kinderen Fransch, hij ontfermt zich over mij. Ik betaal aan allen m'n schuld.

En daarom vormen de gevallen die nu eens mèt, nu eens zònder partikel verbonden worden, een *overgangsklas* tusschen beide soorten. En zoo kan men ze desnoods dan ook noemen. Vroeger, en ook nu nog in andere talen worden deze gevallen *altijd* door den 2den of 3den nvl. aangeduid. Maar dat is geen reden, om nu bij ons ook deze namen te blijven gebruiken, of tot niets- of onzinzeggende benamingen als medewerkend en oorzakelijk voorwerp z'n toevlucht te nemen.

Wil men nu, met een kleine verschuiving der totnutoe gangbare beteekenis de direkte aanvullingen voorwerp, en de indirekte bepaling noemen, mij goed; maar de internationale voorstellen pleiten niet ten onrechte tegen deze beteekenis-uitbreiding. Trouwens dan vallen er de 1ste nvl.aanvullingen weer buiten!

In de dusver behandelde gevallen hingen de beide aanvullingen van het werkwoord elk afzonderlijk van het werkwoord af.

Dit is niet meer het geval natuurlijk, wanneer wij één komplexe, zij het dan ook tamelijk vaste, nominale konstruktie tot aanvulling kiezen:

Ik verwelkom lief en leed. Zij vergingen met man en muis. Hij vertelde van een aapje op een stokje.

Hier is het duidelijk dat *lief en leed, met man en muis* en *een aapje op een stokje* als ondeelbare eenheden den persoonsvorm aanvullen.

Soms kan men evenwel in twijfel verkeeren:

Hij liep nu hier dan daar. Dit staat soms voor-, soms achterop.

Men kan in deze zinnetjes één of twee aanvullingen zien. Gewoonlijk zal evenwel in de spreektaal geen twijfel opkomen. Want wacht men na *hier* en *voor* een kleine pauze, dan zijn er twee aanvullingen, wacht men niet, dan is er maar één.

In zoo'n samengestelde aanvulling kan nu weer één der beide leden domineeren, en dat geeft soms aan de konstruktie een heel andere beteekenis.

Zoo domineert de Infinitief in:

Ik hoor een lied zingen.
Ik zag het kind doopen,

maar het naamwoord domineert in:

Je hoort den nachtegaal toch zingen?
Ik zie den klepel slaan.

Beide gekombineerd in:

Wij hoorden den nachtegaal zijn avondlied zingen.
Ik zie mijn vader de maat slaan.

En zoo een heele reeks konstrukties. Dit waren zelfstandige werkwoorden.

Ten slotte bestaat er ook een bijvoeglijk of ondergeschikt werkwoord namelijk het echte bijwoord.

***Nevengeschikt*:**		***Ondergeschikt*:**
Hij kwam, ijlde naar ons toe	=	hij kwam ijlings naar ons toe.
Hij liep en haastte zich	=	hij liep haastig.

In dezelfde orde hooren nu:

***Nevengeschikt*:**		***Ondergeschikt*:**
Hij lag en zong	=	hij lag te zingen.
Hij zat en las	=	hij zat te lezen.
Hij liep en slenterde	=	hij liep te slenteren.

en nog een heele reeks bijwoordelijke konstrukties.

Het *zevende kapittel* gaat nu eindelijk over de synthetische verbinding van een nominaal onderwerp en een verbaal gezegde; d.w.z. den enkelvoudigen zin.

Een vorstufe is:

Mijn oudste broer, die is in de Oost. Hier is de synthese nog niet tot een volledige eenheid geworden. De naad is nog opvallend.

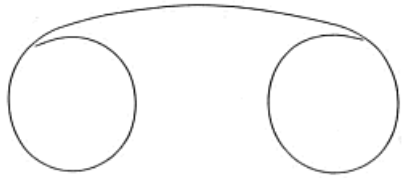
Mijn oudste broer is in de Oost, dàt is pas een èchte zin. Ook: Slaap jìj?

Verbaal- en nominaalzinnen.

Natuurlijk kunnen, als onderwerp, alle en soms dus zeer komplexe konstrukties fungeeren, en dit zelfde geldt van het gezegde.

Tòch is er een groot verschil tusschen de samenvatting van de nog afzonderlijk gevoelde leden in zoo'n konstruktie, en de synthese van onderwerp en gezegde.

Het is als het ware of wij eerst al die leden van het onderwerp in een cirkelgang samentrekken, en dan vandaar uit den gang onzer gedachten beginnen, om dan spoedig bij het gezegde te belanden, dat ook weer op zijne beurt uit een punt of uit een ruimtepunt: een cirkel bestaan kan.

m.a.w. de synthese van onderwerp en gezegde is een heusche voortgang van onze gedachte. De samenvatting van leden in een konstruktie, ook al vraagt ze bij ingewikkelde konstrukties eenig tijdsverloop, is toch voor de gedachte nog geen vooruitgang, geen opmarcheeren, maar slechts het appèl, het zich gereed maken om op te trekken.

Dat is dan ook het diepere verschil tusschen een gezegde en de naamwoordelijke of werkwoordelijke bepalingen.

Nu zijn er evenwel sommige bepalingen, waarover we kunnen twijfelen, of ze in den onderwerp- of in den gezegde-cirkel thuis hooren.

Zoo b.v. De patroon is van morgen met z'n boekhouder op reis gegaan. *Van morgen* en *op reis* hooren zeker bij het gezegde, maar *met z'n boekhouder* kan ons een oogenblik in twijfel brengen. Toch ligt het hier nog voor de hand ook deze bepaling ten slotte bij het gezegde te trekken; al moeten wij toegeven, dat hier toch iets eigenaardigs begint aan het licht te komen. Het is of de gezegde-cirkel als een uitbolling of bobbel naar het onderwerp begint op te zetten.

Dit gaat nu nog verder bij de echte (1ste soort!) bepalingen van gesteldheid.

Hier krijgt ook de lijn die van onderwerp naar gezegde voert een

zekeren omvang, zoodat hij kan uitgroeien tot een langwerpig verbindingsvlak.

De malle Jan kwam gisterenavond dronken thuis.

M.a.w. het is niet waar, dat de bepalingen van gesteldheid zoowel onderwerp als gezegde bepalen, maar het zijn bepalingen bij den heelen zin, bij de synthese zelf, bij den voortgang der gedachte.

Ook vele gevoelsbijwoorden en de zoogenaamde modale bepalingen doen dikwijls hetzelfde.

Hier breek ik af. Misschien behandel ik het overige en vooral de natuurlijk veel volledіger kweekschoolgrammatika in een volgend artikel. Maar eigenlijk kan ook dit volstaan, om een idee van de nieuwe spraakkunst te geven.

Men ziet, voor onze middelbare scholen kunnen we een massa grammatische funkties en strukturen behandelen en dus heel wat fijn kantwerk van bewust en halfbewust zieleleven voor onze leerlingen duidelijk maken zonder één enkele definitie en met heel weinig grammatische termen.

Het princiep dat de volgorde beheerscht is de opbouw der taal. We beginnen met de kleinste eenheden, gaan sukcessievelijk tot eenvoudige konstrukties over, laten die weer aaneengroeien tot grootere komplexen, om ten slotte de synthese te zien van alle behandelde grootheden in den zin. Wij voeren zoo nooit grootere eenheden in, dan die eerst als zelfstandige grootheden besproken zijn. In de zinsleer behoeven we dus niet meer de woorden te anticipeeren, noch in de woordenleer den zin, gelijk tot nog toe al onze voorgangers noodzakelijk één van tweeën moesten. Wij handelen bovendien voortdurend over levende taal, niet over willekeurig uitgesneden brokjes. Er is dus systeem, maar alle taalfeiten voegen zich daarin vanzelf en ongedwongen, omdat 't het psychologisch systeem is van den innerlijken taalbouw, gelijk die leeft in onzen menschelijken geest, en waar alle uiterlijke taal op berust.

JAC. VAN GINNEKEN.

De morgenstond heeft goud in de mond.

Er staat nog steeds een vraagteken achter dit spreekwoord; waarvandaan komt het? Wel hebben velen beproefd een oplossing te geven, maar de gissingen hoe vernuftig ook, schijnen niemand te bevredigen. Het Nd. Wb. V, 465 s.v. Gond bepaalt zich ertoe te betwijfelen dat mond hier macht zou zijn. Wat STOETT, Nrd. Spr. N°. 1348 schrijft, is evenmin een verklaring; dat *goud* en *morgenstond* verbonden worden, is al zo oud als HOMERUS; daar troont Eos op een gouden zetel. Niet dat *goud* is dan ook moeielik, maar wel dat *mond*. Waartoe juist dit lichaamsdeel en geen ander?

De vraag raakt niet slechts het Nederlands; Duitsers, Denen en Zweden kennen het spreekwoord in dezelfde vorm. Nu zou men zich kunnen beroepen op de rijmklank; voor een spreekwoord is deze vorm de meest gewenste, die bevordert de memorie; maar dan zou misschien een andere vraag ontstaan, wie der vier volkeren het spreekwoord het eerst gekend heeft.

Mag ik het aantal gissingen met een vermeerderen, dan zou ik willen voorstellen, dat het een vertaling uit het Latijn is, die aan alle vier spreekwoorden ten grond ligt.

Ik zou dan willen aannemen een Latijnse spreuk: *Aurore* (*h*)*abet aurum in ore*[1]. Deze spreuk wil een etiemologie geven van de naam Aurora, sluit zich eigenlik aan bij de afleidingen, die de Ouden van dat woord gaven, zie THESAURUS II, 1522 s.v. Aurora; cf. FORCELLINI - DE VIT I, 502.

Gelezen heb ik de spreuk tot dusverre niet, bij géén latijnse auteur, evenmin in een spreekwoordenverzameling gevonden; maar dat doet er niet toe, gegeven dat de afleiding op zichzelf zeer waarschijnlijk is en dat zulke spreuken juist in de niet schriftelik overgeleverde taal bij voorkeur geleefd hebben. En alle verzamelingen spreekwoorden,

1) Of men *Aurora* of *Aurore* schrijft, *ora* of *ore*, doet er niets toe, de eind-*a* van de eerste deklinatie werd *e* gesproken en geschreven; daarvan geven vulgair en middeneeuwse teksten bewijzen genoeg.
Men vergelijke deze spreuk: Malo perire fame quam nomen perdere fame, uit een Bazeler hs. bij JAKOB WERNER, Lat. Spr. des M.A., pag. 48.

in handschrift hier en daar bewaard, zijn nog niet gepubliceerd. Misschien komt ook deze spreuk nog eens te voorschijn.

Het woordspel wordt des te aannemeliker, wanneer men een andere poging om het woord Aurora te verklaren ernaast legt, van OVIDIUS, een zeer speelse weliswaar, maar de dichter geheel waardig. In de Metamorphosen bk. 13, vs. 621, 2 leest men:

Luctibus est *Aurora* suis intenta piasque
Nunc quoque dat lacrimas et tot*o ror*at in orbe.

Gesproken zal dus de spreuk aldus zijn:

Orore abet orum in ore. orum + ore = orore.

't Is een gissing, die als ze geen andere verdienste mocht hebben, ten minste niet ver gezocht is en woorden geen andere betekenis geeft dan ze in de gewone mensen-taal hebben.

U t r e c h t .

E. SLIJPER.

Boekbeoordelingen.

Vondels Spelen. Ingeleid en toegelicht door C.R. DE KLERK en L. SIMONS. Het Eerste Deel. Het Eerste Stuk. Kultuur-beschouwende Inleiding. - Het Pascha. - Hierusalem verwoest: - Nederl. Bibl. CXXVIII-CXXX. Uitgegeven door de Maatsch. voor Goede en Goedkoope Lectuur. Amsterdam 1912.

Over de tekst kunnen we kort zijn: die lijkt ons zo onverzorgd mogelik. Een boze geest heeft niet alleen de zetter, maar in veel erger mate de eerbied van VONDELS uitgever, voor 's dichters eigen rechten, parten gespeeld. ‘Wij staan eigenlijk dichter bij VONDELS oudste toneelstuk, bij zijn rederijkers-mysterie-spel, dan onze voorouders van honderd en tweehonderd jaar terug’ mag hij beroemen.[1] ‘Spelen als *Elckerlic, Lanseloet* en *Esmoreit* zijn voor het hedendaagsch beschaafd publiek prachtige en practische openbare lessen geweest in oude letterkunde’ betoogt hij verder. ‘Zij hebben ons meer vertrouwd gemaakt met de nog ongereglementeerde schrijftaal-, stijl- en dichtvormen, die door onze goudeneeuwsche klassieken òf verworpen òf schoolsch gefatsoeneerd zijn geworden’ zal hij erkennen. Daarom ook heeft hij het recht gevraagd een nog enkele onvoorbereide lezer te waarschuwen, in 't bizonder te letten op het zinsverband, op de ‘onvaste en foutiefe’(!) klemtoon (als men de verzen leest naar het

1) Voorwoord bij ‘het Pascha’, III.

metrum), op het ‘niet in orde zijn’(!) met de naamvallen: (‘feestelijk[1)] staat telkens het onderwerp b.v. in den 4^{den}; zijn spelling is TE WINKELSCH noch KOLLEWIJNSCH, zoodat men er zich niet om moet ergeren of er om lachen....’). En desalniettemin lezen we voor het oorspronkelike *o***n***trent* (vs. 9) *o***m***trent*; voor *dick***maels** *dik***wijls** (vs. 10); voor *w***ee***rder w***aa***rder* (vs. 16); is het nominatieve *den* veranderd in *de* (vs. 10, 48), *omgorde***n** en *laafde***n**, verkort tot *omgorde* en *laafde* (vs. 22, 50); *goude* is *goude***n** (vs. 23) geworden; *d***u***l* tot *d***o***l* (vs. 30) *gren***ts** tot *grens* gemoderniseerd. En dit op 50 versregels. Bij zoveel piëteit, als de Inleider voorstaat te voelen voor het Oud-Nederlands en voor dichter-individualiteit in het bizonder, mochten wij meer nauwgezetheid hebben verwacht in het handhaven van de archaïstiese taal- en spelvormen in het ‘de rij van spelen’ openende *Pascha*, in elk geval mochten we een nadere verantwoordìng voor dergelijke willekeurige, en nog liefst inkonsekwent doorgevoerde wijzigingen hebben verwacht.

Raakt deze opmerking de tekst, een veel loffeliker vermelding verdient de zorg voor de ‘Inleiding’ zelf, die kennis en inzicht, gepaard aan het streven, om VONDEL omhoog te heffen op de schitterende ereplaats die hem toekomt, tot een voortreffelike studie hebben gemaakt. De betekenis ervan is, dat hierin om de ganse VONDEL een band wordt geslagen en in die band met gouden letters het tiepiese wezen van zijn kultuurhistoriese betekenis wordt gegrift. Hij is vóór alles de groot-magistrale Renaissance-geest. Bij zijn arbeid, om de dichter ons als zodanig te laten herkennen, ontdoet de bewerker de spelen zelf van de eigenaardig Vondeliaanse stoffering, waarmee de dichter, om rekenschap van zijn doen en laten in z'n bewerkingen te geven, in zijn ‘Berechten’ zich meent te moeten omhullen, en leert onze aandacht richten op de stukken zelf, daarbij nauwlettend schiftend en toelichtend, wat ons uit die pleidooien en verantwoordingen kan dienen tot de opbouw van VONDELS groeiende persoonlikheid. Zo doet hij ons VONDEL rijzen in en met zijn scheppingen, zijn verbeeldingen hoger voerende bij zijn steeds bewust en onbewust zich verdiepende persoonlikheid. Zo wordt voor ons oog de dichter de grote geest van een wonderbaar rijke aanleg, die het uitwendig gareel van de in vroeger tijden aangeleerde kamer-retoriek gemakkelijk verbreekt, en even gemakkelik het mythologies dekoratief der pseudo-Renaissantisten inleeft en de antieke vormen als een nieuw en levend element in zijn levenssferen versmelt. Een sterke geestelike kolos, die aan de

1) = ‘feitelik’?

grens van een nieuwe, althans in wording schietende levensbeschouwing twee voorbijgegane kulturen wist te naasten, en bij die naasting, en onderlinge uitwisseling en samensmelting van de Antieke en de Bijbelse wereld, in rijke uitbloei zelfstandig de wonderbare heerser blijft, van wie het genie stralend het ganse zijn met een eigenaardige gloed belicht.

Waar, in de wording van zijn VONDEL, door de heer DE KLERK in zijn *Inleiding* de klemtoon voornamelik op gelegd is, is wel dit, dat bij VONDEL de natuur de leer onmiddellik een eind vooruit is. 'De leer luidt: geen tweedehandsche kennis meer, maar het volle bezit van de Romeinsch-Grieksche zegeningen der Renaissance; de natuur spreekt, en bij haar eerste uiten geeft zij blijk de Renaissance te beléven met eene aan VONDELS jaren evenredige volheid. Voor hij met inspanning zich eigen maakt, wat er steekt in Europeesche boeken, heeft zijn ingeschapen ontvankelijkheid vanzelf ondergaan wat er leeft in de Europeesche lucht.'[1)]

Het bovenstaande is niet zonder betekenis. Vooreerst al hierom, omdat VONDEL zo goed als losgemaakt wordt van 'schoolse invloeden,' die hem volgens de academiese litteratuurbeschouwing, worden toegedicht. Immers hield men vast aan een algemeen gedeelde leer, dat de te beschrijven dichtgeesten, ieder voor zich, een schakel vormden van een keten, en iedere merkwaardige verschijning kon worden herleid op enige wegwijzers en voorlopers, wier aantal na te sporen en wier resulterende werking aan te tonen, een soort sport werd, waarvan de meer of minder gelukkige uitkomsten de bladzijden vulden van belangrijke werken over litteratuur. Zo had men dichters, met de daarbij behorende dichterscholen, aanvangende met voorgangers, voortgezet door navolgers en uitstervende decadenten. Zo kreeg men op- en aflopende lijnen, met hoogtepunten in de erkende beroemde geesten. Waar men deze gang van zaken ontdekte of meende te ontdekken, achtte men het histories proces natuurlik; waar voorgangers, en vooral navolgers ontbraken, stond men schier voor een anomalie. Eensdeels werd de exacte litteratuurbeoefening door het vaststellen van juiste data en persoonlike connecties, het verifiëren van betwiste feiten, ontdekte paralellen en analoge ideeën niet weinig gebaat; maar een beschouwing, die dergelijke personenreeksen het liefst als aanverwanten ten opzichte vaste denk- en dichtvormen bleef volgen, en aan de persoonlikheid van ieder hunner haar eigen rechten onthield, veel minder nog die persoonlikheid kon uit laten

1) Inl. XIX.

groeien uit ieders eigendommelike sfeer van zijn tijd, moest schade doen aan de waardering van de eminentsten hunner, welke, gezegend met de oorspronkelikheid van hun visionnaire begaving, onafhankelik van leiding en inrichting, zich genereerden en regenereerden uit de kracht van een eigen eeuwig vloeiende bron. Zij altans moesten missen bij het strak houden van de snoer, die ze aan kunstleer en geestesrichting verbond. Bij hen kon de luister van de vereiste belichting niet geconcentreerd stralen op hun verheven beeld. Wat toch schaadt het de oorspronkelikheid, zo ze geluiden laat horen, die ook elders worden gehoord? Ook op de spitsen der Alpen steekt ieder jager zijn hoorn! Het bewijst alleen, zo het iets bewijzen moet, dat ook de vonken van het ingeboren genie, zijn ingeblazen door één geest.

Nog vraagt deze Inleiding de aandacht in de tweede plaats, omdat zij, - door VONDEL aan de vormende componenten van enige specifiek-Renaissance-poëten te ontdragen en hem zelfstandig de grote baan te laten opgaan, - zich laat aansluiten aan Dr. PRINSEN's studie over *Jan van Hout*[1)], in die zin, dat ook deze Renaissance-dichter, -politicus en economies hervormer veel meer een spontane en door de nieuwheid der tijden geconditionneerde geest wordt geacht, dan een eindelik product van een door allerlei gegevens voorbereide, en in opeenvolgende of gelijktijdige personen voortgezette transformaties. JAN VAN HOUT, om kort te gaan, is een nieuwgeworden mens, zelfstandig uitgegroeid uit een nieuwgeworden tijd. Ook bij hem, als bij zo vele hervormende geesten, is de bodem en dē luchtsfeer vervuld met nieuwe kiemen en met nieuwe ademtochten. Onbewust doorvaart een nieuw gevoel de geesten; de ziel spitst zich tot de fijnst-luisterende ontvankelikheid. Daar schatert een toon, praalt een bouwwerk, ontplooit zich een landschap, klaart op een verschiet. Het licht slaat in; de ‘tongen vuurs’ hebben het werk gedaan; en met de nieuwe visie is de spraak een andere geworden.

In dier voege zou het ook VONDEL zijn gegaan. ‘Van wat er levensvatbaars zweefde in de geestelijke sferen boven Holland: naruisching of aansuizing, naglanzing of aanlichting, vingen de gretige inwendige zinnen van een groote als VONDEL het hùnne: onbewust en vanzelf voor het eene, half-bewust en spelenderwijs voor een ander deel. Wat van den bijzonderen mensch die VONDEL was, de gevoelige innerlijkheid en het fijn-bewerktuigde onderbewustzijn toevallig het eerst heeft gewekt tot zien en luisteren, de

1) De Nederlandsche Renaissance-dichter *Jan van Hout* door Dr. J. PRINSEN, 1907.

gelukkige kon het evenmin weten als wij. Maar zeker is zijn artistieke binnenste in eens ontwaakt in den “aage doré”, waarvan zijn *Pascha*- opdracht musiceert: de gulden verbeeldingswereld der Eclogie, waar de dingen vredig lagen en het leven zich rustig bewoog in de landsche behaaglijkheid van arcadisch Renaissance-licht’.[1)] En VONDEL stellende in die Renaissance-belichting, laat de bewerker het eensdeels doen door 's dichters brede gebaren van zwierig zeggen, gedrenkt met de harmonie en de wereldwijsheid der Antieken, in het proza-‘Berecht’, maar meer nog en betekenisvoller, door zijn zingen van de nieuwe geluiden, zijn arkadiese verbeeldingsmotieven en Virgiliaanse heimwee-eclogen, in de *Epistre Dedicatoire* aan JAN VAN VAERLAER, heer van Jaarsveld. Meer nog. Niet alleen is in de eersteling gegeven ‘VONDELS zien der patriarchale en hierarchische bovennatuursfeer van Bijbel en Kerk in het goudlicht der pastorale en der heroïsche natuur van de Renaissance’. Maar ook ‘wat VONDEL zelf niet zien kon, in '44 niet toen hij voor de eerste, in '50 niet toen hij voor de tweede maal bundelde, en wat hij niet had kunnen zien, zoo hij in het laatste heldere jaar van zijn grijsheid een laatste maal zou gebundeld hebben, dat valt voor het eerst in het gezichtsveld van ònzen tijd: wij zien in het *Pascha* zijn eersteling, de eerste wording van den Eden-ziener, die het hemelsch en het aardsch paradijs-drama van den *Lucifer* en van den *Adam* scheppen zal, en wiens laatste treurspel, van Noach's “bedorven eeuw” - derde in deze drieéénheid - de zwane- en krone-zang tevens zijn zal van het goudeneeuwsch bestaan, dat in 1612 uitkwam met de “printanière fleur” van zijn gulden leeftijd.’[2)]

VONDEL zelf heeft in '44, bij het opnoemen van de werken, die hij waardig oordeelde op zijn eigen naam te plaatsen, zijn eersteling verloochend. Zijn ‘eerste’ spel noemt hij het *Verwoeste Jeruzalem*: daarop laat hij volgen de *Gijsbrecht* en voorts (zijn) andere Treurspelen. In *Hieruzalem Verwoest*, - de Inleider merkt het terecht op, zie het dubbele motto: een vers uit het Evangelie en een uit Marc - ‘is VONDELS eerste bewust ontmoeten van den Mantuaanschen geest’, in wiens ‘Pollio’ de profane Isaias zich verbroedert met de Bijbelse Messias-profeet. En - natuurlik achten we het, dat de heer DE KLERK, eenmaal die verwantschap ontdekkende, er toe komen moest ze overal elders te ontwaren; - hij heeft het gevonden

1) Inl. XX en XXI.
2) Inl. XLI en XLII.

en spreekt het uit: ‘VERGILIUS heeft vanaf de eerste bewuste ontmoeting niet voor een tijd en voor een deel zijn poëtiek *geleid*, maar levenslang zijn gaan tot de Schoonheid *begeleid*. In het nooit rustende *Paradiso*-streven van VONDELS naar het Ideale zich stileerende kunstnatuur is Maro's goede genius, als een gezondene Gods, trouw aan zijn zijde, zoodra en zoo vaak hij een “selva oscura”, een helledonker woud doormoet van beproevingen en tragische conflicten. Niet “werkelijk” en geweten leidt VERGILIUS hem in zijn Tragedie gelijk hij DANTE doet in zijn Goddelijke Komedie, maar de goddelijke Mantuaan *maakt alles mee* in VONDELS eenzaamst zielebestaan: het moeijlijkste, het innigste, het heiligste.’[1] De Inleider merkt dan ook op, dat overal, sedert *Jerusalem*, zijn spelen (en grote verzen) door een motto uit Virgilius wordt gedekt. Heel zijn ‘geestelijk Renaissance-gebied’ is met de Mantuaanse wijze ‘verguld en gestoffeerd’. De heer DE KLERK ziet in dit Vergilianiseeren van z'n werken het doorvoeren van ‘een edel gevoeld en majestatisch opgevat hoofdmotief: als het symbool van het grootmenschelijke en profaan-profetische dat zich verdroeg met het individuele, nationale en Europeesche in VONDELS christelijke verschijning en met den ontwikkelingsgang van zijn Romaansch-Romeinsch-Roomsche persoonlijkheid.’[2]

Slechts schijnbaar dwalen wij, even meegaande met DE KLERK's woordenstroom, van ons thema af. Op het omslingeren van 's dichters werken met Vergiliaanse vers-festoenen, wezen ook wij reeds in onze ‘Vondel-studiën’. Doch wij gaven rekenschap op een andere wijze, en volgden een andere wijze van onderzoek. DE KLERK nam de *dichterlike* VONDEL, en hield hem in een belichting, waardoor alles wat de dichter beroerde, overtogen werd met een Virgiliaanse gloed en kleur. Bij hem werd VONDELS wereld omgezet in een Vergiliaanse stijl. Wij deden anders. Wij lieten VONDEL *geestelik* uitgroeien uit heterogene kultuurlagen en komen tot één karaktervolle geestelike éénheid, die met de verzen van de Mantuaanse heilsprofeet z'n verzen heiligde tot een Christelike symbolen-krans. Bij DE KLERK doopt VONDEL z'n visieën in 't Vergiliaanse kosmiese licht; bij ons plukte VONDEL de kransen van de gouden-mystiese wonderboom, en kroonde er zijn tietels en opdrachten mee. DE KLERK laat VONDEL opgaan in de Vergiliaanse geest, als in immanente vervloeing; wij lieten

1) Inl. L.
2) Inl. XLV.

Vergilius opgaan in VONDELS kosmiese geest. Bij DE KLERK is VONDEL in hoofdzaak de Romaanse, waarin z'n Rooms- en Romeins-zijn zich oplossen; bij ons, die het Romaanse ter zijde lieten, was en bleef de geestelike VONDEL de universele Christen, die 't Rooms-zijn en Romeins-zijn exegeties oploste in z'n wereldsymboliek. De een zag de dichter, de ander de theoloog.

Geen wonder, dat DE KLERK zich wendt tot de *spelen*; d.i. tot aangeboren lyriek, die in epies-tragiese groeperingen haar kleur aan de Vergiliaanse verbeeldingen ontleent. Geen wonder ook, dat onze aandacht in hoofdzaak viel op VONDELS tijds- en historiezangen, zijn ontvouwende proza-'Berechten' en zijn theologiese didaktiek. Wij zagen hem vereenzaamd in z'n profetieën en idealen. DE KLERK herkende 't liefst de dichter, die in goudschijn zijn wereld zag.

Zo ver gingen deze twee richtingen uiteen: de dichterlike belichting en de geestelike doorvorsing. Wie zal het zijn, die hierin de éénheid brengt!

Toch kan de vraag gesteld worden, of VONDEL zich zelf die eenheid bewust is geweest. Bij DE KLERK is de *Pascha* VONDELS psychologies-dichterlike eersteling. VONDEL zelf noemt z'n *Pascha* niet, maar wil zich zelf laten beginnen bij het veel rhetorieser *Hierusalem*. Houdt bij nu op Romaans te voelen, om Romeins te worden, en later het in de *Pascha* uitschijnende kunsttalent in voller schoon in zijn *Geboorteklock* en in zijn *Gijsbrecht* te laten uitschitteren? De vraag is dadelik opgelost, als wij VONDEL plaatsen op het door ons aangewezen standpunt van zijn Rooms-zijn. In 1644 en 1650 achtte VONDEL zijn *Pascha*, hoewel Bijbels-symbolies onberispelik, als nationaal-symbolies te anti-Katholiek; de *Hierusalem* daarentegen als Christeliken apocalypties-symbolies, zo onberispelik mogelik. Van de *Hecuba* spreken we niet: zowel voor ons als voor DE KLERK's beschouwing, is dit, door schoolse zin uitgelokte of aangeprezen oefenwerk op VONDELS ontwikkelingsbaan een *hors d'oeuvre*.

Het verschil van inzicht tussen de Inleider en ons, op bijkomstige dingen, verder latende rusten, kunnen wij kort zijn over het tweede gedeelte van de *Inleiding*, waar de 'Opdracht' van de *Hierusalem* (aan de oud-Burgemeester CORNELIS PIETERSZ HOOFT), hoewel 'onpolemisch-gehouden', de krijgskundige houding van VONDEL vaststelt in de 'Palamedes' en wat daarmee annex wordt geacht. Ook dit gedeelte is een zeer belangrijk stuk arbeid voor de kennis van VONDEL en zijn tijd. De betekenis van de man der 'Memoriën en Adviezen' komt hier op de juiste manier naar voren, en duidelik komt in zijn

verder betoog uit, hoe de veelbetekenende ‘daden’ en ‘woorden’ van die karaktervolle Bewindsman, opzettelik, en ter plaatse juist even veelzeggend als tiepérend, door de tegen onrecht en geweld protesterende dichter (inzonderheid in de ‘Roskam’) te pas zijn gebracht. Ook de Oldenbarneveld-geschiedenis, te weten, waar ze in de ‘Geuze-Vesper’ en in de ‘Weegschaal’ aan de oppervlakte treedt, komt er door in een helderder licht. Tegenover MR. NABER, in diens ‘Calvinistisch of Libertijnsch’, handhaaft de Inleider het gevoelen, dat niet alleen het ‘onvoorwaardelijk autoriteitsprincipe’ van de ‘Advocaat’, maar ook zijn theologies standpunt de klove tussen hem en de Gommaristen onoverkomelik hebben gemaakt. Zijn nader betoog leggen we neer in de slotsom, die tot VONDEL terugkerende, aldus luidt: ‘De Praedestinatie in het bijzonder en in het openbaar leven van Oldenbarneveld *gezien* naar haar kultuurgeschichtlichen Wirkungen’ en *gezegd* met één tragisch-gevoeld woordspel, - dat heeft VONDELS hekeldichtje gedaan 't welk eindigt met van Barnevelt te getuigen, hoe

> hij, om 't kwaad bloed te koelen
> Storf in 't Gommarist *gevoelen*,
> In 't *gevoelen* van een zwaard
> Dat geen Patriotten spaart.

‘Dat “Gommarist gevoelen” sloeg op de Praedestinatieplaatsen in de Remonstrantie van den Advokaat, waar de zedelijkste en verdraagzaamste volgelingen van GOMARUS feitelijk geen ernstige gewetensbezwaren tegen hebben konden’.[1)]

Wij kunnen niet eindigen, dan met een aanprijzing aan de lezer, om van de gehele studie kennis te nemen.

Het volgende stuk zal bevatten: *Palamedes*, de *Gijsbrecht* en de *Maagden*; het 3de stuk *Peter en Pauwels, Maria Stuart* en de *Leeuwendalers*; daarmee is het Ie Deel kompleet. Deel II en III zullen de verdere spelen inhouden; het IIe Deel zal worden ingeleid met een opstel van L. SIMONS over *Vondels Dramatiek*.

J.K.

1) Inl. Cl.

E. Verachtert, Theoretische en Practische Uitspraakleer der Nederlandsche Taal. Amsterdam, C.L. van Langenhuysen, 1911. L. Scharpé, Nederlandsche Uitspraakleer. Lier, Jozef van In & Cie., 1912.

De verschijning van werkjes als de bovenstaande is het beste bewijs van de vorderingen die de Vlaamse beweging heeft gemaakt. Want de beide boeken van VERACHTERT en SCHARPÉ zijn geen theoretiese verhandelingen, het zijn praktiese handleidingen voor hun die inlichtingen wensen over wat het Algemeen Beschaafd in België is of zijn moet. De verschijning van zulke boekjes, uitgaande van een Algemene omgangstaal in ons land als een feit, is ook een antwoord aan de gewichtig-doende fraseurs die beweren dat een Algemeen Beschaafd in Nederland niet bestaat.

Toch spreekt het vanzelf dat de verbreiding van dat Algemeen Beschaafd in België nog beperkt is. Zoals SCHARPÉ zegt: 'In Universiteitsteden[1)] als Gent en Leuven, waar ontwikkelde lieden uit alle deelen van het land druk onder elkaar, en met Noord-Nederlanders, beschaafden omgang plegen, ontstaat daardoor vanzelf een levende vorm van echt Nederlandsche eigen omgangstaal, waarop dient voortgebouwd.' Zo zei ook Professor AUGUST VERMEYLEN in een vergadering van het Algemeen Nederlandsch Verbond te Leiden in het begin van dit jaar: 'De taal der ontwikkelden sluit zich aan bij het Noord-Nederlands. Taaleenheid is echter geen taaléénvormigheid; het Vlaams moet worden vernederlandst, maar niet verhollandst.' M.a.w. het aantal mensen die deze omgangstaal spreken is nog klein. Want het behoeft nauwliks gezegd dat een groot aantal ontwikkelde mensen in Noord-België een vreemde taal spreekt.

Het Algemeen Beschaafd moet dus op de scholen geleerd worden aan kinderen die van huis een dialekt meebrengen. Als iemand dit 'gek' noemt weet hij van taalonderwijs, van moedertaalonderwijs, al bitter weinig af. Immers die toestand bestaat ook in ons land nog

1) 'Ter wille van het onderwijs' gebruikt Professor SCHARPÉ wat men, evenals onze staatskommissie voor de spelling, gelieft te noemen: 'spelling van DE VRIES en TE WINKEL'. In werkelikheid kent S. de *woord*spelling van die heren niet (zie het aangehaalde woord), en weet hij even weinig als wie ook, hoe de schrijfwijze van de buigingsvormen verder moet zijn. M.a.w. dit boek is evenals de meeste in Nederland verschenen werken in anarchistiese spelling geschreven.

als regel (afgezien van de beschaafde kringen in de grote steden). Ook bij ons komt een kind met kennis van zijn plaatselik dialekt op school, en de normale loop is dat het dialekt geleidelik plaats maakt voor de algemene taal. Maar als het kind niet meer dan lager onderwijs krijgt komt het in zijn eigen spreken niet uit zijn dialekt, al kan het de algemene taal dan ook lezen en verstaan. En als het onderwijs tot hogere leeftijd wordt voortgezet, en de leerling daardoor tevens in aanraking komt met kringen die een taal spreken die het Algemeen Beschaafd nader staat, zal het dialekt langzamerhand nummer twee worden in zijn geest.

Het is duidelik dat er dus schakeringen van de algemene omgangstaal zullen moeten bestaan in België, zo goed als ze er zijn in ons land. Of die schakeringen opvallender zullen zijn dan bij ons, kan ik niet beslissen. Uit het boek van SCHARPÉ zou men willen besluiten van niet, maar het boven reeds terloops genoemde tweeledige doel van de schrijver, nl. te beschrijven wat het Algemeen Beschaafd in België *is* en *zijn moet*, heeft de voorstelling van de feiten onduidelik gemaakt. En als VERACHTERT dit hele vraagstuk niet aanroert, en doet alsof er geen diskussie mogelik is over de vraag wàt in een gegeven geval 'algemeen' beschaafd mag heten, dan is dit een eigenaardigheid die voor de opvatting van de schrijver karakteristiek is. Er bestaan voor hem geen moeilikheden op dit gebied. Een bespreking van dit werk lijkt me echter voor de lezers van dit tijdschrift van geen belang. Want wat ook de verdiensten er van mogen zijn, *het is door het boek van Scharpé overbodig geworden*.

* * *

Zoals de titel van het boek al aanduidt, wil SCHARPÉ een 'uitspraakleer' geven, een prakties handboek dus. In overeenstemming daarmee is ook de gekozen stof. Wel behandelt hij, zoals een handboek van fonetiek zou doen, de analyse van de klanken en hun synthese, maar daaraan voegt hij een voor het beoogde doel belangrijk hoofdstuk toe over de distributie van de besproken klanken. Bovendien wordt in de beide eerste hoofdstukken voortdurend rekening gehouden met het speciale doel. Van een voor taalkundigen zo belangrijk verschijnsel als de overgangsklanken wordt wel in een aantekening gesproken, maar van de **feitelijke toestand bij ons** wordt geen woord gezegd: volkomen terecht, als juist is, dat Noord en Zuid in dit opzicht geen noemenswaard verschil tonen. En dit mag ik aannemen op grond van het zwijgen van een schrijver die zo helder inziet dat termen

als *stemhebbend* en *stemloos* met betrekking tot gesloten konsonanten op zich zelf onverstaanbaar zijn. Het is wel duidelik wat men bedoelt als men de Nederlandse *d* van *doen* stemhebbend noemt, de Nederlandse *t* van *toen* stemloos. Maar dat is alleen zo omdat wij die klanken kennen. Als in eenzelfde taal de *t* van ons *toen*, en de *t* van het Engelse *too* voorkwam, zou het prakties kunnen zijn de eerste stemhebbend te noemen!

Wat de indeling van de vokalen betreft, keurt S. het negen-hokjessysteem van SWEET af, ook op grond van de praktijk bij Noord-Nederlandse schrijvers. Dat er grote afwijkingen bij de laatste voorkomen is waar, evenzo dat de oorzaak soms ongetwijfeld ligt aan de onvoldoende beheersing van het systeem. Maar toch mag niet vergeten worden dat het verschil van analyse ook veroorzaakt kan zijn doordat het objekt van onderzoek verschillend was. En bovendien kan ik niet inzien wat de grote voordelen van het stelsel-SCHARPÉ zijn: het lijkt veel op dat van SWEET, is alleen wat minder schematies. En wat hier over *nauw* en *wijd* gezegd wordt (bl. 14, 15 en 16) is mij een raadsel gebleven. Ook op andere plaatsen is de terminologie niet heel duidelik: of *lang* en *kort* een absoluut dan wel een relatief verschil tussen vokalen aanduidt, is vaak niet te begrijpen, al staat ook in een opmerking (bl. 80) dat het laatste bedoeld is. Wat het gemeenschappelike is dat de 'vokaalachtigen' van andere konsonanten onderscheidt (bl. 12) zal de niet deskundige lezer niet duidelik zijn. En of van de *j* en *w* terecht gezegd wordt: 'een bepaalde stand wordt niet aangehouden', lijkt toch twijfelachtig, niet het minst om hetgeen onmiddellik volgt: 'Als beginklanken zullen *j, ′j*[1)] veelal met iets hooger tongrijzing nog dan *i, en y* gesproken worden,' enz.

Bij de synthese behandelt de schrijver hoofdzakelik het aksent en de stemassimilatie (als in *zeepbel*, enz.). Onder aksent wordt samengevat *kracht* (woord- en redeklem), *toon*, en het zogenaamde *syllabiese aksent*, wat JESPERSEN *anschlusz* genoemd heeft.[2)] Ik vrees dat eenzelfde naam voor al deze verschijnselen, hoe goed hij wetenschappelik te motiveren mag zijn, niet bevorderlik is aan de duidelikheid in een boek voor leken, zoals dit.

1) Dit stelt voor het tweede deel van de diftong in *huis*. Een voorbeeld waar het als *begin*-klank voorkomt, herinner ik me niet.
2) Wij zouden daarvoor *kontakt* kunnen gebruiken. Op dit verschil van *vrij* en *vast kontakt* tussen konsonant en vokaal (*aap, kip*) berust mijn onderscheiding van *vrije* en *gedekte* vokalen in een vroeger artikel in dit tijdschrift. Ook SCHARPÉ gebruikt deze termen, klaarblijkelik zonder mijn opstel te kennen.

Het lijkt me niet nodig op details in te gaan. Hier en daar ben ik geneigd een vraagteken te zetten, maar het zijn dan meest vraagtekens met de bescheidenheid van een *vrager*, niet van een *twijfelaar*. Want dit boek geeft de lezer het gevoel dat hier iemand aan het woord is die de stof volkomen beheerst, en weet wat hij voor zijn speciaal doel nodig heeft te zeggen. Eén détail-opmerking wil ik de lezer niet onthouden: de schrijver merkt op dat 'intensieve uitspraak neigt om normaal slap gearticuleerde consonanten tot gespannen te maken'. Als voorbeelden noemt hij *dageliks*, dat wordt tot *dacheliks*, of *tacheliks*, ook de uitroep *Chot*! Dit herinnert mij aan een dialekties-Groningse eigenaardigheid. Als men in mijn geboortedorp een winkel binnenkwam om de mensen op te zoeken, niet 'voor zaken', was het gewoonte te roepen bij het overgaan van de schel: blīf ma^{o}! Maar in andere gevallen zou men zeggen: blīv ma^{o} (b.v. blīv ma^{o} zitn). Biezonder interessant, maar geen *detail*-kwestie, zou zijn een vergelijking van de assimilatie van de stem bij konsonanten en vokalen, maar dat zou voor deze bespreking te veel plaats vereisen.

Aan het slot van zijn boek geeft SCHARPÉ als 'Bijlage' een tweetal fonetiese teksten, telkens in de uitspraak van een 'Noord-Nederlander', en van een 'Zuid-Nederlander'. Het is jammer dat de schrijver dit niet als een *integrerend* deel van zijn werk heeft beschouwd. Het komt mij voor dat zijn doel zeer zeker eist een flinke voorraad fonetiese teksten. Het zou op zijn weg liggen, te trachten een aantal stukken te geven met de uitspraak van een paar Noord-Nederlanders (Oost en West), en enige Zuid-Nederlanders. Doel zou moeten zijn de natuurlike omgangstaal weer te geven. Op grond daarvan zou men eerst kunnen beslissen in hoeverre Belgen zich andere spreekgewoonten moeten aanwennen ter wille van een algemeen-Nederlands. Voor dit doel geven de stukken in de bijlagen weinig. Want de manier van spreken van ROOYAARDS en VOGEL verschillen niet alleen onderling zeer sterk, zij verschillen ook van de algemene omgangstaal van Noord-Nederland. In tal van gevallen is de uitspraak van SCHARPÉ dichter bij die van het ongedwongen Noord-Nederlands dan de taal van ROOYAARDS. Deskundigen zullen wel begrijpen dat hiermee niets gezegd is tegen de uitspraak van deze spreker. Als ROOYAARDS de *u* van *burger* lelik vindt en de voorkeur geeft aan een klank meer gelijkende op die in *freule*, dan zal hij bij velen instemming vinden, maar het feit blijft dat ook de beschaafdsten die lelike *u* (als in *put*) zeggen, zo goed hier als in Z.-Nederland. Bovendien stelt het spreken tot een groot publiek eisen zo zeer verschillend van die van het gesprek, dat een *vergelijking* slechts

verwarring kan stichten: de verschillen tussen Noord en Zuid worden zo vele malen vergroot. Het komt mij daarom voor dat een verzameling fonetiese teksten het beste middel zal zijn om het uitnemende werk van SCHARPÉ aan te vullen.

E. KRUISINGA.

De Honderd beste Gedichten (Lyriek) in de nederlandsche taal. Gekozen door Albert Verwey. Gowans en Gray, Londen en Glasgow; Kirberger en Kerper, Amsterdam, 1910. Ing. ƒ 0.35, geb. ƒ 0.70, in leer ƒ 1.40.

Dit is het 8° nummer uit The 'Hundred Best' series. Twee Duitse, een Franse, een Engelse, een Spaanse, een Portugese en een Latijnse gingen vooraf.

Dit uit de V o o r r e d e :

'Dit boekje bevat van alle nederlandsche gedichten niet de honderd beste, maar wel het naar mijn meening beste hondertal. Zoo rijk, zoo verheven, zoo verstaanbaar, en ook zoo rechtvaardig mogelijk moest de keus zijn die onze dichtkunst naar waarheid vertegenwoordigde. Daarom niet alleen werk van de allergrootsten, maar ook van kleineren die door een bizonder talent uitmuntten. Daarom niets of zoo goed als niets van het gelijkvloersche en het retorische. Daarom ook niets - al betreur ik het - van die talrijke bewonderenswaardige gedichten die, hetzij door hun verouderde taal of door de eigenaardigheden van hun inhoud, alleen na studie kunnen verstaan worden. De arbeid van levende dichters of van hen die we tot het nog levende geslacht rekenen, bleef bovendien geheel uitgesloten.'

In hoofdzaak zijn de dichters gerangschikt naar de volgorde van hun geboortejaar. De 'Inhoud' ordent ze echter naar de naamletter. Dit geschiedt blijkbaar met opzet. Voor de uitgever kan het een bekoring zijn, het ongeregeld ritme van de individuële kunstdrift op te laten springen tegen de regelmatige tred van de tijd. En leerzaam is het door de kontrasten zeker. Voor de samensteller is het lief, 'wanneer de lezer door het inzien van dien schijnbaar-grilligen samenhang verschillen en verwantschappen op het spoor komt, die hem bij een regelrechte lezing van het gebodene verborgen bleven.'

Ook voor de scholen kan het aardige boekje, èn om de geringe prijs èn het handige formaat, een aanwinst zijn.

J.K.

J. van Mierlo Jr., S.J., Hadewijch's Mengelgedichten. (Brussel-Leuven, De Vlaamsche Drukkerij, 1912).

Met dit deel is deze standaarduitgave van HADEWIJCH's werken kompleet[1]. Aan tekst en toelichting is opnieuw buitengewone zorg besteed. De toegezegde studie over HADEWIJCH ontbreekt nog: in een aanhangsel van een vijftal bladzijden worden voorlopig 'eenige resultaten aangestipt'. De persoon van HADEWIJCH is nog steeds niet 'met eenige zekerheid of waarschijnlijkheid te bepalen'. Volgens oude mededelingen is ze afkomstig uit Antwerpen. Zo goed als zeker is het 'dat HADEWIJCH omtrent het midden der 13e eeuw zal geleefd hebben'. Deze ouderdom maakt haar hoogstaande kunst dubbel merkwaardig. Haar poëzie staat boven die van VELDEKE, en bewijst dat Brabant niet, gelijk men meende, het laatst van de Zuidelike Nederlanden in de litteratuur is getreden. Ook voor de geschiedenis van de Mystiek zijn haar werken zeer belangrijk. - 'HADEWIJCH zelf heeft nooit in een gesloten orde geleefd, maar behoorde tot eene of andere vrije gemeenschap, zooals die der begijnen. Van eene van deze gemeenschappen zijn de vervolgingen uitgegaan, die zij te verduren had en waarover zij op talrijke plaatsen harer geschriften klaagt. Geene inquisitoren zijn het geweest, die haren dood verlangd hebben.'

Met grote belangstelling zien we de uitvoeriger studie tegemoet, waarin deze resultaten uitgewerkt en toegelicht zullen worden.

C.D.V.

P. Kat Pzn. Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Woorden. (Zutphen, W.J. Thieme en Cie. 1912). Prijs *ƒ* 1.25, geb. *ƒ* 1.50.

In zijn Voorrede zegt de schrijver: 'De stof heb ik te midden van veel bezigheden in verloren oogenblikken en uitgekochte uren moeten verzamelen.' Aan deze 'eenvoudige arbeid' mogen dus geen te hoge eisen gesteld worden. Maar als hij besluit met de wens dat 'het geleverde sommigen aanleiding mag geven tot diepere en meer gezette studie in deze richting', dan hebben wij een tegenwens: wel *dieper*, maar niet *in deze richting*. Het boekje staat grotendeels op het dilettantiese standpunt van de oude onderwijzersstudie, die allereerst belangstelling vroeg en kweekte voor losse taalkuriositeiten, voor 'Woorden'.

1) Vgl. De Nieuwe Taalgids II, 219, IV, 267.

De onderhoudend geschreven eerste hoofdstukjes (*Volkskarakter en taal, De taal een spiegel van het volksleven*,) enz., zijn een vrije navolging van WEISE's boekje: *Unsere Muttersprache*.

De betekenisleer gaat, ondanks de kennisneming van ERDMANN, van verouderde opvattingen uit. Zelfs worden daarbij de oude 'stijlfiguren' voor den dag gehaald (blz 29).

Voor zijn beschouwing van 'vreemde woorden' (V) heeft de schrijver verzuimd zijn voordeel te doen met SALVERDA DE GRAVE's baanbrekende studie. Hoofdstuk IV geeft een reeks onsamenhangende Middelnederlandse woorden (*Geheel of gedeeltelijk verdwenen woorden*); hoofdst. VI-VIII bevatten een bloemlezing uit een HOOFT-lexicon; in hoofdst. IX is de taal van de Staten-Bijbel met datzelfde doel geëxcerpeerd, met een lezenswaardige inleiding (blz. 106-113). Het laatste hoofdstuk geeft enkele, weinig diep gaande opmerkingen over de 'gevoelswaarde der woorden', zonderling gekoppeld aan een stukje ouderwetse synoniemenleer. Onze kritiek op de 'gangbare behandeling' van synoniemen (*De Nieuwe Taalgids* II) heeft de rust van deze schrijver blijkbaar niet gestoord. Even stellig als twintig jaar geleden zegt hij b.v.: '*Versch* en *frisch* zijn *eigenlijk* hetzelfde woord'; bij *misschien, wellicht* en *waarschijnlijk* wordt 'het onderscheid in beteekenis door de afleiding verduidelijkt' (blz. 152). Om *bekwaam* te verklaren vindt hij het zelfs nodig te wijzen op de verwantschap met 'het Gotische *qiman*'.

De schrijver *eindigt* met een voortreffelik motto uit BILDERDIJK: 'Zoek in u zelv' de Taal, en ken u zelv' in haar'. Had hij dit *voorop* gezet, en begrèpen, dan zou hij de studerende onderwijzer niet meevoeren naar een museum van taaloudheden, maar hem de ogen openen voor de werkelikheid van het taalbestaan in zich en om zich heen.

C.D.V.

De 'oude' Jan Luyken door J.P. van Melle. (Rotterdam - J.M. Bredée's Boekhandel - 1912).

Dit boekje, uit voordrachten ontstaan, geeft een proeve van bewonderende kritiek, met de aantrekkelikheid en de zwakheid die daar het gevolg van is. De innige verering, van een vrome moeder geërfd, doet weldadig aan. Deze predikant is dientengevolge een goede gids op 'de wandeling door de lusthof' van LUYKEN's poëzie, al kan de kritiese lezer zich niet overal met zijn hoog gestemde lof verenigen. Biezondere waarde krijgt deze studie door een uitvoerig *Aanhangsel* (blz. 80-123), waarin tegenover de beschouwingen van HYLKEMA

(*De Gids* 1904 en 1909) in den brede betoogd wordt dat LUYKEN geen Spinozisties 'Nieuwlichter', maar wel degelijk een Christen geweest is, al was hij meer verwant met de Middeleeuwse mystici en met BÖHME dan met zijn gereformeerde tijdgenoten.
C.D.V.

Catalogus van boeken in Noord-Nederland verschenen van den vroegsten tijd tot op heden. Uitgave van de vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels. - V. Taal- en Letterkunde. ('s Gravenhage - Martinus Nijhoff - 1911). (Pr. ƒ 2,25).

Als hulpmiddel bij de studie kunnen de lijsten van dit royaal uitgegeven boekdeel (194 blz.) uitstekende diensten bewijzen. 'Aanvullingen en verbeteringen worden gaarne tegemoet gezien'. Dat deze oproep niet overbodig is, bleek reeds uit de kritiek van I. ESSER, in *Den Gulden Winckel* (Jan. 1912), die op veel leemten wees. Wij hopen dat de toegezegde 'verbeterde en vermeerderde uitgave' niet uit zal blijven, want betrouwbaarheid ten gevolge van zo groot mogelike volledigheid worden in een dergelijk werk ongaarne gemist.
C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Mei - Junie.)

De Gids. Mei. FREDERIK VAN EEDEN predikt en verdedigt in een paar bladzijden (*Onze schrijfwijze*) zijn spellingideeën en spellinganarchisme. Hij gaat voor in nieuwe achttiende-eeuwse spellingverschillen als *éven* en *eeven, zéven* en *zeeren*, enz. Voor de geslachten wil hij 'niet weeder een doode reegel maken': 'Met de geslachten der woorden spring ik daarom geheel willekeurig om, al naar de aanwijzing van mijn gevoel.' Het stukje is een nieuwe, leerzame bijdrage tot de kennis van de wanbegrippen, die bij onze letterkundigen omtrent taal en spelling heersen. - J.J. SALVERDA DE GRAVE komt op tegen BOLLAND's bewering dat de Franse taal de mindere zou zijn van de Nederlandse (*De heer Bolland en het Frans*) en betoogt dat 'de taalopvattingen van de heer BOLLAND vele, vele jaren ten achteren zijn', o.a. in het overschatten van de etymologie voor het begrijpen van een woord, en in de waan dat 'geen Franschman zonder geleerdheid zelfs het allergewoonste van zijn taal kan begrijpen.'

Junie. J. PRINSEN J.Lz. publiceert het eerste gedeelte van een studie over *De oude en de nieuwe historische roman in Nederland*. De eigenlike historiese roman kon eerst ontstaan nadat de historiese wetenschap tot volle ontwikkeling was gekomen, dus na het midden van de 18de eeuw. Als vroegere kunstenaars zich in het verleden verdiepten, hadden ze 'eenvoudig geen behoefte aan historische waarheid, voelden ze geen drang naar correct weten en begrijpen.' Hun werk behoefde daar niet minder om te zijn: getuige dat van REMBRANDT en SHAKESPEARE. Maar WALTER SCOTT is de eerste die er in slaagt 'het drama van het menschelijk leven te zien midden in zijn eigen omgeving, in zeden en instellingen, die niet meer bestaan.' Vandaar zijn machtige invloed. In grote trekken tekent de schr. de wordingsgeschiedenis van de historiese roman in Frankrijk. Daarnaast verdient WIELAND's Griekse roman, voortgekomen uit de tweede renaissance, onze aandacht: daarin heeft hij 'zijn eigen sentimenteele ziel, die met Fransche pastorale is geparfumeerd, uitgesproken.' Daarna wordt een boeiende karakteristiek gegeven van SCOTT's historiese roman, door de schr. in bescherming genomen tegen de Duitse snijkamer-kritiek van DIBELIUS. Maar hij geeft toe dat SCOTT 'stevig vast zit in de achttiende-eeuwsche tradities'. Tegenover de kunst van WALTER SCOTT, die 'het geniaal losbandige der Romantiek min of meer heeft beteugeld', staat de schittering en de grootsheid van VICTOR HUGO, door de tegenwoordige Franse akademiese kritiek te veel omlaag gehaald. In het tweede gedeelte van zijn studie komt de schr. tot de vaderlandse romantiek. Hij verklaart waardoor de rustige brede stroom van SCOTT hier een ruime en kalme bedding vond, terwijl men VICTOR HUGO's woestheid vreesde. Bij ons is LOOSJES uit de 18de eeuw gegroeid, als SCOTT in Engeland, 'doch hij miste diens gaven, diens fantasie, diens componeerend vermogen'. DAVID VAN LENNEP is hier de eerste vertegenwoordiger van het internationale streven. Los van SCOTT staat de Griekse roman van LIMBURG BROUWER, maar de nuchtere negentiende-eeuwse professor met zijn Hollands 'fatsoen' mist alle 'Helleensche saveur'. De invloed van VICTOR HUGO was duidelik merkbaar, zelfs nog bij SCHIMMEL, maar allen ondergingen de invloed van SCOTT. Daarbij zijn twee stromingen te onderscheiden, door A. DROST in zijn belangrijke recensie van VAN LENNEP's *Pleegzoon* (in *De Vriend des Vaderlands* 1833) aangewezen. De romanschrijver kan de personen onderwerpen aan de omstandigheden en de ingewikkelde intrigue tot hoofdzaak maken, of hij kan - van hoger en wijsgeriger standpunt - 'de natuur en hare werkingen als ondergeschikt aan den mensch be-

schouwen'. Na de voorloper LOOSJES wordt de eerste richting gevolgd door VAN LENNEP; DROST, POTGIETER en BAKHUIZEN, later ook BOSBOOM TOUSSAINT, wilden de tweede weg inslaan.

De Beweging. Mei. De dichter P.N. VAN EYCK Jr. geeft een uiteenzetting van zijn 'overdenkingen' *Over Poëzie*. Bij ontleding vindt hij daarin drie elementen: 'Menschelijk leven is het materiaal van poëzie. Kunstenaarschap is zijn veelzijdige bewerker. Dichterschap schept den levenden adem, die er in blijft ruischen.' Na de ontleding komt een verdediging van het Dichterschap en de betekenis daarvan voor de samenleving. - *Het Boek der Sonnetten* van HEYTING geeft ALBERT VERWEY aanleiding tot een opstel over *Oude Nederlandsche Sonnetten*, met mooie opmerkingen over het wezen van het sonnet en artistieke beschouwingen over enige uitgezochte sonnetten, o.a. van VAN DER NOOT, HOOFT, VONDEL, e.a. De keuze van HEYTING is de beoordelaar veel te ruim. Voor de negentiende eeuw is de oogst vooral klein: er is een enkel goed sonnet van POTGIETER en VOSMAER, maar 'overigens kan ik mij voor geen van 's heeren HEYTING's gekozenen laten belezen tot bewondering.' - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* bespreekt ALBERT VERWEY van de 'Hedendaagsche Dichters' *François Pauwels*, die zijn eerstelingen verzamelde in de bundel *Het kristallen masker*. Ten slotte beoordeelt hij de *Inleiding* op *Vondels Spelen* door C.R. DE KLERK.

Junie. Dr. J. PRINSEN J.Lz. vraagt belangstelling voor *De Augustusdagen*, een romanfragment dat AERNOUT DROST naliet, en dat in de *Schetsen en Verhalen* opgenomen werd. Hij vertelt de inhoud en toont de belangrijkheid aan 'zoowel voor de kennis van de persoonlijkheid van DROST zelf en de ontwikkeling van zijn kunst, als voor de geschiedenis onzer romantiek in het algemeen'. - C.G.N. DE VOOYS schrijft 'naar aanleiding van VAN EEDEN's Gidspraatje' over de vraag: *Spellinghervorming langs anarchistiese of langs organisatoriese weg*? Hij toont aan dat VAN EEDEN's 'huisbakken' spelling 'buitengewoon ongaar' is. Als letterkundigen zich zulke grillige spellingafwijkingen veroorloven, 'dan beroven ze zich zelf van het recht om een woord mee te spreken bij een *algemene* spellinghervorming'. Die vereist tucht en organisatie. Vooral door de instemming van het Onderwijs heeft de Vereenvoudigde zich gezag verworven. De Staatskommissie heeft dit met burokratiese kortzichtigheid over 't hoofd gezien. Als de Nederlanders een voorbeeld namen aan de doortastendheid van de Afrikaners, zou men weldra een nieuwe orde bereiken. - ALBERT VERWEY bewijst in een aantekening over *Gutteling's Prometheus-*

vertaling de ongegrondheid van KLOOS z'n kritiek. - C.G.N. DE VOOYS beoordeelt uitvoerig *Een levensbeschrijving van Conrad Busken Huet*, nl. die van J.B. MEERKERK. Het eindoordeel luidt niet gunstig. Uitgaande van de opvatting dat liefde blind maakt, verheft deze biograaf de verstandelike nuchterheid tot beginsel en wordt daardoor meermalen zeer onbillik tegenover de schrijver die ook hij hoog stelt. Vooral de tegenstelling met ALLARD PIERSON's menskundige opmerkingen, doet dat duidelik uitkomen.

De Nieuwe Gids. Mei. In de *Literaire Kroniek* breekt W. KLOOS de vertaling van SHELLEY's *Prometheus*, door de 'knaap' ALEX GUTTELING, als geheel waardeloos af. De echo van een oude wrok ontsiert deze eenzijdige kritiek op de jonggestorven criticus en dichter.

Junie. KLOOS polemiseert in de *Literaire Kroniek* tegen DIRK COSTER, die in een weekblad-artikel het 'objektieve' beginsel van de Nieuwe-Gids-kritiek had aangevallen, en daartegenover de stelling verdedigde: 'De criticus moet zich niet aanpassen en aanleunen aan het werk: hij moet *zich opstellen* tegenover het werk'. Deze en dergelijke 'malle zinnetjes' worden hooghartig ter zijde gezet, als afkomstig uit een 'onbegrijpelijk-dwaas jongensopstel'.

Groot-Nederland. Mei. FRANS COENEN bespreekt het drama *Hervorming en Wedergeboorte*, van H.F. WIRTH, waarin hij weinig terugvindt van het 'kunstrevolutionnair manifest' in het *Woord ter Inleiding*, maar dat, ondanks de onrijpe melodramatiese inhoud, door de levendigheid van de volksscènes, vertrouwen geeft in het talent van de schrijver.

Junie. J.B. SCHEPERS beoordeelt uitvoerig *Het verslag over 't spellingsvraagstuk*, en wijst op 'de tegenstrijdigheid tussen de toelichting en de voorstellen', op de grote partijdigheid, waarvan het hele onderzoek getuigt. Het onderdrukkingsadvies van de meerderheid kan nooit een oplossing geven; die is alleen te vinden in de richting, door het Adres van de Vereniging aangegeven, nl. in dit advies: Wanneer naast het bestaande spellingstelsel een ander opgekomen is, dat *in verschillende bevolkingskringen een groot aantal voorstanders telt* en *doordringt in de praktijk*, worden de schoolautoriteiten gemachtigd 'de onder hun toezicht staande scholen te veroorloven het nieuwe spellingstelsel toe te passen'. - 'Ziedaar dan een leiddraad voor de verste toekomst, die de machtiging in handen van de Regering stelt, maar de vrije ontwikkeling niet in de weg staat'. - In de rubriek *Literatuur* bespreekt EDMOND VAN OFFEL het laatste werk van G. VERMEERSCH, ARY DELEN en EDMOND VERSTRAETEN; ANDRÉ

DE RIDDER prijst de bundel *De Getijden* van EDM. VAN OFFEL; H. VAN DE WAL bespreekt het *Nagelaten Werk* van ADRIAAN VAN OORDT. - JAN WALCH begint met de rangschikking en beoordeling van een twintigtal *Nieuwe Verzenbundels*.

Elseviers Maandschrift. Junie. H. ROBBERS bespreekt *De vreemde Heerschers* van C. en M. SCHARTEN-ANTINK, dat hij onvolgroeid acht, en de novellen van LAMBRECHT LAMBRECHTS, die hij ver beneden het werk van de beste Vlamingen stelt.

Ons tijdschrift. Junie. J. VAN DER VALK bespreekt met sympathie de *Studies en lezingen* van L. SIMONS.

Van onzen tijd. No. 29. H.W.E. MOLLER begint met de publicatie van een studie *Tragiek en tragedie*, in N°. 31, 34, 35 voortgezet.

No. 30. F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE bespreekt met veel sympathie *Het werk van Omer K. de Laey*, verzameld en ingeleid door PERSIJN en VLIEBERGH.

No. 35. CAESAR GEZELLE geeft het slot van zijn artikel *Onuitgegeven verzen van Guido Gezelle*.

Den Gulden Winckel. April. GERARD VAN ECKEREN bespreekt de brochure van J.J. MEYER: *Kunst en Zedelijkheid*. De *Lexicographische mededeelingen* betreffen *E.Th.J. Brom, Jan Feith* en *Marie Metz-Koning*.

Mei. A.S. KOK beoordeelt met veel lof het proefschrift van TEN BRUGGENCATE over *Rhijnvis Feith*. - GERARD VAN ECKEREN prijst *De Jordaan* van IS. QUERIDO. - De *Lexicographische Mededeelingen* gaan over ALBERT VERWEY.

Junie. A. GREEBE vertelt de lotgevallen van PERK's *Iris*. Hij drukt daarbij de brief van de Gidsredaktie af, en de gewijzigde redaktie in een drukproef van de *Tijdspiegel*. - GERARD VAN ECKEREN besluit zijn bespreking van *De Jordaan*.

De Ploeg. Mei. IS. QUERIDO schrijft bewonderend over de kunst van *Jac. van Looy*, die hij verdedigt tegen het afbrekend oordeel van ADAMA VAN SCHELTEMA.

Stemmen des Tijds. Mei. J.C. DE MOOR wijdt een artikel aan VAN EEDEN's *Ellen*, en tracht te verklaren waarom VERWEY dit gedicht afkeurde, terwijl VAN DEYSSEL het prees.

Revue germanique. Mei - Junie. J. LHONEUX geeft een uitvoerige beschouwing over *Le Mouvement littéraire hollandais en* 1911. In een

aanhangsel geeft hij een reeks tijdschriften en artikels. Daarvoor werden alleen *De Gids* en *De Nieuwe Gids* geraadpleegd. Is dit niet al te eenzijdig en onvolledig?

Museum. Junie. JAC. VAN GINNEKEN bespreekt prijzend de studie van L. GROOTAERS over *Het dialect van Tongeren*. Hij keurt intussen af dat de Leuvense dialektonderzoekingen 'Noord-Nederland onbewust wegdenken', en dat ze de absolute plaatsbepalingen van het systeem BELL-SWEET te veel vertrouwen. Het beste van dit boek is de akcentbehandeling: daarin loopt deze studie evenwijdig met de Duitse onderzoekingen van de Rijnlandse dialekten, en die van J.H. KERN (*Zum Verhältniss zwischen Betoning und Laut in niederländisch-limburgischen Mundarten*). Ten slotte vergelijkt hij de dialektonderzoekingen van de *Leuvensche Bijdragen* met die uit TE WINKEL's school. 'De Noord-Nederlandsche zijn gladder en geleidelijker, eenvoudiger gebouwd en veel gemakkelijker toegankelijk, wijl ze alle berusten op een naar handig Duitsch model gekopieerde methode, die bijna nooit dwaalt, schijnbaar alle problemen oplost, maar feitelijk veelal de diepste en belangrijkste vraagstukken ontwijkt; de Zuid-Nederlandsche daarentegen, ook al dwalen ze in bijzaken wèl eens af, zijn in hun korreligheid voller, houden in hun ongeleidelijke schokken meer kontakt met de brutale werkelijkheid: ze dragen den stempel van dieper waarheid.'

Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk. XXXI, afl. 2. In een artikel *Sinte mychiels waechscalen* gaat J. DANIELS uitvoerig na wat er bekend is van het ambt van de aartsengel Michaël als zielenweger bij het Laatste Oordeel. - H.J. EYMAEL toont aan dat *Op zijn plat vallen* betekent: voorover vallen, en dan: vrees koesteren, in zijn schulp kruipen, en dat bij BREDERO *mekaar totten bongtwercker vinden* moet betekenen: elkaar in 't haar zitten. - Dezelfde schrijver bewijst in een artikel *Huygens versus Oudaen*, dat HUYGENS' gedicht *Afkeer der Noodweer* ten onrechte beschouwd wordt als gekeerd tegen OUDAEN's aanval op *Trijntje Cornelis*. - JOHA SNELLEN wijdt een uitvoerig artikel aan *Hadewijch mystica*, aansluitend bij haar proefschrift, en bij een vroeger artikel (*Tijdschr.* XXVI). Deze poging 'om de lezer nader tot HADEWIJCH te brengen' wordt besloten met deze karakteristiek: 'Hartstochtelijk van temperament, onstuimig in haar streven; vurig, niet zonnig van natuur; idealistisch van aanleg, verscheurd door teleurstelling, onvoldaan met zichzelf, der vertwijfeling nabij, toch telkens weer moed en kracht puttend uit haar geloof en hiervan, anderen ten zegen, getuigend; vervuld van haar hooge

roeping als dienares der minne en daardoor onder allen strijd bezield door hoop en vertrouwen; steeds echt menschelijk in al haar uitingen en dus schijnbaar vol tegenstrijdigheden, blijft deze fiere mystica, die de eerste was onzer prozaschrijvers, de grootste onzer middeleeuwsche lierdichters, onze studie zeker overwaard.' In een *Bijlage* wordt een uittreksel gegeven uit de mystieke denkbeelden van de H. Bernardus. - J.W. MULLER komt nog eens terug op *Maerlant's Grafschrift* (vgl. de tekstkritiek in *Tijdschr.* XXVIII en XXX) en tracht tot een definitieve lezing te geraken. - B.M. VAN DER STEMPEL houdt vol dat '*ene viole*' in de Roman van Lancelot inderdaad een 'eruut' is, en niet een fles.

Volkskunde. Afl. 3-4. VICTOR DE MEYERE brengt in een hoofdartikel hulde aan de 'levenswerkzaamheid' van de 'sympathieke' hoofdredacteur *Alfons de Cock*. - TH. PEETERS vervolgt de *Oude Kempische Liederen*, A. DE COCK zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (Fabelachtige dieren), terwijl hij een artikel begint over *Oude Brusselsche straatroepen*.

Afl. 5-6. MAURITS SABBE verzamelt gegevens omtrent *Nageboorte en navelstreng, in volksgeloof en volksgebruik*. - FR. DE RIDDER besluit zijn artikel *Over begrafenissen in de XVI^{de} eeuw*. - TH. PEETERS geeft een vervolg van de *Oude Kempische Liederen*, met muziek. - A. DE COCK vertelt iets over *Heksengeloof te Kessel* en drukt het slot af van de berijmde *Oude Brusselsche Straatroepen*.

De Nieuwe School. Mei. S.M. NOACH spot met de *Vragen en Opgaven over eenige stukken uit de Camera Obscura van Hildebrand* door G. LUBBERHUIZEN, een nieuwe 'Dordtse katechismus', en maakt een aardige parodie - een dergelijke 'handleiding voor idioten' - door VAN DEYSSEL's *Badplaatsschetsen* op dezelfde wijze te 'verwerken'. - TH. J. THIJSSEN schrijft nog eens *Over het verschijnsel: 'Zoethout'*. Volgens de criticus heeft de heer ZOETHOUT 'DE NIEUWE Taalgids gekompromitteerd', door zich ter verdediging van zijn *Taalonderwijshervorming* op dat tijdschrift te beroepen. Wij komen op deze kwestie terug.

Opvoeding en Onderwijs No. 8-11. H.W.E. MOLLER behandelt in zijn *Kleine studies over Woordkunst* nog enkele gedichten van G. GEZELLE (*In 't riet, Hoe zere vallen z' af, O 't ruisen van het ranke riet, Het schrijverke*).

C.D.V.

Fragmenten.
(Lezing, 28 Mei 1912, te Utrecht, in de ‘Nederlandse seksie’ v.d. Vereniging v. Taalleraren).

Het Oude Taalonderwijs: Resultaten.[1)]

Uit de vruchten kent men de boom!

Dat de Spellingvereenvoudiging (die 'n uitvloeisel is van de moderne taalopvatting, en wat de zogenaamde geslachten betreft, zeker 'n gebiedende eis van het Nieuwe Taal-ónderwijs), dat de Vereenvoudiging zulk 'n jammerlik soort van tegenwerking ondervindt bij Gezaghebbers en Toongevers (*Onze Eeuw, de Gids*), het is de schuld van het Oude Taalonderwijs. Hóé slecht wel (door gebrek aan *Realiteit* en *Idee*) het onderwijs van de Oude School was en is, dat demonstreert wel het bekende geheel door principiële misvattingen beheerste Adres van de zoveel *Letterkundigen*; om ‘schrickelyck’ te zwijgen van 'n VAN EEDEN. Blijkt ook niet bij allerlei oudere en nieuwere schrijvers in hun praktijk, hoe ze volstrekt geen behoorlik *idee* van taal-aanduiding hebben, waarmee ze toch geregeld zich bezig houden? En hetzelfde gebrek aan begrip, en dezélfde wanbegrippen als in 't Letterkundig Adres kan men in de dagelikse omgang met z'n kollega's van de andere vakken, in de gedachtenwisseling met welk soort van Akademies gevormden ook konstateren. Maar nu komen we bij de mannen van 't Onderwijs. Ik konstateer maar weer feiten. Het is absoluut onmogelik om aan 'n kursus voor de Hoofdakte werkelik Taalonderwijs te geven. En ik denk nu in de eerste plaats er aan hoe de ménsen zijn die daar zitten. Of ze naar de dertig lopen of pas van hun Normaalschool gekomen zijn, dat maakt hierbij geen verschil. Van de ware realiteiten in de Taal hebben ze idee noch besef. Maar als hun aandacht op taal gevestigd wordt (dit 's natuurlik altijd iets dat met letters voor iemands neus staat), dan kijken ze dat dadelik op 'n bepaalde wijze aan, die zinnen en die woorden namelik zijn beschouwbaar naar de paragrafen van zeker boek of wel naar ‘*de*’ Grammatica. En heel de *Taal-realiteit*, waarmee u hen in aanraking zoudt willen

1) In deze bladzijden is *het* = et

brengen, laat hen hierbij volkomen koud. Niet omdat het hun niet aangaat, maar omdat wat daar op 't papier staat, zich op zodanig andere wijs aan hen vertoont, dat de kijk op de werkelikheid niet meer kómen kan in hun geest. Heel hun denken over taal is 'n zondigen tegen de natuurlike wetten van de ontvankelike, vatbare menselike geest; wat op den duur op 'n soort geestelike perversiteit uitloopt. Er is trouwens geen bedocering zo in alle opzichten *hersenbedervend* als die waaraan de massa der toekomstige onderwijzers van de Volksschool onder de hoge auspicien van Inspekteurs en Opzieners zijn blootgesteld: als winterkoren op het veld; bedocering die te weeg brengt 'n stel geestelike hebbelikheden, die 'n geestelike habitus uitwerkt, waarbij het onmogelik is om nog ooit meer 'n waarlik goed onderwijzer te zijn. Schijn ik mijn onderwerp uit het oog te verliezen? Maar vooral Taalonderwijs grijpt zo diep. Taalonderwijs is zo edel en zo teer, omdat de taal zo iets *innerliks* van onze geest is, in onze persoonlikheid zo iets *diep-eigens*, omdat het daarbij in werkelikheid over psychiese dingen gaat. Goed Taalonderwijs, maar nog meer slecht Taalonderwijs, werken zoveel uit in onze geest. In de opleiding van de onderwijzer leren we het Oude Taalonderwijs kennen op z'n allerslechtst. Er is daarvan op het ogenblik 'n hoogst merkwaardig document, het zijn de *Vijftig Stenografische Verslagen van in* 1910 *gehouden onderwijzers-examens*[1]: ‘opgemaakt en voorzien van een paedagogische Inleiding voor Kweekelingen, Onderwijzers en Examinatoren’, door M.R. DIJKMAN. We hebben er de Oude School, die School die nu zo oud is dat ze waarlik schijnt nimmer jong geweest te zijn, in, het is niet te sterk gesproken, in 'n staat van komplete seniele afgetakeldheid.

Ik zou vóórt kunnen gaan, met te wijzen op verschijnselen, feiten, toestanden die de absolute slechtheid van het *nog heersende* Onderwijs in de zogenaamde Moedertaal aan den dag leggen.

De kern van de zaak: de Taalopvatting. I.

Zo slecht wás het, en ís het, het Oude Taalonderwijs, doordat het

1) Examens, kostelik om aldus bij te wonen door onbewuste Humor. Een van de heren erkende ruiterlik ('t Boekje verschenen!): ‘Ik erken dat ik dit allemaal zo gezegd heb en ik griezel er van, maar ik heb er, in m'n waardigheid van examinator, hoegenaamd geen gevoel van gehad dat ik zó raar zat te kosteren.’ - De *Verslagen* zijn prachtig door de genialiteit van de *Inleiding* daarop. Een zo fijne, buitengewone geest als de Schrijver verdiende een allerhoogste plaats in ons schooltoezicht.

uitvloeisel is van 'n taalopvatting *met 'n uiterst gering gehalte* REALITEIT: die oude *klassicistiese taalopvatting* waarbinnen het Gymnasiale Onderwijs als tussen vergulde sierlike ijzeren hekken en de onderwijzers-opleiding als tussen blinde dikke muren gevangen zit: de taalopvatting van 'n tijd toen er helemaal *geen Wetenschap van Taal bestond*. Allemaal de naïeve opvattingen van 'n ongeleerde maar door overmaat van geletterdheid al bedorven gewone burger die tot zijn 14de jaar heeft schoolgegaan. De naïeve opvattingen van zo'n man bij wie 't nooit komen kán tot 'n krities *bezinnen* van z'n maar halfbewuste denkbeelden, dat was in de grond van de zaak eenmaal het denken ook van de geleerdste talenkenners, nl. toen er tussen talenkenner en taalkenner nog geen verschil was omdat er nog geen eigenlike taalkenners waren. Voor deze onze onwetende en niet zeer wijsgerige medeburger is taal natuurlik iets geschrevens: het boek: en al wat je zo in den regel ziet in het boek, dat *is* de táál. De woorden zijn iets geschrevens, 'n woord bestaat uit letters. Er zijn 26 letters. Je begint het leren van de taal met het A.B.C. Een woord wordt op 'n bepaalde manier geschreven, namelik de manier waarop het *moet*, en die je maar wéten moet: en het wordt ook op éne bepaalde manier uitgesproken. Want de woorden kunnen worden uitgesproken, zodat je hardop lezen kan. Sommige hele grote redenaars spreken de taal maar zo voor de vuist: zonder dat ze de woorden vóór zich hebben! Een klinker (een van de *vijf*) kun je op meer dan ene manier uitspreken. Etc. Over 't gewone konverseren van de mensen breekt mijn vriend de timmerman z'n hoofd niet. Maar nu onze aller Professor, en Examinator, der Talen Doctor, Rector, etc. etc.? Bij hun, Geletterden, die veel gelezen hebben en er alles van weten, die als mensen van stand ook weten dat buiten het Decorum *niets* is (o neen! - suprema lex!); niet buiten enige wijsgerige Bezinning is bij hun de opvatting van mijn vriend de timmerman tot formuleerbare helderheid gekomen: *er is 'n Spreektaal èn 'n Schrijftaal, en de Schrijftaal is* (tout court!) *De Taal*. Twee soorten taal dus. En scherp gescheiden. Het Onbepaalde voornaamwoord is *men*. In het Spreken mag er van de onbepaald gelaten persoon een veelvuldig en nauwluisterend uitdrukken zijn, - betone de Schrijftaal in armoede haar kracht! Heeft zij ook niet haar rijkdom? Voor het enkele Relativum *die* van het Spreken, heeft de Schrijftaal een dubbel! Mag zij niet tegenover het proletiese '*n* van het Spreken een ganse deklinatie stellen? Het Telwoord is: *één*. De Spreektaal is in alle opzichten minder dan de Schrijftaal. Schrijftaal is juist alle taal die de beste is en alle taal die de beste is vindt men in de

boeken, vindt men als iets geschrevens, als letter. In de eerste plaats in de boeken van de grote auteurs (zij die de beste taal schrijven) maar in 't algemeen kan men wat men geschreven ziet (maar het verkeerde sluipt soms in), tot het beste rekenen. Men voelt dit in: *Alle deze artiekelen, Goudse Siroopwafelen*, dat zich door decorum kenmerkt als Taal van Goeden Huize. De Beschaafden zouden, zo ze zich in voldoende mate interesseerden voor de Goede taal, spreken gelijk men schrijft. Het gewone spreken is een zwakheid van onze geest: is toch *de* voor *den* in Accusativo M.E., *de* voor *den* in Dativo M. Meerv. een aankleefsel uit lager staat van Beschaving. Erkend moest worden: op een enkele zonderling na, kleeft de Spreektaal ook de besten onzer aan. Men kon niet zeggen: De Spreektaal bestaat *niet*. Maar de oubollige volkstalen werden zonder vorm van proces geëlimineerd oftewel over de drempel gesmeten. Deze bestonden eigenlik niet. In het Onderwijs trouwens bestond ook de ‘Spreektaal’ eigenlik niet. Hoe de sociologiese, historiese en psychologiese verhouding was van de Schrijftaal = de Goede taal, en al dat andere, dat werd geen importante zaak geoordeeld; aan Taal-wetenschap deed men nog niet. En toen zijn ook de Grammatici verschenen en die hebben met die echt philologiese akribeia die men voor haast geen geld nog altijd op de Gymnasia opdoet, de hele opvatting tot pure wetenschap verwerkt. 't Kwam te staan als 'n paal boven water, dat *taalkundig* juist was alleen: *Zie hier eenen ouden stoel van mijnen overledenen vader*. De meeste taaldocerenden zitten in die oude Schrijftaal-grammatika nog tot over de oren in: van de klinker *e*, dat die lang en kort kan wezen, van 't zwakke Verleden deelwoord, dat het met *d* of met *t* is, etc. etc. En b.v. in 't Latijn: als men op 'n *o* een lang streepje zet, dan is hij daardoor lang; zet men er 'n boogje op dan is hij daardoor kort: b.v. de *o* van *os* ‘aangezicht’ (net als van *sol, mos, nos*), die 's lang, de *o* van *os* ‘bot’ die 's kort, want op *os* ‘aangezicht’ zou men als men wou 'n streepje kunnen zetten, maar op *os* ‘bot’ kan men geen streepje zetten, daar is het 'n boogje, want het is kort; het is kort omdat er 'n boogje op moet, en er moet 'n boogje op omdat het kort is. Jede Konsequenz führt zum Teufel en zo is het ook gegaan met het Schrijftaal-idee. Door het verachtelik negeren van De Werkelikheid (die toch benaderd behoort te worden!), is het tot Zotternij geworden. Men kan zich voorstellen dat over tien jaar geen Akademies Doctor meer de moed zal hebben, om 'n gewone ouderwetse Grammatika te schrijven en Oefenboeken dan hete hangijzers beginnen te worden.

Taak van de kritiek.

Als men aan 'n taalman van deze tijd die men zo tegenkomt, vraagt of hij ook niet oordeelt dat de taal toch bepaald niet uit letters bestaat, dan zegt hij zonder mankeren: ‘de táál bestáát niét úit létters’ maar het is tien tegen één (ik hoop dat ik overdrijf), als hij straks in de klas is, dan is alles letter wat de klok slaat. Want het meest de soort kenmerkende van 'n oud taalman is dit, dat hij die in z'n onkrities dogmatisme nooit werkelik *onderscheiden* heeft, zelf niet weet dàt hij niet onderscheidt. Dit spreekt van zelf niet waar? Maar nu in deze tijd, 't natuurlik vindende dat die jongeren ook 'n beetje gelijk hebben (zoals iedereen 'n beetje gelijk heeft, maar er is niets nieuws onder de zon), en om de dood niet graag er voor aangezien dat hij eenige belangrijke waarheid niet zou weten, nu praat hij bij gelegenheid óók van onderscheiden - maar in z'n denken en in z'n onderwijzen *onderscheidt hij niet*. Nu kan deze vreemdeling in z'n eigen weten en niet-weten 'n eenvoudig goed man van leeftijd zijn, waar wij verder helemaal geen last van onderdervinden. Maar nu hebben we de vlijtige en eerzuchtige jongeren, die... nu ja, uit verschillende motieven kan 'n man van dertig jaar die in 'n tijd van overgang leeft, er toe komen om op te treden, mee te beweren, boeken te schrijven. Bij deze nu komt het er op aan de geesten te bepróéven. En hiervoor is het nodig, dat wij al de grote principiële misvattingen van de oude taalopvatting en al de grote principiële waarheden die er tegenover staan, tot in hun verste strekking nagaan.

Kern van de zaak: de Taalopvatting. II.

Niet alleen in 't materiële (*klank-teken*!) maar ook in 't psychiese was de Taalopvatting waarvan het Oude Taalonderwijs 'n natuurlik uitvloeisel was (en is!), een wetenschap *zonder Realiteit*, d.w.z. géén Wetenschap maar 'n Niets. Dit is 'n zeer interessant kapittel. Hoe hoog staat toch de Taalkundige boven het ganse mensdom en beschouwt en doorspiegelt en ziet en weet dat er zo oud als het mensdom zijn mag, nu nog geen één volk geweest is, dat z'n taal, z'n eigen taal *goed* gespróken heeft; ja hij kan gerust, van z'n zeer hoog standpunt af, verzekeren, dat er nog nooit iemand in enige taal zelfs maar 'n enkele zin *goed* gespróken heeft! Er ligt naar 't schijnt 'n fataliteit op dat ‘sprekende schepsel’, dat zich zo hemelhoog verheft tegenover het ‘stomme dier’. Want bij het toenemen van het aantal taalkundigen en de taalkundigheid zou men kunnen verwachten dat men er eenmaal eer in zou gaan stellen z'n taal, ieder volk de zijne, te

spreken naar den eis. Dit nu is voor alle eeuwigheid weggenomen. Want nu het mensdom eenmaal die duizende jaren in alle talen zich al maar door schuldig gemaakt heeft aan de treurigste krompraterij, nù is het gedoemd ja eigenlik ten eeuwigen dage krom te praten. Frans blijft Frans, Spaans blijft Spaans, Portugees blijft Portugees. En hoe treurig nu, dat ook in de Schrijftaal zulke geheel foutieve dingen maar al te veel, veel meer dan men wel denken zou, zijn ingeslopen en doorgedrongen! Hoe? Ja, ook de Taalkunde heeft zich eerst langzamerhand ontwikkeld. Nú wéten wij dat. Hoe ellendig is het toch in zeker opzicht 'n mens en niet 'n alogos te zijn. Maar nog veel ellendiger om 'n taalkundige te zijn en dit alles te weten. Ik was ook veel liever doodbidder. Ik wou dat ik alle talen samen begraven kon, dan zou ik mij neerzetten op het graf en mij doodwenen. Jede Konsequenz führt zum Teufel, en gelukkig vernietigt het tot Zotternij geworden Wanbegrip dan zich zelf. Want als het Middel-Nederlands niet tot Nieuw-Nederlands had ‘mogen’ worden, dan had ook het Oud-Nederlands niet mogen veranderen tot Middel-Nederlands en zo tot in de gerekonstrueerde fase van Indo-Germaans en vandaar dan weer, aangezien dit 'n taal was precies als Oud-Indies of Grieks, altijd verder terug. Uit het Latijn zijn 15 à 20 andere talen ontstaan (zie WECHSSLER). Ieder die de overgang van Middel-Nederlands tot Hollands, van West-Germaans tot onze Middeleeuwse taal, en van Oergermaans tot 't histories Germaans en dit in z'n samenhang met andere oude Indo-Germaanse talen enigszins gestudeerd heeft en daar iets bij dacht en leerde, die weet dat, naar de Oude Taalopvatting, er helemaal geen goeie taal zijn zou noch ooit bestaan zou hebben: maar daarmee vervalt dan ook de tegenstelling ‘slechte taal’. Het luguber oordeel over de menselike talen als (*feitelik altemaal en ten allen tijde*!) resultaat van onbeschaafde onattentheid en onlogiese vergisserij, is de noodwendige konsekwensie geweest van 'n primitieve opvatting van *het Woord* (de grammatikale vorm, de zin) die overal in de Oude Taalopvatting en het Oude Taalonderwijs voor den dag komt. Een woord mag niet veranderen. Een grammatikale vorm mag niet veranderen. Noch als vorm, noch in betekenis en funksie. ‘Ja ik weet wel de úsus. Als 't usus is, dan kan je er niets meer aan doen, dan moet je je er bij neerleggen, maar *eigenlik*...’ Aan dit ‘*eigenlik*’ kent men die tiepiese tussenman die z'n eigen weg verloren heeft. Hij geeft u alles toe, maar ‘eigenlik’... En het is hem niet mogelik om door te denken en *vinden* het punt in kwestie: hij kan de *psychiese* realiteit van het woord, wat het eigenlik is, en *wat* usus, maar niet in het oog krijgen, als een raaf draait hij in de hoogte maar

heen om het kadaver dat hij woord noemt, of neen, hij peutert maar aan het droge, naar kamfer riekende ding in z'n museum, en hij denkt dat hij toch ‘eigenlik’ de zaak goed inziet en dat ‘*lederhose*’ beter is dan *laars*, dat je ‘*bekoorlik*’ ‘eigenlik’ van 'n fatsóénlike en zeer aardige vrouw niet zeggen mag want het betekent eigenlik ‘verleidelik’; dat *Ik heb geslapen*, laat het duizend jaar usus wezen, *taalkundig* nooit te rechtvaardigen is, ‘taal-kúndig’ wel te verstaan. Alles weer *klassicisme* d.w.z. de taalopvatting van 'n tijd toen er nog geen wetenschap van Taal wás, toen de geleerde talen-kenners zich op de psychiese natuur van het Woord zo min nog bezonnen hadden als op de verhouding van Schrift en Taal, Klank en Teken.

Als ik wil te verstaan geven dat ik denk aan 'n bepaald soort ding, dan open ik m'n mond en breng uit: *stoel*; of: *huis*. Maar in Frankrijk zeggen ze: *maison*; en elders *casa*; of ook *domus, oikos*. Dit betekent dat elke klankkombinatie alles beduiden kan; welke kombinatie het dóét in zekere taalgemeenschap, dat is in 't wezen van de zaak konventie, overeenkomst. Er is tussen begrip (voorstelling) en klank niet anders dan 'n verband van associatie, dat door 't veelvuldig tezamendenken van 't ene en 't andere zeer werkelik is geworden. Een woord is dus als 'n letter voor een spraakklank louter konventioneel teken. Dezelfde klankkombinatie is in Bohemen *sein* voor dit en in Groenland *sein* voor dat, in Parijs voor wat anders. Als de mensen dood zijn bij wie deze bepaalde associatie bestaat, dan bestáát die associatie niet meer. Maar mogelik is bij het latere geslacht dezelfde of ongeveer gelijke klankkombinatie *sein* voor een ander begrip, een andere voorstelling, en deze andere associatie is, in die andere, latere, levende mensen even reëel als de vroegere, zolang tot ook zij met hun psychiese zijn, en hun psychiese telegrafie weer verdwijnen. Nu is 't in duizende gevallen zo dat de latere associatie er niet zijn zou als de vroegere er niet geweest was: *Spin* zou geen ‘aranea’ beduiden als het vroeger niet ‘spinner’ had beduid, *bekoorlik* niet hebben z'n tegenwoordige zin als *bekoren* niet betekend had ‘op de proef stellen’, ‘tenteren’; en de ‘Voltooid Tegenw. Tijd’ *ik heb geslapen* zou er niet zijn, wanneer *hebben* niet ook bij de Germanen = ‘bezitten’ was geweest. Hoe nu een zekere zelfde klankkombinatie in Holland in de Twintigste eeuw een ander woord is dan in de Zeventiende en in de Dertiende eeuw weer een ander, en een ander weer in de dagen van Karel de Grote, hoe dat *mogelik* is, of hoe 't is dat dit niet is uitgebleven, dat kan men trachten te onderzoeken - maar het *feit* is, dat in de telkens levende mensen die klankkombinatie teken is voor wel vaak een verwante maar toch

voor een *andere* zaak, teken zijn kan voor iets *geheel anders* ook, dat mogelik reeds met andere namen benoemd werd of benoemd wordt. In al die talen die er geweest zijn en nu zijn, betekenen, betekenden *alle mogelike* klankkombinaties *alles*. En een zelfde begrip of voorstelling kan op oneindig veel manieren beduid worden. De woorden kunnen net veranderen als het maar wil, mits de verandering usus wordt in 'n taalgemeenschap. *Vier, four, fyra, vere, fi-j-re,*[1] *fiwar, fiori, fidwôr, quattuor, quatre, quattro, tessares, pisures, - tien, zehn, ti, tio, tiene, tiën, tian, tëhan, decem, dix, deka, dieci, - vijf, fünf, fem, fieve, quinque, cinq, pente, pempe*, - 't is alles even goed, maar wanneer nu de eerste rij 10 betekende en de tweede 5 en de derde 4, dan zou het nòg even goed zijn en dit is het aardige van de geschiedenis; maar natuurlik als ik nu hier in 'n winkel ga om iets te kopen, dan is niet alles even goed. En met de grammatikale vormen geheel net zo. Voor de 3de pers. Enkelv. Tegenw. Tijd, etc. van 't oude werkwoord van bezit zijn al de vormen die er zijn mogen, *hij heb, heeft, has, hat, har, heef, het, heit, è, ef, hevet, heft, haat, havid, havad, habet, ha, a*, - allemaal even ‘goed’. Omgekeerd nu is, in de geschiedenis van het Germaans, zoals ieder weet, een zélfde klankelement achtereenvolgens geweest - suffix van de handelende persoon, stamsuffix, buigingssuffix, meervoudssuffix van 'n paar groepen, eindelik ook algemeen meervoudssuffix.[2] Een leerzame openbaring van de Vergelijkende studie der talen. En de waarheid die hier blijkt aan enkele gegevens, wordt op de meest grandiose manier bevestigd in het lange leven van allerlei groepen mensheid: het rythmies geklank waarin bij zeker volk in zekere tijd het innerlik leven zich als gedachte uit, varieert tot honderdvoudig ander geklank, ook zodanig, dat de oorspronkelike eenheid alleen maar ontdekt heeft kunnen worden door dat zélfde vernuft dat het er op gezet heeft de Sterrenhemel te ontcijferen en de Natuur tot zijn dienst te stellen.

Maar nu: Indien dan al een zeker klankteken iets anders kan gaan beduiden, en omgekeerd de naam van 'n ding veranderen kan, - is dan toch niet de *óórsprong* van de verandering *vergissing*? Hiervan gaan we ons rekenschap geven.

Spin heeft in de vorm *spinne, spinnă* (*spinnān*) een maal niet ‘spin’ maar ‘spinster’ betekend. Nu betekent het: *de Spin*: het beest dat zo en zo en zo is, ook spint, weeft: *spin* betekent *geen* ‘spinster’ meer. Het oude *spinnă* is 'n *geheel nieuw* woord geworden, is met

1) *i = i* in *smid*; gevolgd door *j*: Drentse vorm: Meppel, Hoogeveen.
2) *-on, -en, -ōn*.

enige variatie van klank, teken geworden voor een *veel rijkere voorstelling*. Heeft nu de spin z'n echte eigen naam te danken aan 'n niet-weten, 'n niet-áchten? Als de spin geregeld werd aangeduid als ‘de Spinner’, dan wás dat niet om altijd weer te zeggen dat hij spon, 't was om hem een naam te geven, z'n teken, dat men van hem spreken kon. In noodbehelp noemde men het beest hier spinner, daar ‘diklijf’,[1] maar in de gedachte, in de bedoeling van de taalgenoten lag *meer* en dit meerdere (n.l. wat het beest voor hen wás) dat werd de betekenis. Het woord was gepredestineerd om met z'n eigen betekenis te worden vergeten, dat wil zeggen *een ander woord* te worden. Dit vergeten was *psychies noodwendig*, kon niet uitblijven, en *moest niet* uitblijven. Het had plaats *krachtens de natuur van het Woord*, die is: teken te zijn van 'n soort-voorstelling (en van 'n begrip).[2] Elk woord dat 'n soort wezen, ding, ‘zaak’ aanduidt naar een kenmerk (in ruimsté zin), laat die aanduiding nog zo wezenlik zijn, heeft in zich de kiem van het andere woord dat uit zijn sterven ten leven verrijst. Is dit ook geen levenswet? *Vlieg, vliege, fliogă* was eenmaal (*fliogōn*) = ‘vliegster’. Als dit ‘vlieger’ bij de Germanen meer in gebruik kwam voor de musca, was het woord *meteen* reeds begonnen te veranderen tot *eigen naam* van het beestje. Als vele jongens samen de ‘vlieger’ als *vlieger* gingen aanduiden, was *vlieger* daarmee op weg om meer te gaan betekenen en een *ander woord* te worden. Is *gieter* niet méér dan ‘ding *dat giet*’ in ons ‘taalgevoel’? Is *broodje* niet meer dan 'n ‘klein brood’ en *schoteltje* meer dan 'n ‘kleine schotel’: geen van beide meer eenvoudig deminutief van *‘schotel’, ‘brood’*, hoezeer ze begonnen zijn met het te wezen? Is de *aardbei*[3] niet veel frisser dan de ‘aard-bei’? Is het niet in den haak, dat de *aar-dappel* geen ‘appel’ meer is, *is* hij 'n appel voor uw verbeelding? En is er in de *straat* (de Kalverstraat! - de Jodenbreestraat!) niet een heel ander leven dan in het oude woord dat ‘via strata’ was, de weg. Staan *rijtuig* en *vaartuig* nog gelijk met *vischtuig* en zulke? Móésten ze zich niet isoleeren? Een houten vouwbeen kan *vouwbeen* heten omdat in werkelikheid in *vouwbeen* benigheid van substantie niet meer is uitgedrukt - wat al ophield als de vouwbenen nog wáren van ‘been’. Onderzoeken we in ons moederlik ‘taalgevoel’: *voorhoofd, toonbank, pannekoek* (dit moet door 'n jongen beoordeeld!), *dienstbode, meikever, vensterbank, stadhuis*. Als het ver-

1) *kobbe, koppe*.
2) Grammatikale woorden zijn hier buitengesloten.
3) *aarbei, arebei*; Saksies *eerbèze* (è lang).

geten zich niet voltrok, zouden er niet zijn *twee* woorden *klinker*, geheel verschillende woorden eén in de kiem: de klinkende gebakken steen en de helderklinkende spraakklank; in Saksies getinte taal niet twee woorden *mulder* = 'meikever', = 'molenaar'.[1] En het is door de levenswet van 't noodwendig en noodzakelik vergeten worden, dat 'dak', 'dek', 'deken' en 'deksel' elk z'n *eigen* náám heeft; *gracht, graf* en *groef* ook door betekenis drie geheel onderscheiden woorden zijn.

Hoe is het met de grammatikale vormen en woorden, met konstruktie en zin? Dat *hij heb* zo goed is als *hij heeft* en *we zatten* zo goed als *we zaten*, dat spreekt van zelf: en dit dus zonder 'eigenlik'! Als iemand het maar niet voor de aardigheid zegt, expres, als de vorm z'n kring van gebruik maar heeft. Er is géén vorm die niet ook beschaafde vorm zou kunnen zijn; *ei è*[2] is zo goed als *il a*, maar niet de beschaafde manier bij ons.

Ook in de grammatikale vormen kan om zo te zeggen alles. En 't màg altijd, 't is altijd '*goed*'. Krachtens de natuur alweer van het grammatikale woord. Er *is* wel eens 'n vergissing. Als de keukenmeid om deftig te zijn, *ik heeft* zegt, dan is dat 'n vergissing, 'n vergrijp. En werd het usus in 'n kring, dan stonden we voor 't feit van 'taal die goed is - *uit* vergissing ontstaan', die begon als vergissing. Zo iets is zeker niet uitgesloten. Zo is het toonloze *ər* (*Er was eens*) in de school tot *èr* geworden, het toonloze *mən* tot *mèn*, beide door invloed van de school *reële* vormen geworden.[3] Onderwijs dat niet op de hoogte was, heeft gemaakt dat sommige mensen van *eéns* en van *'ns* spreken: jufvrouwen, maar zelfs geletterde mannen. Ergo, ook de vergissing is wel eens faktor bij 'n verschijnsel in de taal. Maar het is uitzondering en de schuld is hier meestal bij de *geletterdheid*.

Als naast *-aar* voorkomt *-enaar*, als *-ing* moet onderdoen voor *-ling*, dan is daar geen 'vergissing' bij in 't werk. Mits men op 't psychiese let; die dit niet deed, deed beter van te zwijgen.

Maar nu: *Er wordt door de kunstzinnige lui niet veel gewandeld; er wordt niet naar omgekeken; er mag hier niet gerookt worden; er is hier ter stede al honderd jaar gerederijkerd; er is altijd tegen die bepaling*

1) Bij deze twee een geheel andere verhouding dan bij de twee woorden *klinker*. Bij *mulder* 1. en *mulder* 2. kunnen we niet spreken van een in de kiem: het ene woord (beeldspraak!) *is* het andere oorspronkelik (hoezeer niet geheel).
2) *Ei è me gezait*....
3) Ook de invloed van het redevoeren op 'n afstand, in 'n grote ruimte; men vermijdt dan duidelikheidshalve ook de pro- en encliticae.

gezondigd: etc. etc. Hier vindt de oude taalman 'n allergeweldigst been in. *Er wordt gewandeld* ‘is een passivum en het kan nooit een passivum wezen’: grootste kontradiksie, ‘onlogies’, vergissing! Zo geformuleerd zitten we hier inderdaad helemaal in 't breikatoen. Want *Er wordt gewandeld* is geen passivum en het heeft nooit een passivum kùnnen zijn, is dus ook niet als passivum ontstaan; de vergissing wordt en werd nooit begaan, hij kan niet wòrden begaan. *Er wordt gewandeld* zou niet gezegd worden indien niet *Er wordt hier druk gebouwd* werd gezegd (= ‘ze bouwen hier druk’) - en dit zou niet bestaan indien niet ook *Er wordt een optocht gehouden* zuiver gelijk aan *Er zal een optocht zijn* wezen kon. Maar dit laatste *is* zo; ieder ogenblik kan men passieve zinnen horen en lezen, waarin het passivum ophoudt passivum te zijn, en *dit zo zijnde* - bestaat van zelf ook *Er wordt hier druk gebouwd* en even vanzelf ook *Er wordt hier niet veel gewandeld*. Niet de vorm maar de funksie maakt het passivum. En zoals een woord door de krachtvolle psychiese realiteit van 't niet uitgesprokene bijgedachte dat door innerlike bedoeling gepredestineerd is *de betekenis* te zijn, tot 'n ander woord wordt,[1] zo kan ook 'n kombinatie van woorden, een ‘konstruksie’ psychies 'n andere waarde uit zich ontwikkelen die de konstruksie tot een geheel andere maakt en een geheel nieuwe daarmee schept.

Zo is het gegaan met *Ik heb den boog gespannen, Ik heb den haas gevangen*, waarin *gespannen* en *gevangen* eenmaal, in de dagen van KAREL DE GROTE,[2] verbogen adjektief waren en ‘bepaling van gesteldheid’: ‘Ik heb een boog en wel gespànnen’, sousentendu ‘*door mijn eigen toedoen gespannen gekòmen*’ (‘ellipties’!): Het was de manier om dàt uit te drukken wat *sousentendu* was: hierom was het begonnen, niet om het ‘hebben’. Het was de manier en de onuitgesproken bijgedachte zegevierde krachtens de bedoeling van die 't zei, ook in de opvatting van de hoorder, zelf op zijn beurt zegger: 't idee van 't ‘hebben’ verdween en 't idee van 't spannen dat voorafgegaan was, beheerste de zin gans en al, die nu werkelik uitdrukte dat iemand z'n boog had gespannen en nu klaar stond; dat iemand de haas die hij had, gevangen had ook: ‘ik heb 'n haas, 'n (zelf-)gevangene.’ Het deelwoord was dan psychies geen adjektief meer; 't was met *hebben* versmolten tot een Tijd van 't verbum *spannen*, een Tijd die er niet geweest was maar nu ongeweten bestond, als vele stille schone dingen in de natuur, en zou bestaan tot nu in alle

1) De geschiedenis van *spin, voorhoofd, hoedje*, etc.
2) *Heljand*, etc.

Germaanse talen. En toen eenmaal *Ik heb een boog gespannen* niet meer Praesens van *hebben* maar 'n Verleden Tijd van *spannen* was, toen ging die Tijd van zelf ook bestaan waar van *hebben* ‘bezitten’ helemaal geen spraak kon zijn: van zelf bij al die verba die als *spannen* en *vangen* een passief ‘deel woord’ hadden, de transitieve, even goed waar 't komplement een genitief was, eindelik ook bij werkwoorden als *lachen, slapen, zwemmen: Ik heb geslapen*. Het is 'n te uiterlike beoordeling van de zaak, wanneer men die afdoet met de blote term ‘*analogie*’. *Ik hebbiu ēnna hăson gifanganan, thĕna bŏgon gispannanan* borg van meet af *psychies* in zich heel de konjugatie met *hebben*. Wat hier (als bij de konstruksie met *Er wordt, er is gezongen*, als bij de Latijnse ‘*Ablativus absolutus*’, etc. etc.) in werkelikheid d.i. *psychies* gebeurd is, en steeds door nog gebeurt in ons zelve, het wordt door het al te goedkope ‘Analogie’ zo min uitgedrukt als in de Physika door 't woord ‘zwaartekracht’ iets verklaard werd. En wanneer nog altijd ook taalgeleerden hier ‘*valse* analogie’ konstateren, dan is dat een sprekend voorbeeld hoe ook in de Wetenschap de *geijkte naam* het *feit* soms *in de duisternis* houdt. In dit ‘valse’ steekt het ‘eigenlik’ van onze oude taalman.

Zou niet in geheel de Wetenschap van de Taal de *eerste grote vraag* zijn: hoe is de verhouding van klankkombinatie en betekenis, van de ‘äussere’ en de ‘innere Seite’ van 't Woord? En de *eerste grote Waarheid* dat het verband associatief is en in z'n kern konventioneel? Als in denken over betekenis en funksie deze grondverhouding duidelik voor ogen staat, dan komen we van zelve van waarheid tot waarheid. Wij zullen niet uit het oog verliezen te onderscheiden hetgeen geweest is en 't geen is, het ‘levende’ en het ‘dode.’, wat bij de oude taalopvatting altijd en eeuwig, onbewust, door elkander wordt gehaald, geheel op de manier als met *klank* en *teken* geschiedt. Wij zullen dus niet in één adem zeggen: *thuis* komt van *huis* en *thans* komt van *hand*. Want nog altijd komt in ons levende mensen *thuis* van *huis*, er is ‘levend verband’, maar het geslacht bij wie *thans* in ‘levend’, in dat alléén maar *werkelik* verband stond met *hand*, het leeft niet meer en er is géén verbánd meer. ‘Ik zie niet in dat het verschil zo groot is’, zegt 'n stem. Ik echter zit liever in de tram, dan dat ik gekist ergens aan de voet van de Dom lig.

Op de toepassing komt het aan, evenals in de Moraal. Maar hier is nu werkelik de Deugd direkt afhankelik van de echtheid, de diepte van het Weten. Nu moet de oude taalman inzien, dat al is *hanteren* ‘omgaan met’ in de Middeleeuwen uit het Frans gekomen, indien

nu de mensen er *hand* in voelen = ‘behandelen’, ‘in de hand hebben’, - 't woord nu van *hand* komt en derhalve *handteren* met *dt* (gegeven *hand* met *d*) beter dan met *t* alleen is. Vgl. *toneel*, etc.

Nu moet de *oude* leer van de ‘Taal-zuiverheid’ verdwijnen en veranderen moeten de inzichtloze inzichten over de *-ismen* waarmee ‘Neerlandia’ ons zo verveelt.[1)] Met heel ander soort belangstelling zullen we nu aanzien de vroeger vooral *grappig* geachte ‘volksetymologie’.

De toepassing! Dus ook inzien dat we 't hebben moeten van de studie van de levende mensen en hun psyche. Dat de diepere studie van de *oude* talen altijd weer onderzoek naar verdwenen psyche is en dit z'n beginselen heeft af te leiden uit de kennis van het leven dat daar nu is, ons-zelve in de volle werkelikheid van ons tijdelike aardse bestaan.

Het is nodig op nog een paar hoofdzaken te wijzen altans, waarin de Onde Taalopvatting en het Oude Taalonderwijs zich evenzeer kenmerken als omgaande buiten de Realiteit.

Het ene is de verwarring (altijd *verwarring*!) van de woord-*betekenis* en het woord-*gebruik*. ‘Géén twee woorden in 'n taal hebben dezelfde betekenis’ luidt het oude dogma. En het stond (en staat) als.... 'n paal boven water! Ik heb er nooit met m'n hoofd bij gekund. Hierbij dachten ze nog wel - niet aan 'n boeren-dialekt, neen maar aan ‘*De Taal*’, ‘*Het Nederlands*’, ‘de *Schrijftaal*’, ‘de *Litteraire taal*’. Als men nu bedenkt wat er in ‘Het Nederlands’ en de ‘Litteraire taal’ al niet in begrepen is, dan wordt het 'n stelling die niet zeer wijs is. Onderzoekt u de zaak nu, dan blijkt dat men, per illustratie, van *dorpel* en *drempel* vindt dat ze niet dezelfde betekenis hebben, en als u dan opmerkt dat *dorpel* en *drempel* presies hetzelfde *betekenen* maar dat het *gebruik* anders is, dan zegt men dat men dit ook zo bedoelt en zeer wel weet maar dat *gebruik* en *betekenis* ‘eigenlik’ hetzelfde zijn. Enz.

Eindelik: er is zo *velerlei* taal in de landen. Ja maar, daar is in Nederland een Algemeen Beschaafd. Zeker; en dat Beschaafd verkeert in 'n onophoudelik veranderen, door velerlei oorzaken, onder invloed ook van velerlei andere taal. En zo is het ook met wat allerlei Schrijvers, Prozaïsten en Dichters, uiten in hun boeken; en de ‘Redenaars’. Er is velerlei taal: er zijn *taalsoorten* bij ieder van

1) Tot het juist begrip van het *-isme* is ook nodig 't idee van de taalkringen; maar 't is toch in de eerste plaats weer een psychiese kwestie.

ons; er zijn *taalkringen, grote* en *kleine*; er zijn *vele talén* op deze bodem, mijn Saksies is 'n totaal andere taal dan uw Nederlands, zo totaal anders dat hij die geen echte dialekten kent, er in de verste verte geen idee van heeft, niet hebben kàn; er is velerlei *nuancering van het Beschaafd*, velerlei *soort* nuancering; er is velerlei *Kunst in taal*; en alle taal is min of meer *individueel*, en bij alle individuen min of meer *momentaan*. En al die velerlei taal, in haar realiteit, *werkt op elkander*, alles is in beweging, overal is schepping. En overal School om te leren, School om zich te oefenen, School om lust aan strijd te krijgen en dapper te worden. Maar de oude taalman heeft z'n kinderen bij zich in de woestijn van de hedendaagse school, ver buiten de natuur en het grote bruisende mensenleven. Al deze *Werkelikheid* negerende en van niets anders wetende dan van de ‘Schrijftaal’ en de ‘Spreektaal’, doet zelfs 'n verschijnsel als de Westvlaamse taalbeweging hem de ogen niet opengaan voor Taalonderwijs aan de Werkelikheid.

Resultaat van 't Onderwijs.

De klassicistiese Taalopvatting en het oude klassicistiese Taalonderwijs kenmerken zich dan beide door *Gebrek aan Onderscheiding*. De betekende zaak wordt niet onderscheiden van het konventionele teken. Het teken wordt als objekt van wetenschap voor de zaak zelf genomen; en dan deze grootste van alle mogelike begaanbare vergissingen tot in de uiterste konsekwensie doorgevoerd. Deze Taalopvatting was geen wetenschap. Was dit onderwijs evenzeer géén Onderwijs? Neen, het was geen onderwijs in Taal. Niemand heeft er ooit uit geleerd wat Taal was, hoe Taal was, hoe en wat Nederlands was; en de praktijk van Lezen, Schrijven, Spellen, die wel degelik van het taalinzicht afhankelik is, heeft er zich nooit tot iets goeds kunnen ontwikkelen. Dat er evenwel altijd mensen geweest zijn, die goed lazen, goed schreven, taalbegrip hadden, bewijst natuurlik geen tegendeel. Er zijn altijd mensen, en meer dan we soms geneigd zijn aan te nemen, die, eenmaal letterwijs, 't buiten slecht onderwijs stellen kunnen. Maar de maatstaf is hier de massa, die 't van *goed onderwijs* hèbben moet; 't lezen, 't schrijven, 't taalbegrip van uw jongens in massa. En stel u nu daar maar eens 'n onderzoek naar in. Het zou belachelik zijn op Eindeksamen H.B.S. over Taal te willen eksamineren. Nog dwazer, het te willen proberen op Eindeksamen Gymnasium. En dit moest toch! Over de Schrijverij moet u de Gekommitteerden van dit Eindeksamen maar eens horen; daar zijn mij verscheidene boekjes van opengedaan de bijna 20 jaren dat ik in die oude bevlagde schuit

meevaar. Maar hoor nu wat soort lieden men maar wil rondom u iets over Taal beweren: gewone nering- en bedrijfuitoefenende burgers en Juristen en Geesteliken:[1] de ouderwetse d.i. de gewone klassicus en de examinatoren van de onderwijzersexamens; het is overal gebrek aan Begrip en Wanbegrip. En overal dezèlfde Wanbegrippen!

Qui bene distinguit, bene docet.

(*Wordt vervolgd*).

De taal van het opstel.

.... Ich lasse meine Schüler reden, wie sie wollen. Sie wissen, dass sie nicht unterbrochen werden. Zwischen ihnen und dem Gegenstand, über den sie reden, steht niemand als ihr Sprachvermögen und ihr Sprachgefühl. Folglich ist ihre Sprache ein sprachschöpferischer Akt, das Wort in seiner bescheidensten Bedentung gesprochen. Spräche ich ihnen dagegen die Sätze, die sie reden sollen, in elegantem Buchdeutsch vor, dann riefe ich statt eines sprachschöpferischen Aktes einen Gedächtnisakt hervor. Was besser ist, ist keine Frage.

Ebenso gibt es zwei Arten von Aufsatzdeutsch. Sprechsprache und Schriftsprache. Schriftsprache wird mit Hülfe des Gedächtnisses hervorgebracht, Sprechsprache ist ein Akt des Sprachvermögens und des Sprachgefühls.....

Sprache is durchaus Sache des Ohrs und nicht Sache des Auges, vom Standpunkte der angeredeten Person aus. Ein Aufsatz muss mehr mit dem inneren Ohr gehört als mit dem äusseren Auge gelesen werden. Und dann muss er sich anhören wie die natürliche Sprache eines redlichen Mannes, der nur an die Sache denkt, die er vorzutragen hat.

Prof. Dr. EDMUND STRÄTER (in het Berthold Otto nummer van *Der Heilige Garten*, Sept. 1909).

1) Juristen en Geesteliken schijnen mij 't grondigst bedorven. Wat de Letteren betreft: tiepen als BASTIAANSE zijn akademies toch maar mogelik! En zie de grammatika van Dr. J.O.S. VAN VEEN: School 'IJntema'. Maar de Linguisten hebben uit zich zelf vaak beter wegen bewandeld. - De Exacten zijn door nuchterheid vaak meer gedisponeerd om voor de wetenschappelike taalopvattingen te voelen.

Over een Frans gedicht van Vondel.

In het jaar 1612 droeg VONDEL zijn *Pascha* op aan J.M. VAN VAERLAER in een *Epistre*, bestaande uit honderd zestien alexandrijnen. Zij zijn gedrukt o.a. in de uitgave van UNGER en, nog zeer onlangs, in de 'Nederlandsche Bibliotheek'[1], maar, zo ver ik weet, zijn zij nog nooit afzonderlik besproken. Toch is het, voor de kennis van VONDEL, niet onbelangrijk te weten hoe hij op vijf en twintigjarige leeftijd met het Frans wist om te gaan. Het feit alleen dat hij in staat was leesbare Franse verzen te schrijven, is reeds interessant. Maar andere vragen zijn gewettigd. Geven zij enige aanwijzingen omtrent de manier waarop hij de Franse taal had geleerd? Men weet dat VONDELS eerste opvoeding niet was geweest wat zij, met het oog op zijn grote gaven, had moeten zijn; hij was grotendeels autodidakt; blijkt dat ook uit zijn gedicht? Of wel - andere vraag waarop een antwoord aan de beoefenaars van VONDELS werken welkom moet zijn - kunnen wij weten door welke Franse dichters hij zich vooral heeft laten inspireren?

De daareven vermelde uitgave van *Vondels Spelen* bevat, van de hand van de heer DE KLERK, een inleiding waarin de *Epistre* wordt vertaald en een enkele maal wordt aangehaald. Zowel over die bespreking als over de vertaling een enkel woord vooraf. Ik voor mij zou de stijl van de heer DE KLERK wat eenvoudiger hebben gewenst; zijn bedoelingen zouden dan, dunkt mij, duideliker geweest zijn; hetgeen ik, zó als die bladzijden zijn, er uit meen te moeten lezen, voldoet mij niet geheel. De heer DE KLERK is het oneens met Prof. TE WINKEL, die o.a. dit heeft geschreven: 'In zooverre stond VONDEL reeds onder den invloed der Renaissance, die hij toen nog maar alleen kende door bemiddeling van Fransche dichters'; daartegenover stelt de heer DE KLERK deze bewering: 'Ook bij het eerste schoolgaan verstaat en spreekt men een moedertaal vóór men haar spraakkunst kent; bij VONDEL ging dit ook door voor zijn kunst-leerjaren. Bewijst

1) *Vondels Spelen* ingeleid en toegelicht door C.R. DE KLERK en L. SIMONS, p. XXXII. Vgl. *Nieuwe Taalgids*, VI, 203.

alleen al de “persoonlijke” inhoud van zijn eerste prozaregels niet voldoende, dat hij als geboren was met een Renaissance-accent; dat de stijlspraak der Renaissance hem reeds in zijn eerste dichterjeugd afging als de moedertaal van een tweede natuur?’ (p. XXXI). Als ik tussen deze beide uitspraken kiezen moest, zou ik aan de eenvoudige, begrijpelike zin van Prof. TE WINKEL de voorkeur geven, ook al ben ik het er niet geheel mede eens. De woorden van de heer DE KLERK zijn mij duister. Wat is een ‘Renaissance-accent’? Wat een ‘stijlspraak’? Ik heb bovendien bezwaar tegen de min of meer mystieke opvatting die er uit spreekt. Het valt mij moeielik aan te nemen dat, als VONDEL geen studie van klassieke of Franse of Italiaanse modellen had gemaakt, zijn gedichten een ‘Renaissance’-karakter zouden hebben gehad. En wat nu de vraag zelf betreft, waar VONDEL zijn kennis der Oudheid vandaan had, zo blijkt, dunkt mij, uit de *Epistre* dat hij niet alleen Franse dichters kende - waarover zo straks meer - maar ook reeds genoeg Latijn had gestudeerd om een werkwoord *provider* te maken, dat hij gebruikt alsof het Frans was (vs. 72). Trouwens, het zou kunnen schijnen, volgens een andere plaats uit de Inleiding, dat de heer DE KLERK het daarmee niet geheel oneens is:.... maar met zijn geestig-spelende f a n t a z i e is de schrijver van den *Epistre dedicatoire* feitelijk in het hartje der zuidelijke wereld, waar der Romeinen heldendichter VERGILIUS de herders van het Tiberland deed droomen van een “gouden eeuw” (p. XXXVII). Het is waar dat wij op p. XLI een zin lezen die weer enigszins mystiek klinkt: ‘VONDELS Romaanschheid is van veel onbewuster, algemeener aard, meer van kultuurhistorische en geestelijke beteekenis voor zijn persoonlijkheid dan van Hooftiaansche kleur en kracht voor zijn kunst’; een uitspraak die ons, nuchteren van geest, doet vragen wat de schrijver onder ‘onbewuste Romaanschheid’ wel zou kunnen verstaan? En nog elders onderscheidt de heer DE KLERK, in de evolutie van VONDELS genie, drie tijdperken (p. XLII): ‘een Romaansch-, een Romeinsch- en een Roomsch-Vergilianiseerenden levensgang’; waaruit dus zou blijken dat hij het niet zo oneens was als het wel lijkt met Prof. TE WINKELS daareven vermelde uitspraak, al kenschetst hij die als een ‘weinig diepgaande bewering’.

Ook tegen de vertaling van de *Epistre* door de heer DE KLERK heb ik bezwaren; het is eigenlik meer een parafrase, geschreven in die eigenaardige taal die mij voorkomt eerder een beletsel tot het begrijpen en gevoelen van VONDELS poëzie te zijn dan een hulpmiddel. Verzen die in VONDELS gedicht onbegrijpelik zijn, worden op die manier weggegocheld, en het is niet gemakkelik de vinger te leggen op de

plaatsen waar de oorspronkelijke tekst niet geheel juist is weergegeven. Ik noem er twee:

> .... et celuy qui les Cieux
> Semble oreillier au son de sa harpe doree (vs. 76);

de zin van deze verzen is duister; *oreillier* betekent ‘luisteren’; de heer DE KLERK vertaalt: ‘en hij die de hemelen luisteren deed naar zijn gouden harp’. De slotverzen luiden aldus:

> Recevez doncq ees vers, ees vers qu'à ton honneur
> Vrayment meritent bien un plus docte sonnenr,

en zij worden aldus vertaald: ‘Aanvaard dan deze verzen, die te Uwer eer wel mochten klinken met geschoolder geluid’. Mij dunkt dat hier ‘zanger’ een juistere overzetting van *sonneur* zon zijn[1)] en duideliker zou tonen dat de verzen van VONDEL geen goede zin opleveren.

Doch beschouwen wij de *Epistre* zelf. En om te beginnen met samen te vatten wat, naar mijn mening, eruit blijkt met betrekking tot VONDELS kennis van het Frans: het is het werk van een begaafde autodidakt. In de eerste plaats, als hij voldoende schoolonderricht had genoten, zou hij zekere fouten vermeden hebben die ik, op gevaar af dat mijn opmerkingen voor schoolmeesterachtig zullen gelden, wel moet noemen. Wij zullen zien - en ook daaruit blijkt dat hij zijn kennis te hooi en te gras had opgedaan - dat die fouten vooral te verklaren zijn doordat VONDEL op het Frans toepaste wat alleen voor het Nederlands geldt: hij voelde het Frans niet voldoende als een vreemde taal. Wij zullen straks zien welk voordeel dit voor hem opleverde.

Op ongedwongen wijze speelt hij met de Franse geslachten; het is alsof hij de grillige wijze waarop hij in het Nederlands zijn buigings-*n*'s zet, ook in het Frans geoorloofd acht. Men oordele: *la peupuleuse trouble* (vs. 14), *en eternel verdure* (vs. 22), *les feuilles ombrageux* (vs. 25), *des cramoisins cerises* (vs. 41), *son table* (vs. 43)[2)], *un baleine* (vs. 59), *tours pierreux* (vs. 68), *le rive* (vs. 82), *immortelles vivres* (vs. 89). In dit verband vermeld ik vier deelwoordvormen die zelfs in 1600 niet door de beugel konden en waarvan de drie eerste uit rijmnood kunnen worden verklaard: *sont aussi retiré* (: *vanité*, vs. 91), *Afin que... les fleurs ne soyent violé* (: *affronté*, vs. 107), *qui*

1) Zie voorbeelden van die betekenis van *souneur* in GODEFROY s.v.
2) Aldus bij VAN LENNEP en bij UNGER; DE KLERK drukt *sa table*.

portez empraincte.... (: *craicnte*, vs. 73), *qui out abandonnez leur Couronne invincible* (vs. 85). Zonderling is het grammatikaal verband in vs. 88 (.... *les vanitez et troubles de l'esprit pour laquelle*) en in vs. 28 (*musical* voor *musicaux*); in dit laatste geval is alweder het rijm als oorzaak van de fout te beschouwen, en ook in het voorlaatste vers krijgt men de indruk dat, als de dichtmaat *lequel* had wenselik gemaakt, de dichter niet zou hebben geaarzeld die vorm te gebruiken. *N'eust* in plaats van *n'eut* (vs. 69) kan een lapsus calami zijn, maar de Indicativus in vs. 105:

> Souffrez que je despein ici la delivrance,

waar een Fransman *despeigne* zou hebben geschreven, is wel degelik een batavisme; de Hollander voelt minder sterk het onderscheid tussen de Subjunctivus en de Indivicativus, omdat het zijn eigen taal het vormverschil tussen beide wijzen minder groot is. In vers 95 schrijft VONDEL *l'arbres ombrageux vont menaçant* in plaats van *les arbres ombrageux*, zeker omdat, als hij Hollandse verzen maakt, bijv. *de aenvangers* in het vers tot *d'aenvangers* kan worden; en *nostres premiers Peres* (vs. 49) naast *nos premiers Ancestres* (vs. 61) is eveneens zeker een offer aan de moeielike Franse versifikatie.

Hoezeer VONDEL Hollander bleef, ook al schreef hij een Frans gedicht, blijkt uit drie zeer kurieuze verzen. Wij lezen (vs. 109):

> C'est la cause pourquoy, Mecene tres fidelle!
> Que ma Muse dessonbs l'ombrage de ton aisle
> Se cache volontiers....,

en het is verrassend hierin een konstruktie te herkennen die wij nog steeds alle moeite hebben onze leerlingen af te leren, wanneer zij ‘het is daarom dat....’ vertalen met *c'est pourquoi que*, in plaats van *c'est pourquoi*. Invloed van een analoge Nederlandse zinswending herkennen wij zonder moeite ook in vs. 47:

> He Dieul qu'est-ce un plaisir ainsi en liberté
> Parmi les champs feconds en toute seureté
> De talonner les pas....,

waar de Hollander zou zeggen: ‘wat is het een genoegen’, enz. en waar het Franse taaleigen zou eisen: *quel plaisir* of altans *que c'est un plaisir*. En ziehier een derde, ten onzent nog steeds zeer verspreide, fout (vs. 79):

> Combien d'annees les Romains sont sagement
> Gouvernez....,

waar *sont gouvernez* zou moeten worden vervangen door *ont été gouvernez*; de Hollandse vorm *zijn bestuurd* heeft hier VONDEL parten gespeeld.

De plaatsing van het objekt vóór het werkwoord (vs. 1-5, 6) schijnt mij eveneens weinig Frans. En monstra als *sueux* (‘bezweet’, vs. 36), *leur provida* (vs. 72) voor *les pourvut, un crystalin* (vs. 44), *l'emmuré d'une cité* (vs. 13) verraden de vreemdeling, die nog niet geleerd heeft hoe gevaarlik het is nieuwe woorden te maken of op een ongewone wijze te gebruiken.

Wij zouden verkeerd doen deze onjuistheden te zwaar te laten wegen. Juist omdat er uit blijkt dat VONDEL zichzelf het Frans had geleerd, wordt onze bewondering voor hetgeen hij bereikt heeft te groter, en vergeten wij ook niet dat hij zonder de ongedwongenheid waarmede hij zich de kennis van het Frans had eigen gemaakt, zich wellicht nooit zo vrij in die taal had kunnen bewegen. Het Frans is voor hem een levende taal; hij luistert naar de klanken, in plaats van woorden te lezen, zoals zij doen die op de schoolbanken de vreemde taal hebben geleerd; in vs. 70 geldt *chargees* voor twee lettergrepen, omdat VONDEL in de uitspraak er slechts twee hoorde. Zo wordt *cherchoynt* (vs. 89) volkomen foneties geschreven, evenals *faisoint* (vs. 62). Maar ook hier weder die ongegeneerdheid die wij bij het toekennen der geslachten opmerkten: in vs. 79 geldt *annees* voor drie syllaben, en in vs. 108 *soyent* voor twee.

Trouwens, de versifikatie is al evenmin als de taal zelf geheel in overeenstemming met het Frans gebruik. Geen Frans dichter, tenzij misschien een dekadent uit de laatste jaren van de XIXe eeuw, zou een eerste halfregel op een zwakbetoond woord hebben laten eindigen, zoals VONDEL deed in vs. 24:

> Le lustre passe d'un royal sceptre emperlé.

Zeer talrijk zijn verder in de *Epistre* de rijmen van verleden deelwoorden op *é* of *i* (een enkele maal ook van infinitieven op *er*), zonder dat de medeklinker die voorafgaat gelijk is; dit nu komt bij RONSARD, DU BELLAY, DU BARTAS nooit voor; zij vermijden die zogenaamde ‘arme rijmen’. Bij VONDEL vinden wij *doré: humilité* (vs. 7), *chanté: renommé* (vs. 19), *enté: emperlé* (vs. 23), *bancquetter: cultiver* (vs. 35), *englouti: enseveli* (vs. 59), *retiré: vanité* (vs. 91), *effronté: violé* (vs. 107).

Maar belangrijker dan deze techniese kwesties zal men misschien de vraag vinden in hoeverre VONDEL oorspronkelik was als hij Franse verzen schreef. En om ook hier mijn indruk reeds dadelik samen te

vatten, konstateer ik dat de invloed van DU BARTAS zeer duidelik te bespeuren is, maar dat VONDEL van zijn herinneringen op persoonlike wijze gebruik heeft gemaakt. Ik wil hier bijeenplaatsen enkele overeenkomsten die ik tussen deze dichters heb opgemerkt bij een lektuur van de werken van DU BARTAS.

Dr. HENDRIKS, in zijn proefschrift *Joost van den Vondel en G. de Salluste seigncur Du Bartas*, vermeldt de *Epistre* op p. 73: 'De aanhaling in de opdracht aan VAN VAERLAER

> "O trois fois bien heureux", etc.

wijst op bekendheid met den derden dag der *Première Semaine*'.

Om met deze laatste verzen te beginnen.

> O trois fois bienheureux (a autrefois chanté
> Horace et le Gascon Du Bartas renommé).... (vs. 19-20).

Bij DU BARTAS lezen wij (I, 153)[1]:

> O trois et quatre fois bien-heureux qui s'éloigne
> Des troublez citadins! qui, prudent, ne se soigne
> Des emprises des Roys, ains servant à Ceres
> Remue de ses boeufs les paternels gueres!

Hier brengt VONDEL zelf ons dus op het spoor van de dichter die hem tot model kan hebben gediend. Maar ook zonder deze mededeling zouden wij niet geaarzeld hebben de invloed van DU BARTAS te herkennen in de epitheta *Mars aime carnage* (vs. 66), *les Roys portesceptres dorez Donne loyx* (vs. 83-84); VONDEL gebruikt zelfs zulke samenstellingen als zelfstandig naamwoord:

> Il voyt les aime-fleurs d'Hymette bancquetter (vs. 35),

evenals hij, zoals wij zagen, *cristallin*, tegen het Franse taalgebruik in, als substantief bezigt. Bij DU BARTAS vind ik de samenstellingen van imperatief en zelfstandig naamwoord alleen adjektivies gebruikt, evenals bij RONSARD. Ik noem de volgende voorbeelden, die met VONDELS epitheta overeenkomen:

> main jadis porte-sceptre (I, 375)
> O Prince.... l'effroy
> De tout Roi porte-sceptre et qui donnes la loy (II, 479)
> Mars aime-carnage (II, 411)
> l'Ours aime-carnage (II, 315)
> le peuple succe-fleurs (II, 397).
> l'essaim donne-miel qui per Hymette vola (I, 331).

1) Ik heb mij bediend van de uitgave van 1611 (Parijs, TOUSSAINCTZ DU BRAY).

Kenschetsend voor DU BARTAS zijn verder - altans bij geen zijner tijdgenoten treft men deze eigenaardigheid in dezelfde mate aan - de woordherhalingen die ter versterking kunnen dienen:

> .... qui seule seule adore
> le Dieu sans compagnon (I, 37).
> loin loin de nos maisons (II, 527).
> mais loin loin et si loin qu'oncques a ceste rive
> de vos faits le renom execrable n'arrive (II, 333).

Vergelijk daarmede de volgende verzen uit de *Epistre*:

> loing loing hors l'emmuré d'une Cité (vs. 13).
> loing loing laissant à dos les passions severes (vs. 50).
> loing loing des vanitez et troubles de l'esprit (vs. 87).

DU BARTAS gaat zelfs zó ver dat hij soms alleen enkele syllaben Verdubbelt, bijv. *les flo-flottants nuages* (II, 255), *les eaux bou-bouillantes* (II, 31), doch hierin is VONDEL hem niet gevolgd.

Ziehier nog eenige overeenkomstige plaatsen in VONDEL en DU BARTAS: *l'encensoir odoreux de l'Arabie heureuse* (vs. 1), *l'Arabie encor de son encens fumeuse* (II, 254), *l'encensoir fumant* (I, 351), - *la mine precieuse de la riche Peru* (vs. 2-3), *du renommé Peru, terre vrayement doree* (II, 244), - *les doux tirelirants Rossignols* (vs. 26),

> la gentille alouette avec son tire-lire
> tire l'ire aux fachez et tirelirant tire (I, 134).

l'alouette en tirelirant (II, 409); DU BARTAS gebruikt dit woord alleen voor de kreet van de leeuwerik - *un mignard Zephire* (vs. 33),

> Or des rois des Autans, or des mignars zephirs (I, 86).

De *bigarres nuës* (vs. 113) vinden wij bij RONSARD (I, 348); *Briarée* bij DU BARTAS (I, 449), evenals meer dan eens *le grand Dieu Zebaoth*; aan *les rouges flats* (vs. 104) beantwoordt *les rouges mers* (I, 115).

En zo zou men door kunnen gaan, en zonder twijfel zou men andere overeenkomsten kunnen opmerken. Maar ik ben zeker dat men bevestigd zal worden in de overtuiging dat VONDEL op zelfstandige wijze gebruik heeft gemaakt van wat hem uit de lektuur van DU BARTAS was bijgebleven. En het is geen geringe eer voor hem dat zijn navolging slechts zo aan de oppervlakte blijft; hoe gemakkelik was het niet geweest een gehele reeks centonen te geven.

Wel moet erkend worden dat de inhoud van het gedicht niet tot het beste behoort dat VONDEL heeft geschreven. Een beeld als het volgende:

O celeste labeur! qui dans ton front enpraincte
Portez la saincte loy, la justice, et la craincte
Du grand Dieu Zebaoth (vs. 73-75).

zou in het Nederlands even onmogelik zijn als het in het Frans is. Op twee abacadabra-plaatsen (vs. 77 en 115-116) wezen wij reeds; men kan daarbij voegen de verzen waar hij zegt dat de nachtegalen

surpassent l'orgueilleux couronnement royal
Et le chant mesuré des chantres musical (vs. 27-28)

en vs. 71 waar niemand begrijpt wat betekent:

.... et vivoit à Ceres.

Maar waartoe zou het dienen uit te weiden over dergelijke zwakheden en over het banale van de inhoud van dit gedicht? Wie heeft ooit werkelik goede verzen gemaakt in een taal die niet zijn moedertaal is?

Groningen.
J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Zonder beding van onraad.

Verleden jaar trof mij bovenstaande uitdrukking in de aankondiging van een groote houtverkooping:

De Inspecteur der Staatsbosschen en Ontginningen te Utrecht maakt bekend, dat op Woensdag 29 November e.k., des voormiddags 9½ uur, in het Koffiehuis 'Bontekoe', Bezuidenhout 144 te 's-Gravenhage, ten overstaan van den Notaris H.F. van Reijn aldaar, publiek bij afslag, *zonder beding van onraad*, zal worden verkocht: Enz.

In het Ned. Wdb. vind ik deze uitdrukking noch i.v. *beding* noch i.v. *onraad* vermeld en zelfs niet t.a.p. een beteekenis, die dezen vakterm voldoende helder maakt. Ik vroeg daarom inlichtingen daarvoor aan een paar mijner kennissen, notarissen, die mij het volgende mededeelden.

Zonder beding van onraad = zonder reclame op b.v. zgn. verstoken gebreken, zonder recht op reclame waar of door wien ook.

Als bijzonderheid voeg ik hierbij nog, dat volgens een mijner zegslieden - een notaris uit Indië - de bovengenoemde uitdrukking in het Indisch notariaat niet voorkomt.

's-Gravenhage.
M.A. VAN WEEL.

Uit mijn praktijk.
Brokjes les, gedachten en ervaringen.

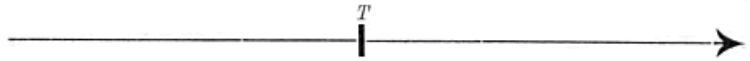
5. *De tijden der werkwoorden*, in de tweede of derde klas. Als ik aan 'n jongen met 'n heldere kop, maar die nooit spraakleeronderwijs kreeg, vroeg: ‘Hoeveel tijden zijn er?’ dan zou-ie antwoorden: ‘*Drie, natuurlik; de verleden, de tegenwoordige en de toekomende*.’ Er is geen andere verdeling van de tijd mogelik. Maar jullie bent zo knap, je hebt wèl grammatica gestudeerd, jullie weet dat er acht tijden zijn, met heel mooie namen. Kom ze 's op 't bord schrijven. Mooi zo. Daar staan ze.

1. Ik schrijf. Onv. teg. t.
2. Ik heb geschreven. Volt. teg. t.
3. Ik schreef. Onv. verl. t.
4. Ik had geschreven. Volt. verl. t.
5. Ik zal schrijven. Onv. toek. t.
6. Ik zal geschreven hebben. Volt. toek. t.
7. Ik zou schrijven. Onv. verl. toek. t.
8. Ik zou geschreven hebben. Volt. verl. toek. t.

In plaats van die mooie namen te gebruiken, zal ik ze nummeren. De 1^{e}, de 3^{e}, de 5^{e} en de 7^{e}, dat zijn de zogenaamde *onvoltooide*, zie je wel? Kom jij 'ns hier aan 't bord. Ga er 'ns met je rug naar toe staan, 's Kijken of je ze nu kent. De 2^{e} tijd, wat is dat? En de 5^{e}? Enz. Goed, nog 'n paar keer oefenen en dan kennen we dat. Men spreekt ook wel van de 1^{e}, 2^{e} en 3^{e} *persoon*, en van de 1^{e}, 2^{e}, 3^{e} en 4^{e} *naamval*, waarom zouen we niet van de 1^{e}, 2^{e} of 3e *tijd* spreken?

Wat ik nu met jullie wil zoeken, is dìt: er zijn acht tijden van 'n werkwoord, en in de werkelikheid kennen we maar drie onderdelen van de tijd; hoe kan dat?

Ik zie de Tijd als 'n punt dat zich beweegt, waardoor 'n lijn ontstaat. Zo:

T is 't tegenwoordige. Dat duurt maar éen sekonde. Al wat er links van ligt, is 't verleden, en rechts: de toekomst.[1)]

1) Bijna al de dingen die ik hier en verder als meedeling neerschrijf, worden in de klas natuurlik verkregen door vragen en antwoorden.

Als ik spreek in de 1e tijd: ‘Ik *schrijf* een brief’, dan sta ik in mijn gedachten op 't punt T. *Ik schrijf* is dus wel 'n echte tegenwoordige tijd van het werkw. Met dat *voltooid* of *onvoltooid* moei ik me niet. Wat tegenwoordig is, is tegenwoordig, en wat verleden is, is verleden; geen draaierij.

De 2e tijd: *ik heb geschreven*, is die tegenw. of verl.? Tegenwoordig? Dat kun je begrijpen! Zeker omdat-ie heet *volt. tegenw.*? Als ik zeg: ‘Ik heb een brief geschreven,’ waar staat nu de schrijvende persoon op de lijn van de tijd? Links van T. Dat spreekt. Dus? In 't verleden. *Ik heb geschreven* is dus 'n verleden tijd. En wat dunkt je, ligt die handeling van 't schrijven verweg in 't verleden of dichtbij? Goed, dat doet er niet toe. ‘Gisteren *heb* ik een brief *geschreven*’. ‘De Batavieren *hebben* in holle boomstammen *gevaren*’. Of 't 'n sekonde geleden is, of 'n eeuw, dat geeft niet. Verleden is verleden. Links is links.

En nu de 3e tijd: *ik schreef*, is die verleden, tegenwoordig of toekomend? Verleden natuurlik.

En de 4e: *ik had geschreven*? Verleden!

Dat zijn dus al drie verleden tijden. Ja zo, op die manier kun je wel aan 't getal *acht* komen. Nu begint die ongeschoolde jongen met z'n heldere kop die ik mee in de les heb gebracht, er iets van te begrijpen. Namelik, hoe 't mogelik is dat er meer dan drie zijn. Maar hij is toch nog erg nieuwsgierig. Waarnaar denk je? Naar 't verschil in betekenis tussen die drie verl. tijden. Goedzo; dan gaan we daar samen naar zoeken.

't Verschil tussen drie dingen ineens te zien, is te lastig; we gaan er dus eerst twee nemen, n.l. de tweede en de derde tijd.

Ik heb gisteren 'n brief geschreven. Ik schreef gisteren 'n brief.

Wat zou nu 't verschil zijn? 't Is alles 't zelfde in die zinnen: onderwerp, gezegde, lijdend voorwerp, bijw. bepaling van tijd. Alleen de vorm van 't gezegde verschilt. Zou men 't aan de brief kunnen zien of men 'm *heeft geschreven* of dat men 'm *schreef*? Nee, heelemaal niet. Maar wat is dan 't verschil? De feiten zijn dezelfde. Als ik 'n plaatje teken bij de eerste zin, en 'n plaatje bij de tweede, dan zijn ze presies net eender. Als 't verschil niet zit in de inhoud van de zinnen zelf, dan moeten 't zitten in ons, in de persoon die spreekt en in de persoon die luistert.

We zullen dit 't best begrijpen als je 'n heel verhaal eerst in de tweede tijd vertelt en dan in de derde. B.v.b.

Gisteren *ben* ik uit *gegaan*. Ik *heb* 'n tremmetje *genomen* naar

't Mastbos. Ik *heb gelopen* tot achter in 't bos. Daar *is* opeens 'n man op me toe *gesprongen* die me m'n beurs *heeft gevraagd*. Maar ik *heb* 'm 'n slag *gegeven* met m'n stok, dat-ie achterover in de sloot *is gevallen*. Enz.

Ja, jullie denkt dat ik opsnij. Maar dat doet er nu niet toe.

Geef nu 't zelfde verhaal nog eens, met alle werkwoorden in de 3e tijd: Gisteren *ging* ik uit. Enz..... Ik *gaf* 'm 'n slag, dat-ie achterover in de sloot *viel*.

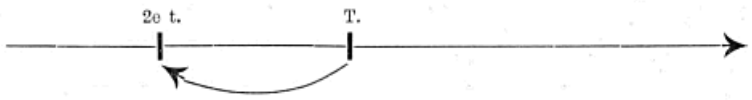
Wie merkt al verschil?

En je kunt 't verhaal ook zo vertellen dat je begint in de 2e tijd, en eindigt in de 3e.

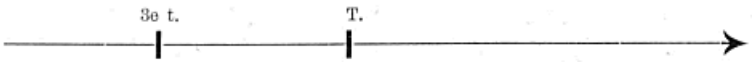
Gisteren *ben* ik, enz. Ik *heb* 'n tremmetje, enz. Ik *heb gelopen* tot.... Daar *sprong*.... Hij *vroeg*.... Maar ik *gaf*....

Wie merkt verschil? Ha, nu zie ik veel vingers. Nou? Presies. Als men in de derde tijd vertelt, is alles veel levendiger, 't is net of 't nu op 't ogenblik voor je ogen gebeurt, of je 'r vlak bij staat; 't verschil is weggevallen tussen 't Verleden en 't Heden; 't is of dat Verleden 'n nieuw Heden is geworden. Dat is maar fantazie, natuurlik; manier van zich de zaak voorstellen. En daar zit 't verschil dus: in de manier van zich de zaak voor te stellen. Als men in de tweede tijd vertelt, dan blijft er 'n ruimte tussen ons en de handeling. We staan op 'n afstand te kijken naar 'n feit dat gebeurt op onze weg, maar achter ons; we staan stil, kijken terug, en zien toe uit de verte. Maar in de 3e tijd is heel die afstand weg, en we staan midden tussen die gebeurtenissen.

Ik teken dat zo:

Ik blijf me bewust dat de dingen in 't verleden gebeurden.

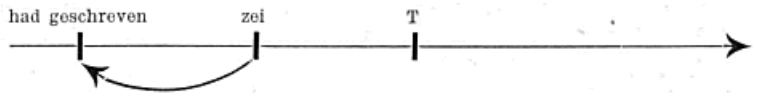
't Verband met 't heden is weg. Ik sta met m'n gedachten niet meer op 't punt T, maar bij 3e t., dat nu 'n gefantazeerd Heden is geworden.

Ik merk dikwels in jullie opstellen dat je begint in de 2e t. en later overgaat in de 3e. Wanneer zul je dat doen? Juist; als de handeling begint; eerst 'n beschrijving of inleiding in de 2e t. en dan 'n levendige handelïng in de 3e. Ja, 't gebeurt soms dat men zelfs....

Wie begrijpt me? Presies,.... dat men in de 1e tijd gaat spreken. B.v. Hij *vroeg* me m'n beurs. Maar ik geef 'm 'n slag, enz.

Als 't voorafgaande goed is begrepen, dan zal de verklaring der volgende tijden al veel makkeliker vallen. 't Komt er maar op aan, om in ons eigen hoofd te kijken en te zien hoe onze gedachten zich daar bewegen over de lijn van de tijd. Soms is dat 'n heel ingewikkeld gedraai en dan zijn we verwonderd over de vaardigheid der gedachtenbeweging, zelfs bij 'n klein kind.

Pas op, we gaan weer kijken; nu naar de 4e tijd. Ik zal 'n verhaal vertellen, waar-ie in voorkomt: 'Gisteren *zei* ik tegen 'm, dat ik eergister die brief al **had geschreven**.' Da's m'n hele verhaal. Och, elke volzin is feitelik 'n vertelling. Heb je 't gezien? Ik *zei*,.... **had geschreven**.... Wie durft aan 't bord komen om die tijd te tekenen?

Daar staat-ie. Eerst naar 't verleden, en los van 't heden. En van daaruit weer naar 't verleden. Een goede naam voor deze tijd zou dus zijn?.... *Verleden verleden* tijd. Juist, verleden in 't kwadraat. Maar hij heet gewoonlijk: '*voltooid* verleden.' Och, dat *voltooid* is 'n mal woord, maar we kunnen 't toch wel houden als we 't maar opvatten in de betekenis van?.... Van: *verleden*. Dat komt uit. Als 'n werk voltooid is, dan is 't àf, en de arbeid behoort tot 't verleden.

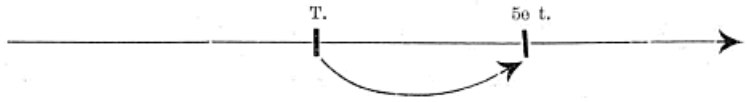
En de tweede tijd, de *voltooid* tegenw., daar moet ik de naam van verklaren als: *voltooid* of *verleden* met betrekking tot 't tegenwoordige.

't Verschil tussen de 2e en de 4e tijd zit dus alleen maar in?.... 't uitgangspunt. Vergelijk maar de tekeningen. Die zien er net eender uit. Maar de ene beweging gaat uit van 't werkelike heden, en de andere van 'n gefantazeerd heden dat echter in 't verleden ligt. En zo kon men nog wel van 'n derde punt uit naar 't verleden gaan. Ik bedoel natuurlik niet van 'n ander punt uit, dat ook in 't verleden ligt, want dat blijft allemaal 't zelfde, maar....? Van 'n punt in de toekomst. Laten we dat verhaal van die brief nu 'ns zo vertellen, dat we inplaats van *gisteren* zeggen: *vandaag over 'n week*.

'Vandaag over 'n week **zal** ik die brief **geschreven hebben**.' Dat ìs al weer 'n verleden tijd, maar nu verleden met betrekking tot 'n punt in de toekomst. 'Voltooid toek. t.' is de gebruikelike naam. We zien dus nu de gelijkheid van de 2e, de 4e en de 6e tijd. En ook 't verschil. De tekening van de 6e t. is nu makkelik:

En de vijfde tijd teken ik nu zo:

Er kan echter twijfel zijn,.... waaraan? Juist, of ik dat boogje erbij moet tekenen of niet; of we 't heden helemaal loslaten, en er dus 'n nieuw heden ontstaat in de toekomst, of dat we blijven staan in 't tegenwoordige en van daar uit kijken naar de toekomst.

Ik geloof dat 't laatste 't geval is. Vooreerst is 't al niet zo makkelijk om in z'n verbeelding te leven temidden van dingen die nog komen moeten, als wel temidden van dingen waar we in de werkelijkheid al tussen geleefd hebben. 't Laatste is meer herinnering dan fantazie. Maar de fantazie kan toch even sterk werken als de herinnering. Dit hangt af van de levendigheid van ons denken. Merk in elk geval op, dat men in plaats van te zeggen: 'Ik *zal* morgen *komen*', ook kan zeggen: 'Ik *kom* morgen'. Ondanks 't woordje *morgen* schijnt men hier 't heden te vergeten en meer in de toekomst te leven, als was 't 'n nieuw heden.

De moeilikste tijden blijven ons nu nog over om te verklaren.

Ik zal weer aan 't vertellen gaan, en dan moet jullie in je eigen hoofd kijken om te zien, hoe we draaien en keren over de weg van de tijd.

Pas op. 't Is vandaag de eerste September. 't Verhaal begint: Verleden week, de 26^{e} Augustus, *zei* ik tegen m'n vriend, dat ik drie dagen later,....

Volg je me? De hoeveelste Augustus was dat? Knap! De 29^{e}.

Nou:...., dat ik drie dagen later, de 29^{e} Augustus, bij hem **zou komen**.

Wie komt die tijd tekenen? Goed zo.

Is dat nu 'n verl., of 'n toek. tijd?

Natuurlik 'n toekomende, want je moet rekenen van 't laatste uitgangspunt af.

Dit is pas de tweede toekomende tijd, die we bespreken. De andere was de 5^{e}: *ik zal komen*. Wat verschil is er nu tussen die twee

toek. tijden, de 5e en de 7e? Dat verschil bestaat alleen in 't uitgangspunt. Zou er nog 'n derde toek. t. mogelik zijn? Ja, dan moest 't uitgangspunt in de toek. liggen. Laat eens proberen, of-ie er is: 'Ik *zal* morgen tegen hem *zeggen*, dat ik drie dagen later *zal komen*.' Hij ìs er, gelijk je merkt. Maar, er is geen aparte vorm voor. Deze tijd kon heten: de *toekomend toekomende* tijd. Hij doet me denken aan de 4e, de *verleden verleden*.

Je merkt dus, dat er nog wel meer tijden hadden kunnen wezen dan acht.

Maar nu weer naar de 7e tijd kijken. Hoe heet-ie? De *verleden toekomende* tijd. Verklaar die naam nu: die tijd is toekomend ten opzichte van 'n punt in 't verleden.

En ten slotte de 8e tijd, de moeilikste van allemaal. Maar toch geloof ik dat-ie jullie geen moeite zal kosten na al ons gepraat.

Hier is 't verhaal: ('t is vandaag de eerste September).

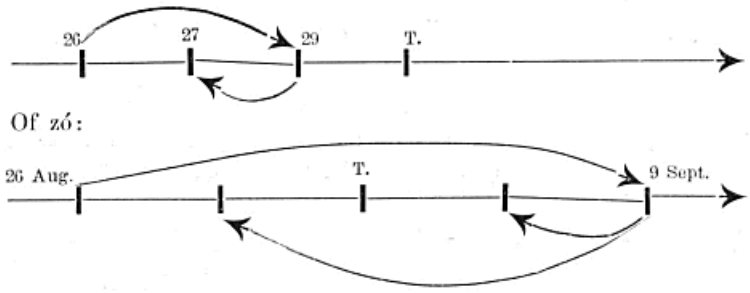
Verleden week, de 26e Augustus, *zei* ik tegen m'n vriend, dat ik drie dagen later, de 29e Augustus, die brief **zou geschreven hebben**.

Op welke dag is dat schrijven nu werkelik gebeurd? Op de 27e of de 28e Augustus.

We gingen in onze gedachten eerst naar 't verleden, toen naar de toekomst en toen weer naar 't verleden. Wat 'n gedraai. In hoofdzaak is 't dus 'n verleden tijd. Dat is al de vijfde. De naam kon wezen: *verleden - toekomend - verleden* tijd.

Het spreekt vanzelf dat we ook 't Heden voorbij hadden kunnen schieten, toen we van 't Verleden uitgingen, Aldus: De 26e Aug. zei ik, dat ik 14 dagen later, de 9e Sept. die brief zou geschreven hebben.

De tekening is zó:

Of zó:

Ik teken twee boogjes van 9 Sept. uit. Want het punt, waarop 't schrijven werkelik plaats heeft, kan vóór of achter de 1e Sept. liggen. Daaruit blijkt wel, dat 't Heden helemaal wegvalt in onze gedachten doordat we 'n nieuw Heden aannamen, in 't Verleden.

En wie van jullie er zin in heeft, moet 'ns proberen of-ie met zulk gedraai nog niet veel meer tijden kan scheppen. Maar, er zijn maar *acht* vormen.[1)]

J. MATHIJS ACKET.

Een dichter over het sonnet.

Het sonnet is een buitengewoon nauw-luisterende versvorm en niet alle gedichten van veertien regels, hoe ook naar eisch van overlevering gerijmd, kunnen er toe gerekend worden. Om het maar in-eens te zeggen: VONDEL was niet een goed sonnetten-dichter.

HOOFT was het wel. VAN DER NOOT was onze eerste en HOOFT onze beste. VAN DER NOOT heeft bij zijn bewerken van fransche en italjaansche voorbeelden gevoeld waarop het aankwam. Niet namelijk op het rijm, maar op het evenwicht. Wie de heerlijkheid, de kracht en het geluk, de trots zoowel als de blijmoedige overgave van een bewogen maar zich handhavend evenwicht heeft uit te drukken, - het moment van dat evenwicht en niets anders, - die weet dat hij daartoe in het sonnet den onvergelijkelijken vorm bezit. Eén strofe, waarin door de verhouding van grondslag en keer de evenwichtige geleding getroffen schijnt - grondslag en keer die elk door hun verdeeling in tweeën den voortgang van de beweging, eerst stijgend, dan dalend, tegelijk mogelijk maken en begrenzen, - is het sonnet voor elke schakeering van rust waarin zich het stroomend gevoelsleven een oogenblik vermag op te heffen en te verbizonderen de aangewezen voorteekening. Rust, omdat de vastheid en geslotenheid van zijn bouw door die van geen strofe overtroffen wordt. Beweging, omdat geen strofe zóo op afbeelding van stijging en daling is ingericht. Het heeft ruimte voor de architectuur van de voorstelling en de redekunst van de gedachte, het herbergt in zijn geledingen gelijkheid en verscheidenheid. En het is één: het is geen strofe die streeft naar aaneenschakeling met andere, maar een in zich geslotene, het lichaam van één beeld, één bewering, één gevoelsopwelling, één ritme. Het is het levende evenwicht dat niets dan zichzelf wil zijn.

ALBERT VERWEY: *Oude Nederlandsche Sonnetten*.
(De Beweging, Mei 1912, blz. 182).

1) Ik heb van te voren met m'n leerlingen de afspraak gemaakt, dat we 'n werkw. met z'n hulpmiddelen van vervoeging samen één vorm zullen noemen. Dus: *ik zal geschreven hebben*, beschouwen we als één vorm van *schrijven*. Ik wijs er m'n leerlingen op, dat dit slechts 'n manier van spreken is, 'n makkelike manier, maar, streng genomen, niet juist.

Van Adriaan Loosjes tot Mevr. Bosboom-Toussaint.

Over de geringe kunstwaarde van de werken van ADRIAAN LOOSJES zijn onze schrijvers het vrij wel eens. Doch ook hierin komen zij overeen, dat zij hun aller belangstelling verdienen, waar deze geschriften zulk een gewichtige nationale betekenis erlangen, door de zuivere en oorspronkelike strekking die ze vertonen. Nederland was gevallen; de burgertwisten en de opgeblazen ideeën, even vaag als veil, hadden hier de Fransen, en met hen, de smaad en de schande, gebracht. Maar de diepe vernedering riep de herinnering wakker aan de vroegere luister. Toen was het, dat LOOSJES op het doek der verbeelding het kleurrijke beeld liet vallen van de 17^{e} eeuw, met haar kloeke regenten, haar onversaagde helden, haar mannen van wetenschap en kunst. Op die wijze ontstonden romans als 'MAURITS LIJNSLAGER' en 'HILLEGONDA BUISMAN', spiegelbeelden van oud-Hollandse volkskracht, waaraan de vertrooste tijdgenoot van omstreeks 1810 de hoop zou ontlenen op een toekomstig verjongd en versterkt volksbestaan. IJverig werden dan ook deze boeken gelezen. Zij gaven bemoediging en lering Lering ook. Tal van oud-Hollandse realia trokken de ogen der lezers voorbij. LOOSJES gaf historie, plaatselike bizonderheden; beschreef oude gebruiken en burgerlike zeden. En meer nog. Hij kwam rond voor een positieve staatkundige mening uit. Hij was namelik een Vrijheidsman, en wel een Libertijn. Niet dus zozeer een Vrijheidsman in die zin, dat hij simpatiseerde met de worstelingen der onderdrukte volkeren tegen hun overheersers, een WASHINGTON vereerde, een KOSCIUZKO bezong, (ofschoon LOOSJES' persoonlike voorliefde zich zou uitgesproken hebben voor de verdedigers der onafhankelikheid); ook niet een Vrijheidsman in de betekenis van iemand, die alles verwacht van een Volksregering, en van de rechtstreekse invloed der menigte; maar hij was Vrijheidsman in die zin, dat naar zijn mening, de orde en de welvaart in het land eerst verzekerd kon zijn, wanneer de zon der Tolerantie de verschillende erediensten bescheen, en de Bedienaars van 't Woord enkel aan hun taak gebonden van geestelike voorgangers, en niet meer bij machte de domme menigte op te zwepen tegen de Magistraat, - in bedwang werden gehouden door een krachtige, vrijzinnige, en eerlik haar bewind voerende Overheid.

LOOSJES vertegenwoordigt in onze letterkunde de voorstanders van een verlicht Aristocraten-bewind. Zijn sympatieën wortelen in de 18e eeuwse emansipatie-geest, waarvan sedert 1795 de beginselen allengs hier te lande in praktijk werden gebracht. Hij is anti-klerikaal en tevens contra-revolutionair. Van eenzelfde verwantschap met het verleden geeft een zijner tijdgenoten in Engeland blijk, de Schotse edelman WALTER SCOTT. Diens sympatieën gaan ook lijnrecht in tegen de Revolutie en al de grote gebeurtenissen, die daaruit voortgekomen zijn en Europa beroeren. Voor hem is het tijdperk tussen 1789 en 1812 één grote demonstratie tegen de traditieën van 't oude Albion. Nu verheft hij dit oud-Engeland, en laat het luisterrijk herleven in zijn legenden en zijn romans. Voornamelik raadpleegt hij het terrein, dat hem de meeste en nauwkeurigste gegevens biedt. En niet alleen is hem dierbaar de Schotse geschiedenis en de Schotse legende, maar ook het Schotse landschap, met zijn naakte rotsen, zijn geheimzinnige meren, zijn sombere heidevelden en zijn verlaten ruïnen, waaraan zulk een tal van vage en duistere overleveringen zijn verbonden. In SCOTT's romances en in SCOTT's romantiese verhalen huwt zich de natuur van de Schotse bodem aan de handeling; wordt door een kunstvaardige hand het decoratief geschilderd, waartegen de historiese figuren en partijen hun aangewezen rol uitspelen.

Bij ons te lande kende DAVID JACOB VAN LENNEP, de vader van de later beroemde romancier, zowel SCOTT als LOOSJES. Hij zag ook, wat SCOTT vóór had op zijn landgenoot. Het is aan deze vergelijking van de Engelsman met de Hollander, dat zijn zo gunstig aangeschreven 'Verhandeling over het Belangrijke van Hollands Grond en Oudheden voor Gevoel en Verbeelding'[1] het aanzijn verschuldigd is. In dit, naar vorm en inhoud, steeds nog voortreffelik betoog, wordt aangetoond, dat ook in Holland, de natuurlike gesteldheid van de bodem, de overblijfselen van gebouwen, de duinen en de valleien, en zoveel andere geografiese gegevens, als namen en terreinen, waaraan de betekenis en de heugenis ware geschiedenissen of meer of min nevelachtige overleveringen hebben verbonden, zo goed als in het Schotland van de Engelse auteur, aanwijzingen en stof te over opleveren, voor een auteur, om er zijn gevoel voor 't schone en nationaal verhevene er aan te ontsteken, en er zijn verbeelding met historiese gestalten aan te verrijken. En aan vingerwijzingen, waarlik, ontbreekt het in deze aanmoediging niet. De eerste, die haar krachten aan een nationaal werk van dit slag beproefde, was MARGARËTA JACOBA DE

1) Gehouden in 1827.

NEUFVILLE, (toen reeds bekend als de schrijfster van de roman in briefvorm ‘De kleine Plichten,’ die in 1829 een voor de onderzoeker tans bijna onbereikbaar geworden vaderlandse roman uitgaf, getiteld: ‘De Schildknaap.... Een oorspronkelijk historisch romantisch verhaal’.[1] De stof is gekozen uit de Middeleeuwen, en wel uit de tijd van Graaf WILLEM II. Terzelfder tijd sloeg ook de zoon van de ‘Verhandelaar’ de handen aan 't werk, en schonk ons het overbekende, en algemeen gelezen verhaal van een, eerst met zijn afkomst onbekende, en na allerlei lotswisselingen door zijn moeder teruggevonden ‘Graaf VAN FALKESTEIN’. De tijd van de geschiedenis is genomen uit het tijdperk, lopende van 1598 tot 1621. Het was van VAN LENNEP de eersteling, die een rij van verdienstelike werken opende. Wij herinneren slechts aan ‘De Roos van Dekama’, aan ‘Ferdinand Huyck’ en aan de allerminst te verwaarlozen reeks in ‘Onze Voorouders’ met ‘Brinio’ aan de spits. Al deze verhalen spelen op Nederlandse bodem; in de door de fantasie opgeroepen voorvallen zijn historiese personen en historiese feiten opgenomen en er mee vervlochten, terwijl wij er mede beschrijvingen in vinden van een natuur, zoals ze door de schrijver hier is waargenomen, altans, zoals ze hier heeft waargenomen kunnen worden. Want in deze romans, dienen wij op te merken, heeft de verbeelding vrij spel. Immers sedert vroegere tijden, heeft elke eeuw het aangezicht veranderd van terreinen, waar de mens de natuur tot zijn beschikking heeft gesteld. En niet minder willekeurig kan de auteur met de werkelik historiese personen omspringen. De woorden en de daden, die hij in zijn verhaal aan een MAURITS, of een BARNEVELT gelieft toe te kennen, zijn niet te verifiëren: alleen dàn kan een auteur op de vingers getikt worden, wanneer de man van wetenschap, beschikkende over de vereiste gegevens, kan aantonen, dat het verhaalde op de in het verhaal aangeduide tijd, werkelik met de geschiedenis zelve in strijd is geweest. Kan de historicus dit niet, dan moet hij in de strooptochten der fictie over het veld der waarheid, berusten. Wij dienen dus wel in 't oog te houden, dat het romanties verhaal een bastaardgenre is. Het is een schijnbeeld met deels waarheidselementen. Daardoor hangt het als ware los in de lucht.[2]

Vóór wij verder gaan, dienen wij het onderscheid bewust te worden tussen LOOSJES en VAN LENNEP. LOOSJES projecteert de Gouden Tijd

1) Zie hierover KALFF, ‘Gesch. der Ned. Lett. VII’, die een korte inhoud weergeeft.
2) Verg. GEEL in ‘Onderzoek en Phantasie. Gesprek op den Drachenfels’.

der 17e eeuw tegen een vlak en houdt dit silhouet zijn tijdgenoot en nakomeling voor als een Voorbeeld. Hij kiest daartoe één gefingeerd hoofdpersoon, waarin als in een brandpunt alle voortreffelikheden samenkomen en laat dit Ideaal beeld zijn levensweg afleggen van de wieg tot het graf. Om deze lijn groepeert hij de 17e eeuwse historie. Zijn werk is dus in hoofdzaak didakties: onderrichtend, zedelik vormend, volksverheffend. Bij hem vinden we dan ook geen intrigue of verwikkeling. Heel anders doet VAN LENNEP. De didaktiek is gans op de achtergrond gedrongen. Zijn lust is om te verhalen, knopen te leggen, en die te ontwarren. Ook voelt hij niet sterk histories Integendeel. Zonder uitzonderingen schept hij zijn gestalten, historiese of vermeende, naar de gewone hem plaatselik en tijdgenotelik omringende personen; de levenskringen in zijn werken geven zijn eigen omgeving weer. Al de handelingen en gesprekken vallen binnen de verstandelike en morele grenzen van elke lezer. Zijn romans zijn volksromans, en de roem er van is, dat heel een volk ze heeft kunnen lezen en kunnen genieten.

Van een geslacht later dan LOOSJES is POTGIETER. Ofschoon ver uitblinkende boven zijn voorzaat, en tevens de meerdere van schier al zijn tijdgenoten, treft ons toch één opmerkelike overeenkomst. Deze is, bij beide, de grote liefde voor al wat de natie betreft, en die zich uit in de nooit verzwakkende pogingen, om in hun geschriften de tijdgenoot te wijzen op het bloeiend verleden als een ideaal ter navolging en een nooit uitdrogende bron van volkskracht. Uit dit verleden delven zij de schatten, en stallen ze, als een niet te vervreemden eigendom van onze Hollandse geest, voor onze ogen uit. Wij herkennen er onze burgerlike deugden, onze eenvoud, onze kloekheid, onze godsvrucht, onze ondernemingszin. Daarbij heeft POTGIETER, die artistiek veel hoger is aangelegd (men vergelijke zijn ‘Rijksmuseum’) veel meer oog voor onze intellektuele verheffing en de veredeling van onze kunstzin; hijzelf, doorkneed in de letteren en in de kunstproduktie dier tijden, laat nimmer na, de nakomeling in te wijden in dat deel van ons vroeger leven, aldoor om onze zelftrots te verhógen, en ze om te doen zetten in daden, die hopenderwijze, wederom zullen getuigen van onze voortreffelike eigenschappen. Onder die tendensstukken staat ‘Jan en Jannetje en hun jongste kind’ aan de spits.

Een grote wederzijdse invloed hadden op elkander uitgeoefend de bovengenoemde leider van onze letterkundige kritiek in ‘De Gids’ (voorafgegaan door ‘De Muzen’) en de jonggestorven theoloog en litterator AERNOUT DROST. Deze hoogbegaafde jongeling heeft het,

door de aard van zijn werk, de Nederlandse geschiedschrijver mogelik gemaakt enige afronding te brengen in een, overigens schier ondoenlik te beschrijven verloop van ‘een nationale Romantiek’. Want de Romantiek, genomen als algemeen Europees verschijnsel, geeft zich zelf terug in zoveel genres en vormen, laat de grondtoon van haar wezen doorklinken in zoveel uiteenlopende akkoordgroepen, dat zelfs in landen als Duitsland, Frankrijk en Engeland, met een litteratuur, even rijk als geleidelik in haar overgangen, het reeds moeielik is, de Beweging in één greep samen te vatten: hoeveel moeiliker is het niet ten onzent, waar het hart dier Beweging verre lag, en waar de golvingen van uit het buitenland, als terloops, en verbandloos, zonder juist of volledig begrip hier te lande wat de reactie tegen het Rationalisme en de Vrijheidsgeest inhield, ons bereiken, om de zo uiteenlopende producten in organies verband als de verschijnselen van een éénheidsproces voor te stellen! Van DROST af echter is een nieuwe lijn te spinnen, die zich later met andere draden vervlecht. DROST is van een natuur, die in haar reflectie de toon aangeeft van de oorspronkelike Romantiek. De vlucht uit de werkelikheid drijft hem naar 't ver verleden; zijn innige vroomheid en zijn schuchterheid wijken voor de werkelikheid in contemplatieve beschouwing terug. Hij zoekt, als ROUSSEAU, de natuur; verliest zich, als OSSIAN, in 't vaag verleden. Hij droomt zich een levensfeer van reinheid en teruggetrokkenheid voor de wereld; hij objectiviseert zich zelf in de gewijde ‘Hermingard’. Deze Hermingard is in zekere zin een geloofsmartelares, die op haar levens- en tevens lijdensweg het heimwee voelt naar een beter leven. Daardoor is deze roman in hoofdzaak een zuivere gevoelsuiting geworden, die zich, ook mede door de vaagheid van de historiese en locale begrenzing, aan de brede mensheid refereert. In geen geval wordt er, zoals bij LOOSJES' spiegelingen en POTGIETER's allegorieën, de strekking bepaald door specifiek-Nederlandse verwachtingen.

DROST had nog van een ander verhaal een schets aangelegd. POTGIETER, die zijn nalatenschap regelde, werkte ze uit tot een novelle: ‘Het Christenleger’ (1838). Aan de tietel horen we reeds, welke aspiraties hier een uitweg zouden vinden. Inderdaad was de schets als een vervolg op ‘Hermingard’ bedoeld. Nog altijd lokte DROST de Christelike aëra in de Germaanse tijden. Ook Hermingard, en andere figuren in zijn eerste roman, als Marcella en Paulinus, waren nieuwbekeerde Christenen, die gesterkt door Caelestius' woord en voorbeeld, de weg der smarten waren opgegaan. Ze zijn van die heilige passieve natuur, die het leed gaarne lijden, en zich niet verzetten. Ze zijn van de geest Christi. Zo zeer is het DROST in zijn

scheppingen om dit Apostelschap te doen, dat hij Caelestius laat prediken in zuivere Evangeliese zin, hem vrij houdt van de vernieuwingen in de leer, die de Kerk, onder Konstantijn een wereldgodsdienst geworden, zich heeft moeten laten welgevallen, en hem de vormen laat verwerpen, waaronder zij allengs haar rituëel zag gebracht. De leer, die hij voorstaat, is de leer van 't Evangelie, en niets minder of meer.

Zo laten zich in DROST's eerste arbeid reeds kennen twee motieven: zijn spiritualisties-Evangeliese zin en zijn strenge moraal, - en zijn cultus van het meest verinnerlikte gevoelsleven. Zijn heimwee richt zijn sentimenten naar de aetheriese sferen van een Paradijstoestand, in de maagdelike wouden van het oude Germanië; de theoloog vindt en verheerlikt er de ‘Vorstufe’ van het verhoopte ‘Jenseits’, en zingt er, verre van de zondige en ruwe wereld, in zijn dialogen en ontboezemingen zijn Credo uit.

Aan DROST sluit zich aan Mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT. Inzonderheid in haar eerste nationale roman ‘De Jonkvrouw van Lauernesse’ gevolgd door de Leycester-cyclus, en het gelijkgeaarde ‘De Delftsche Wonderdokter’. Want ook haar ‘Ottelijne’, haar ‘Graswinckel’ en zoveel anderen nevens hem zijn door de prediking, Apostoliese, verheven naturen, of door invloed van katastrofen, nieuwe mensen geworden, bekeerlingen, die op hun beurt uitgaan om te prediken, te sterven desnoods voor een werkzaam, heilaanbrengend Geloof. De heilsleer is, als bij DROST, die uit de Evangelieën, onafhankelik van de kerkvormen, nergens gebonden aan formule of rituëel, maar liefde vragende en stichting brengende. Haar leus is trouwens ook dezelfde als die van DROST: ‘de mensen beter te maken, en ze Gode dank te laten brengen, zo de nuttige les, in het kleed van hun verhalen gewikkeld, diepe ingang in het hart der lezers moge hebben gevonden’! Zij spreekt het menigmaal uit, en handhaaft het tegen hen, die voor zulk een ernstige bedoeling, de vorm van haar fantasieën zouden willen misprijzen. Zij voelt in haar kunstvermogen een gave, die zij dankbaar uit heeft te buiten, om haar gemeenschap op hare wijze te dienen. En 't is haar een groot genoegen, wanneer haar streven op een voor haar zichtbare wijze wordt gewaardeerd.

Er is nog iets, wat BOSBOOM aan DROST verbindt. DROST was een man van studie, die reeds in zijn ‘Hermingard’ bewijzen gaf, dat hij het leven van zijn creaturen harmonies wist te laten vervloeien in de historie van hun tijd. Toen hij later andere schetsen op zich nam, die de lezers in beter bekende eeuwen verplaatsen zouden, speurde hij de geschiedenis van die dagen tot in de minste biezonder-

heden na, zodat hij in ‘De Pestilentie te Katwijk’, in elk opzicht, de taal die zijn personen spreken niet uitgezonderd, ons een zo trouw mogelik beeld heeft gegeven van het 17e-eeuwse leven Ook tal van historiese personen heeft hij in zijn werk vervlochten. De ‘Pestilentie’ is dan ook het meest volmaakte en 't meest verscheidene ‘historiese tafereel’ in onze Letteren geworden. Welnu, dezelfde wijze van werken heeft Mevr. BOSBOOM in de door ons genoemde werken gevolgd. Zij heeft de tijd in kwestie ernstig in studie genomen. Zij deed dit overal. Maar vooral heeft zij haar aandacht gewijd aan de grote Hervormings- en kerkelike bewegingen in ons land. Ook haar taal is, ofschoon in mindere mate dan bij DROST, archaïsties. Maar overal is het voelbaar, dat voor haar de historie haar Muze en haar geëerbiedigde leidsvrouw is geweest.

Doch wat zij boven DROST en boven VAN LENNEP vóór heeft, is, dat zij de gave bezit, psychologies op te bouwen; dat zij de komende voorvallen op logiese wijze laat voortvloeien uit het verleden; dat zij, waar nodig, half zoekend en half gissend, feiten voorbereidt, en feiten laat afspelen, als wringt zij schalmen in de keten der historie, waar deze lacunes vertoont. En zo zij de opeenvolgende momenten weet te overzien en te verbinden, zo doorschouwt zij ook de mensenkarakters, en leidt ze in hun ontwikkeling, onder allerlei voorwaarden, en de meest verscheiden omstandigheden, verder langs een fijn gevonden zielkundige weg. Onuitputtelik in 't scheppen van factoren en gronden, toont zij zich even meesterlik in 't leiden en afwikkelen van 't proces. Zelfs toont zij zich het machtigst, waar zij alleen staat en de historie haar begeeft. Want bij voorkeur zijn haar combinaties geestelik, en neemt zij, veel minder dan VAN LENNEP, haar toevlucht tot behendig opgeworpen toevallen. En zo geliefd is bij haar het analyzeren van een zielsproces, dat zij, b.v. in haar ‘Majoor Frans’, waarin de historiese novelle op zij wordt geschoven, zich bepaalt tot het uitwerken van één spannende en krachtig opgezette psychologiese schets. Er loopt door dit werk één fijne draad, die regelrecht afgesponnen wordt; en de vaart van het werk en de vastheid van de richting getuigen van het bedwang van zulk een krachtige greep, dat de eentonige briefvorm van het verhaal er niet eens door wordt opgemerkt, die vorm zelfs een voorwaarde voor de uitbeelding geworden is.

Aan het psychologies talent, gaat, zoals wij opmerkten, gepaard, de historiese zin. Niet de zin voor de natuur. Tevergeefs zal men in de bovengenoemde werken naar natuurindrukken zoeken. Daarvoor voelt de schrijfster, enerzijds, te didakties, anderzijds ‘grübelt’ ze

te veel het innerlik van 't mens-zijn uit. Feitelik ziet ze niet ééns de muren van haar werkvertrek. Bij DROST is dit anders. Zijn oog ziet meer horizon; hij, meer poëties, zoekt meer harmonie tussen natuur en mensenlot. Bovendien is hij tevens artiest. Ziet hij van 't verleden de psyche, hij ziet er ook bij het uiterlik bewegen, en over het mensengewoel de tinten en glansen der levenszon. De hierdoor ontstane kleuren geeft hij, onder licht en bij schaduw, op speelse wijze aan. Ook dit bindt hem aan POTGIETER. Boven deze mag hij zich - in zijn historiese schetsen, - beroepen op zelfbeperking, op zijn harmoniese zin in zijn composities. Nog overtreft hij in dit opzicht Mevrouw BOSBOOM, vooral wanneer zij haar zwerftochten in oude kronieken of haar geestelike opdelvingen in 't zieleleven onderneemt. Dan wordt, door haar lust tot uitrafeling van de elkaar kruisende motieven, het middel schier doel: te zeer bezig met wat haar talent en haar voorliefde het meest tegemoet komt, zal zij niet bemerken, dat zij òf zich herhaalt, òf zich verliest; de verloren draad niet dan met tussenspraak met de lezer, weer opvat; - vrijheden die men de luim van een VAN LENNEP vergeven kan; - het gevolg is, dat ook haar fijnste werk, wat karakter-uitbeelding betreft, onharmonies kan aandoen door de disproporties van de onderdelen. Een tekort, dat VAN LENNEP en DROST, de een door zijn levendige verhaaltrant, de ander door zijn gekuiste smaak, beide door de talentvolle opzet en voortbouw, hebben weten te mijden.

J.K.

Kroniek en kritiek.

Een onwillekeurige parodie van nieuw taalonderwijs door een ‘middenman’.

Als er onder de pedagogen die de 29ste Desember l.l. naar de heer G. BOLKESTEIN zaten te luisteren, geweest zijn die nooit *Taal en Letteren* of *De Nieuwe Taalgids* in handen kregen, dan moet zijn rede[1)] hun een zonderlinge voorstelling gegeven hebben van de mannen die in het taalonderwijs naar nieuwe wegen zochten. Het waren ‘dialektaanbidders’, die zich bovendien schuldig maakten aan de ‘fetischdienst van de psychologie’. Van hun ‘psychologiese cabriolen

1) Over *Het nieuwere taalbegrip in het voortgezet onderwijs*, afgedrukt in het *Tijdschrift voor Pedagogiek*.

rusten ze gaarne uit bij de physiologiese klankleer-honkpaal'. Nieuwe vakken, voor de kindergeest totaal ongeschikt, als psychologie en klankwetenschap, 'soms zo ongaar mogelik', wilden ze invoeren bij het onderwijs, met het noodlottig gevolg dat het onderwijs 'werd bespat met het schuim van de wetenschap'. De eenvoudigste waarheden, b.v. dat 'de taal een verkeersmiddel' is, zagen ze over het hoofd. 'Luisteren en begrijpen wat anderen spreken en schrijven' wordt 'door de nieuwere taalbeschouwing genegeerd'.

Dat de welwillende criticus van onze 'doordraverij' allerbedenkelikst op hol geslagen is, behoeft voor onze lezers niet aangetoond te worden. Gedachtig aan STARING's wijze woorden: 'Nooit werd er Leer verbreid, of, bij haar Volgelingen, schoot soms de drift haar doel voorbij', zullen we onze oren niet dichtstoppen voor een boetpredikatie, maar dan moet onze feilen-tonende vriend zich niet schuldig maken aan een zo onverdedigbaar misverstand. Om de ernst van de zaak mogen we eisen dat er ernstig wordt onderzocht en geschift. Daarin is BOLKESTEIN te kort geschoten. De misgrepen van deze of gene volgeling wijt hij aan het beginsel. En daartoe werd hij niet gebracht door blindmakende afkeer - gelijk zo menige tegenstander - maar door een halfheid, die hier verklaard en ontleed dient te worden.

Onze criticus behoort tot de velen die, opgeleid in de oude richting, te zeer vastgegroeid zijn in de oude denkbeelden om er zich geheel aan te ontworstelen, maar tevens te fris van geest om slaaf van de sleur te worden. Zij voelen de bekoring van de nieuwere denkbeelden, nemen daarvan wat hun goed dunkt, zonder te zien dat ze een geheel uit elkaar rukken. Vergeefs pogen ze dat hybridies samenstel van oud en nieuw tot een nieuw geheel te versmelten. Aanvankelik zal die middenweg weinig bevredigen. Beurtelings zoeken ze wat meer links of wat meer rechts, maar op oudere leeftijd, de leeftijd van de 'gevestigde' overtuigingen, gaan ze spreken van de 'gulden' middenweg. Nu kijken ze alleen nog naar links en rechts om hun buren van de doolweg terug te brengen.

Nieuwe wetenschap moet niet in het onderwijs gebracht worden als een nieuwe *leer*, maar als een nieuwe *grondslag*. Verdunde psychologie of verdunde klankwetenschap vinden ook wij onbruikbaar voedsel voor de jeugd. Maar waar haalt BOLKESTEIN deze karikatuur van daan? Toch zeker niet uit de geschriften van VAN DEN BOSCH, die het eerst wat hij - allerminst 'naief'! - een nieuw moedertaalonderwijs noemt, verwezenlikte! Zijn behandeling van de samenstelling b.v. geeft een klaar voorbeeld dat taalbeschouwing op psychologiese grondslag vrij kan zijn van wetenschappelik schuim of psychologiese

frasen. Hoe vreemd BOLKESTEIN tegenover die taalbeschouwing staat, is met één voorbeeld duidelik te maken. In zijn lezing zegt hij: ‘Een leerling van dertien jaar heeft zijn leven lang in Amsterdam in de Von-Zesenstraat gewoond. Ik vraag hem, wie Von Zesen was. Hij weet het niet. Dat is niets. Maar hij vindt het heel gek, dat men hem zo iets vraagt; d.i. dat hij een naam zou kennen, die hij dageliks misschien herhaaldelik gebruikt.’ Op gevaar af van in BOLKESTEIN's achting te dalen moet ik zeggen dat ik *zijn* verbazing ‘heel gek’ vind. Die jongen kende immers die naam - d.w.z. van die straat - uitstekend. ‘Von-Zesenstraat’ was voor hem een eenheid, evengoed als ‘Hoogstraat’ of ‘Breestraat’. Is de gelijkstelling van ‘begrijpen’ met etymologiseren geen vervuild schuim van een verouderde wetenschap, dat nog op ons onderwijs kleeft?

De beschuldiging dat de ‘nieuwe taalbeschouwers’ een geringschatting hebben voor het ‘luisteren en begrijpen wat anderen spreken, lezen en schrijven’ wordt belachelik, als we bedenken dat die gericht is tegen de samenstellers van de *Zwolse Herdrukken*! Maar tussen de regels lezen we een poging om de oude stijloefeningen te rechtvaardigen. Er moet ‘kennis worden bijgebracht om het begrijpen mogelik of gemakkelik te maken’. Alsof dat zonder DUYSER's niet mogelik was! Het ‘volle leven’ - niet opgevat als fraze uit de oude school! - zal daar geleidelik voor zorgen. In de school werkt al het onderwijs daaraan mee; in de taalles is *veel* en *goed* lezen het beste middel.

En nu de onverzoenbare tegenstrijdigheden die bij BOLKESTEIN's halfheid onvermijdelik zijn. Van de noodzakelikheid van taalonderwijshervorming is hij overtuigd: de vereenvoudigde spelling moet zo spoedig mogelik ingevoerd worden; de ‘grammatikale revolutie’ verdient alle lof; de ‘grote strijd tegen de rhetorica’ is toe te juichen. Maar.... voordat we tot hervorming overgaan, moeten we raad vragen. Bij mannen van wetenschap en onderwijservaring? Neen; dat zijn ‘maar’ deskundigen en pedagogen. ‘Wàt van taal te onderwijzen is en hoe, behoort het volle (oude?) leven ons te zeggen, en moet niet in de school worden uitgemaakt. Daarover heeft de grootindustrieel ons in te lichten en de kleine winkelier; de wetenschappelike technicus en de praktiese ambachtsman; de gestudeerde auteur en de vlugge journalist; de geestelike en de rechtsgeleerde, de staatsman en de volksredenaar; ook de besturende huisvrouw, ook de moeder van een gezin. En wat *die allen*[1)] zeggen, hebben wij, op

1) De kursivering is van ons.

de school, nà-denkend uit te voeren.' Dat klinkt alles heel aardig en prakties. Maar afgezien van deze zonderlinge potpourri van stemmen, waarin niet gemakkelik harmonie te brengen zal zijn, vragen wij nieuwsgierig: wèlke industriëlen, winkeliers, auteurs, huismoeders enz. hebben we te raadplegen? De verstandigste? Als het 'volle leven' iets meer is dan een fraze, moeten we ons richten naar de *meerderheid*. De onderwijzer wordt dus de nederige dienaar van een in meerderheid konservatief parlement. Die meerderheid verlangt geen andere spelling dan de gangbare, vindt dat de kinderen het best onderwezen worden in de beproefde grammatikale wijsheid, waaraan zij zelf geloven, en is volstrekt niet afkerig van gemakkelik te begrijpen stereotype taal, waaraan de retorika het zondagse kleed geeft. Wanneer deze dienstbaarheid de heer BOLKESTEIN zo zeer aanlokt, zal hij verstandig doen, zijn gematigde hervormingszin zo spoedig mogelik op te bergen.

De spreker, die zich met zekere trots als een 'middenman' aankondigde, zei tot zijn hoorders: 'ik heb de taak op mij genomen, in de hoop, dat u niet zult eindigen met de vraag van de lekedichter, wanneer hij over een middenman rijmt.' Het is ons niet bekend of een van de hoorders, teleurgesteld door het geringe positieve gehalte van deze rede, zo openhartig geweest is om die vraag inderdaad te stellen. Maar wij kunnen die vraag niet weerhouden, al blijven we de verwachting koesteren dat de spreker de onhoudbaarheid van dit 'ware midden' zal gaan beseffen.

C.D.V.

Een aanval van officiële zijde.

In het jongste Regeeringsverslag over het onderwijs, opgenomen in de *Handelingen der Staten-Generaal* (1911-1912) geeft de Inspecteur FABIUS het woord aan Dr. GUNNING, de Amsterdamse schoolopziener, om een vinnige aanval te doen op de methode *Door Spreken tot Lezen* van BOK, DOUMA en LEM.[1)] De toon verraadt de stemming: 't is meer een belachelik-making, met goedkope aardigheden, dan een deskundige kritiek. Trouwens, de lezers die zich ons artikel *Konservatieve beschouwingen omtrent leesonderwijs*[2)] herinneren, zullen weten dat de 'deskundigheid' van deze schoolopziener en pedagoog - hoe verdienstelik en krities hij op ander gebied moge zijn - in zake leesonderwijs niet hoog aan te slaan is.

Maar het ergste komt achteraan. De schoolopziener ontziet zich

1) Vgl. de bespreking in *De Nieuwe Taalgids* III, 206.
2) *De Nieuwe Taalgids* IV, 288.

niet, deze grove belediging - natuurlik parlementair ingekleed - neer te schrijven:

‘Het is misschien niet overbodig op te merken, dat de schrijvers eerzame, bezadigde, te goeder faam bekend staande schoolhoofden zijn, die, voor zoover bekend, nog nimmer blijken van verstandsverbijstering hebben gegeven. Maar zij hebben zich dronken gedronken aan “het nieuwere taalbegrip” en leeraren nu dat “spreken lezen is” (*sic*!), wat een tastbare onwaarheid is.’[1)]

Het slot is waarschijnlik een dreigement, maar voordat de Schoolopziener uitgesproken is, neemt de Inspekteur het woord over. Door de argumenten (?) en de krachttermen van zijn ambtenaar voldoende overtuigd, geeft hij hem volle vrijheid om krachtdadig tegen zulke verderfelike ketterijen op te treden. Wij laten ook deze merkwaardige passage hier volgen:

‘Zoolang onze onderwijzerswereld nog zoo vatbaar blijft voor de invloeden van allerlei wind van leer en quasi-wetenschappelijkheid, zal de Regeering....’ Ik breek hier af, omdat ik vertrouw dat de Regeering ter zake niets zal hebben te doen; zij beschikt over de ambtenaren van het schooltoezicht, die op den duur zulke afwijkingen wel terechtbrengen.

Het zal ons benieuwen hoe de Schoolopziener de ketterse leer uit wil roeien. Een ‘methode’ verbieden helpt natuurlik niet. Het kwaad moet in de wortel aangetast worden. Maar dan blijft er niets anders over dan aan de Universiteiten te gelasten, de wijzer van de hedendaagse taalwetenschap vijftig jaar terug te zetten.

Nog één opmerking moet ons van 't hart. Wij hadden van de aangevallenen een manneliker woord van protest verwacht. Zij weten - evengoed als wij - dat het hier niet een misverstand geldt, maar het handhaven van een nieuw beginsel tegenover de macht van het behoud. Vooroordeel wijkt niet voor redenering, maar alleen voor een doelbewuste kracht.

C.D.V.

1) Natuurlik! Zò krankzinnig zijn ook deze schrijvers nog niet. De flater komt voor rekening van de verslaggever, die waarschijnlik bedoelt: dat *lezen spreken* is.

Boekaankondiging.

A. de Cock en Is. Teirlinck: Brabantsch Sagenboek. Derde deel: Historische Sagen. (Gent - A. Siffer-1912). (Prijs fr. 4).

Met dit deel is de systematies gerangschikte verzameling van 760 sagen kompleet. Het bevat de 'historische sagen' verdeeld in *Persoonssagen* en *Plaatssagen*. De schrijvers hebben eer van hun werk. De bronnenlijst (blz. 257-273) getuigt van zeldzame belezenheid en vlijt; de nauwkeurig bewerkte registers verhogen de bruikbaarheid. Voor de beoefening van de volkskunde en de volkslitteratuur is dus dit werk een belangrijke aan winst.

R. Schrijvers: Op den Wandel met Taalgidsen. Eerste reeks. Kortenberg-J.H. Schrijver-de Bie-1912).

'De Gids der Taalgidsen' of de 'Zuiveraar der Zuiveraars' zou dit lijvige boek ook kunnen heten. Er bestaat in Zuid-Nederland een vrij uitgebreide puristiese litteratuur. Die is door SCHRIJVERS vlijtig bestudeerd en in biezonderheden beoordeeld. Beurtelings komen de 'taalgidsen' voor zijn rechterstoel. Zijn uitgangspunt is: 'Er zijn geen twee Nederlandsche talen. Er is maar één Nederlandsche taal. Ik ben voor taaleenheid' (blz. VI). Maar zijn begrip van taaleenheid, van taalzuiverheid is uit de oude school. Het Noord-Nederlands kent hij minder uit het levende gebruik, dan uit woordeboeken en geschriften, waaraan onbeperkt gezag wordt toegekend. Als vlijtig lezer van tijdschriften en dagbladen, tikt hij de zuiveraars niet zelden terecht op de vingers, maar elders maakt hij zich aan dezelfde dilettantiese willekeur schuldig. Voor de kennis en de beoordeling van het Zuid-Nederlandse purisme bevat deze bundel intussen veel merkwaardigs.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Julie - Augustus.)

De Gids. Julie. J. PRINSEN J.LZN. vervolgt zijn studie over *De oude en de nieuwe historische roman in Nederland*. Eerst bespreekt hij *Akbar* van VAN LIMBURG BROUWER, 'zuiver didactisch amateurswerk',

en VOSMAER's *Amazone*, niet vrij van pedanterie, maar weldadig werkend op het jongere geslacht. Dan komt VAN LENNEP's kunst, gekarakteriseerd als een ‘grove namaak’ van WALTER SCOTT. POTGIETER en de zijnen ‘verlangden van den Hollandschen historischen roman meer en betere didactiek’. DROST had dit in zijn *Pleegzoon*recensie al duidelik uitgesproken. Mevrouw BOSBOOM-TOUSSAINT koos deze zijde. De litteraire waarde van haar werk wordt veelal onder invloed van de Nieuwe-Gids-kritiek onderschat. Een herlezing b.v. van de Leicester-cyclus geeft ‘blijde bewondering’. Nu ‘is de oude historische roman dood’. De stapel romans van '30 tot '80 zien we als een voorbijgegane mode. ‘Het nieuwe geslacht is gaan voelen het gewilde, onechte, leugenachtige, den namaak zonder ziel’. Maar de historiese romankunst bloeit weer in andere vorm, ‘met nieuwe middelen en een ander doel’. De schrijver laat dat zien door een uitvoerige parallel tussen DROST en ADRIAAN VAN OORDT. De *Hermingard* herinnert nog meer aan CHATEAUBRIAND dan aan SCOTT; de *Pestilencie* is fors van geluid en reëel van schildering. Daarbij verbleekt het werk van de breedsprakige VAN LENNEP. Maar VAN OORDT is weer heel anders: hij staat tot DROST en BOSBOOM-TOUSSAINT als de klare heerlijkheid van Der Kinderen's Processie tot b.v. een oud historiestuk als de Israëls van 1855: Margaretha van Parma en Willem van Oranje. De tegenwoordige historiese roman ‘is een roman als elke andere, een greep uit het leven, het algemeen menschelijke in schoonheid gezien en uitgebeeld, om esthetische motieven gedacht en gevoeld in oude tijden en verhoudingen. De historische romanschrijver is niet langer de soms weerspannige slaaf der historie; de historie is zijn dienares geworden, die onderdanig en hulpvaardig, zich op den achtergrond houdend, aanbrengt, wat tot kennis van de economische, sociale, maatschappelijke toestanden waarin de helden van 's kunstenaars verbeelding leven, ter beschikking moet zijn’. - In het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* bespreekt C. SCHARTEN zeer uitvoerig *De nieuwe roman van Is. Querido*, n.l. *De Jordaan*. Hij vindt daarin meer af te keuren dan te prijzen. In sommige partijen slechts is QUERIDO kunstenaar-van-het-woord. Maar meestal leidt overlading en tuchteloosheid tot ‘mismaakte volzinnen en kromme woorden’, gelijk de criticus in veel détails aantoont. Hij leest QUERIDO de les met de woorden van GUY DE MAUPASSANT: ‘Efforçons-nous d'être des stylistes excellents plutôt que des collectionneurs de termes rares’. Als ‘romanbouwer’ is de schrijver in dit boek weinig gelukkig geweest. Er is een ‘fatale disharmonie tusschen zijn *voelen* en zijn *kunnen*; tusschen zijn prachtig kunstenaarstemperament en zijn soms

weinig ontwikkelden smaak; tusschen zijn genie en een daaraan niet geëvenredigd talent, - een disharmonie, waarin alleen een onbarmhartige zelfherziening verbetering zou kunnen brengen' - J.C. DE JOODE maakt enige 'aantekeningen' over *Het Rapport van de spellingcommissie*, die haar kracht gezocht schijnt te hebben in 'het maken van een optelsom'. Hij plaatst zich op het standpunt van prof. KLUYVER, en meent dat 'een kleine, algemeen-aanvaarde vereenvoudiging ieder welkom zou zijn'. Daarmee miskent hij de tegenwoordige stand van de spellingkwestie, en zoekt hij een oplossing in verkeerde richting.

De Beweging. Julie. J. KOOPMANS oefent een scherpe en diepgaande kritiek op *Het mondeling taalexamen voor onderwijzer*, naar aanleiding van M.R. DIJKMAN's bekende stenografiese verslagen: 'Het misverstand tussen ware kennis en schijnkennis heeft zonder twijfel het sterkst zijn stempel afgedrukt op het onderwijs en de onderwijsstudie in de Nederlandse taal.' - 'De "woorden", en nogmaals de "woorden" maken de kostbare uren zoek.' DIJKMAN's analyse van de examens wordt geprezen: 'Men voelt al lezende, dat zijn opmerkingen heenleiden naar een vonnis en een pleidooi. Een enkel ogenblik komt dan ook, boven de rustig onderwijzende inductieve gang, uitrijzen de strenge meester, die met juiste blik en met vaste hand de aard en de diepte van de wonde toont.' - ALBERT VERWEY schrijft een *Aanteekening* over *De Gids en Iris*, en bespreekt uitvoerig *Enkele Verzen* van HENR. LABBERTON-DRABBE.

Groot-Nederland. Julie. *De strakke draad in Perk's sonnettenkrans* heet een artikel van J. VAN DER VALK, waarin hij tracht aan te tonen dat KLOOS die draad niet heeft kunnen vinden en 'eigendunkelijk van de lijn door den dichter zelf gevolgd, zal afgeweken zijn'. Hij betreurt dat KLOOS zo geheimzinnig is ten opzichte van PERK's handschrift. In de eerste redaktie acht hij de weglating van een veertigtal sonnetten ongerechtvaardigd en willekeurig. Later zag KLOOS dat in, maar bij de plaatsing van die overgeschoten sonnetten beging hij allerlei vergissingen: daardoor is nu 'de draad verward.' Sonnet 8 behoort b.v. in het vierde boek, na 95; evenzo sonnet 22, dat zich daarbij aansluit. Ook J. ALEIDA NYLAND heeft dat niet ingezien. Het sonnet *Duif en Sperwer*, door KLOOS buiten de cyclus gezet, meent hij te kunnen plaatsen, n.l. na sonnet 98. - J. WALCH bespreekt de verzen van VOLKER, de sonnetten-verzameling van HEYTING en de jongste poëzie van HÉLÈNE SWARTH.

Augustus. R.A. KOLLEWIJN prijst de 'uitmuntende' *Geschiedenis*

der Nederlandsche Letterkunde van KALFF. In het zesde deel vindt hij te veel 'vierde- en vijfde-rangs auteurs' en daardoor overlading met namen. Het zevende deel gaf hem 'bijna onverdeeld genoegen', niet het minst door de zelfbeperking van de schrijver, zijn 'kalme, treffende kritiek, zijn goede smaak en zijn grote zelfstandigheid'. - J. WALCH bespreekt de z.i. zwakke socialistiese poëzie van S. BONN (*Een Bonte Vlucht*) en H. OVERST (*Tintelingen*).

De Nieuwe Gids. Julie. FRANS MYNSSEN houdt *Tooneelbeschouwingen*, 'slechts in verwijderd verband met het seizoen 1911-1912'. - W. KLOOS bestrijdt in de *Literaire Kroniek* 'A. VERWEY over GUTTELING's Shelley-vertaling'. - A. ALETRINO bespreekt in de rubriek *Boekbeoordeeling* een aantal romans, waarbij *De kinderen van Huize Ter Aar* door J. REYNEKE VAN STUWE als een 'uitstekend boek' geprezen wordt.

Aug. ANDRÉ DE RIDDER schrijft een artikel ter herdenking van *Hendrik Conscience*, waarin hij de vraag stelt, hoe het tegenwoordige jongere geslacht tegenover CONSCIENCE moet staan. Hij ziet in zijn werk 'meer een werk van *verteedering*, van *aandoening* dan een werkelijk werk van *liefde*', meer een uiting van levensblijheid dan van levensverering. De oorzaak ligt in CONSCIENCE's optimisme en oppervlakkige psychologie, in de romantiese sfeer waaruit zijn werk voortkomt. Zijn leven is de beste sleutel tot het begrijpen van zijn 'sentimenteel romantisme'. Deze populaire kunst, waardeerbaar in zijn tijd, wordt bij de Conscience-viering verheerlikt tegenover het hedendaagse sombere realisme. Maar het zou noodlottig zijn als de gewaande 'echte' volkskunst, waaraan wij ontgroeid zijn, weer school ging maken. - WILLEM KLOOS prijst in de *Literaire Kroniek*, na een inleiding over Romantisme, *Een Romantische Jongen* van J. REDDINGIUS.

De Tijdspiegel. Julie. A.J. DOMELA NIEUWENHUIS begint een breed opgezette studie over *De quaestie der Tooneelhervorming*, die hij van de oudheid af ophaalt.

Aug. J.D. DOMELA NIEUWENHUIS publiceert een lezing over *Het Friesche bestanddeel in den Nederlandschen stam, voornamelijk in Westen Fransch-Vlaanderen*, waarin hij er o.a. op wijst dat 'de West-Vlaamsche taal vol herinneringen is aan de oorspronkelijk Friesche bevolking.' - A.J. DOMELA NIEUWENHUIS voltooit de bovengenoemde studie over *Tooneelhervorming*.

Onze Eeuw. Julie. JOHANNA W.A. NABER publiceert als 'fragment' - uit een volledige biografie? - een studie over *Elizabeth*

Wolff en Agatha Deken in Frankrijk, niet alleen gegrond op uiterlike levensbiezonderheden, maar ook op de werken uit deze periode. - P. GEYL behandelt de verhouding van *Multatuli* en *Van Lennep*, naar aanleiding van de nieuwe gegevens, door de Van Lennep-biografie aan het licht gebracht. - K. KUIPER bespreekt met grote sympathie de nagelaten bundel *Doorgloeide Wolken* van ALEX GUTTELING en de *Carmina* van P.C. BOUTENS.

Ons Tijdschrift. Julie. Een artikel van J. VAN DER VALK behandelt *De taal van Jacques Perk's Sonnettenkrans*. Hij behandelt enige moeielike regels, die eerst door ontleding duidelik worden, het eigenaardige woordgebruik, dat soms zelfs kenners als KLOOS tot onjuiste verklaringen verleidt, en bespreekt ten slotte een paar tekstverbeteringen die hij nodig acht en z.i. door het handschrift bevestigd zouden worden.

Van onzen tijd. No. 37, 40, 42. H.W.E. MOLLER vervolgt zijn studie over *Tragiek en tragedie*.

Elseviers Maandschrift. Julie. H. ROBBERS bespreekt *de Jordaan* van Is. QUERIDO. Hij acht dit boek het beste wat hij tot nog toe geproduceerd heeft, beter ook, want soberder, raker en van hooger standpunt dan 'Menschenwee'. Maar zijn taal is nog vaak vermoeiend en soms nodeloos plat: een 'gebrek aan innerlijke beschaving', aan 'kieschheid en smaak', dat ook in de woordformaties blijkt.

Aug. H. ROBBERS bespreekt o.a. de roman *Annie Hada*, van GERARD VAN ECKEREN, waarin hij veel te prijzen heeft, al leeft de schrijver niet genoeg met zijn hoofdpersoon mee. De oorzaak is dat hij reikte 'naar dingen die buiten zijn sfeer liggen', terwijl zijn talent altijd het voordeligst zal uitkomen in 'de beschrijving der wereld die hij het beste kent'.

Den Gulden Winckel. Julie. EDW. B. KOSTER beoordeelt het drama *Eduard van Gelre* door A. VAN OORDT, waarin hij, vooral uit technies oogpunt, veel af te keuren vindt. G. VAN ECKEREN recenseert o.a. de jongste romans van G.F. HASPELS (*De Stad aan het Veer*) en A.W. TIMMERMAN (*Leo en Gerda*). De *Lexicografische Mededeelingen* betreffen M. EMANTS, F. VAN EEDEN, J. WALCH en M.J. BRUSSE.

Aug. A. GREEBE deelt in een artikel *De Mathilde-cyclus door Perk zelf verklaard* de vondst mede van een Mathilde-handschrift, door PERK zelf gerangschikt, een 'Ur-Mathilde', die hij hoopt uit te geven. - ANDRÉ DE RIDDER geeft een overzicht van de *Conscience*-

literatuur, vóór de jongste feesten verschenen. - G. VAN ECKEREN beoordeelt *Naar het levend model* van J. REYNEKE VAN STUWE.

Museum. Julie. C.G.N. DE VOOYS bespreekt het proefschrift over *Rhijnvis Feith* van H.G. TEN BRUGGENCATE. Hij noemt dit werk ‘in veel opzichten verdienstelik’, maar kan zich niet verenigen met de splitsing in twee stukken, waarvan ‘het tweede deel eer een verzameling van bouwstoffen voor de herbouw van het eerste deel’ genoemd kan worden. Deze studie heeft voor het eerst het gehele terrein van FEITH's geschriften doorzocht.

Leuvensche Bijdragen X. Afl. 2. Deze aflevering wordt bijna geheel gevuld door het tweede gedeelte van VAN GINNEKEN's brede studie: *Het gevoel in taal en woordkunst*, voor het bestuderen van de betekenisontwikkeling van zeer groot belang. Het vierde hoofdstuk handelt over *Onze lichaamsbewegingen en ledematen*. Men vindt er weer een schat van voorbeelden en een uitvoerige bibliografie over de behandelde verschijnselen.

Volkskunde. Afl. 7-8. V. DE MEYERE en L. VERKEIN geven onder het opschrift *Volkshumor en Volksgeest* een dertigtal ‘Vlaamsche moppen’. - A. DE COCK opent een nieuwe rubriek van *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend*, getiteld: *De Mensch in het Volksgeloof*. - M. SABBE schrijft over een oud volksboekje, *Kint-baerende Man*. - MARIE RAMONDT vertelt *Iets over den weerwolf in de Betuwe*. Ten slotte worden de *Oude Brusselsche Straatroepen* vervolgd.

Opvoeding en Onderwijs, No. 12-15. H.W.E. MOLLER zet zijn *Kleine Studies over Woordkunst* voort met de behandeling van GEZELLE's gedichten *De Nachtegale, Avondrood, Den ouden Brevier*, en *Dood kind* van W. SMULDERS.

Psychiatrische en Neurologische Bladen 1912. No. 3. De arts J. VAN DER TORREN publiceert een studie, *Over de schrijffouten van onontwikkelde volwassenen en haar verband met de pathologie*, die ook onderwijzers zal interesseren.

C.D.V.

Over enige faktoren bij de sexe-aanduiding.

Sexe-aanduiding ‘zoals dat hoort’ schijnt iets zeer gewichtigs te zijn, haast even gewichtig als de sexe zelf in zake fatsoen en vormen. Vooral de vrouwelike sexe-aanduiding. Ik zou zeggen dat die nog gewichtiger is dan de sexe zelf. In natuurgetrouwe romans b.v. mag 'n vrouw uit de mindere attentie tegenover haar gerust voor de zoveelste maal opmaken dat ze minder mooi is; maar pas op dat schrijver zich zelf en haar niet zo vergeet dat ie iets aan de vrouwelike *taal*vormen laat haperen. Op dat punt moeten alle vrouwen in ons oog even hoog staan. Zelfs vrouwelike dieren! Nog pas eiste 'n letterkundige, uit naam van 'n hele groep, wat meer attentie voor 'n koe en 'n merrie. Immers de hollandse natie die z'n ondergang steeds meer en meer tegemoet schijnt te gaan, zegt: ‘Wij hebben 'n prachtige koe gekocht. Kijk-t-ie 'ns een uiers hebben! Z'n neus glimt van gezondheid’. Nietwaar: ‘kijk *zij* eens uiers hebben, *haar* neus glimt’ klinkt ons, moderne menschen met onze natuurlijkheid, alweer stijf en schoolsch, - omdat wij juist zelf alle gevoel voor de natuur verloren hebben. En sommige taalkundigen die zich naar dat ‘beschaafde spraakgebruik’ richten, zijn mede oorzaak dat we ons misschien ‘voor de oogen van alle vreemdelingen belachelijk maken’. Dat moet anders, hetzij met of zonder de Minister! Vooral hier ‘blijkt afdoende, dat, heeft men al goed gedaan te breken met de onhoudbare consequentie's eener kunstmatige grammatica, men even verkeerd handelde, door zonder voorbehoud de schrijftaal tot de ondergeschikte te maken eener spreektaal, die erger is dan anarchie, waar zij somwijlen tot onzinnigheid toe is gedegenereerd’.

Al de aangehaalde woorden en zinnen zijn uit de weidse brochure *Het Spellingsvraagstuk, De Vereenvoudigde een gevaar voor volk en stam*, door CAREL SCHARTEN. Als het werkelik met ons zover gekomen is, dan is het zaak, die geslachtskwestie eens nauwkeurig onder de ogen te zien. Met het nodige wantrouwen tegenover 'n begeesterd voorlichter. Immers, de nawerking van het oude schoolonderwijs is machtig, de neiging tot de uitsluitend-logiese taalbeschouwing is algemeen-menselik, en de gewilde attentie tegenover ons vrouwelik

vee zou weleens meer vormelikheid dan natuurlikheid kunnen zijn. Zoals ook de verfijnde renaissance-mensen weer zelf met alle geweld het vrouwelik vee wilden melken en zelf de lammetjes wilden fokken, en toch.... onnatuurlik bleven.

Sexe is 'n biezonder geval van differentiëring. Daarom kan het goed zijn, dit algemeen verschijnsel eens nader te beschouwen met als uitgangspunt iets zeer sexeloos b.v. brood.

Brood is 'n spijs, 'n vaste stof, nòg algemener: iets. Waar hangt dat van af? Van de bijkomende idees. Tegenover water als drank is brood evenzeer 'n spijs als vlees; in de fysika staat brood weer op een lijn met hout tegenover de vloeistoffen; in de zinsontleding van '*brood voedt*' is brood eenvoudig '*iets* waarvan iets gezegd wordt' zoals 'n gedachte in: *die gedachte houdt me bezig*. In de gebruikte afdalende reeks *brood, spijs, vaste stof, iets* is de differentiëring steeds geringer, zonder dat daar iemand momenteel 'n tekort in ziet. Maar als het er nu eens op aankomt te zeggen, wat het ding in kwestie *eigenlik* is? Wie zoals ook de praktijk van het leven eist, aan de dingen 'n eigen bestaan ook buiten ons bewustzijn toekent, komt na de gestelde vraag tot de verbluffende ontdekking, dat 'n ding eigenlik is wat het is; zodat ie om nòg praktieser te worden van de bespiegeling afziet en met de meeste mensen aanneemt, dat 'n ding *eigenlik is*, wat het bij de verst mogelike differentiëring in onze voorstelling wordt. In ons geval moet dan nog uitgemaakt worden of het brood tarwe- of roggebrood of zo is.

De later te bespreken logika-tendens bij het schrijven eist hier nog enige uitweiding. De graad van de differentiëring waartoe de mens het in zeker stadium van ontwikkeling brengen kan, is in 't algemeen tegelijk de graad van die ontwikkeling zelf. Op technies gebied is onze moderne chemie tegenover de oude onderscheiding in vier elementen, 'n duidelik bewijs; op taalkundig terrein is het bewijs gemakkelik in de ontwikkeling van 'n kind te vinden. 'n Kind dat op z'n vinger was getrapt, sprak eens van 'bijten' in plaats van 'kwetsen' of 'wonden': de differentiëring 'kwetsen met de tanden of met iets anders' kende het dus nog niet.

Maar als het in dat opzicht knapper is geworden, is nog niet de hoogste kunst bereikt. De hoogste kunst zal het steeds blijven, niet de graad van z'n differentiëring zo hoog mogelik op te voeren, maar: die graad in overeenstemming te houden met de omstandigheden. Boven gaf ik daarvan 'n eenvoudig voorbeeld bij het suksessievelik gebruik van de reeks *iets* tot en met *brood*.

Hoe nu het begrip ‘sexe’ met het verschijnsel differentiëring in verband te brengen? De lezers weten uit m'n vroegere artikels, dat in de taal, als het personen geldt, de volgende differentiëringsreeks tot uiting komt:

1°. plaats, 2°. hoedanigheid, 3°. iets, 4°. voorwerp, 5°. persoon.

Aan deze klimax van differentiëringskracht kunnen we nu nog 'n geval van verdere onderscheiding toevoegen nl. 6°. man of vrouw.

Zoals ik ook al heb aangetoond[1)] kan in onze geest de mens tot de laagste plaatsen in de gegeven reeks afdalen, ja geheel uit de geest verdwijnen. We moeten er nu bijvoegen, dat zelfs de vrouw 'n zelfde lot kan beschoren zijn. In plaats van als wederhelft van de man op te treden, kan ze in onze geest beurtelings zijn: 'n *mens* (evenals 'n man), 'n *voorwerp* (evenals 'n stoel), 'n *iets* (evenals 'n gedachte) ja, ze kan ook tot *niets* worden, nl. als men over d'r zwijgt. En hoe staat het bij al die degraderingen met het fameuze geslacht? De gedachte daaraan is dan ook uit de geest verdwenen, en man en vrouw zijn dan, allebei *sexueel-neutraal*. Huishoudelik uitgedrukt: ‘Al *is* 'n man steeds 'n man, en al *is* 'n vrouw steeds 'n vrouw, dan denkt men daar nog niet altijd aan, en dat kan zelfs zeer goed zijn’. Sexe schijnt dus in zekere zin maar iets betrekkeliks te zijn, zoals we veel dat ons de ene keer absoluut blijkt, de andere keer als iets betrekkeliks behandelen, 'n inkonsekwentie voor het leven zo nodig als brood. Wie zich tot het inzicht van die inkonsekwentie niet verdiepen kan, staat aanhoudend voor de kittelende vraag, hoe we toch zo ‘onlogies’ kunnen zijn. Zo is de ergernis te verklaren van SCHARTEN als ie naar aanleiding van de vermaledijde zin ‘Kijkt *ie* 'ns een uiers hebben!’ vraagt: ‘Of zijn *hij* en *zijn* geen mannelijke woorden meer?’ We moeten tot onze spijt ‘Neen’ antwoorden. Die woorden zijn dikwels (ten minste in 'n spelling, waar men geen *hij* en *ie, zijn* en *z'n* onderscheidt) *sexueel-neutraal*, en in het geval van die koe òok, trots z'n buitengewone uiers. Ik kom daarop terug.

Zoals al is opgemerkt, hangt het sexueel zowel als het sexueelneutraal karakter van onze voorstellingen, als het personen geldt, samen met de verschillende plaats in de differentiëringsreeks en dit weer met de omstandigheden. Die omstandigheden te bespreken zal het hoofddoel van dit opstel moeten zijn. Maar deze omstandigheden waaruit vanzelf zal moeten blijken, hoe logies we bij ons negeren van de sexe zijn, worden gekruist door één enkele, dikwels machtiger dan alle andere te zamen en die zo dikwels van alle Adamskinderen

1) *'t Psychologies karakter der voornaamw. aanduiding.* (In deze Jaargang).

helaas echt ‘onlogiese’ mensen maakt: in gebruikelike termen uitgedrukt: in zake geslacht wordt het intellekt dikwels door het gevoel verblind.

Het ligt toch voor de hand dat de onderscheiding ‘man of vrouw’ betrekkelik veel zal voorkomen. Immers, wat het *kunnen* onderscheiden betreft, het geldt onze natuurgenoten; en wat de nog *hogere* kunst betreft nl. de graad van de differentiëring in verband te houden met de omstandigheden, de neiging tot differentiëring in sexueel opzicht is, ook alweer door de natuur, zeer sterk, soms te sterk; natuurlik niet voor wie zich op natuurlik-histories standpunt plaatst, maar voor wie op de eerste plaats redelik, logies wil zijn. Maar niet de logika beheerst de wereld, maar de broodvraag en de sexe-vraag. Ook buiten het immorele is genoeg daaromtrent op te merken. Reeds bij de geboorte van elke nieuwe mens is de belangstelling in de sexe zeer groot, zo zelfs dat 'n afleiding in het gebruik van toepasselike beschuiten met muisjes sommigen zeer gewenst voorkomt. De wereldgeschiedenis zelf begint met 'n man èn 'n vrouw. Onze literatuur over de hele lijn met uitersten als JACQUES PERK en SPEENHOFF dankt zowel z'n schoonste als z'n meest gezochte elementen aan dezelfde belangstelling. En onze taalkunde? Zelfs de schoolboekjes worden er belangrijk door. Onderhoudende invuloefeningen met de voornaamwoorden *hij* en *zij* houden er de gedachte aan de sexe levendig. In hele reeksen staan daar verder de vrouwelike woorden op *-in, -es* en *-ster* tegenover de respektieve mannelike, waarna dan direkt, als de schrijver minder fijngevoelig dan ‘natuurlik’ is, aan het jonge oog woordparen kunnen defileren als *beer* en *zeug, hengst* en *merrie, stier* en *koe* e.d. Samenvattend: 'n taalkundig tekort in sexuele belangstelling wordt 'n mens veel zwaarder aangerekend dan 'n teveel.

Toch mag misschien voor enige overdrijving gewaarschuwd worden; immers men kan z'n attentie moeilik opdringen, vooral in 'n geval dat de vrouwen zelf d'r sexe negeren. Ik doel hier juist niet op worstelende suffragettes, zelfs zedige kostschoolmeisjes geven soms blijk van hardnekkig zelfgewilde onvrouwelikheid. Zo schreef er een die het over de speelplaats van onze kostschool had: *Zoodra de krijg***er** *een meisje gevangen had, moest* **zij** *roepen*. Die krijger heette enige regels verder 'n *achtervolg***er**. 'n Ander schreef: *De regen op zoo'n dag brengt ons reeds in een akelige stemming, bijzonder wanneer men soms een plannetje gemaakt heeft met* **zijn** *vriend***in***netjes om een reisje te maken*. En 'n ander over ‘De Vacantie’: *En dan stapt ieder in den trein die* **hem** *naar huis, naar vader en moeder brengen zal*. (Dit *hem* had ze ‘gekorrigeerd’ in *haar*). Nog enige mondelinge gevallen

van de laatste dagen: 'n Meisje vroeg in de klas van enkel meisjes: '*Ieder* **z'n** *eigen schrift geven, of door elkaar*?' 'n Werkmeisje: *'t Is hier ook heel gezond. Ik was vroeger ook 'n astmalijd***er** *en nu ben ik er helemaal van af*. 'n Dito die na het verblijf van 'n troepje Zigeuners d'r haar in twee vlechten naar voren liet hangen: *Op wie lijk ik nou? Ben ik nou net geen Zigeuner*? En 'n vrouw uit Oost-Brabant: *Ze hebben* **'m** *toch zo kwaad gemaakt*, sprekende over 'n meisje van achttien jaar.

* * *

Wat bewoog het meisje van daarjuist te zeggen: *Nou ben ik net 'n Zigeun***er**? Het kind stond nog steeds zo verrast tegenover de vreemde verschijningen, dat ze nog geen tijd had gehad die onafscheidelik te splitsen in mannen en vrouwen: het waren voor haar gebleven: vreemde mensen, Zigeuners. Mogelike onbekendheid met 'n woord als 'Zigeuner**in**' had in 'n tegengesteld geval kunnen leiden tot 'n andere analogie-formatie, bv. 'Zigeuner*vrouw*' of 'vrouw van de Zigeuners' of 'n nieuwvorming, zoals ik pas las 'fabriekster' voor 'fabrieksmeisje'. Maar bij haàr - en nu vat ik dergelike verschijnselen in algemene termen samen - bij haar verdrong het momenteel sterk besef van 'n groep hoedanigheden zelfs het doorlopend sterk besef van de sexuele hoedanigheden.

Datzelfde tijdelik overheersen van voorbijgaande hoedanigheden had men boven in *krijg***er**, *vervolg***er**; dat was telkens niet 'n *meisje dat krijgt, vervolgt*, maar *iemand die kr.* en *v.*, dus sexueel-neutraal gedacht.

Meer voorbeelden op *-er* zijn, uit 'n opstel: *De koukleum***ers** *blijven bij de kachel*, (bedoeld zijn kostschoolmeisjes). En 'n mondeling geval: 'n Meisje van 14 jaar die onrechtvaardig beschuldigd werd slecht te draaien bij het touwtjespringen, verdedigde zich kort daarop door te roepen: *Zie je wel! 't Ligt aan de spring***er**! 't Idee 'springen', als werking ook 'n soort hoedanigheid, werd evident ten koste van het idee 'meisje', dat degradeerde tot 'n sexueel-neutrale agens die springt of: 'spring**er**'. Zelfs dat sexueel-neutrale idee 'agens' kan verdwijnen, b.v. als men zegt: ''t Ligt aan de manier van springen'; èn handeling èn manier is dan losgemaakt van de agens. 'n Ander uiterste zou men opmerken in de woorden ''t Ligt aan jou!' of 'aan haar!' Uit het gebruik van deze voornaamwoorden blijkt de nog-aanwezigheid van het idee 'agens', zelfs van 't idee 'persoon' ('jou') en van het sexe-besef, ('haar'). In 'n geval echter als: 'Je bent me toch 'n spring**er**!' of 'Wat moet die spring**er** hier?' is het eigenschapskarakter (rumoerig, beweeglik) weer zo sterk, dat het idee 'sexe' niet tot uiting komt.

Voor de behandeling van de woorden op -*erd* kan men uitgaan van 'n vergelijking tussen 1°. 'Hij is dik', 2°. ''t Is 'n dikke', 3°. ''t Is 'n dikkerd'. Men voelt de klimax: 'dik' drukt alleen hoedanigheid uit; in ''n dikke' is de hoedanigheid meer gespierd door het vooren achter bijgevoegde substantie-idee in *'n* en *e*; in 'dikkerd' bereikt de energie opgewekt door het levendig idee van de biezondere dikheid, z'n hoogtepunt vooral in het spiergespannen aanhangsel van de *r* n.l. in de *t*. Men moet zich hier los weten te maken uit de etymologiese toverkring, waarin *erd* alleen achter bij voegelike naamwoorden past. Nog onlangs hoorde ik met veel minachting zeggen: *'t Is een hebber***d**, met 'n zeer krachtige *t*. Dikwels is het eveneens verschil in energie, dat tot het verschillend gebruik leidt van de woordparen *zaniker*(**d**), *suffer*(**d**), *gluiper*(**d**). Woorden die door het zeer sterk karakter het gemoed doorlopend sterk prikkelen als *veinzerd, grijnzerd* hebben doorlopend de *t*. Bij enige pathos, die graag 'n majestueuze sleep draagt, wordt dit *erd* soms gerekt: *veinzaard*. (Het predikantewoord *zond***aar** tegenover *diend***er** heeft ook die sleep).

Te veronderstellen is, dat in woorden waar de hoedanigheid zo sterk gevoeld wordt, 't idee 'sexe' daar onder lijden zal. En dat is ook zo. Vergeefs zal men 'n speciaal vrouwelike parallel zoeken voor *luierd, engerd, dikkerd, leperd* en de verwante woorden op -*aard*. Zelfs van 'n vrouw gezegd, blijven dus al die woorden weer *sexueel-neutraal*, in de geest is bij die woorden niet 'n vrouw of man maar 'n.... Dit op blz. 290.

Veelvuldig komen nog sexueel-neutrale woorden op -*aar* voor: 'Wat ben je toch 'n treuzel*aar*', 'knibbel*aar*' enz. 'n Jongen zei hier onlangs als verklaring waarom het met z'n meisje af was: *Ik moet geen babbel***aar**.

Hetzelfde karakter hebben nog de woorden op -*ik* (vuil*ik*), *erik* (stommerik), -*genoot* (huisgenoot), -*ling* (leerling). De lezer kan daarbij zelf in de praktijk nagaan, hoe het hoedanigheidsbesef het sexe-idee op 'n afstand houdt. 'n Zelfde bespreking zouden ook woorden zonder achtervoegsels verdienen, maar omdat daaromtrent geen misverstand bestaat, kan ik me tot het aanstippen van enkele van die sexueelneutrale woorden zoals: *sujet, akeligheid, luilak*, enz. bepalen. Ook de woorden met aanhangsels, die opweg zijn achtervoegsels te worden, als -*kous, -zak, -pot, -lap*, horen hier thuis. Minder algemene instemming zal het vinden, woorden als *zegsman, raadsman, vleesman* ('t Is toch zo'n vleesman, luchtman! e.a. = iemand die veel houdt van vlees enz.) sexueel-neutraal te noemen. Uit een opstel noteerde ik eens: *Zij* (d.i. een pas overleden vrouw) *kon bijna 't geheele dorp*,

leefde met iedereen mee, deelde hun droef en vreugd en was de raadsman van ieder. Het opmerkelike was toen voor mij dat '*hun*' achter '*iedereen*'; op het 'vrouwelik' (?) gebruik van 't woord *raadsman* viel pas later toevallig m'n oog. Iets dergeliks zei onlangs 'n vrouw: '*Morgen zit hier een man meer*', terwijl ze d'r eigen zus bedoelde. Ook de etymologie van de woorden *men* en *iemand* wijst op hetzelfde neutrale karakter.

* * *

Het tot nu besprokene bewijst in z'n geheel weinig, ja het tegendeel van hetgeen te voren tamelik uitvoerig betoogd was, omtrent onze sterke neiging tot sexuele onderscheiding.

Zeer duidelike bewijzen van die onderscheiding zien we in de talrijke woorden op *-man* en *-vrouw; -boer* en *-boerin*, zoals *groenteboer, vischvrouw* e.d.[1] Ook 'n duidelik voorbeeld is als iemand zegt: 'Voor kinderen vind ik 'n vrouwelike arts beter dan 'n mannelike', of: 'Zouden vrouwelike advokaten even lang werk hebben als mannelike', of: ''n Vrouwelike slaaf brengt minder op dan 'n mannelike'. In al die gevallen is de onderscheiding zo door het verband geëist en daardoor zo 'logies', dat 'n apart bijvoeglik naamwoord te baat wordt genomen, zelfs als, zoals in de laatste zin, 'n eenvoudiger kombinatie als *slavin* desnoods dienst zou kunnen doen. Desnoods. Want de kracht is er wel wat van af. Immers naast de gegeven gevallen staan de minder strikt logiese, staan de onbewust bestiale, ook de spraakkunstig gewilde, soms zelfs de pedante, en in al die gevallen moet het trouw-achteraan-lopende achtervoegsel er maar aan. Zo kan 'n vrouw spontaan tegen d'r man uitroepen: 'Denk je dat ik je slaaf ben?' Daarnaast staat dezelfde uitroep met 'slavin'. In zo'n geval zou ik zeggen dat het met de vrouw nog niet zo erg gesteld is: de uitdrukking is te taalkundig bewaakt, te theatraal, te 'korrekt', de natuur zou bij die sterke attentie voor de slafelike omstandigheden het oog 'n ogenblikje gesloten hebben gehouden voor de sexuele. Maar in 'n zin als: 'Er was ook 'n slavin met twee eigen kinderen', zal niemand in de vorm iets onnatuurliks vinden.

'n Dergelik geval is het woord *reus*.

Plotseling 'n grote vrouw ziende, kan men uitroepen 'Wat 'n reus!' met alleen oog voor de grootte die het oog sluit voor de sexe, hele-

1) Hetzelfde middel moet soms dienen bij woorden, waarvan het achtervoegsel geen differentiëring toelaat: tegenover het sexueel-neutrale *dronkaard* of 'iemand die drinkt' staat: ''n *man* die drinkt' (of ''n *vrouw* die drinkt') maakt het hele huisgezin ongelukkig.

maal niet onlogies dus. Vallen bij die grootte tegelijk speciaal vrouwelike vormen op, dan is het woord ‘reuzin’ weer zeer natuurlik, ‘logies’.

We hielden hier alleen rekening met de psychiese toestand van de spreker. Maar ook de verhouding tot de hoorder is hier van belang. In 'n verhaal b.v. als de reusachtige afwezig is, is het zeer doelmatig te schrijven: ‘Plotseling verscheen 'n reuzin die de reizigers opat’, al heeft de sexe met het vreselike geval misschien niets te maken. Maar 'n verhaler moet niet alleen objektief zijn, hij mag ook interessant zijn, en - sexe interesseert.

De beurtelings logiese en onlogiese sexe-aanduiding naar gelang het begripverband of het gevoel werkt, is vooral bij beroepsnamen na te gaan.

Veronderstel b.v. eens, dat iemand de huisvrouw dikwels de schuld gaf dat z'n schone boorden niet ongerept blank waren; dan kon ze op zekere tijd uitroepen: ‘Zie je wel! 't Ligt aan de strijk**ster**!’ Vergeleken met de reeds aangehaalde zin ‘*'t Ligt aan de spring***er**!’ zien we psychiese overeenkomst: In beide gevallen treedt de kwaliteit sterk op de voorgrond: de persoon zelf is van minder belang; als die maar *springt* of *strijkt*. Maar ook is er psychies verschil: in het laatste geval blijkt uit het achtervoegsel -*ster*, dat er sexe-idee was. Hoe dat zo? Iedereen kan aleens op z'n beurt 'n springer, 'n koukleumer, 'n krijger of vervolger zijn, 't zij 'n jongen of 'n meisje. Maar niet iedereen gaat zo maar strijken. Dat doet steeds 'n vrouw, en die misschien oorspronkelik zeer zwakke associatie tussen werkingsidee en sexe-idee is *op den duur* sterk en permanent geworden, en zelfs in de ontelbare gevallen dat de sexe met het een of ander geval niets te maken heeft, wordt ‘strijk**ster**’ toch niet 'n sexueel-neutraal ‘strijk**er**’, wat volgens de puristen iets zeer onlogies moest heten; bijna alle beroepsnamen vroegen nu en dan om ‘verbetering’. Hoe komt dat? Zoals ‘koukleumer’, ‘springer’, ‘kieskauwer’ voorbijgaande kwalifikaties zijn, duiden beroepsnamen op iets meer bestendigs en het is hier weer dat de gewoonte machtiger blijkt dan het intellekt. Daardoor is het sexe-idee zelfs meer aan het werk dan aan de persoon zelf gaan vastzitten: 'n Man die voor de grap het strijkijzer even zou hanteren, zou toch moeten zeggen ‘Wat zeg je nu van de strijk**ster**?’

In 'n woord als *strijkster, spinster* heeft zich permanent het idee ‘sexueel-vrouwelik’ vastgezet zonder invloed van het idee ‘mannelik’. Maar het kan anders gaan. Ik kan me voorstellen dat hetzelfde meisje dat 's morgens nog voor de zoveelste maal 'n ‘kieskauwer’

heette, 's middags na pas eenmaal op 'n boekbinderij gewerkt te hebben, direkt 'n ‘boekbind**ster**’ was, zelfs in de mond van huisgenoten die dat woord nooit gehoord hebben. Immers *boekbinder* is niet zoals *kieskauwer* sexueel-neutraal maar mannelik: *Boekbinder* is evenals *strijkster* 'n beroepsnaam en wel onder het volk welbekend, zodat ook daaraan zich het idee van de betrokken sexe, i.c. het mannelike, heeft vastgezet. In geval van vrouwelike sexe is het woord minder bruikbaar.

Beroepsnamen zijn namen van typen of zijn soms op weg om het te worden, en - hoe duideliker type, hoe duideliker het instinkt er direkt al of niet z'n natuurlike wederhelft in ziet. Houding, gang, kleding, vooral het uniform steunen het type. In *straatveger, soldaat, politieagent* is het sexueel-mannelik idee zo sterk, dat de gedachte aan vrouwelike sexe de lachlust of de ergernis wekt. In woorden die in sexueel opzicht direkt partij kiezen zoals *gemaal*(*in*), *boer*(*in*), *onderwijzer*(*es*), *leraar*(*es*), *prins*(*es*), *jood*(*in*), *tuinier*(*ster*), kan de lezer nu zelf nagaan of het instinkt gesteund wordt door het beroep en dit door het type. Ik doe dat voorzichtigheidshalve liever zelf niet: niemand ziet zich graag tot een of ander type gebracht.

Veiliger is het daarom de woorden te bespreken, waar het typekarakter zwak of geheel afwezig is. Zo'n woord is o.a. *uitgever*. Het ambt is hier al zeer los van de persoon en dus ook van de sexe: buiten dat ambt is ie geen uitgever. ‘D'r staat voor je deur'n soldaat’ klinkt steeds goed. ‘D'r staat voor je deur 'n uitgever’ zou alleen tegenover 'n schrijver logies klinken; in de meeste gevallen is 'n uitgever bij de ontmoeting in de samenleving maar ‘'n heer’ of ‘'n dame’, bij welke onderscheiding ook weer even dikwels ja meer het instinkt spreekt dan het logies verband.[1)]

'n Woord dat 'n beetje meer persoonlike aanraking met de samenleving veronderstelt, is *schoolopziener*. Toch betekent het nog veel te weinig 'n mannelik type, dan dat ooit iemand, voorzover ik weet, zich indertijd gedwongen voelde, wijlen Mevrouw VAN RIJSENS schoolopzieneres te noemen.

Al meer wordt de sexuele bijgedachte genaderd door het woord *dokter*: in de tweeheid *funktie + funktionaris* komt het zwaartepunt al meer in het lichamelike deel te liggen: hij verkeert zo druk onder

1) Daardoor is van veel voorkomende woorden als *heer - dame, man - vrouw* de kracht wel wat af, als het logies verband vermelding van de sexe eist. Naar gelang van het milien behelpt men zich dan met 'n sterkere betoning van die woorden of met termen als *mannetje - wijfje, 'n hij - 'n zij*.

de mensen, dat die lichamelike verschijning ook buiten z'n ambt met ‘dokter’ wordt toegesproken en vernoemd. Is dit al zo sterk geworden, dat de behoefte aan 'n woord als *dokter***es** zich al bij de ontmoeting van de eerste vrouwelike arts de beste openbaart? Ik heb daaromtrent geen ervaring. Het eventueel toenemend aantal vrouwelike artsen zal hier beslissen. In elk geval is het vlottende taalleven nog niet zo in het starre type zelf verstard en gedood dat niet schakeringen zich zouden voordoen onder invloed van verschillende omstandigheden: Ik bedoel de minder of meerdere konkreetheid van het geval, en het syntakties verband. In 'n konkreet geval als ‘D'r kwam ook 'n dokter(es) bij’ of ‘Hij is getrouwd met 'n dokter(es)’ zou de behoefte aan het speciaal sexuele woord zich sterker openbaren dan in 'n abstrakter geval als: ‘In zo'n geval moet je 'n dokter raadplegen.’[1)] Ook in ‘Ze is dokter (of advocaat) geworden’ is die behoefte niet zo sterk: het woord in kwestie is hier predikaat en gaat als zodanig de richting naar de hoedanigheid uit, 'n zeer lage plaats in de differentiëringsreeks, waar logies van sexe heel geen sprake is. Alleen kan na verloop van tijd, bij toeneming van het aantal vrouwelike artsen, de ‘domme’ gewoonte ook hier in het predikaat 'n achtervoegsel *-es* eisen, zoals in ‘Ze is onderwijzeres geworden.’ Woorden als *verpleg***er** (-**ster**) staan in dit opzicht op één lijn met *onderwijz***er**(-**es**), maar 'n vergelijking tussen ‘Ze is schrijver geworden’ en ‘Schrijf**ster** heeft zich vergist’ toont, dat *schrijfster* evenmin als *dokteres* al genoeg maatschappelik verstard is, om zich ook als predikaat steeds te handhaven.[2)]

Iets dergeliks zou ook, natuurlik op even weinig apodiktiese wijze, te zeggen zijn omtrent woorden als *voorzitter, secretaris, spreker, Christen, bewoner* e.d.

Soms wordt weleens opgemerkt, dat de vrouw van 'n *held* daarom nog geen *heldin* is, ofschoon 'n koningsvrouw steeds 'n *koningin* heet. We kunnen daar hier op ingaan om wille van het algemene van het geval, n.l. dat niet de tegenstelling van elk van de sexen tegenover het sexueel-neutrale zich doet gelden, zoals in het voorafgaande, maar de verhouding tussen de verschillende sexen onderling.

1) 'n Zelfde verschil in konkreetheid bewerkt soms verschil tussen *-er* en *-ster* bv. tegenover ‘Dwe*pers* kun je niet vertrouwen’ van en tegen vrouwen gezegd, staat het meer konkrete: ‘Denk je dat ik met zo'n dweep*ster* te doen wil hebben?’
2) In de Staatscourant is 'n *schrijv***er** (aan de Rijksverzekeringsbank) ook 'n vrouw.

Alweer komt hier 'n al dikwels behandelde factor ter sprake. 'n Held is iemand met 'n sterk sprekende hoedanigheid. Dit zou tengevolge kunnen hebben dat 't sexe-idee op de achtergrond kwam. Maar die hoedanigheid is tegelijk van strikt persoonlike aard en dat brengt van zelf belangstelling in de sexe mee. Nu kan het woord *koning* vroeger ook iets persoonlik-eigens betekend hebben, maar sinds het koningschap deel van de erfenis uitmaakt, is het, voor het oppervlakkige denken dat in de algemene taal tot uiting komt, in veel opzichten iets uiterliks geworden, al is het dan ook 'n verheven uiterlik. 'n Vrouw die met 'n koning huwt, deelt vanzelf in die staatsie, maar 'n heldin is 'n vrouw die die naam zelf *verdient*.

In het geval van *koning*(*in*) verkeren ook, met verschil van waarderingsgraad maar niet met verschil van echtelike verhouding: *hertog*(*in*), *slager*(*in*), *bakker*(*in*), *waard*(*in*) e.a.; en in het geval van *held*(*in*): *reuz*(*in*), *vriend*(*in*), *vijand*(*in*), *Christ*(*in*) e.a., allemaal woorden die te veel de persoonlikheid zelf raken om zomaar als bruidschat te worden meegegeven.

Dat is weer wèl het geval met *barones*, maar als afleiding op -*es* is dat bijna 'n unikum: Het achtervoegsel -*es* (en -*ster*) staat doorlopend op hoger peil dan het achtervoegsel -*in*, en wel op het peil waar de mens z'n waarde ontleent aan zich zelf, niet in hoofdzaak aan het deel dat ie heeft in de paringstweeheid als mens van Darwin. In dit meer bij-de-grondse element tiert het achtervoegsel -*in*: de reeks woorden op -*in* kon DEN HERTOG dan ook niet beter inzetten dan met *apin*, gevolgd door *berin, leeuwin* enz.

Bijna alle woorden op -*es* en -*ster* daarentegen verkeren in het geval van *slavin, heldin*, waar ook het lagere achtervoegsel -*in* zich boven de sfeer van ‘tafel en bed’ heeft uitgewerkt: *lerares, martelares, strijkster, spinster*.

Vanwaar die superioriteit van de achtervoegsels -*es* en -*ster*?

Is misschien de toevoeging -*es* altijd iets uiteraard kostbaarder geweest dan -*in*? 't Vreemde is bij ons nogal in aanzien.

Het waarderingsverschil tussen -*in* en -*ster* is duidelik als we opmerken, dat van *strijk***ster** e.a. niet de mansnaam het grondwoord is zoals in *koning***in**, maar 'n werkwoord: de vrouwelike kwalifikatie gaat op eigen werk terug.

Toch zijn er ook woorden als *bedelaar***ster** met de mansnaam als basis. Maar ten eerste zijn ze minder in getal dan dezelfde soort op -*in*, en ten tweede zijn er daarbij nog die soms meer spraakkunstig gewild zijn dan echt b.v. *babbelaar***ster**. Verder kan 'n woord als *bedel***ster**, dus zonder hulp van de mansnaam zoals *strijkster*, door

dezelfde fonetiese oorzaak niet in gebruik gekomen zijn als *bedel***er**: hetzelfde ritme dat *bedel***aar** handhaafde, kan ook *bedel***aarster** geschapen hebben.

Ook in *lerares* i.p.v. *leerster* zien we het vrouwelike tegen het mannelike, maar zonder huweliksverband, aanleunen, 'n verschijnsel eeuwenoud. Toen er *leraressen* kwamen, bestonden er al *leraars*: ze werden geen ‘vrouwen die leren’ maar die het ambt van ‘leraar’ gingen uitoefenen: in zoveel maatschappelike beroepen is de man de vrouw voor geweest en heeft aan dat beroep zijn naam vastgehecht. Tegen dezelfde historiese achtergrond wordt ook misschien het woord *bedelaar***ster**, reeds zonder fonetiese hulp, verklaarbaar, en zeker 'n woord als *herbergier***ster**. Maar tegen 'n dergelike vervrouweliking van de beroepsnamen *boekbinder, schrijver*, n.l. *boekbinder***ster**, zal zich zowel het ritme als de analogie met *werkster* e.d. verzet hebben. Maar waarom dan niet die historiese faktor zich deed gelden in 'n vorming als *schrijver***es**, gesteund door 'n verwant woord als *lezer***es**. Ja, waarom? Gelukkig zullen we ten slotte meer hebben aan de kennis van de hoofdfaktoren in het taalleven dan van de allerkleinste resultaten van die faktoren, waarvan de kleinste vertakkingen ten slotte onnaspeurlik in elkaar lopen, als de bloedadertjes in onze huid.

Tot de woorden die in het gegeven systeem vlottend zijn, behoort o.a. *boerin*. Voor velen is 'n vrouw met 'n boeremuts op of die koeien melkt, 'n boerin, al of niet getrouwd. Maar 'n stadse vrouw die met 'n gefortuneerde boer trouwt, kan voortaan door jaloerse vriendinnen ‘maar 'n boerin’ genoemd worden, al blijft ze zelf in kleding en manieren stads.

Ook 'n *koningin* (*gravin* e.a.) kan d'r kwalifikatie zowel aan 'n huwelik als aan eigen funktie ontlenen, getuige onze koningin. Opmerkelik is dat de gemaal van zo'n koningin niet *per se* 'n ‘koning’ is, zoals omgekeerd. Zit 'm dat weer in de traditionele verhouding tussen man en vrouw? De eerste kan steeds als te onafhankelik gedacht zijn van de tweede, om z'n kwaliteiten aan haar te ontlenen. Zeldzame woorden als *doffer, kater* e.a. waar de mannelike vorm tegen de vrouwelike aanleunt, worden dan ook gewoonlik de eerste keer met verrassing opgemerkt.

* * *

Wat de voornaamwoordelike aanduiding betreft, het sexueel-neutrale karakter van *iedereen, men, iemand*, in de boven geciteerde zinnen,

is gemakkelik uit het karakter van elk van die woorden te verklaren.

Het woord *iedereen* eist 'n sterke gedachtekoncentratie, niet zinnelik waardoor de sexe juist te duideliker zou uitkomen, maar intellektueel: immers men vat al de betrokken personen samen (zoals dat ook door het woord *alle* zou kunnen), maar houdt toch nog elk individu apart: hoe sterker intellektueel nu 'n zelfstandigheid gevat wordt, hoe hoger plaats in de logika (men denke aan de zgn. boom van Porphyrius) maar hoe lager plaats in de differentiëringsreeks: de man en de vrouw zijn in elk geval beide maar 'n mens.[1)]

Het woord *men* heeft hetzelfde algemene karakter als *alle* en *iedereen*, en hetzelfde individueel karakter als *iedereen*, maar is minder kollektief dan die twee woorden; daaraan beantwoordt het vagere karakter. Door hetzelfde gemis aan visuele scherpte kent ook het woord *iemand* geen sexuele differentiëring.

Meer oplettendheid van de lezer zou 'n volledige beschouwing over de persoonlike voornw. vragen: *hij* en *zij*, of liever die betoonde voornw. niet het eerst, maar de onbetoonde n.l. *ie* (of *hij, 'm, z'n* en *ze* of *d'r*); ook hier zou in de stillere naturen de meeste psychologie blijken te zitten.

Gaan we uit van de zin: ‘Wat 'n knibbelaar! 'n Gulden vindt *ie* nog te veel.’ Dit *ie* staat in de differentiëringsreeks niet heel hoog, immers op één lijn met de levenloze voorwerpen; van een stoel zegt men ook *ie*, van sexe blijkt in dit woord dan ook geen spoor. Alleen in buitengewone gevallen n.l. bij betoning, geldt dit vnw., in de vorm van *hij*, speciaal personen en wel mannelike personen. Maar het opmerkelike is, dat 'n vrouw zich op het ogenblik van de vnw.-aanduiding niet kan vertonen, zelfs in onbetoonde gevallen, zonder ook direkt als vrouw erkend te worden, zelfs in dezelfde zin, waar d'r sexe in 'n zelfstandig naamwoord genegeerd wordt: ‘Wat 'n knibbel**aar**! 'n Gulden vindt **ze** nog te veel!’[2)] Hier mag ik nog wel eens terugwijzen op de in het begin besproken sterke neiging, die zich hier zo speciaal tegenover de vrouw openbaart.

1) In uitsluitend logiese beschouwing kan men het natuurlik korter af met de termen *omvang* en *inhoud*.

2) 'n Enkele maal ontmoet men 'n negeren van het sexueel-vrouwelik idee ook in het voornaamw. bv. *Alleen wanneer* **het Hoofd** *van den Staat in het houden van dien optocht op den dag dat* **hij** *de Staten-Generaal pleegt te openen, een demonstratie tegen deze daad ziet enz.* En verder: *Nu kan men verschillend oordeelen over de vraag of de* **koningin** *om het houden van den optocht van het openen der St.-G. dient af te zien.* (*Het Huisgezin* 26-8-'12). De koningin blijft in de hele eerste zin maar ‘*iemand* die regeert.’

Zoals in het betoonde *hij, hem* en *zijn* het sexueel-mannelike eindelik loskomt, zien we in het betoonde *zij, haar* het sexueel-vrouwelike of z'n krachtigst: het meervoudige *ze, d'r*, dat in onbetoonde gevallen op één lijn geduld wordt met het vrouwelik sexuele *ze, d'r*, moet in betoonde gevallen meer en meer voor het sexueel-vrouwelike *zij* en *haar* opzij gaan en zich 'n eigen plaats verzekeren in *zullie* en *hun* of *hullie*. Bij sterke betoning wordt het bezittelik vnw. zelfs '*hullie d'r*'.

* * *

Ook de sexe van dieren interesseert soms, maar zoals we reeds zagen, meer bij taalkritici dan bij taalgebruikers. In d'r onenigheid gaat het om de vraag van de 'natuurlikheid': misschien dat ook hier meer kennis tot verbroedering leidt, kennis n.l. niet omtrent direkt psychiese taalfaktoren, zoals de tot nog toe behandelde, maar omtrent *maatschappelike* factoren. 'n Boerejongen schreef eens in 'n opstel over 'De Koe' met enige kennis van zaken over het kalven en welk aandeel 'de bul' (= stier) daaraan heeft. 'n Stadsjongen weet dikwels eerst veel later over die primair-sexuele dingen te praten en dan nog hangen die veel te weinig samen met het geldelik belang en de werkzaamheden van 'n stedeling, dan dat de algemene taal, zijn werk, daarvan de terugslag zou ondervinden, door het bezit van veel aparte termen en voornaamwoorden: woorden als 'ooi' klinken hem kompleet als techniese vaktermen, alleen eigen aan 'n beperkte kring. Zoals 'n boer tijdelik de sexe negeert als ie ten gerieve van de stadse bezoeker 'even de klepper voor laat komen', zo doet de stedeling dat doorlopend als ie naast 'm op het rijtuig zit door 'n woord als 'paard'; en zoals dat voor hem de samenvattende term is voor *hengst, ruin* en *merrie*, is voor hem het woord *koe* het kort begrip geworden voor *stier, os* en *koe*; alleen bij speciale gelegenheden b.v. als de weide ''n bebloemd tapeet' is, wordt de koe 'n 'rund'. Immers de koe is voor hem niet meer het liefje van de stier, maar dat grote weibeest waar altijd melk uit te tappen is, voor de koffie en de thee, niet voor de kalveren, te meer omdat ie bij z'n zeldzaam bezoek aan de wei rijpe stieren en zuigende kalveren niet eens te zien krijgt. Door een en ander werd het woord *zij* en *haar* met betrekking tot de dieren minder gebruikelik.

* * *

Al het tot nu toe behandelde zou voor menigeen 'n reden kunnen zijn tot aanvulling, kritiek en polemiek.

Zo zou iemand die belang stelt in de ontwikkeling van het zieleleven in de loop der tijden, kunnen vragen, in hoeverre de vroeger

over taalkundigen. Tegenover het publiek is de strijd lastiger in menig opzicht. Men steunt daar over het algemeen op logiese taalbeschouwing en op oude schoolkennis.

Waardoor de eigen taalwaarneming in de regel, en bij het publiek doorlopend, op 'n logies stramien bewerkt wordt, kan ik hier niet verklaren.

In onze geslachtskwesties nu zoekt men het logies-volkomene te bereiken, door 'n zelfstandigheid i.c. 'n mens, zo veelzijdig mogelik te bekijken, waardoor natuurlik o.a. de sexe aan het licht komt:

Aan het woord ‘iedereen’ beantwoordt dan òf ‘hij’ òf ‘zij’; iemand die vertelt, is òf 'n ‘verteller’ òf 'n ‘vertelster’, en vooral bij het gewichtige ‘de pen opnemen’ krijgt zodoende 'n zelfstandigheid z'n hoogste plaats in de differentiëringsreeks. Zo schreef 'n nog jonge leerling: *Doodsche stilte heerscht er in het vertrek, slechts onderbroken door den verteller of de vertelster en het getik der klok*.

De school, die de taal toch vooral om het nauwkeurig schrijven onderwees, heeft een en ander nog wat aangedikt, ook door z'n algemeen karakter: Redeneer je niet dan heb je niet. Men begrijpt het lot van de sexueel-neutrale woorden: Ze bestaan eenvoudig niet! Die niet te vermijden waren, zoals *mens, persoon*, die werden er te beter op: in de theorie: ‘*gemeen*slachtig’, in de praktijk: het beste wat er was n.l. ‘mannelik’. En die wel te differentiëren waren? Wat 'n gelegenheid voor rustige oefenuurtjes! 't Kommando luidt dan ook: Plaats *-in, -es* en *-ster* achter de volgende woorden (volgen liefst niet te weinig). En als de ‘verbetering’ van de opstellen wordt besproken, is het argeloos gebruik van 'n woord als ‘babbelaar’ voor 'n vrouw, weer 'n interessante gelegenheid om de leerling voor de zoveelste maal te beduiden, dat ie nog o zo'n onlogies wezen is! Zelfs het terrein van het levenloze wordt nu door de overlopende jeugdijver sexueel ontgonnen: 'n firma, 'n vereniging, 'n maatschappij, alle drie in het woordelijstje met 'n v d'r achter, worden alle drie eventueel beslist 'n uitgeefster.

In de traditie van dit eeuwige dilemma ‘hij of zij’ (zowel van zaken als van personen en steeds betoond) plaatst de letterkundige z'n artistieke taalwaarnemingen en taalpraktijk. Maar het onberedeneerd opbruisen van z'n onderbewustzijn, zijn leven, raakt er temeer door belemmerd. Z'n behoefte aan meer natuur breekt zich nu met geweld baan. Maar welke natuur wordt gezocht?

Niet de natuur zoals die zou zijn geworden als school en samenleving in harmonies samengaan waren gegroeid tot 'n model-beschaving, maar 'n uiterste, 'n natuur zo primitief mogelik, 'n soort Arkadia:

De uiers van de koe worden uit hetzelfde oogpunt beschouwd als het liefelikste wat het keursje van 'n jonge herderin kan dragen. Of vindt ie 'n Grieksche reis wat bezwaarlik, dan zou ie graag niet alleen de ‘behoorlik gereinigde boerendeern’[1] maar ook zelfs de koe in z'n salon willen toelaten. Nu ook dat bezwaarlik gaat, kan ie de verbroedering tussen het land en de stad ten minste in z'n taal nastreven: De koe wordt steeds 'n *zij* evenals 'n dame, en ‘de merrie zoogt *haar* veulen’ zoals de dame *haar* kind. Tevergeefs wijst men 'm er op, dat het Algemeen Beschaafd door woorden van lager rang zoals *ie, z'n* e.a., vierpotige wezens op 'n afstand houdt. Door die verwijzing naar zo'n burgermanstaal nog meer geprikkeld, meent ie begeesterd te zijn en visionnaire stemmen te horen die fluisteren van gevaren voor volk en stam. Hij trekt het zwaard, en in eenzelfde woeste zwaai worden al de fijn menselike faktoren die zich bij de vlottende sexe-aanduiding maar durven vertonen, neergesabeld, onder aanroeping van de Ene en Opperste Logika.

Het publiek houdt wel van zo'n vertoning, maar niet iedereen zal in de taalstrijd z'n sukses op zo'n wijze willen verzekeren.

PH. J. SIMONS.

De eenheid van lezen en spreken.

Alle letterschrift is gebrekkig. De beste lezer is hij, die met behulp van die tekens, het levende woord, het levende ritme het best vertolkt, overeenkomstig de bedoeling van hem die het neerschreef. - Als we in 't oog houden dat er velerlei spreken is, in de meest verschillende levensomstandigheden, dan is de eenheid van spreken en lezen het *einddoel* van het leesonderwijs. Een beginnend pianist speelt Beethoven haperend, hakkelend, niet in het juiste tempo en met de juiste uitdrukking. Hij ontsijfert noten, een voor een. Zijn ideaal zou zijn, zò te spelen als Beethoven zelf, zonder muzieknoten voor zich. Zijn leerlingen-muziek staat nog ver van komponisten-muziek. Evenzo blijft de *lees*taal van de beginnende leerling meer of minder ver van het einddoel, het levende woord. Is dat een reden om *lees*taal als iets aparts te wettigen, als iets dat er zijn moet, en dat in wezen verschilt van *spreek*taal?

Nu bestaan er ongetwijfeld andere soorten van lezen. Wie een gedicht voordraagt, of een redevoering, een preek in een grote zaal of kerk, zal, rekening houdende met de noodzakelike gedragenheid van klank en een langzaam tempo, minder toonloze, enclytiese vormen gebruiken. Maar is dat niet in overeenstemming met wat een improviserend *spreker* in dezelfde omstandigheden zou doen?

(C.G.N. DE VOOYS, in een polemiek met Dr. J.H. GUNNING; *De School* 25 Junie 1910).

1) Dr. C.G.N. de Vooijs, *Spreken en Schrijven*, 20.

Uit mijn praktijk. Brokjes les, gedachten en ervaringen.

6. *Ernest Staas* in de vierde of vijfde klas. Ik lees dit boek in de vijfde, maar 't kon evengoed in de vierde dienen; ja, men vindt fragmenten ervan in allerlei leesboeken voor de lagere klassen. Maar dit zegt niet veel, want dezelfde stukken die in de eerste klas heel geschikt zijn voor 't stilistiese of taalkundige lezen, of 't leeskundige lezen, die zijn in de vijfde klas dikwels bizonder goed voor de literaire lektuur.

't Is 'n heel aparte zaak, 't letterkundige lezen. Men veronderstelt daarbij dat taal en inhoud geen moeite meer geven. Al die uitleggende en vertellende aantekeningen bij de tekst zijn buiten de literatuur; het is taalkunde of historie. Opmerkingen over melodie, rythme en klank zijn wel van technies-artistieke aard, maar ze blijven techniesalleen, als die stijl-verschijnselen op zichzelf worden beschouwd en niet als uitwendige openbaringen van de ziel van auteur en boek.

De ziel van de schrijver aankijken; ze fixeren, analyseren en determineren; dat is 't letterkundige lezen.

Men maakt voor de Natuurlike Historie wel 'n treffend preparaat: 't zenuwstel van 'n kikvors, fijntjes uitgesneden en geabstraheerd, en dan netjes uitgespreid op 'n zwart plankje. Daar ligt dan die arme materiële kikvorse-ziel naakt voor ons oog.

Zoo'n preparaat moeten wij ook maken bij 't lezen; dat is de hoogste literatuur-les. En 't is best, daarvoor 'n eenvoudig boek te gebruiken, zoals *Ernest Staas*.

Die stoffelike kikvorse-ziel toont duizend vertakte lijntjes, maar die komen alle uit in één of twee hoofdorganen: er is in elk Wezen in de Schepping 'n duidelike Eenheid te zien in 't midden van z'n duizend openbaringen. Alle mensen om me heen die 'k heb doorvorst en begrepen, kan ik definiëren met één zin of één woord.

Aldus is 't met 'n boek. We zien duizend openbaringen der auteursziel, maar als we ze volgen naar hun oorsprong, dan komen we uit in één centrale eigenschap, en dát is dan de ziel van de auteur.

Zeker, we zijn allemaal mensen, en er is meer overeenkomst dan

verschil tusschen Socrates en m'n schoenlapper, en alle negers zijn zwart en presies net eender; maar toch wordt in DE NEGERHUT gesproken van *Zwarte Tom*; de zwartjes zagen wel degelik verschil in mekaars tint; en zo zien wij groot verschil, kolossaal verschil, in tint en physionomie onzer zielen. Er is bij 't algemeen menselike overal één bizonderheid die karakter geeft. Dat is bij TONY of ANTON BERGMANN: de melankolie, de treurnis over de eindigheid aller dingen, die misschien in hem ontstond door 't vage bewustzijn van z'n zwakheid, z'n stille vermoeden van 'n vroege dood. Ik heb niet genoeg gegevens om hier iets meer te kunnen doen dan: gissen.

't Begin van 't boek geeft dadelik de grondtoon der hele kompozitie. Eenzaam en stil zit hij op z'n studeerkamer; dromend kijkt hij naar de wolken; peinzend luistert hij naar de verwarde geluiden der stad in de verte, die als 'n zucht aan z'n oor komen uitsterven. Opeens hoort hij 't melancholiese geruis der trillende populieren, en door 'n bekende associatie komt z'n hele jeugd met zoete weemoed hem voor de geest. En waar is nu die goede Tante die zo moederlik voor 't weeskind zorgde, waar die trouwe dienstbode? waar die oude hond? dat Pannenhuis met die rij van populieren ervoor en die vergulde kozak erop? Alles wèg in dat Verleden dat alles vernevelt en oplost tot 'n grauwe vormloze chaos, zoals de wolken zijn daarboven. En de lieve Bertha, 't kleine Heiligje die-ie aanbad, wèg, losgescheurd van 'm, de zwaluwen gevolgd naar 't verre, vreemde land. En roepen de oude huisjes van 't Begijnhof en die oude vrouwtjes zelf nìet 't woord des Predikers dat al het menselike maar Wind is? En Tante, die altijd treurde over Arme Wilhelm die sneuvelde bij Waterloo. En dat oude zolderkamertje waar de stoffige boeken en papieren rustten van haar Vader-zaliger, de notaris; alles ijdelheid. Jeugdige liefde, jonge studentenvriendschap, 't hele menselik leven is één uitvaart. De jonge, weer opnieuw verliefde advokaat, brengt elken dag 'n nieuw boeketje mee om dat aan de lieve dochter van z'n patroon te geven; maar hij ziet ze nooit, en de bloempjes blijven in z'n lessenaar liggen en verdorren daar in hun donker graf.

We glimlachen bij deze laatste melankolie, en dat brengt ons op 'n tweede eigenaardigheid van 't boek; z'n geest en vrolikheid.

't Is bekend dat scherts dikwels ontstaat uit weemoed; de auteur spot dan met zichzelf, hij voelt daarbij 'n wrede pijn als iemand die ruw over 'n eigen wondeplek wrijft; maar menige lezer merkt daar niets van en houdt 'm voor 'n leuke Piet. Zó is de glimlach bij de stapel verdorrende bloempjes in die droge lessenaar; zó de glimlach bij die twee jonge studentjes die liggen te roken en te dromen,

en ze hebben allebei 'n lief meisje; Ulrich heeft 't zijne nog nooit gesproken, dat is waar, maar hij zal toch beslist met ze trouwen.

In de *Camera Obscura* komt ook 'n passage van 'n verliefde student die 'n vriend z'n vertrouwen schenkt en praat over z'n lieve meisje die-ie éens heeft gezien in Gelderland op 'n voettochtje. Maar hoe anders is hier de lach; hij komt uit 'n gezond, vrolik gemoed, vol schik in 't lieve leven.

Wie heeft toch in Holland 't praatje verspreid dat *Ernest Staas* de Vlaamse *Camera Obscura* zou wezen? 't Lijkt er niet op. De scherts van 't Vlaamse boek is òf weemoedig, òf cynies; die van 't Hollandse als van iemand die de wereld en de mensen lief heeft, net zoals ze zijn, met al d'r gebreken en zotheden.

Cynies is de beschrijving van de twee zwagers die vrijen met tante MINA, om d'r vrindschap en d'r geldje te winnen voor hun kindertjes. En meneer VAN BOTTEL is ook niet met goedigheid getekend; ik voel wat hateliks in die karikatuur; vergelijk dat eens met de oude heer STASTOK en z'n brave vrouw. De geestigheid van BERGMANN is vaak Frans van natuur, en dan behoort ze niet tot de beste elementen van dit boek. Ik moet al lezend gedurig denken aan 'n klupje jonge lieden die 'n vast bittertafeltje hebben in 'n societeit in 'n Franse stad: de een is luitenant, de ander advokaat, 'n derde: arts, 'n vierde: leraar; ze zijn ongetrouwd, ze komen dageliks bijeen om te bitteren, te roken, maar vooral om te lachen; 't is 'n dagelikse wedstrijd in mondaine moppigheid; ze draaien d'r snorretje op, en laten al lachend d'r witte tanden zien. Neen, ik houd niet van dit element in ERN EST STAAS; 't is oneigen, zou GUIDO GEZELLE zeggen, 't is Frans.

En Frans is ook de taal op al te veel plaatsen. Gruwelike gallicismen zijn er in dit boek, bv.:

> tante kreeg *de eerste* het te weten, (bl. 20);
> men *heeft zich goed* van de wereld *af te zonderen*, (bl. 27);
> zij *zijn niet, zonder* er eenige correspondentie *te hebben* bewaard, (bl. 28);
> dien renzenstrijd, waardig *van* de goden van Homerus, (bl. 36);
> tante weet niet, *wat uitdenken* om, (bl. 59);
> de groote voorkamer, die met twee hooge vensters *op den tuin geeft*, (bl. 71);
> *zeker neen*, antwoordde mijnheer VAN BOTTEL, (bl. 71);
> enzovoorts, enzovoorts!

BEETS sprak van ‘de schilderachtigheid van uitdrukking’ in dit boek. Nou, ze is er wel, plaatselik, hier en daar, maar anders, de stijl van dit boek in 't algemeen is niet mooi; daar zit z'n waarde niet. Grove banaliteiten, ongevoelde en onbegrepen dingen zijn niet zeld-

zaam, evenmin als grammatiese en stilistiese slordigheden, bv.:

> ‘in de verte loeiden *als een orkaan* de duizenden stemmen der groote stad,’ en die orkaan komt *als een zucht* aan zijn oor uitsterven, (bl. 14);
> het kind lag te schreeuwen in eene biezen wieg, *waar Tante hem uit nam, aan haar hart drukte, en zoodanig met kussen overlaadde*, dat.... (bl. 25);
>
> de kinderschool, o! die is lang vergeten, de vrienden van dien tijd uit het oog verloren, (bl. 39);

welk levensboek bevat geen blad *met tranen doorweekt, met razernij verscheurd* of *met schande bezoedeld*, (bl. 67);

twee lieve meisjes: de jongste een opgeruimd kind,.... de *oudere, eene prachtige jonkvrouw*, (bl. 67).

De schrijver was niet zo ver gekomen dat hij 'n eigen taal had: 't is geen Frans, 't is geen Hollands, en ook geen Vlaams, en vooral niet individueel. Als ge wilt zoeken naar goed gestileerde regels, dan moet ge de bladzijden hebben waar 't boek ècht is, namelik daar waar z'n dichterziel spreekt die treurt over de tijdelikheid van alle dingen, èn die passages waar Oud-Vlaanderen in leeft.

Oud-Vlaanderen, dat is slapend Vlaanderen; niet het Vlaanderenland der middeleeuwen, dat rijk was en mooi van geestelik leven; maar het Land dat indutte onder vreemde overmacht op 't eind der 16e eeuw, dat verzonk in 'n haast hopeloze slaap van meer dan tweehonderd jaar, treurig D o o r n r o o s j e , waarin 't haast alles verloor wat 't had: geld en geestelik goed; zelfs z'n taal, leek 't. Maar die was niet dood: ze *leefde en sliep te gâer*, zei GEZELLE.

Hoe zo'n slapend land eruit ziet, dat leert ons dit boek.

Kijk naar Tante die heel den dag door zit te breien op die kanapee waar 'n kuil haar vaste plekje aanwijst. Zie hoe Mie ‘op d'r zeven gemakken’ de krant zit te spellen, de branden en rampen nl., de ellebogen op de knieën. En meneer VAN BOTTEL die wekeliks op dezelfde dag en 't zelfde uur komt kaartspelen, 't zelfde aantal kopjes koffie drinkt, 't zelfde aantal pijpjes rookt, met dezelfde praatjes over hun jonge tijd; die 't zelfde aantal partijtjes doet om dezelfde inzet; die altijd wint, en altijd op klokslag *zes* naar huis gaat. Dat duurde twintig jaar, tot aan Grootvaders dood. En daarna gaat 't door bij z'n dochter, die goede oude Tante. En kijk naar meneer JOSEPH die al twee en dertig jaar de cliënten ontvangt, op 't vuur past, de pennen gereed legt, en potlooden scherpt, koordjes bindt om de bundels papieren en er de namen op zet. En begijntje SERRUYS die niet meer lopen kan en niet meer in de kerk komt; sinds haar eerste jeugd woont ze op 't Begijnhof in hetzelfde huisje, en slijt, op dezelfde

tree gezeten, over hetzelfde kantkussen gebogen, hetzelfde eentonig en eenvoudig leven, nu en dan 't werk onderbrekend om 'n kort gebed in 't getijdenboek te lezen of 'n ‘puntje’ in Thomas a Kempis te steken, die steeds ter zijde ligt. Enzovoorts.

Als 'n land veel zulke mannen en vrouwen telt, dan slaapt het. Ik zeg niet dat ze ongelukkig zijn, want 'n slapend mens is niet kwaadaf, maar het land, 't volk blijft wat 't is, of 't kwijnt en verdwijnt.

Maar ook het jonge ontwakende Vlaanderen leeft in dit boek, in 'n kring van studenten. Ze zijn vol vuur voor ‘het duurbare Vlaamsche vaderland’, maar ze spotten toch met hun eigen geestdrift en hun eigen heilige zaak. Ze noemen zich ‘zonen van Artevelde,’ maar terwijl ze dat doen, zijn er enige plooien in 'n hoek van d'r oog die aanduiden dat ze zichzelf kwiebussen vinden. Maar toch in 't midden van al dat gekwiebus zit eerwaardige ernst: de jeugd kan zo'n zonderling mengsel vertonen; ze verkondigen hun zware meningen met bokkesprongen en zotte uitvallen, als PIERROT die z'n liefde verklaart aan COLOMBINE zó dat ze d'r allebei om moeten lachen, maar ondertussen zou-ie schieten op iemand die maar 'n verkeerde blik op ze wierp.

En toch, en toch.... Ik wil 't wel goed praten dat die jeugd spotte met d'r eigen idealen, maar als ik denk aan CONSCIENCE en WILLEMS en DE LAET en GEZELLE, de oudere voormannen in de Vlaamse strijd, dan voel ik wat minachting voor de halfheid van die meelopers, tegenover de volheid van de liefde dier aanvoerders.

Tussen zulke jongelieden is BERGMANN opgegroeid tot 'n man. Dat gaat niet straffeloos, gelijk we zagen aan de gedeeltelike verfransing van z'n individualiteit. En evenals 't flamandisme dier studenten 'n fletse nabloei is, zo is TONY's boek zelf 'n nabloei van de oudere Vlaamse literatuur. Het verscheen in Januari 1874, tussen de oude en de nieuwe tijd in, in de schemering, en zelf wat schemerig. Van de nieuwe Hollandse idealen van zelfheid en zuiverheid nog geen spoor, natuurlik; en van de oude Vlaamse emancipatie-hartstocht maar 'n herinnering.

En toch willen Holland en Vlaanderen dit boek vasthouden, gelijk al bleek uit de vele drukken. (In 1908, de elfde; thans?) Daarvan heb ik de oorzaak willen verklaren: er zit 'n mens in met 'n eigen voeling van de wereld, al weet-ie zichzelf niet altijd zuiver te produceren, zonder vreemde bijmengsels; èn: het bevat intimiteitjes uit de lange nacht van 'n slapend volk, dat sedert tot ontwaken kwam; maar de schone doorbraak ener gouden ochtendzon, die wordt niet gegeven.

Naschrift. Ik heb hier de verschillende opmerkingen die ik pleeg te maken onder de lektuur van ERNEST STAAS, verwerkt tot 'n opstel. 't Spreekt vanzelf dat men in de klas geen voordracht houdt, maar, al pratend, nu 't een en dan 't ander zegt, of nog liever: door vragen dat aan de jongens tracht te ontlokken. Men ziet dat ik 't boek niet zó bizonder hoog schat, als BEETS bv. deed. Maar toch lees ik 't in de klas met genoegen: literaire scheppingen die 'n duidelike verdienste hebben, naast duidelike zwakheid, zijn zeer leerzaam als schoollektuur.

J. MATHIJS ACKET.

‘Uitbreiding van de woordenschat’.

De steloefeningen moeten dikwijls dienen, om den woordenschat uit te breiden op een wijze, die geheel in strijd is met gezonde denkbeelden over taalkundige ontwikkeling. Wil men een voorbeeld?

In een boekje, waarvan de tweede druk mij voor een paar maanden werd toegezonden, en dat, behalve voor mulo-scholen, ook bestemd is voor de hoogste klasse van gewone lagere scholen, komt herhaaldelijk de opgave voor: zoek de beteekenis der volgende woorden in uw woordenboekje en gebruik ze daarna in flinke zinnen. Reeds zeer bedenkelijk; maar dan blijkt, dat de schrijver wil, dat de leerling uit zijn woordenboekje leere, niet in de plantkunde-les, wat een abeel is; uit zijn woordenboekje, niet bij de aardrijkskunde, wat diluviale en alluviale gronden zijn; niet de geschiedenis leert hem wat een patriarch is of wat amnestie beteekent; zijn woordenboekje moet hem een helder denkbeeld geven van het eigenaardig kenmerkende van een humorist en een idealist; en voorts is het zeer noodzakelijk, dat een 12- of 13-jarige - alweer voorgelicht door zijn woordenboekje - nauwkeurig wete, wat hij te verstaan heeft onder een albino, propagandist, praeparaat, terrarium, fancy-fair, deurwaarders-exploit, proletariërs, bacchanaliën; terwijl zijn woordenboekje hem ook zegt, wat het is, onder appèl te staan en iemand insolvent te verklaren, ja, hem zelfs een Arcadisch tooneeltje doet aanschouwen, zóó duidelijk, dat hij er een flinken zin over gaat schrijven!

Dr. H.A. WESTRATE.

(*Het onderwijs in de Nederlandsche taal op de Lagere School*, in het *Paedag. Tijdschr. voor het Christel. Onderw.* 1912, blz. 78).

Kroniek en kritiek.

Plagiaat in een Vondel-uitgave.

Mej. Dr. C.C. VAN DE GRAFT heeft eenige jaren geleden (is 't in 1907 of 1908 geweest?) VONDELS *Maeghden* uitgegeven en toegelicht in 't Klassiek Letterkundig Panthéon. Goed, degelijk werk; de aanteekeningen beknopt en bijna altijd steekhoudend. Een uitgaaf, die reden van bestaan had. Want de *Maeghden* is een stuk, dat gekend moèt worden. Zooals MEMLINC de oude legende in volle teerheid en reinheid heeft geschilderd op de wondermooie relikwieënkist van de Heilige Ursula, zoo fijn en innig heeft VONDEL die uitgebeeld in dit drama, met gouden taal.

Thans, in 1912, is in de Nederlandsche Bibliotheek onder leiding van de heer L. SIMONS, het stuk opnieuw uitgegeven door de heer C.R. DE KLERK (*Vondels Spelen*, Deel I, 2). Goede aanteekeningen, nog een beetje beknopter, maar bijna altijd duidelijk genoeg. Alleen had de heer DE KLERK eerlijk moeten vermelden, dat van zijn circa 330 verklaringen ongeveer 178 letterlijk en 54 met kleine wijzigingen of verkortingen zijn overgenomen van Mej. VAN DE GRAFT. Hàd de heer DE KLERK dit gedaan, natuurlijk met een woordje van verontschuldiging en van dank, dan was de toestand heel anders geworden. De Nederlandsche Bibliotheek heeft nu eenmaal haast en we waardeeren de spoed, waarmee de Vondel-deeltjes elkaar navliegen. Want een ieder, die 't vak bij ervaring kent, weet, dat woordverklaring geen werkje voor haastig-gebakerden is. Soms blijft men steken bij één regel, één enkel woord; men gaat twijfelen, zoekt naar analoge gevallen, vergelijkt, twijfelt weer, en wanneer men eindelijk een verklaring heeft gevonden, naar zijn beste vermogen, zijn al gauw een paar uur hiermee heengegaan. Dit alles in aanmerking genomen, zouden we 't vrij vergeeflijk hebben gevonden, indien de heer DE KLERK, wiens *Kultuurbeschouwende Inleiding* een stoer brok werk is, en van wie nog veel verwacht wordt, een enkele keer de voortreffelijke uitgaaf van een voorgangster had gebruikt, wel te verstaan *met haar toestemming*. Misschien zouden alleen de uitgevers van het Klassiek Letterkundig Panthéon geprotesteerd hebben, aangetast in hun eigendomsrecht. Doch 't zou dan gebleven zijn bij een zuiver juridische en financieele uitgeverskwestie.

Maar nu de heer DE KLERK verzuimd heeft zijn bronnen te noemen, is 't geval veel ernstiger. Ik weet niet, of de wet iets vermag tegen dit onrecht; maar 't is genoeg, dat de meening van ieder fatsoenlijk mensch er zich tegen zal verzetten. Een wetenschappelijk man, die zich respecteert, geeft niet klakkeloos een anders werk voor zijn eigen uit.

Thans het bewijs, dat ik niet lang zal maken. Wie de beide uitgaven wil vergelijken, kan zonder moeite tot dezelfde onverkwikkelijke conclusie komen. Ik waarschuw alleen, dat men bij het tweede bedrijf beginnend, meer positieve resultaten zal verkrijgen dan bij 't eerste. Het maakt op mij de indruk, dat de bewerker, verder komende, meer en meer de voortreffelijkheid van de andere uitgaaf heeft erkend en gevolgd. Zoo zijn er in 't eerste bedrijf nog circa 25 oorspronkelijke verklaringen tegen 30 letterlijk en 15 eenigszins gewijzigd overgenomene, terwijl die verhouding in 't tweede bedrijf respectievelijk circa 13 tegen 55 en 13 wordt.

Nu zijn er bij de 178 letterlijk overeenstemmende noten een 55-tal, waarvan de verklaring zóó voor de hand ligt, dat twee personen al heel licht tot dezelfde uitleg moeten komen, en onder gewone omstandigheden zou men hier niet aan overschrijven denken; b.v. vrs. 13 '*nadien*: aangezien'; vrs. 42 '*d'afgrond*: de hel'; vrs. 43 '*ontsteecken*: ontstoken', enz. Verdachter wordt al een overeenstemming als vrs. 485 '*lasterstuck*: schendig stuk'; vrs. 760 '*uitgestreecken*: opgeschikt'; vrs. 994 '*verbaestheid*: ontsteltenis' en dergelijke. Toch zou men zonder eenige verdere bewijzen hier nog aan toevallige gelijkheid kunnen denken.

Maar buiten kijf *overgeschreven* zijn de volgende plaatsen: vrs. 2 (*Opdraght aen Agrippine*) ed. V.D. GRAFT: '*op eenen regenboogh*: de Godheid wordt gewoonlijk, inzonderheid op afbeeldingen van 't Laatste Oordeel, voorgesteld als zittende op een regenboog. Vandaar dat de regenboog als de verhevenste zetel, als de zetel bij uitnemendheid beschouwd wordt'.

ed. DE KLERK: idem, idem, alleen met een komma na 'vandaar'.

vrs. 593 ed. V.D. GRAFT: '*Op kruiswegh*: Diana werd vooral op kruiswegen vereerd en aangeroepen'.

ed. DE KLERK: idem.

vrs. 772-773 ed. V.D. GRAFT: 'de Hunnen droegen een overkleed van aaneengenaaide wilderattenvellen'.

ed. DE KLERK: idem.

vrs. 882 ed. V.D. GRAFT: '*zeissenwagenburgh*: De zeisewagens waren groote legerwagens, welker raderen, van zeisen voorzien, bij het

indringen op den vijand gruwelijke slachtingen aanrichtten. De wagenburg diende ook tot verschansing van het legerkamp'.

ed. DE KLERK: idem; alleen is veranderd: 'De wagenb. diende' in 'zij dienden'.

Men spaar mij de rest.[1)]

Jammer, dat de heer DE KLERK zich in noot vrs. 19 (*Opdraght aen Agrippine*) niet bij letterlijk overschrijven heeft gehouden; de dwaze vergissing van 56 voor 52 jaar zou dan achterwege zijn gebleven.

Ook onjuist, maar tenminste origineel is de aant. bij 1535, waar de heer DE KLERK het participium 'ontgost' voor een imperfectum aanziet.[2)]

Het werk van Mej. V.D. GRAFT heeft, ondanks 't vele goede, natuurlijk zijn kleine zwakheden, vlekjes en tekortkomingen. Merkwaardig is 't na te gaan, hoe de heer DE KLERK ze gewillig heeft overgenomen.

vrs. 88: 'Zend krijghsvolck uit, als mut.' Beide edities: '*mut*: stof'. Onjuist; de beteekenis is in dichte massa (zie bewijsplaatsen *Wdbk. d.N. Tl.* IX 1276).

vrs. 122: 'Noch liever oud en grijs gestorven, dan zo jong.' Beide edities: '*noch* (*liever*): toch (liever)'. Zeer overbodig en niet heel precies; ieder Nederlandsch kind kent uitdrukkingen als 'nu *nog* mooier.'

De verklaring van Mej. V.D. GRAFT van vrs. 1095: 'Dit braef gewapent volck, dat in zijn volle krits Gereed staet....' '*krits*: kracht' is mogelijk goed bedoeld, maar gebrekkig uitgedrukt. *In zijn krits, in zijn volle krits* beteekent 'volkomen', 'in zijn geheel', zooals o.a. ook in VONDELS *Inwydinge van 't Stadthuis t' Amsterdam* vrs. 602: 'de pais in haeren krits voltogen....' (zie ook *Wdbk. d.N. Tl.* VIII 296). De heer DE KLERK heeft hier gelukkig een eigen opvatting, al is 't de ware niet: '*krits*: kreits, kring.'

Gaarne had ik bij Mej. V.D. GRAFT nog noten gevonden bij vrs. 40 ('toetsteen'), vrs. 289, vrs. 341, vrs. 531, vrs. 542 ('geloof' in de beteekenis van 'vertrouwen'), vrs. 1314 en vrs. 1768.[3)]

De heer DE KLERK geeft evenmin een verklaring van één dezer plaatsen, getrouw aan zijn voorgangster.

1) Heel treffend zijn ook nog de noten bij 98, 569, 609, 673, 719, 723, 848, 857, 906, 963, 1316, 1426, 1468, 1495, 1516, 1517, 1595, 1736, 1739 (beide aanteekeningen) en 1763.
2) Zie hierover VAN HELTEN, *Vondel's Taal, Etymologie* § 39 e.
3) Is hier Maidenhead bedoeld? Ik laat mijn veronderstelling dadelijk voor een betere varen.

Mijn onaangename taak is volbracht. Ik had kunnen zwijgen en mijn ergernis in stilte verwerken, maar 't leek mij beter het volle licht op deze praktijken te laten schijnen. Als ook anderen op hun hoede willen zijn, zullen dergelijke diefstallen niet opnieuw straffeloos gepleegd kunnen worden.

D e v e n t e r , Sept. '12.

M.E. KRONENBERG.

Ontleden en ontleden zijn twee!

Ontleden om te begrijpen, of omgekeerd? vroeg M.R. DIJKMAN, niet lang geleden.[1] Dat hier met ‘ontleden’ bedoeld werd het traditionele taal- en redekundig ontleden, zal de lezer zich herinneren. En dat dit niet verward mag worden met het psychologies ontleden van taal, dat aan elk begrijpen vooraf *moet* gaan, is in de bedoelde bladzijden m.i. duidelik aangetoond.

Die verwarring komt, tot schade van ons taalonderwijs, maar al te vaak voor. Zelfs een scherpzinnig man als Dr. J. VAN DER VALK gaf onlangs blijken daarin verstrikt te zijn.

In een artikel over *De taal van Jacques Perk's Sonnettenkrans*[2] uit hij zijn verontwaardiging over een onderwijzer, die in *Het Onderwijs* geschreven had: ‘Gij studeerenden, wat ik u bidden mag, ontheilig PERK's sonnetten niet door ze taal- en redekundig te ontleden. Neen, doe dat vooral niet, het zou heiligschennis zijn.’

‘We zien hier het merkwaardige geval - zegt VAN DER VALK - dat een onderwijzer tot studeerenden zegt: tracht niet te verstaan wat gij leest!’ (blz. 576).

Dàn zou het geval inderdaad zeer merkwaardig zijn. Gelukkig is de oplossing onschuldiger. De ons onbekende bewonderaar van PERK zou in een idiotengesticht thuis horen, als hij de leer verkondigde: tracht de dichter niet te verstaan. En zijn beschuldiger zou dadelik zijn uitval terugnemen, als hij zich een paar dagen in de examenzalen van onderwijzers op de hoogte ging stellen, wat nu eigenlik taal- en redekundig ontleden is. Met schrik zou hij bemerken dat èn JACQUES PERK èn hij zelf te licht bevonden zouden worden in het taalkundig ontleden voor die alleswetende examinatoren.

Als voorbeeld hoe noodzakelik de taalkundige ontleding is, kiest VAN DER VALK deze verzen uit sonnet 59:

1) Zie deze jaargang, blz. 98.
2) In *Ons Tijdschrift* 1912, blz. 575.

‘Wat kan, wien weet te wezen, zóó beloonen
Voor levend dood-zijn, als ten sprekend teeken
Van vreê, met wat hij weet, 't geloof te honen?’

JACQUES PERK weet nog niet eens dat *wien* hier *wie* moet zijn (1ste nv. als onderwerp van een lijd. vw. zin, type *c*!). En VAN DER VALK wil *met wat hij weet* beschouwen als ‘een bepaling tusschen twee begrippen geplaatst zóó, dat die bepaling bij beide begrippen past.’ Dat doet HORATIUS wel, maar een Hollandse schoolmeester weet beter.

't Is al haast een ketterij dat een woord niet in het hokje van één woordsoort gebracht kan worden. Maar een bepaling die niet nauwkeurig ergens bij past! Dan staat alles op losse schroeven. TERWEY noch DEN HERTOG spreken er van. Ergo!

En dan is VAN DER VALK zo naief, te menen dat de ontleding ophoudt als de verzen volkomen begrepen zijn. Dan begint de pret juist! Op de finesses komt het immers aan. De ontleding is de proef op de som of iemand zijn DEN HERTOG op zijn duimpje kent. De aangehaalde regels zijn inderdaad voor een ontleder om van te watertanden. Je kunt er wel een uur op examineren. Zo'n ‘type c’ mèt een voorzetsel, als *met wat hij weet* is immers prachtig materiaal. Tien tegen één dat de kandidaat er in loopt, en *wat* 4de naamval noemt omdat er een voorzetsel voor staat, terwijl het een lijdend voorwerp is. En dan de ‘taalfout’ *wien*! Natuurlik begint de kandidaat met te denken dat de dichter wel geen fout gemaakt zal hebben!

Ook het thuisbrengen van de bepaling *ten sprekend teeken* in het ware hokje is lang niet mis. En wie begrijpt *ten*, als hij het niet ontleden kan in *te den*. Dat het hier *tot een* betekent doet minder ter zake, en wordt de kandidaat graag geschonken.

Als de taal van een bewonderd dichter zo stukgeplukt wordt, dan kunnen we ons uitstekend de uitroep begrijpen: houd uw schoolmeesterlike handen thuis en zoekt elders lijken voor uw dilettantensnijkamer!

Een tweede voorbeeld van ‘noodzakelijke taalkundige ontleding’ vindt VAN DER VALK in de regel:

‘'t Geluk ontkiemt uit droefenis *en troost*.’

Er zijn drie opvattingen mogelik: 1o. 't Geluk ontkiemt uit troost, 2o. (Ook) troost ontkiemt uit droefenis. 3o. 't Geluk troost.

VAN DER VALK verwerpt de eerste als ‘wat onnoozel’, en kiest de laatste. Doet hij dat *op grond van* een taalkundige ontleding? Of ontleedt hij PERK's *gedachte*, en komt hij van daar uit tot de rubri-

ceringen: 1ste of 4de naamval, substantief of werkwoord? Hij zelf doet alsof het eerste het geval is, en zegt o.a.: *Troost* kan niet afhangen van *uit*. Als troost dan niet de 4e naamval is, kan hij dan de eerste zijn? enz. Maar is het niet duidelik dat iemand die alle grammatika's van buiten kent en duizenden ontledingen gemaakt heeft, tegenover dit zinnetje niet beter voorbereid komt te staan dan iemand die geen enkele grammatiese term kent en eenvoudig, geschoold door veel lektuur, de verschillende opvattingen formuleert als hierboven is geschied? Niet tot beste 'ontleder', de beste 'classicus', maar tot de beste kenner van PERK's innerlik leven en van PERK's poëzie zullen we ons richten, als een plaats uit de dichter ons niet duidelik is.

Nog eens: een aanval van officiële zijde.

Dr. J.H. GUNNING Wz. schrijft ons, naar aanleiding van de noot op blz. 266: 'In *mijn* verslag stond: "dat Lezen spreken is"; in het Regeeringsverslag staat het verkeerd. Zooals ik 't geschreven had hebben de heeren 't inderdaad beweerd en volgehouden, en heb ik volgehouden en houd vol, dat 't een tastbare onwaarheid is.'

Bij deze mededelingen hebben we twee opmerkingen. Ten eerste dat de verplaatsing van de fout naar hoger regionen de zaak eer erger dan beter maakt. De Inspekteur neemt dus een beschuldiging over, waarvan hij de strekking zò weinig begrijpt, dat hij er nonsens van maakt, en grondt *daarop* zijn bedreiging. Ten tweede dat Dr. GUNNING zijn verouderde taalkunde met de 'waarheid' vereenzelvigt, en de nieuwere beschouwing als 'tastbare onwaarheid' verkettert. Want hij ziet ons natuurlik niet voor zò onnozel aan, dat wij lezen (d.i. taal van anderen reproduceren) en spreken (d.i. eigen uiting) niet zouden weten te scheiden. Trouwens, hij verwijst zelf naar een diskussie die hij voor enige jaren met mij voerde in *De School*, en waar de betekenis van deze, praegnant uitgedrukte, leuze onzerzijds zo verduidelikt werd, dat misverstand omtrent de bedoeling niet mogelik is[1)]. Aan welke zijde zou nu de verblinding van het fanatisme te zoeken zijn?

C.D.V.

1) Om de lezers die de nummers van *De School* niet kunnen naslaan, gelegenheid te geven zich te overtuigen, lieten we hiervoor op blz. 292, als bladvulling, een sprekende aanhaling afdrukken.

De uitspraak van het Latijn.

Het is vaak genoeg gezegd dat de strijd om de Vereenvoudigde niet alleen een kwestie van praktijk betreft. De diepere grond in elk geval is een verschil van taalopvatting. De spelling DE VRIES - TE WINKEL is het monument van de geestdrift voor de in het midden van de vorige eeuw voor ons land nieuwe historiese taalstudie, dezelfde geestdrift als een leraar aan een gymnasium er nog in de tachtiger jaren toe kon brengen de 'klankverschuivingen' in het Oudgermaans in de klas met grote uitvoerigheid te behandelen[1]. De Vereenvoudigde is het uitvloeisel van de nieuwere taalwetenschap, die heeft ingezien dat het historiese worden op zich zelf geen verklaring is, en dat vooral de studie van de levende taal ons de psychologiese processen moet helpen begrijpen.

Bij de diskussie over de hervorming van de uitspraak van het Latijn[2] kon men met meerder of minder duidelikheid die twee stromingen onderscheiden. Maar tot verrassing van sommigen hoorde men ook, en allereerst, een stem uit de vóórhistoriese tijd (van de taalwetenschap, wel te verstaan). Prof. HARTMAN trad op zoals men van de nazaat van onze roemrijke zeventiende-eeuwse klassieke filologen kon verwachten[3]. Van de motieven van de hervormers begrijpt hij niets, en kan hij niets begrijpen. Hij bestrijdt ze dan ook in hoofdzaak door de hulp in te roepen van de leken (i.c. de minister van binnenlandse zaken), en door te schimpen. Ook dit laatste ligt volkomen in de lijn van zijn zeventiende-eeuwse voorgangers, ofschoon die misschien zouden zeggen dat 'zwakhoofdige docenten' niet die forsheid van klank heeft die men van een klassiek geleerde mag verwachten.

De bewuste of onbewuste verdedigers van de historiese taalwetenschap uit het midden van de vorige eeuw kwamen natuurlik met soortgelijke argumenten als waarmee men ook het bestaan van een algemeen beschaafd in de levende talen bestrijdt. Men kent de klanken van het Latijn niet, het is niet ten allen tijde hetzelfde geweest, enz. Alles waarheden die niemand ontkent, maar die niets te maken hebben met het beginsel: een taal moet onderwezen worden als taal, als een verkeersmiddel tussen mensen van eenzelfde tijd in de eerste plaats, een mondeling verkeersmiddel vóór het een schriftelik werd.

Dit laatste standpunt kwam bij de verdediging van het hervormings-

1) Ik heb het diktaat van een leerling, een mede-student, indertijd gezien.
2) In de Rotterdamsche Courant van de laatste weken.
3) Het is bekend dat juist de klassieke filologen zich in de vorige eeuw het langst verzet hebben tegen de historiese methode.

plan niet tot zijn recht. Ja, men kan de vraag opwerpen of de verdedigers in de Rotterdamsche Courant zich van de principiële grond van hun voorstellen wel helder bewust waren. Als een van hun verzoekt niet over de Vereenvoudigde te spreken omdat die er niets mee te maken zou hebben, mag men daar aan twijfelen[1]. Immers de Vereenvoudigde en de hervormde Latijn-uitspraak zijn uitvloeisels van dezelfde taalinzichten, die ook op het **onderwijs** hun invloed doen gelden. Wat die invloed op het onderwijs in het Latijn betreft, veroorloof ik mij te verwijzen naar het rapport over de nieuwe methode van Latijn-onderwijs aan de Perse-school in Cambridge (direkteur: de bekende klassieke geleerde zowel als schoolman Dr. ROUSE): *The Teaching of Latin at the Perse School Cambridge* (*Educational Pamphlets* n°. 20, 1910, uitgegeven door het Ministerie van Onderwijs). Ik wil daaruit slechts één plaats aanhalen (bl. 3): 'The method is based on the spoken word, since that is the proper medium of language, more real to the learner, quicker of use, easier to correct; only when the *correct*[2] expression has been taught is the learner allowed to write, and this he does partly as a test of his having learnt, partly as a help to the memory. Nothing can be fully learned until it has been both *correctly*[2] spoken and correctly written.'

E. KRUISINGA.

Boekbeoordelingen.

'Het Katholieke Leven'. Leesboek voor de L.S., door H.G. Heijnen en J. v.d. Rijdt. Geïllustreerd door P. van Geldorp. 1e, 2e, 3e en 4e stukje. Uitgave L.C.G. Malmberg te Nijmegen.

Dat deze boekjes specifiek Roomsch zijn, zegt de titel. Dat ze, naar de bedoeling der schrijvers, 't Katholieke leven zullen helpen vermooien en verdiepen, mag men, gezien de gunstige recensies in de onderwijsbladen, met vertrouwen verwachten. *Ík* wil er hier alleen op wijzen, dat hun verschijning vooral ook moet worden gewaardeerd als 'n krachtige poging om de nieuwere taalbegrippen in de lagere school te brengen.

1) Tenzij de schrijver van het bedoelde stuk daarvoor *taktiese* redenen had!
2) Kursivering van mij.
2) Kursivering van mij.

De schrijvers hebben den moed (!) gehad, in 'n woord-vooraf de stelling op te zetten: ‘Schrijven is: spreken op 't papier. Luidop lezen: spreken van 't papier’. 'n Voortreffelijke leus, die er op wijst, dat zij 't ware inzicht hebben in de verhouding van taal, gespróken en geschréven. Dat zij de pen bestuurd willen zien door 't *oor*, dat ook bij 't lezen, mét 't oog den mond moet doen spreken.

Vandaar dat zij schrijven 't Algemeen Beschaafd, zooals dat zich regelt naar de stof en naar 't milieu; maar dat Algem. Besch. ook durven afbeelden, zooals 't zich doet hooren; waar woorden in 't dal van de rhythme-golf aan klankrijkdom verliezen, wordt dat ook weergegeven; de schrijvers laten zich dus niet afschrikken door ongewone woordbeelden; ‘toen-ie, ging-ie, ik zal 't 'm zeggen, als-ie d'r weer aan denkt’ enz. hóóren ze - en schrijven ze.

Maar niet ongestraft! Of heeft niet reeds 'n redacteur-zelf van 'n onderwijsblad[1)], dergelijke vormen gebrandmerkt als ‘bepaald leelijk en *verkeerd*’? Hij wil aan dat spreken (verg. bovenaangehaalde leus) eischen (!) gesteld zien. ‘Waarom anders ook maar niet geschreven: zakkie, doosie’ enz. Wat 'n taalinzicht, niet waar?

Maar hij heeft nog meer pijlen op z'n boog; verder heet 't: ‘zoo lezen we 'r voor haar, 'm voor hem, 't voor het’ enz. Niemand zégt zeker; ‘*haar* rok, je blijft *hem* in *het* vervolg uit *den* weg’ of iets dergelijks.

Goed, maar daarmee zijn vormen als ‘'m’ en ‘'t’ nog niet *verdedigd*!!

Och, och! En stond nu zoo'n dwaalleeraar nog maar alleen! Maar 't lijkt er niet naar! Honderden anderen, misschien, zijn met dezelfde ketterij besmet. Het verderfelijke zit 'm hierin, dat zij 't ‘leven’ der taal niet kennen, daardoor onwetend 't normale ontwikkelingsproces zouden willen belemmeren, terwijl ze in den waan verkeeren, dat zij als trouwe paladijnen de ‘ongereptheid’ der moedertaal bewaren. Met 't geweer geschouderd, staan ze te schilderen bij de leege sarcophagen van ‘het’, ‘hem’, ‘zijn’, ‘haar’ enz., terwijl ze de levende rechtstreeksche nakomelingen ‘'t, 'm, z'n, 'r’ enz., te vuur en te zwaard vervolgen, waar ze ze *zién* - niét, waar ze ze hóoren, of zelf zéggen. Want, nietwaar, ook die ‘palstaanders’ spreken, waar 't pas geeft, van ‘ie’ en ‘d'r’, zonder blikken of blozen. Zelfs als men hun zou vragen, wil je dan naar de letter gelezen hebben: h-e-t, ee-n h-e-m? dan zeggen ze: ‘Natuurlijk niet! We hebben niets tegen 'n ongedwongen leestoon, in overeenstemming met de beschaafde

1) De heer SURING in ‘het Kath. Schoolblad’ van 26 Sept. j.l.

uitspraak'. Let wel: de woorden mogen wél zoo úitgesproken worden, maar *eigenlijk* zijn ze toch: het, een hem, en daarom moeten ze ook zoo geschreven blijven.

Wanneer toch, zal de groote menigte 'ns gaan inzien, wát éigenlijk taal ís, en hoe dús de afbeelding wezen moet. Laten we intusschen de schrijvers dankbaar zijn voor hun daad van moed, die zeker 'n flink eind vooruit zal helpen in de goede richting.

Om tot 'n natuurlijk lezen te komen, hebben de schrijvers verder gestreefd naar 'n natuurlijke punctuatie.

Dr. DE VOOYS schreef in Jrg. V, afl. VI, blz. 316 van dit tijdschrift: 'Oudere leerlingen moeten (dus) verstánd krijgen van interpunktie, zodat ze boven de tekens van hun tekst komen te staan. Ze moeten *slechte* van *goede* komma's weten te onderscheiden'. - Zoo is 't helaas! Veel tijd en moeite moet worden besteed om iets 'onschadelijk' te maken, wat uit z'n aard alleen bestemd is 'n krachtig hulpmiddel te zijn tot goed lezen. 'n Weldaad moet 't dus worden genoemd, 'n serie leesboekjes voor de lagere school te krijgen, waar de kinderen van meetaf de teekens leeren opvatten als de aanduiders voor kortere of langere pauzeering. Zonder nu de verdediging van elke komma op me te durven nemen, dunkt me toch, dat over 't algemeen de schrijvers toonen, 'n goed oor te hebben, en 'n fijn gevoel voor rhythme.

Het derde middel is er een, dat meer kunstmatig wordt aangewend, n.l. 't plaatsen van accenten om bizondere nadruk en stemverheffing aan te geven, buitengewoon sterke, door accent plus cursiveering. Ook dit middel, door bevoegden toegepast, kan er veel toe bijdragen, om de kinderen te brengen tot 'n natuurlijke, vrije voordracht.

Hoewel ik deze hulp bij 't luidop lezen, in de lagere stukjes goed op 'r plaats acht, hoop ik toch, dat er in de hoogere deeltjes gaandeweg minder gebruik van zal worden gemaakt; in de hoogste zou ik ze zelfs nagenoeg geheel willen missen.

Vooral voor V.D. BOSCH en MEIJER moet 'n uitgave als deze 'n voldoening zijn. Zonder toch op de zelfstandigheid van 't werk der heeren HEIJNEN en VAN DE RIJDT iets te willen afdingen, dunkt me, dat de *geest* van 't Lees- en Taalboek ook over hén gekomen is. En dit strekt hun niet tot blaam, maar tot hoogen lof.

Mogen de schrijvers, van de betrekkelijk weinigen met klaren blik op de taalfeiten, minstens evenveel steun ondervinden, als tegenwerking of onwil van de groote menigte, wie 't nog aan taalinzicht mangelt.

JAC. V. ALPHEN.

Proeven van Lessen voor Spraakkunstig Onder wijs, bewerkt door J.L. Horsten, Jos. M. Reynders en W.J. Walboomers. Drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis, Tilburg. F.H.J. Bekker, Amsterdam.

Het beste is, dat wij deze mannen zelf laten spreken.

‘Er waait een nieuwe geest door het spraakkunstonderwijs.

Dezen nieuwen geest nog wat meer aan te wakkeren, is het doel van dit boekje.

Alle denkende onderwijzers hebben de vernieuwing met vreugde begroet, niet omdat ze *nieuw* is, maar omdat ze *degelijk* en *redelijk* is. Als ooit een vernieuwing v e r b e t e r i n g bracht, dan is het *déze*. Maar niet alle onderwijzers zien zoo maar opeens klaar in, welke veranderingen het onderwijs daarmee over het geheel en in debijzonderheden moet ondergaan, m.a.w. de practische gevolgtrekkingen voor de taalles blijven soms uit. Vooral geldt dit voor de aanbrenging van de gewone grammaticale begrippen, en voor de manier van spreken, bij het spraakkunstonderwijs in gebruik, 't Is het noodlottig gevolg van de verkeerde opleiding die ze zelf vroeger genoten hebben. Van *taal* kregen ze heel verkeerde begrippen, van *taalwaarneming*, de grond van alle redelijke grammatica, volstrekt geen. Hen nu moge dit boekje bij het onderwijs helpen. Wel zullen zij er niet àlles in behandeld vinden, maar toch genoeg, om zelf verder te kunnen werken, te meer daar we herhaaldelijk kunnen verwijzen naar een pas verschenen grammatica-cursus, geheel in nieuwen geest bewerkt, en bestemd als handboekjes voor de leerlingen...[1)] Daarbij hebben we ons gehouden aan het oude systeem; zelfs aan de gebruikelijke grammaticale termen hebben we niet getornd. Een nieuw systeem immers kan niet van het onderwijs uitgaan, wel er in doordringen... Maar in elk geval willen we het onde systeem zoo goed en zoo redelijk mogelijk trachten te onderwijzen. Op de allereerste plaats willen we, dat het spraakkunstonderwijs beruste op doorgezette taalwaarneming. We willen voorkomen, dat de leerlingen wanbegrippen en scheeve voorstellingen in 't hoofd krijgen, die, behalve dat ze op zich zelf al verkeerd zijn, op een eventuëel verder taalonderwijs belemmerend inwerken. We streven er naar, om den leerling bij

1) Uit de Spraakkunst, I-III, Eenvoudige Schoolgrammatica met Oefeningen door Jos. M. REIJNDERS. (Verg. ook *De N. Taalg.* V, blz. 309). Deze cursus namen de bewerkers tot leiddraad voor hun ‘Lessen’. Doch ook zonder die leiddraad, leert men hun ‘onderwijs’ verstaan.

het taalonderwijs altijd in onmiddellijke aanraking te houden met de werkelijkheid der taal.'[1)]

Een 'Inleiding', ontwikkelt het principiële inzicht. Helder en zakelik wordt hier verteld waar het om gaat. De spraakkunst moet steunen op taalwaarneming. Hoe vaak dit ook gezegd is, en hoe braaf men ook steeds ging 'waarnemen', men misleidde zich zelf ten opzichte van het 'verschijnsel'. Men was onoprecht, uit misverstand. Maar toch was het misverstand groot. Zo groot, dat, wanneer men bij 't onderwijs in de natuurkennis zich tot dezelfde praktijken had gedwongen gezien, men, gekwetst in zijn wetenschappelike en paedagogiese zin, de handen over deze 'hemeltergende ongerechtigheid' omhoog zou hebben geheven. De lezer verbeelde zich eens, dat een onderwijzer, om een kikker te laten zien, eerst er gewiekst een kunststaart aan zou moeten draaien, om de leerlingen het beest te laten zien, zoals het eigenlik 'hoort te wezen', en in geen geval, 'zoals het in zijn groei is ontaard'. Welnu, deze driemannen keren deze valse heuristiek de rug toe, en doen hun 'natuurkundige proeven' volgens een gezond taalinzicht. 't Is de g e s p r o k e n taal, die zij aan de waarneming hunner leerlingen onderwerpen. 'De leerlingen moeten de verschijnselen waarnemen door 't gehoor'. Als zij, als onderwijzers, ook nu en dan een woordje opschrijven, is het alleen, om het 'waarnëmen' te vergemakkeliken. Geenszins is het om de *schrijfvorm* te doen. Het karakter van deze lessen is dus een mondelinge.

Wel mag de verschijning van een boekje als dit, dat de praktijk van het nieuwe taalonderwijs, op een gezonde basis, in de lagere scholen op gang brengt, als een heuglik teken begroet worden. En zoveel te meer maken zich de bewerkers verdienstelik, omdat de gegeven lessen (de Inleidende niet buitengesloten) modellen zijn van prettig, eenvoudig en zakelik onderwijs. Zulke taallessen te geven, moet tal van onderwijzers tot een genoegen worden. Wat is dit iets heel anders, dan de gebruikelike vormen-aanbrengende grammaticadressuur!

Langzamerhand laten de bewerkers hun lezers meer los. Bij 't materiaal, dat ze geven, hopen ze en zouden ze wensen, dat de, door hun voorbeeld, opgewekte en gesterkte jongeren, hun eigen weg zullen vinden. Ongetwijfeld, zullen ze dat. Maar de heren bewerkers, die man voor man of tezamen, het onderwijs reeds zo veel aan zich hebben verplicht, zullen evenmin bij de pakken blijven zitten. Zulke

1) Voorrede, V-VII.

bevoorrechten hebben meer in hun mars, en met het materiaal, dat zij bezitten, ijverig weten te vinden (zie hun welkome I n d e x : Voor verdere studie) en zonder missen voor zich zelve zullen weten aan te vullen, kunnen zij in 'Voortgezette Lessen', ook nog andere leerinrichtingen, naast het lagere volksonderwijs, inspireren met hun nieuwe geest.

J.K.

Letterkundige Richtingen en Verschijnselen. Studiën en Schetsen uit de Geschiedenis onzer Letterkunde, voornamelijk ten dienste van Candidaat-Hoofdonderwijzers, door H. van Leeuwen, h.e.s. te Schoten. Haarlem - P.C. Wezel. - 1912. ƒ1.75.

Uit het Voorbericht:

'Het werkje, dat den studeerenden onderwijzer wordt aangeboden, is zijn ontstaan verschuldigd aan een artikel, dat door mij in "De Sollicitant" van 3 Aug. 1911 werd geschreven onder den titel: "Letterkunde-studie voor de Hoofdakte." Dit opstel mocht èn van den Redakteur èn van een mij onbekenden schrijver R. te M. (in genoemd blad van 24 Aug.) de volle tevredenheid wegdragen.'

... zodat dit artikeltje het overige van 't 'Voorbericht vult'.

Wij zijn 't er volmaakt mee eens, dat het op een hoofdonderwijzers-examen veelal met een onbenullig vragen over naampjes, jaartalletjes, en de meest oppervlakkige dingen afloopt. En dat we gaarne met de heer VAN LEEUWEN zouden zien, dat de candidaat, al was het maar in een stuk of vijf zes, goed gelezen en met bewustheid zich eigen gemaakte werken, die werken als noodwendige 'verschijnselen van logies geconditionneerde "kultuurrichtingen" begreep.

Maar dan zou deze "hervormer" zelf, moeten voorgaan met anders voor te werken. Met inzicht te geven, waar hij met het verzamelen van "stof" heeft menen te mogen volstaan.

Het eerste artikel gaat over de Arcadia's[1)].

De zucht tot navolging, de papegaaiennatuur, schijnt den mensch aangeboren en niet het minst openbaart zich dat gemis aan oorspronkelijkheid op het rijke gebied der letteren.'

'"Een zonderling werk (HEEMSKERK's) Arcadia!"' schreef een maal 'Dr. JONCKBLOET. *Tasso*, aan wien de grand-seigneur HEEMSKERK zijne stof ontleende, zou in de "noyt genoegh gepresene *Rosemund*"

1) Iets over Arcadia's (1-7).

moeilijk zijne *Sylvia* herkennen. Het gewaad der herderin mocht aan het bekoorlijke *Arcadië* herinneren, hare verwantschap liet overigens te wenschen over. Ook de herder *Reinhert* is slechts eene verre navolging van den stoutmoedigen *Aminta*. Beiden, onze arme herder en herderin, beantwoorden evenmin als hunne vriendin, de “bevalliglyck-wyse RADEGOND”, aan het karakter, dat wij aan zoodanige personen mogen stellen. Doch zij en hunne “liefkooserye” dienen ook slechts als “loofwerck” bij het bespreken “van den oorspronck van 't oudt Bataviën” en van verschillende rechtsgebruiken...

Zwaarwichtige onderwerpen maken het gesprek uit van verliefde paartjes...

De *Hoeksche en Kabeljauwsche twisten*, door WAERMOND in eene dorre opsomming van feiten en bijzonderheden toegelicht, vullen menige bladzijde...

Het vinden van geld in een andermans grond, de strandvonderij enz. brengen hem op rechten en wetten...

De gedichten, in *Heemskerks Arcadia* voorkomende, nu eens poëtische ontboezemingen van de verliefde paartjes, dan weder zangen over vaderlandsche onderwerpen, zijn vloeiende en welluidende verzen; in zijn proza is hij “een echt kunstenaar met de pen.” (BUSKEN HUET).

Hoe teekent hij met kunstenaarsnauwkeurigheid... Welk een juiste afbeelding... Hoe natuurgetrouw...

Doch deze detail schoonheden stempelen de *Batavische Arcadia* nog niet tot een “navolgenswaardig kunstwerk.” (JONCKBLOET)...

Dat de kunst als dienstbode der wetenschap gebruikt werd, leert ons *Soeteboom's Arcadia*. Niet minder dan 678 bladzijden worden gevuld met... en de hemel weet welke ballast meer...

Eene eeuw later waren de *Arcadia's* nog in de mode...

De namen der helden in deze Arcadia (de Noord-Hollandsche van CLAAS BRUIN) doen de strekking van het geheel reeds vermoeden. Een *Zedenlust*... hebben zich vereenigd tot het maken van een reisje,... onverbeterlijke deftigheid... droge wetenschappelijke gesprekken... vooral om “geestelijke toepassingen” te doen...

Aan vergelijkingen van allerlei aard is BRUIN sterk...

Het werkelijk arcadische in deze arcadia is nauwelijks te vinden...

Wel moet de arcadia-litteratuur in den smaak zijn geweest, dat men van een product als de *Dordrechtsche* van LAMBERTUS Bos kon genieten...

Toch zou deze arcadia geen kind van haar tijd zijn, indien ook niet aan het bastaard-classisisme der 17de eeuw werd geofferd...’

Laten we eerst overeenkomen, dat de schrijver een knappe man is, die geen moeite gespaard heeft, en heel wat kennis bijeen heeft gegaard. Opstellen als ‘De Dorpsvertelling’ (22-69), ‘De Post van den Helicon’ (59-85), ‘Jaarboekjes en Almanakken’ (85-93) zijn uitstekende excerpten, trouw geïnventariseerde catalogi. Enkele andere, als de ‘Heiloosche kring’ (139-143), ‘De Slag bij Nieuwpoort’ - wij noemen de meest in 't oog vallende - kunnen uitstekende diensten bewijzen aan candidaat-hoofdonderwijzers, welke op een examen een ‘letterkundig opstel’ uit hun mouw zouden willen schudden, en inderdaad, is ‘de Heiloosche kring’ in het jaar 1912, op het examen te Amsterdam zulk een ‘onderwerp’ geweest[1)]. Maar in al deze ‘lessen’ ontbreekt datgene wat het meeste van alle dingen is: de liefde. Want ook, zonder te denken aan de paedagogiese strekking, waarop dit werkje zich zo gaarne zou willen beroemen; zonder onze hartgrondige wens, dat in deze vingerwijzingen de onderwijzer zou leren waarderen, en voor zijn oog zich allengs het perspektief van het verleden in onze litteratuur zou openen; dan nog vragen wij, of iemand van deze tijd zo uit de hoogte, met oppervlakkig krities gebaar op een verouderd genre mag neerzien, en of zo iemand, eensdeels met hoog dédain en anderdeels tegemoetkomende detailbeprijzing over die dingen oordelende, eigenlik wel gerechtigd is, zulk een onderwerp onze tijd langer binnen te leiden.

Hoe anders toch had deze man van de ‘Letterkundige Richtingen en Verschijnselen’ zich zijn vragen kunnen stellen. Hoe moeten wij ons, had zijn eerste vraag kunnen zijn, de geest van deze Arcadiamensen denken, en ons hun kunstzin invoelen, waaruit deze voor ons ongewone werken geboren werden? Streefden zij inderdaad naar dat ideaal, waarvan in onze dagen met een aanmatigende beslistheid gezegd wordt, dat zij het niet te bereiken vermochten? Was het breed beschrijven van topografiese en historiese bizonderheden, met geleerde uitweidingen op strafrechterlik en genealogies gebied een bloot toegeven aan een plotseling ontwakende nationale werkelikheidszin, met een opgewekte belangstelling voor het kostbaar geworden eigendommelike, of was het een breed opvullen met druk en vol gekriebel van allerlei merkwaardigheden, om ze te brengen onder een eigenaardige belichting? Schijnt de zon, die pralend oprijst en het speelwagentje met een goudglans verguldt, over het Holland, dat zich voor der mensen blikken opent, of over het Holland, zoals zij, Arcadieërs, het onder het symbolies schijnsel van een door

1) Die ‘kring’ is natuurlik voor rekening van de ‘verbeelders’.

Antieke beschaving gedragen idealisme, wensen te zien? Want de lichtsfeer boven de lachende landouwen, de rytmen van hun ontboezemingen, de muziek van hun kleurrijk beeldend proza, de soepele hoffelikheid van hun feestelike galanterie, draperen de wanden en verfijnen het aroma van een verheerlikte wereld, met wier schoonheid en feestelikheid het hun een welbehagen is, neer te zien op de werkelikheid der dingen, en ze, tot zich trekkende, de platheid van hun vlakken, en de noodwendigheid van hun begrenzingen te overglanzen met een feëries licht.

Voor het opstellen van de Geschiedenis onzer Letterkunde achten we allerminst overbodig conscientieuse boedelbeschrijvers. Maar voor wie onderwijzen wil, zij het aanbevolen, de jongeren te leiden op heuveltoppen, en hun bewust te doen worden de heerlikheid aan hun voet. Straks, bij 't afdalen, ontdekken zij van zelf de details.

Wij hopen voor de ijverige en kundige heer VAN LEEUWEN, dat hij er nog eens toe komt, een andere ‘gids’ te schrijven, met minder stof, meer inzicht, en ontzwaveld van kritikasterij.

J.K.

Uit de tijdschriften (September - Oktober).

De Gids. Sept. Een jubileum-nummer voor Mevr. BOSBOOM - TOUSSAINT. Na een inleidend woord van de redaktie volgt een belangrijk artikel van J. PRINSEN J.LZ. over *De liefde in den Leycestercyclus*. Hij ziet in deze cyclus ‘het boek van de Liefde, de Liefde in al haar uitingen’. Daardoor wordt ‘wat aanvankelijk een wonderlijke doolhof leek, een wel geordend, volkomen harmonisch bouwwerk’. Tegenover de Platoniese liefde (van SIDNEY en MARTINA) opgaand in idealen van schoonheid en toewijding buiten het geloof, buiten het huwelik - verleidelik en gevaarlik - en ‘de verwoestende woeling van drieste passiën’, die onverbiddelik ten val voeren, staat ‘de door het geloof geheiligde huwelijksliefde in GIDEON en JACOBA.’ TOUSSAINT is ‘de groote kunstenares, die het menschelijk hart heeft doorzien, zijn hartstochten en woelingen heeft weten te ontleden, den groei van zijn begeerten in al hare wendingen heeft weten te volgen, het leven van gansch een maatschappij uit het verleden tot een grootsch geheel heeft weten saam te vatten.’ Voor de massa

van romanlezers, die oppervlakkig vermaak zoeken, is dit werk ongeschikt, maar het kan nog steeds genot geven aan kunstkenners en aan eenvoudige gelovigen. ‘Want in TOUSSAINT's werk spreekt bovenal een goed, rein en groot hart.’ - FRANS ERENS schrijft eveneens *Over Mevrouw Bosboom - Toussaint*. Eerst behandelt hij de aard van het genre dat zij bij voorkeur beoefende: de historiese roman, en wijst er op dat haar werk, ‘van zeer ongelijke waarde, om een gids roept.’ Daarna weegt hij het oordeel van POTGIETER en van BUSKEN HUET, die met nadruk op de Protestantsche tendenz van haar werk gewezen heeft. Z.i. neemt de tendenz altijd iets van de schoonheid af, maar ‘de protestantsche neigingen werden door haar gave van ziening en uitbeelding overschaduwd’, zodat wij ‘met gemak ons oog op het algemeen menschelijke kunnen richten, dat in haar werk met vollen luister straalt’. Voor haar gebreken heeft deze schrijver een open oog: ‘Langen tijd heeft zij als eene grootvorstin in ons land getroond, wanneer men let op het aanzien, dat zij genoot. Toch was hare gevoelssfeer, hoe vreemd het ook moge lijken, eene scherp begrensde. Er bloeien dan ook uit hare romans geene stemmingen op: Zij zijn niet omhangen door een dampkring van pessimisme, ook lacht er niet uit eene zon van humor. Er is iets kouds in haar werk. De warmte, die er nog in ligt, ontving zij uit haar geloof. Zelfs in de romans van FLAUBERT en ZOLA ligt eene stemming De handelende personen daar krioelen dooreen tegen een somberen en onafzienbaren horizon. Zij hebben hunne eigene atmosfeer. In de romans van Mevrouw BOSBOOM voel ik er geene. Er ligt in haar verhaal een lichte pedanterie, een didactisme, dat niet bekoort. Zij is geheel zielkundige: dat is hare kracht en grootheid. Haar stijl is volkomen onartistiek. Zij bekommert zich weinig of de sleep harer volzinnen stof en onkruid meevoert in zijn gang: zij heft hem niet op tot luchtigen tred.’ ‘Zuivere groote kunst is die van Mevrouw BOSBOOM niet. Haar proza is grootendeels verouderd, zooals het meeste van haren tijd.’ Maar uit haar beeldengalerij zijn stukken van waarde overgebleven. Die waarde karakteriseert de schrijver door deze vergelijking: ‘Beter nog dan van levende beelden bij hare figuren te spreken, zou ik hare werken willen vergelijken met oude kunstig bewerkte gobelins. De gobelin is droger van voorstelling dan de schilderij en men mist in hem den gloed en het leven daarvan, daarenboven is de uitdrukking der gezichten en der gebaren daarin ietwat verwrongen, stijf en onbeholpen. Doch het geheel geeft den indruk eener deftige antiquiteit.’ - Vervolgens is afgedrukt een fragment van een novelle uit haar Alkmaarse tijd, *De Cornetjes*, door

DYSERINCK in handschrift gevonden. - J. BOSBOOM Nz. geeft een overzicht van de belangrijke *Brieven van A.L.G. Bosboom - Toussaint aan Potgieter*, dat hij met het jaar 1842 afbreekt. - J.N. VAN HALL publiceert *Drie brieven van juffrouw Toussaint aan Willem de Clercq*; J. DYSERINCK doet mededelingen *Uit de brieven van Mevrouw Boshoom - Toussaint aan Mr. Is. da Costa, Mevr. Elise van Calcar, Ds. O.G. Heldring en Mr. G. Groen van Prinsterer*. Voor de kennis van de schrijfster, haar tijd en haar omgeving bevatten deze brieven vrijwat waardevolle gegevens.

Okt. JUST HAVELAAR wijdt een uitvoerig artikel aan *Lodewijk van Deyssel*, voor hem ‘het volledigst voorbeeld van den auteur uit de dagen der Tachtigers’: ‘hij veranderde, maar zwenkte niet òm.’ Tot dat inzicht brengt zijn laatste boek, *Frank Rozelaar*. Met grote bewondering wordt dan uit het werk de ontwikkelingsgang van de schrijver nagegaan. De slotsom luidt: ‘In deze eeuw van experimenteeren schijnt soms geheel de VAN DEYSSEL-figuur mij toe zelf een enorm en levend experiment te zijn: het experiment van 't individualisme, dat in telkens wisselende wijze zich te handhaven zoekt en tot zijn synthese tracht te komen.’ - DIRK COSTER schrijft waarderend over *Adama van Scheltema's Faustvertaling*, door J. VAN LOOY ten onrechte veroordeeld. Ondanks de gebreken staat die vertaling als geheel ‘op de hoogte ongeveer van het gemiddelde poëtische vermogen van het oogenblik in Nederland.’ - CAREL SCHARTEN trekt, in een artikel *De Passeïsten* een zeer overtuigende en leerzame parallel tussen het schilderwerk van de Italiaansche Futuristen en het voorbijgegane sensitivistiese proza van onze Tachtigers. - J.N. VAN HALL betreurt dat aan *De Alkmaarsche Gedachtenisviering* zo weinig aandacht geschonken werd door hedendaagse Letterkundigen.

De Beweging. Sept. J. KOOPMANS huldigt Mevrouw BOSBOOM - TOUSSAINT door een diepgaande ontleding van haar *Lauernesse*. Hij wijst er op dat de schrijfster ‘zich alleen sterk voelde bij 't volgen van haar eigen lijnen.’ Aan het begin van die ontwikkelingslijn staat *Het huis Lauernesse*: daar vindt men in kern het ‘evangelies priesterschap’ zoals zij dat verstond. ‘Haar gaven toch wilde zij zo gaarne dienstbaar maken aan de verheffing van een breder kring; zich gewijd voelende door een Hogere Macht, meende zij haar arbeid ook te kunnen bestemmen voor een werk, dat zij middellik aan de Leiding der wereld verwantschapt wist. Zij kende zich 't liefst als opvoedster.’ Achtereenvolgens worden de voornaamste personen uit het boek getypeerd en de twee lijnen waarlangs haar histories-theologiese

roman gebouwd is, nagegaan, nl. de positieve, die ‘de geestelike groei in de eminentste geesten dier dagen volgt’, en de negatieve, die ‘de kerk zoekt bloot te leggen in haar toenemende decadentie.’ Achter de verbeeldingen van de schrijfster zien we dan telkens haar eigen gedachten- en gevoelsleven.

Okt. In de nieuwe rubriek *Kunst en Geest in Literatuur*, geeft P.N. VAN EYCK een uitvoerige kritiese beschouwing over *Boutens' Carmina*. Hij acht deze bundel, vergeleken met *Stemmen* een achteruitgang, voornamelik om ‘het gebrek aan ziel en liefde, dat het grootste gedeelte dezer verzen in hun wezen kenmerkt, vergeleken met het aanzienlijk aantal malen, dat ziel en liefde hun aanleiding en hun onderwerp werden.’ Hij spreekt zelfs van ‘dit noodwendige, noodlottige boek, waarin wij het groene hout van BOUTENS'dichtkunst zien verdorren.’ Voor hem is BOUTENS ‘de typische dichter eener tusschenperiode.’ Van een jong geslacht hoopt en verwacht hij een nieuwe dichtkunst.

De Nieuwe Gids. Sept. W. KLOOS wijst in enkele bladzijden (*Mevrouw Bosboom - Toussaint herdacht*) op de betekenis van deze schrijfster. Daarna wordt een weinig bekende brochure (*Fantasiën in December* 1848) herdrukt, die haar politieke denkbeelden in het revolutiejaar weergeeft.

Okt. In de *Literaire Kroniek* van W. KLOOS wordt de prozabundel *Idealen en Ironieën* van R. VAN GENDEREN STORT besproken.

Onze Eeuw. Sept. J. BOSBOOM Nz. geeft in een artikel *Over mevrouw Bosboom - Toussaint* al zijn herinneringen aan zijn tante en de schilder BOSBOOM, voornamelik wat hun uiterlik leven gedurende hun latere huwelijksjaren betreft.

Groot-Nederland. Sept. In de rubriek *Literatuur* beoordeelt J. WALCH met grote ingenomenheid QUERIDO's *Jordaan*, waarin hij de zelfbeheersing prijst, al zijn er nog overblijfsels van vroegere buitensporigheid in het taalgebruik. - H. VAN DER WAL bespreekt *Een kleine wereld* van FRANS HULLEMAN.

Okt. J. WALCH beoordeelt een reeks Nieuwe *Verzenbundels*, nl. van JAN PRINS en RÉNÉ DE CLERCQ, samen besproken als ‘vernieuwers en verdiepers’, van A. ROLAND HOLST, ALEX GUTTELING en P.N. VAN EYCK, als verdienstelike dichters geprezen.

Ons Tijdschrift. Sept. J. VAN DER VALK bespreekt TEN BRUGGENCATE's proefschrift over *Rhijnvis Feith*. Zijn bezwaar, is ‘dat het

ons FEITH te eenzijdig laat zien, van zijn zwakke zijde. De jonge doctor is niet met voldoende sympathie tot FEITH gegaan, hij heeft hem onderschat.' - G. GOSSAERT beoordeelt de *Stille Festijnen* van ADOLF HEROKENRATH, *Eerste Oogst* van ADAMA VAN SCHELTEMA, en *Doorgloeide wolken* van ALEX GUTTELING.

Okt. J. PETRI geeft onder de titel *Kunst en Synthese* een bespreking van *Twee Hollandsche romans*, nl. *De roman van een gezin* door H. ROBBERS en *Armoede* door I. BOUDIER BAKKER. De eerste noemt hij 'een psychologische', de tweede 'een idiëele of liever een roman met een leidende Idee'. - J. VAN DER VALK geeft een ongunstige beoordeling van het veelbesproken boek van H.F. WIRTH: *Der Untergang des Niederländischen Volksliedes*. In 't biezonder protesteert hij tegen de geringschatting van het Kalvinisme bij deze auteur.

De Tijdspiegel. Sept. A.S. KOK behandelt het echtpaar *Bosboom - Toussaint*, naar aanleiding van DYSERINCK's boek en de uitgave van BOSBOOM's brieven door JELTES. Met de laatste is hij het oneens in de waardering van Mevr. BOSBOOM's talent. In 't biezonder bespreekt hij de verhouding van de echtgenoten en het weinige begrip dat Mevr. BOSBOOM had van schilderkunst.

Den Gulden Winckel. Sept. J. ESSER oefent afbrekende kritiek op een gelegenheidsuitgave, *Mevr. Bosboom - Toussaint, Haar leven en werken. Voor het Nederlandsche volk geschetst* door W. WIJKER. - J. KALFF Jr. beoordeelt *De Vreemde Heerschers* door C. en M. SCHARTEN.

Van onzen Tijd. No. 47-50. L.J.M. FEBER geeft een opmerkelik, uitstekend geschreven artikel over *De Nieuwste Nederlandsche literatuur*. Daarin 'neemt hij stelling tegen BINNEWIERTZ beschouwing van de nieuwste Nederlandsche verzen.' Hij gelooft niet dat de beweging van '80 doodgelopen is: wel in dichters als KLOOS en H. SWARTH, maar niet in VAN DEYSSEL en BOUTENS. In het biezonder gaat hij VAN DEYSSEL's ontwikkeling na, en zijn houding tegenover het naturalisme.

XIII. No. 1. F.V. TOUSSAINT VAN BOELAERE schrijft een beknopt artikel: *Hendrik Conscience, bij zijn eeuwfeest*.

Elseviers Maandschrift. Sept. H. ROBBERS vindt in DYSERINCK's *Levensschets* van Mevr. BOSBOOM - TOUSSAINT aanleiding om zijn mening te zeggen over haar jubileum in verband met de Consciencefeesten, over de schrijfster en haar biografie.

Okt. H. ROBBERS bespreekt de jongste werken van een zevental prozaschrijfsters en -schrijvers, van wie INA BOUDIER - BAKKER en ZOETMULDER warm geprezen, JEANNE REYNEKE VAN STUWE en VAN GENDEREN STORT met voorbehoud gewaardeerd, de overigen te licht bevonden worden.

De Vlaamsche Gids. Sept. - Okt. MAURITS SABBE publiceert een voordracht, te Antwerpen gehouden, ter ere van HENDRIK CONSCIENCE's eeuwfeest.

Vlaamsche Arbeid. No. 7-9 geeft een geïllustreerde aflevering, aan CONSCIENCE gewijd.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Academie. Aug. 1912. JAC. MUYLDERMANS geeft een voordracht over *Conscience in zijn leven en streven. - Een en ander over de lectuur van het Vlaamsche Volk vóór Conscience* is de titel van een voordracht, door G.J. BOEKENOOGEN in de Academie gehouden. Hij schetst daarin de geschiedenis van de volksboeken, die in de Renaissance-tijd als litteraire onderstroom bleven bestaan. Aanvankelik behoorden de lezers tot de gezeten burgerij, en waren deze goed gedrukte en versierde boeken stellig geen goedkope uitgaven, maar geleidelik zakken ze af naar lager kringen. ‘Het blijft evenwel een feit dat deze geschriften lange jaren een voornaam deel der lectuur van ons volk hebben gevormd en uit dien hoofde ook thans nog onze belangstelling verdienen.’

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde. XXXI, afl. 3 en 4. J.W. MULLER wijdt een zeer uitvoerig artikel aan *De twee dichters van Reinaert I*. Achtereen volgens behandelt hij het verschil in woordenschat, het verschil in taalvormen, dialekt, plaatsnamen, verschil in geest en stijl, karakteristiek der beide dichters, gelijkenis en gemeenschap, aanvang en slot van B., de fabel der kikvorsen, de proloog, ARNOUT en WILLEM. Samenvattend zegt de schrijver aan het einde: ‘Ik meen met vrij groote zekerbeid te hebben aangetoond dat de beide helften van REINAERT I in woordenschat, stijl en geest een on miskenbaar onderscheid vertoonen, en dat men die beide helften redelijkerwijze mag toeschrijven aan de in den proloog genoemde dichters AERNOUT en WILLEM, en wel waarschijnlijk aan den eerstgenoemde het tweede, oudste, aan laatstgenoemde het eerste, jongste gedeelte.’ Al zijn hiermee niet alle raadsels opgelost, in allen gevalle - meent de schrijver - is daarmee ‘de bodem iets beter voorbereid voor eene

waarlijk critische uitgave van ons Nederlandsch dierenepos.' - J. VERDAM geeft een aantal *Middelnederlandsche varia (braeuwen; inbornstich, inbruystich; swellen; misvattingen veroorzaakt door de schrijfwijze su roor sw; doctrine, drochtijn*). - N. VAN WIJK bespreekt de *Gerekte ŏ en ŭ in Oostnederlandse dialekten*. - Ten slotte enkele kleinere bijdragen van P. LEENDERTZ (*Varianten in een gedicht van Bilderdijk*), F.P.H. PRICK VAN WELY (*Het to bliktri-raadsel opgelost*?) en W. DE VRIES (*guet, oliessel*).

Volkskunde. Afl. 9-10. Het artikel van A. DE COCK, *De onwondbaarheid en de Achilleshiel* werd geschreven naar aanleiding van een Duitse studie over dit onderwerp door OTTO BERTHOLD. Verder geeft hij een vervolg van zijn *Spreekwoorden, zegswijzen en uitdrukkingen op volksgeloof berustend* (over *De Mensch*). - TH. PEETERS vervolgt de *Oude Kempische Liederen*. Aan het einde vindt men aankondigingen van buitenlandse folkloristiese werken.

Paedagogisch Tijdschrift voor het Christelijk Onderwijs. Aug. H.A. WESTRATE publiceert een voordracht over *Het onderwijs in de Nederlandsche taal op de lagere school*, gehouden in de 'Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs'. Het is een heuglik teken des tijds dat ook in deze kringen de nieuwere denkbeelden omtrent taal en taalonderwijs veld winnen. In hoofdzaak verenigt de schrijver zich met de denkbeelden die aan dit tijdschrift ten grondslag liggen. Met ons bindt hij de strijd aan tegen de oude 'stijloefeningen', pleit hij voor een beter leesonderwijs, en waarschuwt hij voor de overschatting van het 'zuiver schrijven'. De buigings-*n*, voorzover die alleen op papier bestaat, wil hij uit de volksschool verbannen. De oude grammatika moet vereenvoudigd worden, want 'het nut van 't ontleden is en wordt nog schromelijk overschat.' Omtrent het verband tussen de spelling-vereenvoudiging en een beter taalonderwijs is de schr. nog niet tot voldoende helderheid gekomen.

De Nieuwe School. Sept. Het artikel *Litteratuurstudie*, van A.M. DE JONG, is de inleiding tot een bundel *Studies over Litteratuur*, die weldra zal verschijnen, en waarmee hij een slag wenst toe te brengen aan het oude régime van ingedrilde studie van letterkunde, zoals die bij onderwijzers, vooral voor het hoofdakte-examen, gebruikelik is, en waardoor men 'stenen voor brood' krijgt.

C.D.V.